

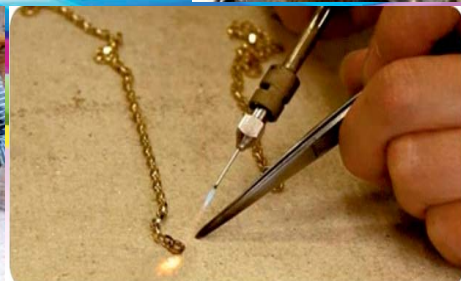
Matkarimov Abduraxim Muhammadjanovich,
Xusainova Go'zaloy Abdurasulovna

XALQ HUNARMANDCHILIGI VA BADIY LOYIHALASH

DARSUK

*“Fan ziyosi”
Nashriyoti*

**O‘ZBEKISTON RESPUBLIKASI
OLIY VA O‘RTA MAXSUS TA’LIM VAZIRLIGI
NAMANGAN DAVLAT UNIVERSITETI**

**XALQ HUNARMANDCHILIGI
VA BADIY LOYIHALASH**

DARSLIK

*O‘zbekiston Respublikasi Oliy va o‘rta maxsus ta’lim vazirligi tomonidan
5112100 – Texnologik ta’lim yo‘nalishidagi talabalar uchun tavsiya etilgan*

Toshkent – 2023

UDS: 369.261.14
KBK: 37.2(Ў36)27

Xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash darslik. "Fan ziyosi" nashriyoti. Toshkent-2022

Mualliflar: Matkarimov Abduraxim Muhammadjanovich, Xusainova Go'zaloy Abdurasulovna

KBK: 37.2(Ў36)27

ANNOTASIYA

Mazkur darslikda "Xalq hunarmandchiligi va badiiy loyihalash" fanini kelib chiqishi, rivojlanish tarixi, va ularni uning yo'nalishlari, rivojlanish bosqichlari, tarmoqlari bilan tanishtirish, shuningdek, o'zbek milliy xalq hunarmandchiligining: yog'och o'ymakorligi, ganchkorlik, naqqoshlik, zardo'zlik, kashtado'zlik, gilam to'qish, konstruksiyalash va loyihalash kabi sohalari sirlarini o'rgatish, milliy qadriyatlarimizni ardoqlash, ular bilan faxrlanish, g'ururlanish xislarini rivojlantirish, avloddan avlodga o'tib kelayotgan xalq hunarmandchiligi ustalarining munosib davomchilari bo'lish, yaratuvchanlikka, go'zallikka intilish kabi tuyg'ularni tarkib toptirish bo'yicha nazariy ma'lumotlar va fanda qo'llanadigan atamalar (o'zbek, rus, ingliz tillarida) keltirilgan. Ushbu darslik 5112100-"Texnologik ta'lim" yo'nalishi talabalari uchun darslik sifatida tavsiya etiladi.

АННОТАЦИЯ

В данном учебнике «Народные промыслы и художественное оформление», раскрыты история его развития, а также знакомство с его направлениями, этапами развития, отраслями, а также узбекскими национальными народными промыслами: резьбой по дереву, обучение секреты гончарного дела, живописи, золотого шитья, вышивки, ковроткачества, строительства и дизайна, уважение к нашим национальным ценностям, гордость за них, развитие чувства гордости, народные промыслы, передаваемые из поколения в поколение Теоретические сведения и термины, используемые в науке (на узбекском, русском, английском языках) о содержании таких эмоций, как быть достойными наследниками своих хозяев, стремление к творчеству, красоте. Учебник рекомендован в качестве учебного пособия для студентов специальности 5112100 - «Технологическое образование».

ANNOTATION

In this textbook, the origin of the subject "Folk Crafts and Art Design", the history of its development, and their acquaintance with its directions, stages of development, industries, as well as the Uzbek national folk handicrafts: wood carving, teaching the secrets of pottery, painting, gold embroidery, embroidery, carpet weaving, construction and design, respect for our national values, pride in them, the development of a sense of pride, folk crafts passed down from generation to generation Theoretical information and terms used in science (in Uzbek, Russian, English) on the content of emotions such as being worthy successors of their masters, the pursuit of creativity, beauty. This textbook is recommended as a textbook for students of 5112100 - "Technological Education".

Taqrizchilar:

Namangan muhandislik-qurilish instituti dotsenti. Pedagogika fanlari bo'yicha falsafa doktori (PhD)

O.S.Abdullayeva

Namangan davlat universiteti, "Texnologik ta'lim" kafedrası mudiri. Pedagogika fanlari nomzodi, dosent.

X.M.Akramov

Mazkur darslik O'zbekiston Respublikasi Oliy va o'rta maxsus ta'lim vazirligining 19.07.2022 yildagi 233-sonli buyrug'i asosida 233-0261 raqami bilan ro'yxatga olingan nashr ruxsatnomasi asosida chop etildi.

ISBN:978-9943-9225-7-0

© **Matkarimov Abduraxim, Xusainova Go'zaloy**
© **"Fan ziyosi" nashriyoti,**
© **Toshkent-2023**

KIRISH

O'zbek xalqining ko'p asrlik tarixida xalq amaliy bezak san'ati turlari boy va rang-barang madaniy merosimizning eng ajoyib va ommaviy qismini tashkil etadi. O'zbek diyorida vujudga kelib gullab-yashnagan san'at turlari bemisl va betakrorligi bilan dunyoga mashhur. Bunday kamolot va taraqqiyot bosqichlari haqida fikr yuritadigan bo'lsak, o'zbek amaliy bezak san'ati turlarining shox ildizlari insoniyatning bolaligi, ya'ni ibtidoiy jamiyatga borib taqalishining guvohi bo'lamiz.

O'lkamiz zaminidagi tarix qatlamlarini qazishlar natijasida topilgan yodgorliklarning guvohlik berishicha, insonning jismga badiiy ishlov berishi usulida buyum yaratish faoliyati tosh asridayoq boshlangan bo'lib, asrlar osha hozirgacha uzluksiz davom etib kelmoqda.

Inson ongli faoliyatining ajralmas qismi bo'lmish badiiy tafakkur va shunga muvofiq badiiy ijodiy faoliyat insoniyatning tarixiy taraqqiyoti jarayonida juda katta ahamiyatga ega bo'ldi. Bunday faoliyat natijasida kelib chiqadigan estetik badiiy idrok qobiliyati kishilarda olamni, undagi mavjudotlar, narsalar va voqea-hodisalarni, atrof muhitdagi shakllar va ranglarni turfa shakl-shamoilda qaytadan aks ettirishga havas uyg'otadi. SHakl va ranglarning real hamda stillashtirilgan tasvirlarini yaratish shu tariqa kelib chiqdi va u, o'z navbatida, odamlarning kundalik turmushlaridan o'rin ola boshladi. Natijada badiiy bezaklarning xilma-xil shakllari va turlari paydo bo'ldi. O'zbekiston va umuman O'rta Osiyo xalqlarining bizgacha yetib kelgan san'at asarlari orasida naqshlar asosida yaratilgan badiiy asarlar alohida ko'p sonni tashkil etadi. Boshqa san'atlarga nisbatan bunday naqshli bezaklar ko'pligining va takomil topganligining muayyan tarixiy sabablari bor. Ma'lumki, Islom mamlakatlarida mavjudotlar tasvirini ishlash keng odat tusiga kirmagan, zero, mavjudotni yarata olish faqatgina qodir Tangriga xosdir, insonlar esa bunday ishni bajarishga ojizdirlar, inchunin, bordiyu biror ishni yuqori takomil darajasida ijro etish imkoni yo'qligi avvaldan ma'lum ekan, bunday ishga kirishmoqlikning o'zi aqldan emasdur.

Boshqacha aytganda, hech bir tasvir unda ifodalangan mavjudot darajasiga ko'tarila olmaydi, shu bois tasvir soxta bo'ladi.

Tasviriy san'atga bu qadar chutsur, falsafiy yondoshish natijasida shartlilik, stillashtirish, ramziylikka asoslangan badiiy bezak asarlari yaratish kuchaygan. Ushbu tarixiy omil o'zbek milliy bezak san'atining gurkirab rivojlanishiga turtki bo'lganki, hozirda jahonga mashhur me'morchilik yodgorliklarimiz ularda-gi ganchkorlik, koshinkorlik, naqqoshlik, hattotlik, toshtaroshlik va boshqa turdagi san'atlarning ajoyib darajada uyg'unlashgan mujas-samligidan iboratdir.

Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Termiz, Toshkent, Qo'qon va boshqa shaharlardagi me'morchilik va xalq amaliy bezak san'ati yodgorliklari o'tmish avlodlarimiz yaratgan barkamol, takrorlanmas va tarixan bebaho san'at asarlarining namunalari bo'lib, xalqimizning va shu bilan birga jahon madaniyatining durdonalaridan bo'lgan badiiy va madaniy merosni tashkil etadi.

Xalq amaliy bezak san'ati kishilarning ma'naviy olamini boyitadi, badiiy didini shakllantiradi, ruhiyatini tarbiyalaydi. SHuning uchun ham o'zbek xalq amaliy san'ati kishilarni badiiy, axloqiy, umuminsoniy tarbiyalab, ularning ilmiy dunyoqarashlarini shakllantirishda hamda madaniy darajasini yuksaltirishda eng zarur manbalardan biri hisoblanadi.

Ma'lumki, mavjud barcha san'at turlari o'z o'quvchisiga, tinglovchisiga yoki tomoshabinga o'tkazadigan badiiy, hissiy, ruhiy ta'siri orqali bilim beradi va tarbiyalaydi. SHu o'rinda amaliy bezak san'ati turlarining fazilatlari juda ham o'ziga xos bo'lib, ularni boshqa hech narsa bilan almashtirib bo'lmaydi. Ya'ni, bunday san'at asarlari ayni choqda ham badiiy, ham amaliy vazifalarni bajara olishi ularning xalq orasida keng tarqalishiga sabab bo'lgan. Yaqin o'tmishda o'zbek amaliy bezak san'atining eng rivojlangan ganchkorlik, naqqoshlik, yog'och, tosh va suyak o'ymakorligi, kandakorlik, pichoqchilik, zargarlik, kashtachilik, zardo'zlik, gilamchilik, kigizchilik, savatchilik, bo'yrachilik kabi turlarining o'ziga xos bajarish texnologiyalari, haqiqiy milliy nomlari, ularga xos atamalar, bu san'atlarga xos maktablar, uslublar hamda shu sohalarda nom

qozongan ustalarning xizmatlari unuta borilib, yo`qolib ketish xavfi ostida qolgan edi.

Bunday holat hozirgi kunda san'atkorlar, xalq ustalari, muallimlar va san'at havaskorlari oldiga amaliy bezak san'atini saqlab qolish, ularni har tomonlama o`rganish va rivojlantirish, yosh avlodga san'at sir asrorlarini o`rgatish orqali o`rinbosarlar tayyorlash san'at asarlarini keng targ`ib qilish orqali jamoatchilikning estetik didini, madaniy darajasini yanada yuqori bosqichga ko`tarilishiga erishish vazifalarini qo`yadi.

Bu maqsadlar yo`lida olib boriladigan izlanishlar xalq ustalari, san'atkorlar uchun eng qulay shart-sharoitlar yaratish, yoshlarning badiiy ta'lim olishlari, san'atlarni egallashlarini tashkil etish va to`g`ri ilmiy-metodik yo`nalishda olib borish, san'atkor pedagoglar tayyorlashni yo`lga qo`yish, tegishli ilmiy tadqiqotlarni olib borishdan iborat bo`lishi kerak.

San'atkorlarni targ`ib qilish o`choqlari sifatida maktablar, klublar, madaniyat saroylari va o`quvchilar saroylarida tashkil etiladigan to`garaklar alohida ahamiyatga ega..

I-BOB: XALQ XUNARMANDCHILIGI VA AMALIY SAN’ATI
1.1§-XALQ HUNARMANDCHILIGI SAN’ATI HAQIDA UMUMIY
MA’LUMOT.

Respublikamiz siyosatida yoshlarni o`qitish va tarbiyalash masalalari alohida o`rin tutadi. Buni “Ta’lim to`g`risida”qonunda, Prezidentimizning ta’lim tizimi, kadrlar tayyorlash va barkamol avlod tarbiyasini tubdan isloh qilish haqidagi nutqlarida hamda asarlarida, shuningdek, o`qitish tizimida yangi pedagogik va axborot texnologiyalarini qo`llash sohasida olib borilayotgan ishlarda ko`rish mumkin. Pedagogika institutlarida talabalarga oliy ma’lumot berish, ularni ilm-fan, texnika va texnologiyalarni o`zlashtirishlarini ta`minlashdan iborat bo`libgina qolmay, balki o`quvchilarga - yosh avlodga ushbu bilimlarni berish, ularni tarbiyalash, dunyoqarashida ilmiy, texnikaviy taraqqiyotga intilishni tarbiyalashga o`rgatishdan iboratdir.

Ma’lumki, xalq hunarmandchiligi tanlov fanini o`qitish hozirgi zamon talabi bilan rivojlanishi va jadallashishi katta ahamiyat kasb etadi. Bugungi kunda mutaxassis kadrlar tayyorlash, ta’lim berish tizimi hayotimizda, jamiyatimizda bo`layotgan islohotlar yangilanish jarayonlari talablari bilan yaqindan bog`langaligi har tomonlama sezilmoqda. Biroq, ochiq tan olishimiz kerakki, hozirgi zamon talabiga to`liq javob berishga har kim ham qodir emas, chunki haligacha eskicha fikrlab va yangiliklarni hali to`la-to`kis tuchunmaganlar, afsuski, oramizda uchrab turibdi. Bunga avvalo maktab va boshqa o`quv yurtlarining moddiy bazasini juda nochor ahvoldaligi sababdir. Albatta bu keltirilgan birgina misol tarbiyachi, o`qituvchi xodimlarga ta`sir etmay iloji yo`q.

Oxirgi yillarda respublikamiz rahbariyati, shaxsan prezidentimizning olib borayotgan siyosatida ta’lim yo`nalishi alohida ahamiyat kasb etmoqda. Prezidentimizning so`zlagan nutqida, “Kadrlar tayyorlash milliy dasturi”da ta’lim, ilm, fan-texnika sohalarini rivojlantirish yo`li bilan respublika salohiyatini oshirish, bilim olayotgan yoshlar orasidan iqtidorlilarni ajratish va chet el oliy o`quv yurtlarida, ilmiy tekshirish institutlarda malakalarni oshirish va yurtimizga qaytib, olgan bilimlari bilan respublikadagi islohatlarni amalga oshirishda, iqtisodiyot, fan,

aholi turmush darajasini jahonning rivojlangan davlatlari qatoriga yetkazishda faol qatnashishdan iboratligi ta'kidlangan.

Respublikamizda, jumladan, oliy ta'limda ham bir qator islohatlar olib borilmoqda. Masalan, oliy ta'lim yo'nalishi bo'yicha bakalavriat va mutaxassislik bo'yicha magistraturaga bo'lindi. Shuningdek, respublikamizda akademik litsey va kasb-hunar kollejlari tashkil topdi hamda ularning o'quv-moddiy bazasi tobora yaxshilanib bormoqda. Buni biz hozirgi payt qurilayotgan va faoliyat ko'rsatayotgan zamonaviy akademik litsey va kasb-hunar kollejlari misolida ko'rishimiz mumkin. Bunda mutaxassislik fanlari bo'yicha mashg'ulotlar maxsus jihozlangan o'quv va laboratoriya xonalarida, ustaxonalarda, o'quv-mashq maydonlarida, korxonalarda o'tkaziladi.

Kulochilik ishlaridan namunalar

Amaliy san'at ishlaridan namunalar

Xalq hunarmandchiligi tanlov fanini o'qitish o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lib, ularni tashkil etish, o'tkazish uchun eng avvalo o'quv materiallarining mazmuni, maqsadi va sharoitlari katta ahamiyat kasb etadi. Har qanday mutaxassislik fanida ma'ruza, amaliy mashg'ulot asosan uch bosqichdan iboratdir:

1. Boshlang'ich ko'rsatmani to'g'ri berish.
2. Ma'lum bir muammoni keltirib, uni to'g'ri yechish yo'llarini yoritish.
3. Natijalarni to'g'ri tahlil etish va xulosa chiqarish.

Yuqorida keltirilgan muammolarni yechish va tuchunarli yetkazish, to'g'ri xulosa chiqarishda xalq hunarmandchiligi tanlov faniga ham tegishlidir. Ushbu fan mutaxassislikka oid fanlardan bo'lib, talabalarni bilim olishiga to'g'ri munosabatda bo'lish yo'lini o'rgatadi. Odatda mutaxassislik fanlaridan amaliy kirish ko'rsatmasini berish quyidagi tartibda olib boriladi, ya'ni, mavzu va uning maqsadi bayon etiladi, shu bilan birga oldin o'tilgan mavzu bilan bog'lab, o'quvchilarning darsga tayyorgarligi aniqlanadi. Darsga oid texnologik chizmalar, asbob-uskunalar va shunga o'xshash narsalar bilan qanday ishlash lozimligini

tuchuntiriladi. Mashg'ulotlarni o'quvchilarning mustaqil bajarishlari bosqichida o'qituvchi ularning hatti-harakatlarini doimiy kuzatib borib, kerakli maslahatlarni beradi. So'ngra ish yakunida avval talabalarning yutuqlarini, so'ngra esa kamchiliklarni ko'rsatadi va o'qituvchi bajarilgan ish orqali talabalarni baholaydi. Didaktika nazariyasi pedagogika fanining mustaqil bir qismi bo'lib, unda o'qitish jarayonining umumiy qonuniyatlari ochib beriladi.

Respublikamizda amalga oshirilgan istiqlool tufayli yo'qolib borayotgan milliy hunarmandchilikni qayta tiklash, uni o'sib kelayotgan yosh avlodgi o'rgatish uchun keng imkoniyatlar yaratildi. O'zbekiston Respublikasi Prezidenti tomonidan e'lon qilingan "Xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi Farmonda milliy madaniyatni rivojlantirishda xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atining ahamiyatini oshirish, qo'lda yuksak badiiy buyumlar yasashning asriy an'alarini qayta tiklash hamda xalq hunarmandchiligini taarqqiy ettirishga davlat tomonidan aniq yordam ko'rsatish belgilab berildi.

Yog'och o'ymakorligi, sandiqchilik, chilangarlik, pichoqchilik, navvoylik, naqqoshlik, turli milliy buyumlar (do'ppi, so'zana, kirpech, joynamoz va h.), kashtalar, choklarni (yo'rma, xamdo'zi, tugin, suv, kabi usullarda) tikish uchun kerakli dastur va o'quv qo'llanmalari tuzib amaliyotga tadbqiq etish hozirgi kun talabidir. Talabalarga bilim berishda avvalambor "Hunarmandchilik" so'zining asl ma'nosini izohlab berish lozim. Hunarmandchilik degani har xil mehnat qurollari yordamida xom ashyodan chiroyli buyumlar ishlab chiqaradigan kasblarning umumiy nomini anglatadi.

Xalq hunarmandchiligi kulolchilik, yog'och o'ymakorligi, chilangarlik, sandiqchilik, pichoqchilik, naqqoshlik, tikuvchilik, kashtachilik, zardo'zlik, to'quvchilik, kabi turlardan iborat bo'lib, ularning sir-asrorlari asrlar davomida otabobolarimiz, buvi va onalarimiz tomonidan o'rgatilishi natijasida avloddan-avlodga meros bo'lib o'tib kelmoqda. Aytish mumkinki, o'g'il-qizlarimizning jamiyatda o'z o'rinlarini topishlarida, kelgusida ma'lum bir kasb-hunar egalari bo'lib jamiyat manfaati uchun xizmat qilishlarida, milliy qadriyatlarimizni anglab

yetishida xalq hunarmandchiligining o'zni beqiyosdir. Yoshlarni kelajak hayotga, oilaviy turmushga tayyorlash - maktab yoshidan boshlanadi. Ular oilada mehmondo'st, oilani tebratadigan, isrofga yo'l qo'ymaydigan, pokiza, pazanda bo'lish bilan birga qo'li gul chevar bichuvchi, tikuvchi, kashtachi, zardo'z, o'g'il bolalar ham biror hunar egasi bo'lib, o'zlari tanlagan kasbi bo'yicha halol non topish yo'lini o'rgansalar ularga hammaning havasi keladi.

Xalq hunarmandchiligi o'qitishining o'ziga xos xususiyatlari.

Xalq hunarmandchiligi o'qitish o'ziga xos xususiyatlariga ega bo'lib, ularni tashkil etish, o'tkazish uchun eng avvalo o'quv materiallarining mazmuni, maqsadi va sharoitlari katta ahamiyat kasb etadi. Har qanday mutaxassislik fanida ma'ruza, amaliy mashg'ulot asosan uch bosqichdan iboratdir:

1. Boshlang'ich ko'rsatmani to'g'ri berish.
2. Ma'lum bir muammoni keltirib, uni to'g'ri yyechish yo'llarini yoritish.
3. Natijalarni to'g'ri tahlil etish va xulosa chiqarish.

Yo'qorida keltirilgan muammolarni yechish va tuchunarli yetkazish, to'g'ri xulosa chiqarishda xalq hunarmandchiligi tanlov faniga ham tegishlidir. Ushbu fan mutaxassislikka oid fanlardan bo'lib, talabalarni bilim olishiga to'g'ri munosabatda bo'lish yo'lini o'rgatadi. Odatda mutaxassislik fanlaridan amaliy ko'rish ko'rsatmasini berish quyidagi tartibda olib boriladi, Ya'ni, mavzu va uning maqsadi bayon etiladi, shu bilan birga oldin o'tilgan mavzu bilan bog'lab, o'quvchilarning darsga tayyorgarligi aniqlanadi. Darsga oid texnologik chizmalar, asbob-uskunalar va shunga o'xshash narsalar bilan qanday ishlash lozimligini tushuntiriladi. Mashg'ulotlarni o'quvchilarning mustaqil bajarishlari bosqichida o'qituvchiularning hatti-harakatlarini doimiy kuzatibborib, kerakli maslahatlarni beradi. So'ngra ish yakunida avval talabalarning yutuqlarini, so'ngra esa kamchiliklarni ko'rsatadi va o'qituvchibajarilgan ish orqali talabalarni baholaydi.

Didaktika nazariyasi pedagogika fanining mustaqil bir qismi bo'lib, unda o'qitish jarayonining umumiy qonuniyatlari ochib beriladi.

Nazorat savollari.

1. Prezidentimizning xalq amaliy san'atini rivojlantirish haqidagi farmoni

qachon e‘lon qilingan?

2. Xalq hunarmandchiligi tanlov fanini o‘qitishda ko‘proqqaysi o‘qitish usullariga e‘tibor berilmoqda?.

3. Xalq hunarmandchiligi tanlov fani bo‘yichaamaliy mashg‘ulot o‘zini nimasi bilan belgilanadi?

1.2§-O‘ZBEK MILLIY XALQ HUNARMANDCHILIGI TURLARI.

Respublikamizda amalga oshirilgan istiqlool tufayli yo‘qolib borayotgan milliy hunarmandchilikni qayta tiklash, uni o‘sbkelayotgan yosh avlodga o‘rgatish uchun keng imkoniyatlar yaratildi.

Yog‘och o‘ymakorligi, sandiqchilik, chilangarlik, pichoqchilik, navvoylik, naqqoshlik, Turli milliy buyumlar (do‘ppi, so‘zana, kirpech, joynamoz va h.k), kashtalar, choqlarni (yo‘rma, hamdo‘zi, tugin, suv, kabi usullarda) tikish uchun kerakli dastur va o‘quv qo‘llanmalari tuzib amaliyotga tadbiiq etish hozirgi kun talabidir. Talabalarga bilim berishda avvalambor -Hunarmandchilik so‘zining asl ma‘nosini izohlab berish lozim. Hunarmandchilik degani har xil mehnat qurollari yordamida xom ashyodan chiroyli buyumlar ishlab chiqaradigan kasblarning umumiy nomini anglatadi.

Xalq hunarmandchiligi kulolchilik, Yog‘och o‘ymakorligi, chilangarlik, sandiqchilik, pichoqchilik, naqqoshlik, tikuvchilik, kashtachilik, zardo‘zlik, to‘quvchilik, kabi Turlardan iborat bo‘lib, ularning sir-asrorlari asrlar davomida ota-bobolarimiz, buvi va onalarimiz tomonidan o‘rgatqilishi natijasida avloddan-avlodga meros bo‘lib o‘tib kelinmoqda. Aytish mumkinki, o‘g‘il-qizlarimizning jamiyatda o‘z o‘rinlarini topishlarida, kelgusida ma‘lum bir kasb-hunar egalari bo‘lib jamiyat manfaati uchun xizmat qilishlarida, milliy qadriyatlarimizni anglab yetishida xalq hunarmandchiligining o‘rni beqiyosdir. Yoshlarni kelajak hayotga, oilaviy Turmushga tayyorlash - maktab yoshidan boshlanadi. Ular oilada mehmondo‘st, oilani tebratadigan, isrofga yo‘l qo‘ymaydigan, poqiza, pazanda bo‘lish bilan birga qo‘li gul chevar bichuvchi, tikuvchi, kashtachi, zardo‘z, o‘g‘il

bolalar ham biror hunar egasi bo'lib, o'zlari tanlagan kasbi bo'yicha halol non topish yo'lini o'rgansalar ularga hammaning xavasi keladi.

Amaliy san'atning tarixiy kelib chiqishi insoniyatning bolalik davriga borib taqaladi. Bashariyat ulg'ayib borgan sari amaliy san'at ham yuksala boradi. Yashash uchun ko'rash mavjud ekan, yaxshi yashash uchun ehtiyoj kuchayib borish jarayonida qo'l Mehnatidan aqliy Mehnat ajralib chiqa boshlagan. Ov qurollari, uy-ro'zg'or buyumlariga bo'lgan ehtiyoj kuchayib boradi. Avvalo tosh o'ymakorligi, suyak o'ymakorligi, keyinchalik esa yog'och o'ymakorligi ham sekin astalik bilan o'z rivojini topdi.

Sinfiy jamiyat vujudga kelishi bilan esa, ijtimoiy taraqqiyotda katta o'zgarishlar sodir bo'ldi. Bu esa fan va san'at rivojida katta ahamiyat kasb etdi. Xalqning Turmushi, xulq va odatlari, yutuq va mag'lubiyatlari ularning asarlarida o'z ifodasini topib boradi. Har bir davrda san'atkorlar hayot go'zalliklarini tasvirlab bordi, ular tenglik, ozodlik, birodarlik va yorqin kelajakka intqilish yo'lidagi ko'rashga da'vat etdi.

Arxeologik qazishlar natijasida Surxon vohasidagi Yumaloq-tepa tubidan topilgan yog'och o'ymakorligi mazkur joylarda 1, 1,5 ming yil muqaddam san'atning bu Turining yaxshi rivoj topganligini olimlarimiz isbotlab berishdi. Hali-hanuz bunday noyob topilmalar nafaqat Surxon vohasida, balki, Samarqand, Buxoro, Xiva, Shahrisabz, Farg'ona vodiysidagi Sux va qadimiy shahar-qishloqlaridan 5-6-asrdagi san'at asarlari topildi.

Chingizxon bosqinchiligi tufayli 13-asrga kelib madaniy hayot izdan chiqdi. O'rta Osiyodagi Buxoro, Samarqand, Urganch, Balh va Marv kabi shaharlar Chingizxon boshchilik qilgan mo'g'ullar tomonidan ostin-ustun qilib tashlangan. Bu vayronagarchiliklarga 14-asrning ikkinchi yarmida A.Temur O'rta Osiyo Xalqlarini birlashtirish orqali chek qo'ydi. Xalqimizning madaniyati, san'ati, shu jumladan yog'och o'ymakorligiga o'z qurgan obidalari orqali xissa qo'shdi.

Samarqandga yirik-yirik usta ulamolarni to'plab, masjidlar, madrasalar, saroylar va boshqa ulkan inshootlar qurdirdi.

16-asr arxitektura inshootlarining ko‘rinishi yanada takomillashdi, ko‘priklar, savdo rastalari qurila boshladi. Jome‘ masjidlari saroy tipida serhasham qilib, qishlik va yozlik qilib qurilib, katta ayvonlar o‘yma ustunlari va eshiklari ham o‘yma bezaklar bilan bezatiladi. 17-asrga kelib O‘rta Osiyoda avj olgan o‘zarofeodal nizo va urushlar Eronning Xivaga qilgan xujumi va boshqalar arxitektura va badiiy hunarmandchilikka salbiy ta‘sir ko‘rsatdi. Ko‘pgina musavvir va hunarmandlar Xindistonga Boburiylar saroyiga ketishga majbur bo‘ldilar. 18-asrga kelib me‘morchilik va amaliy bezak san‘ati rivojlana boshladi. Saroy qurqilishlari Xalq me‘morchiligi kompazitsiya uslublaridan foydalanib ichkari hovli, hovuz, ko‘p ustunli ayvon, sinchli imoratlar qurila boshladi.

18-19-asrlarda binolarning ayniqsa ichki qismini koshin, toshganch va yog‘och o‘ymakorligi bilan bezatildi. Xivadagi Pahlavon Mahmud maqbarasi, Qo‘qondagi Dahmai shohonlarni misol keltirish mumkin. Xalqimizning ijodkor ustalaridan usta Shirin Murodov, Mirhamid Yunusov, Shamsiddin G‘ofurov, Yunus Ali Musayev, Usmon Ikromov, Qo‘li Jalilov, Sulaymon Xo‘jayev, Xaydar Najmiddinov, Maqsud Qosimov, Mahmud Usmonov, Abdulla Boltayev, Abdurazzoq Abdurahmonovlar o‘z hunarlarini maktabda va maktabdan tashqari muassasalarda yoshlarga o‘rgatishni yo‘lga qo‘ydilar. Keyinchalik esa o‘z uslubi, yo‘nalishiga ega bo‘lgan Xiva, Samarqand, Buxoro, Toshkent va Qo‘qon kabi yirik yog‘och o‘ymakorligi maktablari rivoj topdi.

- Xiva yog‘och o‘ymakorligining Ota Polvonov va Sapo Boqibekovning ijodiy faoliyati alohida o‘rin tutadi. Bu maktab o‘ymakorligi Naqshlarning maydaligi, zaminining kamligi, novdalarning zichligi bilan ajralib Turadi.

- Samarqand yog‘och o‘ymakorligida esa o‘ymalarning maydaligi, Naqshning murakkabligi, o‘simliksimon gurix va gulli girix Naqshlarining ko‘p ishlatilishi bilan ajralib Turadi. Ijodkor ustalar Abdulxofiz Jalilov, Asatilla, Nasurilla, Nurali Narzullayevlardir.

- **Toshkent maktabining** namoyondalaridan Sulaymon Xo‘jayev, Maksud Kosimov, Ortiq Fayzullayevlar. Bu maktabning farqi o‘ymasining ko‘p kavatlili, o‘rtacha chuqurligi, islimga geometrik ramziy Naqshlari bilandir.

- Qo‘ymakorlikning qon yog‘och o‘ymakorligi maktabi sham o‘ziga xosligi bilan boshqa maktablardan o‘ymakorlikning mahobatlili, yirikligi, o‘ymalarining chuqurligi va ko‘p qavatlili bilan farqlanadi. Ustalardan Xaydar Najmiddinov, Qodirjon Xaydarov.

- **Sulaymon Xo‘jayev** 1866 yil Toshkentdagi So‘zup ota mahallasida yashovchi usta va duradgor Nasrullaxo‘ja oilasida dunyoga keladi. U yoshligida otasiga yordam berardi. U 17 yoshida usta Iskandar Mirzayoqubov ustaxonasida, so‘ngra 1891 yildan yog‘och o‘ymakorligining ustalaridan biri Toshpo‘lat AyubXo‘jayevga shogird tushib, yog‘och o‘ymakorligining sirlarini o‘rgandi.

Usta S. Xo‘jayev 1913 yil Sank-Peterburg shahrida bo‘lib o‘tgan Butunrossiya kasblari ko‘rgazmasida Naqshlangan kursichasi va qush qafasi bilan ishtiroq O‘zbek «Bronza medali» va diplom bilan taqdirlanadi. S. Xo‘jayev ko‘pgina ko‘rgazmalarda ishtiroq etdi. 1923 yil Rossiya Xalq xo‘jaligi hunarmandchiligi ko‘rgazmasida, 1927 yil «Xalqlar san‘ati» ko‘rgazmasida ishtiroq O‘zbek, 1-darjali diplom bilan taqdirlanadi. Parij ko‘rgazmasida ham ishtiroq O‘zbek S. Xo‘jayev birinchi bo‘lib 1932 yil «Mehnat qahramoni» unvonini oldi.

Qodirjon Xaydarov 1899 yil Qo‘qonlik naqqosh Xaydar Najmiddinov oilasida dunyoga keldi. U dastlab ishlarini otasidan o‘rgandi. U qutichalar, stol, kursi va xontaxtalarni nafis va bejirim qilib bezab el e‘tiboriga tushdi. Q. Xaydarov dastlab 1923 yilda Moskvada Xalq xo‘jaligi ko‘rgazmasida xizmat qildi. 1925-1929 yillar Qo‘qondagi Narimonov internatida to‘garak rahbari, 1929-1931 yillarda yosh duradgorlar to‘garagiga boshchilik qildi.

Qo‘qon muzeyida krovat, Toshkentdagi Tarix muzeyining eshigi, Xalqlar Do‘stligi saroyining eshiklarini boyitdi. Qodirjon Xaydarov 1963 yil O‘zbekiston Xalq rassomi, 1970 yil Respublika Hamza mukofoti sovrindori bo‘ldi. Yog‘och

o‘ymakorligining islomiy va pargori ustasi, ajoyib san‘at sohibi Q.Xaydarov Qo‘qon shahrida vafot etdi.

Hunarmandchilik, hunarmandlik — milliy-an‘anaviy mayda tovar ishlab chiqarish, oddiy mehnat qurollari yordamida yakka tartibda va qo‘l mehnatiga asoslangan sanoat turi; shunday mahsulotlar tayyorlanadigan kasblarning umumiy nomi.Yirik sanoat ishlab chiqarishi vujudga kelishiga qadar keng tarqalgan, ayrim sohalari keyin ham saklangan.Kam rivojlangan mamlakatlarning xalq xo‘jaligida hozir ham muhim o‘rin egallaydi.Hunarmandchilik insonning ishlab chiqarish faoliyati bilan vujudga kelib, jamiyat rivojlanishi davomida asta-sekin dehqonchilik va chorvachilikdan ajralib chiqdi, turli ijtimoiy-tarixiy davrlar doirasida texnika rivoji bilan aloqador holda takomillasha bordi, turli ixtisosliklar (kulollik, duradgorlik, temirchilik, misgarlik, binokorlik, toshtaroshlik, o‘ymakorlik, kashtado‘zlik, o‘nchilik, tikuvchilik, to‘quvchilik, zargarlik, degrezlik, rixtagarlik, zardo‘zlik, bo‘yoqchilik, kemasozlik, tunukasozlik va boshqalar)ga ajraldi. Hunarmandchilik qanday tabiiy resurslarning mavjudligiga qarab paxta va pilla bor yerda to‘qimachilik, sifatli xom-ashyo bor yerda kulolchilik, jun va teri ko‘p yerda to‘qimachilik va ko‘nchilik, shunga qarab kosibchilik, o‘rmonlar ko‘p yerda yog‘ochsozlik ma‘danlarga boy yerlarda metall ishlab chiqarish va temirchilik, dengiz va daryo bo‘ylarida kemasozlik va boshqa rivoj topgan.

Jamiyat taraqqiyoti bosqichlari, mehnat taqsimoti bilan aloqador holda Hunarmandchilikning 3 turi shakllangan:

- 1) uy hunarmandchiligi;
- 2) buyurtma bilan mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik
- 3) bozor uchun mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik.

Uy hunarmandchiligi kapitalizmga qadar bo‘lgan davrlarda hunarmandchilikning eng ko‘p tarqalgan turi bo‘ldi. Hunarmandchilikning bu turi natural xo‘jalikning ajralmas qismi hisoblanadi.Shaharlar rivoji buyurtma bilan hunarmandchilik mahsulotlari tayyorlash va bozorga hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarishning jadal o‘sishi bilan uzviy bog‘liq.Natijada hunarmandchilik

mahsulotlari tovarga aylandi, tovar ayirboshlash uchun ishlab chiqariddi. Davr taqozosi bilan Hunarmandchilikning yangi-yangi turlari vujudga keldi. Hunarmandlar ham turli mahsulotlar tayyorlash bo'yicha ixtisoslasha bordilar. Shaharlardagi mahallalar hunarmandlarning kasbkoriga qarab shakllangan (20-asrning boshlarida Toshkentda konchilar, kulollar, egarchilar, beshikchilar, o'qchilar, kosiblar mahallalari bo'lgan). Ayrim mahalla, kvartal, shahar, o'lkalar hunarmandchilikning ma'lum mahsulotlari bilan shuhrat qozona boshladilar.

Hunarmandchilik tovar — pul munosabatlariga kengroq va chuqurroq tortilganligi sari tabaqalashdi. Uddaburon va serharakat hunarmandlar boyib dastlabki kapital jamg'arilishi tufayli kapital sohibiga aylandi va ularning ustaxonalari negizida kichik zavod va fabrikalar vujudga keldi, bu korxonalarda kambag'allashgan hunarmandlar yo'llanib ishlay boshladi. Natijada hunarmandchilikning rivoji bozor iqtisodiyotining kapitalistik shaklini yuzaga keltirdi. Hunarmandchilik Yevropa shaharlarida sanoat rivojiga ham o'z hissasini qo'shdi (to'qish dastgohlari takomillashdi, 14-asr o'rtalarida Germaniyada domna pechlarining paydo bo'lishi metallurgiyaga jiddiy o'zgarishlarga olib keldi. 14—15-asrlarda o'q otar qurollar ishlab chiqarila boshlandi). Kapitalistik ishlab chiqarish munosabatlari hunarmandchilikning keyingi taraqqiyotiga zarba berdi, hunarmandchilikning ko'pgina sohalari tushkunlikka uchradi. Sanoat to'ntarishi oqibatida tez va arzon ommaviy ishlab chiqarila boshlagan fabrika, zavod mahsulotlari hunarmandchilik mahsulotlarini bozordan siqib chiqardi.

Rivojlangan mamlakatlarda yakka buyurtmalar va qimmatbaho badiiy buyumlar tayyorlaydigan hunarmandchilik sohaslarigina (tikuvchilik, etikdo'zlik, gilamchilik, zargarlik, o'ymakorlik va boshqalar) saqlanib qoldi.

20-asr boshlarida esa mashinalashgan ishlab chiqarish keng yo'lga qo'yilishi bilan hunarmandchilik

mahsulotlarining tur tarkibi va ishlab chiqarish hajmi keskin kamaydi. 20-asr davomida va 21-asr boshlariga kelib yirik industrial ishlab chiqarish qaror topgan bo'lsada, hunarmandchilikning mavqei saqlanib qoldi. Hunarmandchilikning bozorda segmenti kichik bo'lganidan yirik ishlab chiqarish egallay olmaydigan, talab individuallashtgan o'z o'rnini bor. Mini texnologiyaning paydo bo'lishi hunarmandchilikda tovarlarni yakka tartibda va sifatli ishlab chiqarish imkonini beradi. Bunga milliy ustboshlar, milliy cholg'u asboblari, mayda asbob-uskunalar, turli yodgorlik buyumlari ishlab chiqarish va xizmat ko'rsatishni kiritish mumkin. Hozirgi hunarmandchilik kichik biznes tarkibidagi yakka mehnat faoliyati va oilaviy korxonalardan iborat.

O'zbekiston hududida neolit davridayoq hunarmandchilikning dastlabki muhim tarmog'i hisoblangan sopol buyumlar ishlab chiqarish va to'qimachilik vujudga keldi (Xorazm vohasidagi Kaltaminor madaniyati, Surxondaryodagi Sopollitepa va boshqalar). Miloddan avvalgi 2-asrdan boshlab hunarmandchilik mahsulotlari savdosida Buyuk ipak yo'li muhim ahamiyatga ega bo'ldi. O'rta asrlarda Sharq mamlakatlarida ishlab chiqarilgan mahsulotlar (Arab xalifaligida po'lat, O'rta Osiyo va Hindistonda shoyi, chinini, qog'oz) Yevropa bozorlarida qadrlandi. Hindistonda paxtadan nafis mato, Xitoyda ipak mato to'qiydigan dastgohlar vujudga keldi, Xitoy va O'rta Osiyoda shisha tayyorlash texnologiyasi takomillasha bordi.

9—10-asrlarda O'rta Osiyoda yirik hunarmandchilik markazlari paydo bo'ldi. Ip mato, gilam (Urganch, Shosh), shoyi (Marv), mis va temirdan yarog'-aslaha, pichoq tayyorlash (Farg'ona), shoyi matolar, shisha mahsulotlari tayyorlash (Buxoro) avj oldi. 13-asrda mo'g'ullar bosqini hunarmandchilik rivojiga zarba berdi. Temuriylar davlatining vujudga kelishi hunarmandchilik rivojiga juda katta ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

O'rta Osiyoda hunarmandchilikning barcha turlari 20-asrning 20-yillarigacha saqlandi. Buxoro, Samarqand, Qo'qon, Xiva, Toshkent kabi shaharlarning ishlab chiqarish munosabatlarida hunarmandlik katta rol o'ynadi (19-asrning 60-yillarida Xivada hunarmandchilikning 27 turi rivoj topgan, shahardagi bozorlarda

hunarmandlarning 556 do‘koni bo‘lgan, 80-yillarda shaharda 2528 xo‘jalik hunarmandchilik bilan shug‘ullangan).

Hindistindagi amaliy ishlar

O‘zbekistondagi hunarmandchilik chuqur ixtisoslashgan bo‘lib, o‘zida xilma-xil kasbkorlarni birlashtirgan. Masalan, terini qayta ishlash sohasida konchilar, etikdo‘zlar, maxsido‘zlar, kovushchilar, egar-jabduqchilar, telpakchilar, po‘stinchilar, kamarchilar, to‘qimachilik sohasida bo‘zchilar, atlaschilar, gilamchilar, sholcha va namatchilar; metallni ishlash sohasida temirchilar, taqachilar, misgarlar, chilangarlar, zargarlar kabi kasblar bo‘lgan. Bo‘lar hunarmandchilikning tarmoq strukturasi belgilangan.

Sharqdagi musulmon ustaxonalarida bo‘lgani kabi O‘zbekistonda chevarlik, kashtachilik bilan ayollar uyda o‘tirib shug‘ullanishgan. Hunarmandchilikning ijtimoiy strukturasi usta, xalfa va shogird kabi ijtimoiy toifalar mavjud bo‘lgan. Hunarmandchilikning ichki tartib va qoidalarini uning nizomi sifatidagi "Risolalar" belgilab bergan. Har bir kasbning o‘z rahnamosi, ya’ni piri va "Risolasi" bo‘lgan, avloddan-avlodga o‘tuvchi odatlari va udumlariga rioya etilgan. Masalan, ish boshlashdan oldin usta o‘z pirini yodga olib undan madad so‘rash, shogirdiga fотиha berish kabi odatlarga amal qilingan.

O‘zbekiston Rossiya mustamlakasiga aylangach, hunarmandchilik metropoliya sanoatining raqobatiga duch kelib, o‘zining ilgarigi mavqeini yo‘qotgan bo‘lishiga qaramay, uning ko‘p tarmoqlari saqlanib qoldi, chunki u milliy ehtiyojni qondiradigan tovarlarni, chunonchi, kiyim-kechak, idish-tovoq, turli uy-ro‘zg‘or buyumlari, mayda mehnat qurollarini yaratib, ularni mahalliy bozorga yetkazib berdi. Hunarmandchilikning yashovchanligini ta’minlashda chet

eldan keltirilgan xom ashyo, materiallar, kichik uskunalar muhim rol o'ynadi. Masalan, AQShdan keltirilgan teri bo'yog'idan foydalanib ko'pchilar amirkon deb nomlangan yupqa charm ishlab chiqara boshladi. Shu munosabat bilan amirkon etik, mahsi va kovushlar paydo bo'ldi. Germaniyadan "Zinger" firmasining tikuv mashinalari keltirilishi bilan tikuvchilik (chevarlik) keng yoyildi.

20-asrning 20-yillarida sho'rolar hokimiyati qaror topishi bilan hunarmandlarning asosiy qismi dastlab artellarga, keyinchalik, zavod, fabrikalarga, badiiy buyumlar korxonalariga jalb qilindi. Ularga xom ashyo, material, asbob-uskunalar davlat tomonidan yetkazib beriladigan, yaratilgan mahsulotlar do'konlar va matbubot kooperatsiyasi orqali sotiladigan bo'ldi. Iste'dodli hunarmandlar ijodiy tashkilotlarga qabo'l qilindi, amaliy bezak san'ati rivojlantirildi (masalan, 30-yillarda Toshkentda o'quv ishlab chiqarish kombinati tashkil etilib, yosh hunarmandlar unda ta'lim oldilar, 1968 yilda Buxoroda kandakorlar maktab ustaxonasi, 1978 yilda Qo'qonda yog'och o'ymakorligi maktab ustaxonasi tashkil topdi).

O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng hunarmandchilik rivojida yangi davr boshlandi, xalq hunarmandchiligi bozor qoidalari zahirida qaytadan tiklandi. O'zbekistonda mahalliy sanoat korxonalarining birinchilar qatori xususiylashtirilishi natijasida mayda davlat korxonalari hunarmandlarning xususiylashtirilishiga aylantirildi, yangi hunarmandchilik korxonalari ochildi. Hunarmandchilik faqat ichki bozorga emas, balki eksportga ham ishlay boshladi. Hunarmandchilikning tashkiliy shakli ham o'zgardi: kichik oilaviy korxona, yakka tartibdagi mehnat faoliyati shaklida rivojlana bordi. 1995 yil 24—25 oktabrda Toshkentda BMTning O'zbekistondagi doimiy vakolatxonasi bilan amaliy hamkorlikda O'zbekiston xalq ustalari va hunarmandlari 1-Respublika yarmarkasi o'tkazildi. 1997 yilda respublika xalq amaliy san'ati va hunarmandlari ustalarining "Usto" ijodiy ishlab chiqarish birlashmasi tashkil topdi. Respublika birinchi Prezidenti 1997 yil 31 martidagi "Xalq badiiy hunarmandchiligi va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida"gi farmoni va boshqa tadbirlar O'zbekistonda

hunarmandchilikning tiklanishi va yanada rivojlanishida, uning unutilgan ba'zi turlarini qayta tiklashda muhim ahamiyatga ega bo'ldi. Hunarmandlar dastlab O'zbekiston Tovar ishlab chiqaruvchilar palatasiga, so'ngra Savdo-sanoat palatasiga kirdilar. Ular maxsus tashkilot — "Hunarmand" Respublika uyushmasiga birlashtirildi. Hunarmandchilik sub'yektlari O'zbekistonda tadbirkorlar, hunarmandlar va fermer xo'jaliklarining har yili o'tkaziladigan "Tashabbus" respublika ko'rik-tanlo-vida ishtirok etadilar. 1996—2005 yillar mobaynida 10 nafar hunarmand xalq hunarmandchiligida erishgan yutuqlari uchun "Tashabbus" tanlovining g'olibi.

Xalqning turmush madaniyati va ma'naviyatini ko'tarishda fanning tutgan o'rni. Xalq hunarmandchilik turlari, uning tarixi, rivojlanish bosqichlari va hozirgi vaqtdagi imkoniyatlari.

O'zbekistonning barcha hududlarida xalq san'atining o'ziga xos markazlari bo'lib, ular jahon madaniyatiga buyuk badiiy qadriyatlari bilan hissa qo'shgan. Bu qadriyatlar haqli ravishda xalq, san'atining ramzi bo'lib qoldi. Samarqand, Buxoro, Toshkent, Farg'ona vodiysi, Xorazm va Qoraqalpog'istonda yuzaga kelgan kulolchilik (sirkor va guldor sopol buyumlar), yog'och va ganch o'ymakorligi, naqshinkor bezak va kandakorlik, kashtachilik, gilamdo'zlik, sholchado'zlik va chitgarlik, zargarlik san'ati, charmga bezak tushirish san'ati, lokli miniatyura hamda kitob miniatyurasi hozir ham mavjud. Zangori-lojuvard, cho'g'dek qip-qizil sopol ko'zalar, laganlar, yog'ochdan o'ymakori va naqshinkori qilib yasalgan milliy xontaxtalar, qo'lda to'qilgan gilamlar, miniatyuralar, marg'ilonlik, xivalik va toshkentlik ustalar tomonidan qizil misdan yoki tillarang jezdan yasalgan, qimmatbaho metalldek yarqirab, shaklan nafisligi hamda naqshinkorligi bilan ajralib turuvchi buyumlar va ayniqsa, kandakori idishlar mehmon bo'lib kelgan xorijiy davlatlar boshliqlariga tortiq qilingan, Ustalarimiz yaratgan nodir buyumlar sobiq AQSH davlat kotibi Xillari Klinton xonimga, sobiq «Temir xonim» Margaret Tetcherga, Indira va Radjiv Gandilarga, Yaponiya imperatoriga, jahondagi ko'plab mamlakatlar muzeylariga tuhfa qilingan va ular tomonidan ardoqlab saqlanmoqda.

«Musavvir» xalq san'ati ilmiy-ishlab chiqarish markazi, «Nigoriston» Respublika xalq san'ati firmasi mutaxassislarining ko'p yillik g'ayrat-shijoati natijasida O'zbekiston ko'hna san'atining o'ttizdan ziyod turining siri qayta aniqlandi, mingdan ortiq iste'dodli yoshlarga ushbu ko'hna hunar o'gatildi. Shoyi, paxta, tut po'stlog'idan qadimgi Samarqand shohi qog'ozini tayyorlash, xilma-xil adras, olacha mato va shu kabi shoyi matolarni qo'lda to'qish, qog'ozga, shoyiga, charmga miniatyura chizish, ip-gazlamaga gul bosish usuli qayta tiklandi. Unutilgan kandakorlik san'ati, milliy zargarlik buyumlarini tayyorlash qayta rivojlantirildi. Tukuvchilikda, kulolchilikda, shisha hamda sirkorlik bilan bog'liq sohalarda foydalaniladigan pishiq-puxta bo'yoqlarni mahalliy resurslardan tayyorlash tex- nologiyasi ham aniqlandi.

Amaliy bezak san'atiga bag'ishlangan ushbu va keyingi albomlarda O'zbekistondagi barcha asosiy milliy san'at markazlari: G'urumsaroy va Rishtonda, Qo'qon va Andijonda, Samarqand va Shaxrisabzda, Denov va Urgutda, Xonqa va Nukusda, Buxoro va Toshkentda, Zomin va Baxmalda ishlab turgan xalq ustalarining asarlari haqida gap boradi. Mazkur markazlarning barchasida qadimgi ustalarning an'analari avaylab saqlanmoqda va ijodiy rivojlantirilmoqda.

Bu an'analardan yangi vazifalarni hal qilish yo'lida foydalanish O'zbekiston xalq amaliy bezak san'ati rivojlanishining muqarrar shartidir. Ushbu san'atda ham xalq xarakterining nozik xususiyatlari, uning estetik qarashlari, dini, atrof-muhitga munosabati, iste'dodi xuddi afsonalardagi, musiqa, she'riyat va raqsdagi singari o'z aksini topgan.

Bu an'analardan yangi vazifalarni hal qilish yo'lida foydalanish O'zbekiston xalq amaliy bezak san'ati rivojlanishining muqarrar shartidir. Ushbu san'atda ham xalq xarakterining nozik xususiyatlari, uning estetik qarashlari, dini, atrof-muhitga munosabati, iste'dodi xuddi afsonalardagi, musiqa, she'riyat va raqsdagi singari o'z aksini topgan.

O'zbekistonda amaliy san'atning juda keng yoyilgan turi kulolchilik san'atidir. Bu san'at ildizi juda qadimgi davrlarga borib taqaladi. Arxeologlar tomonidan respublika hududida topilgan sopol buyumlar qadimgi ustalarning

dahosidan hamda shaklning sermazmun va loʻndaligidan dalolat beradi. Boʻlar — sopol laganlar, likopcha va piyola, kosalar, koʻzalar, xumchalar, shaklan xilma-xil idishlar va boshqalar. Aholi va mehmonlarda ularga ehtiyoj avval ham katta boʻlgan, hozir ham katta. Bu buyumlar shaklan goʻzal, naqshinkor, bir meʼyorda rang berib, yuksak isteʼdod va did bilan yasalgan hamda sanʼat darajasiga yetkazilgan.

Oʻzbek keramikasi ikki turga: sirkor va sopol keramikaga boʻlinadi. Hozirgi kunda keramika markazlari respublikaning Samarqand, Shahrisabz, Toshkent, Gʻijduvon, Rishton, Qoʻqon, Gʻurumsaroy, Kasbi, Uba, Denov, Madir, Yangi-ariq kabi shaharlarida joylashgan. Fargʻona vodiysi va Xorazm sopol buyumlari koʻk-oq-yashil ranglarda tovlansa, Samarqand, Qashqadaryo, Toshkent, Buxoro sopoli jigarrang-sariq tusda tovlanadi.

Naqshinkor bezaklarning qoʻllanilishi va talqinida anʼanalarning rang-barangligi namoyon boʻladi. Kulollar buyum yasashar ekan, naqshinkor rasm, rang va shaklning murakkab nisbatini nozik his etishadi. Buni mashhur kulol ustalardan A. Muzaffarov, M. Obloqulov, R. Matchonov, I. Komilov, X. Sotimov, M. Rahimovning muzey toʻplamlarida saqlanayotgan asarlarida yaqqol koʻrish mumkin.

Rishton va Gʻurumsaroy kulollarining ijodi nozik islmiy naqsh bilan ajralib turadi. Shu naqsh uzra roʻzgor buyumlari va atrof muhit elementlari — koʻza, pichoq, anor va bodom mevalari tasviri tushiriladi. Xorazmning koʻk-oq-yashil rangli sopoli meʼmoriy qoplama keramika (mayolika) bilan bezatiladi. Unda koʻk yoki yashil fondagi oq chirmoviq tasvirlanadi. Islmiy naqsh handasaviy shakllar bilan hoshiyalanadi.

Toshkent, Buxoro va Samarqand keramikasi alohida ranglari va bezash usullari bilan ajralib turadi. Unda nuqtali va sariq-yashil rangdagi bezak islmiy naqsh bilan yoʻgʻrilib ketadi. Idishlarda anor mevasi, tovuş patisimon gullab turgan shoxchalar tasvirlanadi. Xalq ustalari moʻyqalamda naqsh chizish bilan birga oʻyma, kesma hamda bosma naqshdan ham foydalanishgan va hozir ham foydalanib kelishmoqda.

O'zbekistonda mayda dekorativ sopol plastikani Uba, Kasbi, Samarqand kulollari tomonidan ertaklar olamidan olib yasalgan an'anaviy o'yinchoklarda ko'rish mumkin. Hamro Rahimova va Anbar Sattorova yaratgan g'aroyib hushtaklar, fantastik fillar, Abduraim Muxtorov va Vohid Ilhomov yasagan, lirik yumor va mug'ombirona tabassum bilan yo'g'rilgan haykalchalar xalqning yorqin va quvnoq bezakka xamda fantaziyaga mehri balandligidan dalolat beradi.

O'zbekiston xalq san'atida me'moriy badiiy naqsh san'ati muhim o'rin tutadi. San'atning bu qadimgi turi O'rta Osiyo me'morchiligi xususiyatlari, naqshga mehr va mahalliy qurilish materiallari taqozosi bilan yuzaga kelgan.

O'zbekiston xalq san'atida me'moriy badiiy naqsh san'ati muhim o'rin tutadi. San'atning bu qadimgi turi O'rta Osiyo me'morchiligi xususiyatlari, naqshga mehr va mahalliy qurilish materiallari taqozosi bilan yuzaga kelgan.

Yurtimizda me'morchilik qadim-qadimdan yuqori darajada rivojlangan. Bunga tarixiy obidalarimiz masjidlar, maqbaralarni misol qilishimiz mumkin. Bu imoratlarda ota-bobolarimizning didi, dunyoqarashi, bilim saviyasi, qurilish madaniyati nechog'lik yuksak saviyada ekanligi ko'rinib turibdi. O'zbek diyorida bobokalonlarimiz yaratgan barkamol teran mazmunli va tarixan bebaxo san'at asarlari jahon madaniyati durdonalari qatorida o'rin olgan. Qo'li gul ustalar yaratgan san'at durdonalari kishilarga estetik zavq bag'ishlaydi. Yodgorliklarda quyosh nurida tovlanayotgan sarkor koshinlar nafis naqsh-nigorlar beixtiyor kishilarni o'ziga maftun etadi. Bu naqsh-nigorlar bir necha asrlar oldin yaratilgan bo'lsa-da hozirgacha o'z nafosatini ko'rkini yo'qotgani yo'q. Bunga biz Samarqanddagi me'moriy obidalarini keltirishimiz mumkin. Tosh, sopol, materiallarda o'z aksini topgan oddiy xalq tomonidan kashf etib yaratilgan bu manumental binolar o'zining bejirimligi va mahobatligi bilan kishilarni hayratga solmoqda. Bo'larni yaratgan ustalar o'z bilimi yuksak mahoratlari evaziga shundan o'lmas asarlarni yaratib toshlarga muhrladilarkim, ular hozirda ham o'z qimmatini yo'qotgani yo'q.

Gyugo aytganday, —Odamzod ongida paydo bo'lgan eng ahamiyatli fikrlarni toshga bitib ifodalaydi, chunki qog'ozga bitilgan qo'lyozmalarda har qanday

buyuk g'oyalar bo'lmasin ular vaqt o'tishi bilan yo'qolishi mumkin, lekin qurilgan bino-bu toshda ifodalangan boshqaga bir kitob bo'lib, u bir umr chidamlidir.

Hozirda bu nodir yodgorliklarga hurmat uni avaylab asrash ta'mirlab jaylarini ta'mirlab restavratsiya qilishdan iborat. Yodgorliklar davlat qaramida. Mana O'zbekistonimiz mustaqillikga erishgandan beri rassomchilikga, amaliy bezaklarga naqqoshlik, yog'och o'ymakorliga va boshqa san'at turlariga keng yo'l ochib bermoqda. Bu soha vakillariga turli sharoitlar mukofotlar rag'batlar ta'sis etilmoqda. Prezidentimiz ham hunar egallagan yoshlarga shu san'at rassomchilik a'zolariga ham yordam berib ularni quvvatlamodalar.

Birinchi prezidentimiz tashabbusi bilan Badiiy Akademiya tashkil etish munosabati bilan ma'daniy ishlar vazirligi qoshidagi amliy san'at, rassomchilik, dizayn sohadaridagi tashkilot va korxonalar negizida maxsus ishlab chiqarish birlashmasi tuzildi va tasviriy va amaliy bezak xalq hunarmandchilik sohasidagi yuksak badiiy asarlar yaratgan ijodkorlar mehnatiga munosib baho berish ularning moddiy va ma'naviy rag'batlantirish maqsadida eng yaxshi asarlar uchun beriladigan Kamoliddin Behzod nomidagi davlat mukofoti ta'sis etilgan.

Birinchi prezidentimiz tashabbusi bilan Badiiy Akademiya tashkil etish munosabati bilan ma'daniy ishlar vazirligi qoshidagi amaliy san'at, rassomchilik, dizayn sohadaridagi tashkilot va korxonalar negizida maxsus ishlab chiqarish birlashmasi tuzildi va tasviriy va amaliy bezak xalq hunarmandchilik sohasidagi yuksak badiiy asarlar yaratgan ijodkorlar mehnatiga munosib baho berish ularning moddiy va ma'naviy rag'batlantirish maqsadida eng yaxshi asarlar uchun beriladigan Kamoliddin Behzod nomidagi davlat mukofoti ta'sis etilgan.

Mana shunday yuksak mukofotlar ta'sis etilgan bo'lib ustalar nafaqat qaysi sohada mehnat qilayotgan san'at arboblari e'tibor hurmat ko'rsatilmoqda. Jumladan biz milliy hunarmandchiligimizni necha yillardan beri davom etib kelayotgan avloddan-avoldga ota kasbi sifatida shakllanib kelayotgan hunarmandchilik, ganchkorlik, koshinkorlik, naqqoshlik, g'ishtkorlik va bir qancha turlari bor. Bu kasblar juda qadimdan ota-bobolarimiz shug'ullangan bu kasblar

juda sermashaqqatligiga, nafisligi, juda ko'p vaqt sarf bo'lishi bilan boshqa kasblardan ajralib turadi.

Bunday mayda ishlarni ham hamma bajaravermaydi chunki bu kasb kishidan sabr, chidam va matonatni talab qiladi. Qadimiy san'atlardan yana biri amaliy bezak san'atidir. Amaliy bezak san'ati juda qadimiy bo'lib kishilarning mehnat faoliyatlari ehtiyojlari bilan bog'liq holda paydo bo'lgan deb taxmin qilinadi. Uyg'onish davrigacha u uy hunari shaklida keyin xalq badiiy hunarmandchiligi tariqasida shakllanadi. Amaliy bezak san'ati hozirda ham rivojlanib har xil maktablari bor. Naqqoshlik, ganchkolik, koshinkorlik, yog'och o'ymakorligi, g'ishtkorlik va boshqalar.

GANCHKORLIK SAN'ATI-Xalq hunarmandchiligida ganchkorlik san'ati ham o'zining zavq beruvchi, naosatga boy serqirra asarlari bilan muhim o'rin tutadi. O'rta Osiyo va Sharq xalqlarning estetik didi naqadar yuksak darajada rivojlanganligidan guvohlik beruvchi Buxoro, Samarqand, Toshkent, Xiva, Farg'ona va boshqa shaharlardagi ganchdan ishlangan san'at asari namunalarini ko'rib ajdodlarimizning iste'dodlariga tasannolar aytamiz. Ganch 2 xil: tabiiy va sun'iy. Ganch o'ymakorligi bilan shug'ullangan ustalar ganchkorlar deb ataladi

Bu esa o'z davri obidalarining qurilishi va bezalishida foydalanilgan. Unga davrning ustalari o'z ishining fidoyisi va o'z ishini juda bilgan buni biz yodgorliklar misolida yaqqol ko'rishimiz mumkin. Bobokalonlarimiz Amir Temur o'z davrida buyuk madrasalar, xonaqohlar, saroylar, qo'niqlar, bog'u-rog'lar qurdirgan. Albatta bunda ustalardan, koshinkor naqshkor va o'z ishining fidoyilarini to'plab ish bajarganlar. Bu esa qancha kuch mehnat, vaqtni talab etgan. Amir Temur ustalarni o'zi shaxsan bajarayongan ishlarini nazorat qilib turgan. Bu esa yaxshi natijalarni bergan. Ustalar ham o'z ishlarini sitqidildan bajarganlar. Biz bilamizki bizgacha ko'pgina yodgorliklar yetib kelgan. Ulardan, registon ansambili, Shoxizinda, Go'ri Amir makbarasi, Bibixonim masjidi, Hazrati Xizir masjidi, Bixoroda Somoniylar maqbarasi va Shaxrisobzdagi Oqsaroy kompleksi va boshqalar.

Ganch (gips) va yogʻoch oʻymakorligi hamda bezagi turar joy ichini bezashda doimo qoʻllangan. Bu sanʼat hozirgi kunda ham binolarning zamonaviy meʼmoriy konstruksiyasi hamda detallari uzviy va funksional jihatdan toʻldirib kelmoqda, maʼmuriy hamda jamoat binolarini bezashda muvaffaqiyat bilan ishga solinmoqda. Ayni mahald xalq ustalari Oʻzbekiston dekorativ-naqsh sanʼati anʼanalariga xos betakror uygʻunlikka erishgan holda, zamonaviy arxitekturaning qatʼiy va konstruktiv elementlarini buzishmaydi. Ustalar naqshinkor kompozitsiyaning, bir tekis toʻqilgan jimjimador medalʼonlar, handasaviy toʻr, gullab turgan butoqlar, oʻziga xos milliy ohang toʻla vazonlar bilan toʻldirilgan nafis namoyonlarning koʻplab variantlarini tayyorlashadi, biroq bunda meʼyorni buzishmaydi.

Ganchkorlik ishlaridan namunalar

Qoʻqonlik Qodirjon Haydarov, toshkentlik Saidazim Qosimov va Nigmat Ibrohimovlar XX asrda Oʻzbekistonda yogʻoch oʻymakorligida dong taratgan naqqoshlar hisoblanadilar. Hozirgi kunda yogʻoch oʻymakorligi zamonaviy meʼmorchilikning ommalashib ketgan bezagi va oʻzbek amaliy bezak sanʼatining gurkirab rivojlanayotgan turiga kiradi. Isteʼdodli va salohiyatli yosh ustalar Ortiq Fayzullaev rahbarligida inshootlar uchun meʼmoriy detallarni — shift toʻsinlari, muqarnaslar, karnizlar, eshiklar, ustunlarni va shu kabilarni yaratish bilangina chegaralanishmayapti. Ular Oʻzbekiston aholisi mehmonlari uchun naqqshinkor qutilar, qalamdonlar, lavhdar, turli koʻrinishdagi kursi hamda kursichalar ham yasashmoqda.

Qo‘qonlik Qodirjon Haydarov, toshkentlik Saidazim Qosimov va Nigmat Ibrohimovlar XX asrda O‘zbekistonda yog‘och o‘ymakorligida dong taratgan naqqoshlar hisoblanadilar. Hozirgi kunda yog‘och o‘ymakorligi zamonaviy me‘morchilikning ommalashib ketgan bezagi va o‘zbek amaliy bezak san‘atining gurkirab rivojlanayotgan turiga kiradi.

Iste‘dodli va salohiyatli yosh ustalar Ortiq Fayzullaev rahbarligida

*Devorga ishlangan ganch ishlaridan
namunalar*

inshootlar uchun me‘moriy detallarni — shift to‘sinlari, muqarnaslar, karnizlar, eshiklar, ustunlarni va shu kabilarni yaratish bilangina chegaralanishmayapti. Ular O‘zbekiston aholisi mehmonlari uchun nakqshinkor qutilar, qalamdonlar, lavhdar, turli ko‘rinishdagi kursi hamda kursichalar ham yasashmoqda.

XX asrda yog‘och va ganchni nakqshinkor bezash bilan ustoz naqqoshlardan Yoqubjon Raupov, Toir To‘xtaxujayev, Jalil Hakimov, Madamin Husanov, Saidmahmud Norqo‘ziev shug‘ullanishgan. Ular yangi naqshinkor bezak maktabini yaratishgan.

Bu ustalarning shogirdlari Anvar Ilhomov, Sobirjon Shukurov, Baxtiyor Rahmonberdiev, Nosir Nabiev, Jamolitdin Erkaboev, Abdusamat Mahmudovlar ustozlarining jamoat, ma‘muriy va turar joy binolarini bezash bo‘yicha an‘analarini ham davom ettirib, rivojlantirishdi. Naqshinkor-bezakli buyumlar — ko‘p qirrali naqshinkor kursilar, o‘rindiqlar, qutilar, pardalar, ko‘zalar ko‘rgazma, muzey, badiiy salonlar hamda yarmarkalarga kelganlarning ko‘zini quvontiradi.

Zamonaviy intererni bezashda milliy uslubdagi ganch o'ymakorligi katta

*Uyning shift qismiga ishlangan
ganch ishlaridan namunalar*

o'rin tutadi. Uning bisotida jimjimador islmiy handasaviy bezaklar ham bor. O'zbek ustalarining ganch o'ymakorligi san'atida hajmdor muqarnasli karnizlar (sharafa)ni murakkab handasaviy uslubda tayyorlash hamda nafis panjara naqshlar alohida

soha bo'lib, ular quyma usulda, qo'lda pardoqlab tayyorlanadi.

O'zbekistonda Termiz, Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent va Farg'ona ganch o'makorligi maktablari mavjud. Ularning har biri o'z o'ymakorlik uslubi bilan farqdanib turadi. Sovuq oppoq ganchga ustalar iskanasi jon ato etib, uni xayolot, ohang, bezak hamda harakat bilan mujiza yaratadi.

O'zbekistonda Termiz, Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent va Farg'ona ganch o'makorligi maktablari mavjud. Ularning har biri o'z o'ymakorlik uslubi bilan farqdanib turadi. Sovuq oppoq ganchga ustalar iskanasi jon ato etib, uni xayolot, ohang, bezak hamda harakat bilan mujiza yaratadi.

Taniqli ganchkor ustalar Mahmud Usmonov, Ibrohim Shermuhamedov, Anvar Quliev, Jamolitdin Erkaboev, Odambay Yoqubov, Odambay Bobojonovlar iste'dodli yosh ustalarga xalq san'atining ushbu ko'hna turini o'rgatishdi. Endilikda bu shogirdlar ganch o'ymakorligi an'analarini davom ettirishmoqda.

O'rta Osiyoda toshqog'oz yoki mag'zi soxta (pape-mashe) tayyorlash va undan tayyorlangan anjomlarga loklangan bezak berish XV asr boshida ravnaq topgan edi. Samarqanddagi Go'ri Amir majmuasi va jome masjidi ichki qoplamasidagi toshqoroqdan ishlangan muqarnas va iroqilar shu san'at namunalaridir. Ushbu materialdan tayyorlangan qalamdonlar, kitob jild (muqova)lari, qutilar, ko'zachalar, shohmotlar hamda zargarona nafis naqsh bilan

ziynatlangan boshqa mayda buyumlar asrlar osha bizgacha etib kelib, hozir respublika muzeylarida avaylab saqdanmoqda.

O'rta Osiyodagi ko'plab xalqlarda qovoq (kadi)ning dekorativ turlaridan xilma-xil buyumlar, idishlar, nosqovoqdar tayyorlab kelingan. Qovoqning dekorativ turlari maxsus yetishtiriladi. Uning sirti o'ziga xos tarzda badiiy bezatiladi. Qovoqni qanday bezatish uning shakliga bog'liq. Qovoqning turfa xil shakllari mavjud bo'lib, ularning naqsh berilgan sirtiga folklor mavzusidagi, fantastik mavjudotlar hamda voqelik elementlaridan iborat har qanday rasm konturi chiziladi. Unda odam, hayvon qiyofasi, uy-ro'zgor buyumi, o'simliklar, parrandalar, samolyotlar, avtomobillar, yulduzlar, sanalar aks ettirilishi mumkin. Nosqovoqdar, ayniqsa, naqshinkor kumush gardish bilan yarimqimmatbaho toshlar qadab bezatiladi. San'atning bu turi mayda qovoq (nosqovoq) yetishtirishga mirishkor hududlarda ko'proq tarqalgan.

Milliy pichoqchilik O'zbekiston amaliy san'atida metallga badiiy ishlov berishning o'ziga xos sohasidir. Pichoq charm applikatsiya va kandakori metall qoplama bilan bezatilgan qinga solinadigan qilib tayyorlanadi. Pichoqdar, tayyorlanadigan joyning mahalliy xususiyati va pichoqchilik maktablari an'analariga ko'ra, shaklan rang-barang bo'ladi. Pichoqchi ustalar pichoqni damidan tortib, yaxlit yoki yig'ma metall, yog'och yoxud suyakdan tayyorlangan sopi (dastasi)gacha qadama, chekma yo bo'yama naqsh bilan bezatishadi.

O'zbekiston milliy kashtachiligi uy-joy ichki ziynatini, me'moriy bezak bilan bir qatorda, o'ziga xos tarzda to'ldiradi. Ko'plab asrlar davomida Buxoro, Urgut, Farg'ona, Qo'qon, Andijon, Samarqand, Toshkent, Namangan, Piskentda kashtachilikning mahalliy badiiy uslubi va yirik markazlari yuzaga kelgan.

Kashtachilar katta matoga o'zlari chizgan naqshinkor kompozitsiyani igna bilan tikib chiqish uchun ko'p vaqt va mehnat sarflashadi. Kashtada naqsh tabiat va atrof dunyo go'zalligining poetik in'ikosidir. Yirik dekorativ buyumlar-so'zana, palak, gulko'rpa, joypo'sh (taxmon parda), tokchapo'sh, kirpech, zardevor, joynamoz, ro'yjo va boshqalar doira, to'pbarggul (naqshi girdob), nozik-nihol gul, yaproqlar, qushlar, hayvonlar tasviri bilan naqshlanadi. Qo'lda tikiladigan

dekorativ kashtachilik anʼanalari Urgut, Qoʻqon, Buxoro, Toshkent va Qoraqalpoq, kashtachilari ijodida yashab, rivojlanib kelmoqda.

Kashtachilik ishlaridan namunalar

Kashtachilar katta matoga oʻzlari chizgan naqshinkor kompozitsiyani igna bilan tikib chiqish uchun koʻp vaqt va mehnat sarflashadi. Kashtada naqsh tabiat va atrof dunyo goʻzalligining poetik inʼikosidir. Yirik dekorativ buyumlar-soʻzana, palak, gulkoʻrpa, joypoʻsh (taxmon parda), tokchapoʻsh, kirpech, zardevor, joynamoz, roʻyjo va boshqalar doyra, toʻpbarggul (naqshi girdob), nozik-nihol gul, yaproqlar, qushlar, hayvonlar tasviri bilan naqshlanadi. Qoʻlda tikiladigan dekorativ kashtachilik anʼanalari Urgut, Qoʻqon, Buxoro, Toshkent va Qoraqalpoq, kashtachilari ijodida yashab, rivojlanib kelmoqda.

Gilamdoʻzlik va sholchadoʻzlik Oʻzbekistonda toʻqimachilikning eng qadimgi turlaridan biridir. Ular uch turga — qisqa patli gilam, uzun patli gilam — julxirs va taqir gilam (sholcha)ga boʻlinadi. Toʻqimachilikning bu turida yigirilgan jun, paxta

ip va ipak ishlatiladi. Qisqa patli gilam Farg‘ona vodiysida, Qashqadaryo, Jizzax, Xorazm viloyatlarida hamda Qoraqalpog‘istonda to‘qiladi. Bunday gilamda qizil-jigarrang o‘zaro uyg‘unlikda beriladi, handasaviy va islmiy shakldagi rangdor detallar bilan bezatiladi. Bu gilamlar oddiyligi hamda ranglar tiniqligi bilan ajralib turadi.

Gilamto‘qish san‘ati

ulxirs (tojikcha ayiq juni) gilamlar ko‘proq Samarqand, Qashqadaryo, Jizzax, Sirdaryo viloyatlarida tarqalgan. Ular naqshiga ko‘ra juda sodda, ranglar uyg‘unligiga ko‘ra ko‘zga tashlanuvchandir. Ayollar gilam tuo‘qishni tugallar ekanlar, ishni oxiriga etkazmay, uning qayerinidir chala qoldiradilar. Bu ko‘hna an‘ana bizning kunlarga yetib kelgan bo‘lib, aytishlaricha, gilamdo‘z ayollar keyingi ish avvalgisidan yaxshiroq chiqsin, degan niyatda shunday qilar ekanlar. O‘zbekistonda to‘qiladigan taqir gilam turi va ijro texnikasiga ko‘ra rang-barang. Taqir gilamning ko‘xma, terma, gajari, arabi, beshkashta va boshqa turlari mavjud.

O‘zbekiston xalq amaliy bezak san‘ati muttasil tiklanmoqda, shiddat bilan rivojlanmoqda va yuksalmoqda. Respublikada ishlab turgan xalq ustalari safi kengayib borayotgani, xalq san‘atining kashtachilik, gilamdo‘zlik, sholcha to‘qish, pichoqchilik, savat to‘qish, [zargarlik](#), ganch hamda yog‘och o‘ymakorligi va naqqoshligi, lok va qog‘ozda miniatyura, kulolchilik va h.k. turlari ko‘payib borayotgani shundan guvohlik beradi. Bu esa mustaqillik davrida mamlakatimizda madaniyat va san‘atni rivojlantirish, kishilarni intellektual va axloqiy kamol toptirish uchun qulay sharoit ko‘proq yaratilayotganining dalilidir.

O‘zbek xalq amaliy san‘atining tarixi va rivojlanish bosqichlari.

Amaliy bezak san'atning alifbosi bo'lgan naqsh va naqqoshlik san'ati xalq amaliy san'atining qadimgi turlaridan biridir. Insoniyat yaratgan nafosat durdonalarining sarasi naqsh bezaklari amaliy san'atning barcha turlarida namoyon bo'libgina qolmay, bino va inshootlar me'moriy bezaklarida ham keng qo'llanilgan.

Naqsh tarixi insoniyatning badiiy madaniyati bilan bir qatorda nihoyatda qadimiydir. Hali yozuv vujudga kelmasdan burun chizmatasvir yozuv vazifasini bajargan. Madaniyat rivoji jarayonida unda rassomlik bilan naqqoshlik ajralib chiqqan. Arxeologik manbalar ham naqsh dunyoning hamma xalqlarida qadimdan mavjud bolganligidan dalolat beradi. Metal, sopol buyum, idish, qurollar, paleolit, neolit davrlarida geometric (xandasaviy) shakllar bilan, Miken san'atida, Qadimgi Eronda, Xitoy va Hindistonda geometric shakllar qatorida o'simliksimon (islimiy) naqshlar bilan bezatilgan. Naqshlardagi ramziy elementlar turli o'lkalarda, xalqlardagi geografik muhit, o'lkaning o'simlik va hayvonot dunyosi, madaniyati ta'sirida shakllangan va rivoj topgan.

Naqshning eng jozibadorligi va yuksak pog'onaga ko'tarilishi uyg'onish davriga to'g'ri keladi. XIX asrning oxiridan boshlab shu davrda vujudga kelgan turli oqimlar naqshdan foydalanishni o'ta kamaytirib, hatto keyinchalik butunlay undan voz kechish kuzatildi.

Naqsh chizish, naqsh yaratish - naqqoshlik xalq amaliy bezak san'atining asosiy va qadimiy turlaridan biridir. O'rta osiyo hududidagi me'moriy yodgorliklar, arxeologik topilmalar o'lkamizda bu san'at qadimdan rivojlanganligidan darak beradi. Me'morchilik, kulollik, misgarlik, zargarlik, chilangarlik, kashtado'zlik singari kasblarning taraqqiyoti naqqoshlik san'ati jivojiga borib taqaladi. Ajdodlarimizning yuksak ma'naviyatini Qo'yqirilgan qal'a, Tuproqqal'a, ko'hna Urganj, qadimgi Termiz, Ayritom, Varaxsha, Afrosiyob va boshqa joylardan topilgan naqsh namunalarining jozibadorligidan bilib olish mumkin.

Diyorimizning turli viloyatlarida naqsh bilan ziynatlangan me'moriy yodgorliklari, idish, buyum, mehnat qurollarida umumiylik kuzatilsada, Buxoro, Xiva, Farg'ona va boshqa joylarning o'ziga xos naqsh uslublari, keyinchalik

maktablari shakllangan. Naqqoshlik avloddan avlodga o'tgan, otalari ustozlaridan o'rgangan naqsh namunalarini shogirdlar tajriba va iste'dodlari orqali rivijlantirganlar.

O'zbek naqqoshlari asosan ko'k (lojuvard) zangori (havo rang, osmoni), yashil, sariq, qizil, oq, qora ranglarda naqsh ishlaydilar. Naqqoshlikning uslublari avloddan-avlodga o'tgan. (masalan, axtadan foydalanish, bo'yoq tayyorlash, oldin naqshning asosiy chiziqlarini chizib, zaminni bo'yab olish va hokazolarni), lekin yozib qoldirmagan. Ustaning naqsh ishlash sirlarini faqat shogirdlarigina yaxshi bilganlar.

Naqsh san'ati O'rta Osiyo madaniyati tarixida eng qadimiy bo'lib, o'ziga xos namunalari bilan diqqatga sazovordir. O'rta Osiyoda keng tarqalgan naqshlar ikki turga: geometric (xandasaviy) chiziqlar va shakllarning murakkab ko'rinishi girix deb nomlanadi. O'simliksimon tasvirdagi naqshlarning keng tarqalgani, islmiy deb ataladi. Namoyon, ruta, munabbat, turunj, zanjira xilidagi naqshlar islmiy kompozitsiyani tashkil etadi. naqqoshning malakasi va yuksak mahorati aniq o'lchamdagi eiementlarning ohangdorligi, did bilan tanlangan ranglarning o'zaro mutanosibligini ta'minlaydi. O'rta Osiyoning eng qadimiy naqsh namunalarini asosan me'moriy obida va inshootlarda ko'rish mumkin. Naqshning ajoyib ko'rinishlari ganch, yog'och va tosh o'ymakorligi, yog'och(ustun, bolor, vassa va boshqalar)ni bo'yab ishlash orqali amalga oshirilgan. Bizgacha yetib kelgan qadimiy zargarlik va misgarlik san'ati noyob namunalarida ham ajdodlarimizning nozik didi, mohir qo'li va teran zakovati bilan yaratilgan naqsh bezaklarini o'sha turlarga xos bejirim yechimlarda bajarilganligi kishini hayratga soladi. Masalan Dalvarzintepadan topilgan oltin zirak (er. III asri) ixcham aylanma (silindrik) sirt yuzasi oddiy ritmik jihatdan nihoyatda mutanosib joylashtirilgan to'rt bargli gul naqsh bezagi tushirilgan.

Mintaqadagi yirik kulolchilik markazi Samarqand hisoblangan.

Bu yerda sirlangan sopol idishlari ishlab chiqarishning rivoji VIII asr oxiridan boshlangan. Kulolchilik mahsulotlarining ajoyib namunalari Samarqandning qadimiy shahri hisoblangan Afrosiyobdan topildi. Sopol parchalari undagi sir va

bo'yoqlarning yuksak sifati, shakl va bezakning mukammalligini ko'rsatadi. Bu yerda idishlar yopiq (ko'za va xumchalar), ochiq(lagan, kosa va shokosa) shaklda ishlangan bo'lib, nozik va bejirim ranglar bilan bezatilgan. Bu bezaklar asosan o'simlik yoki girixiy, ba'zan esa qush, hayvon va odamlarning uslublashgan tasviridan iborat bo'lgan.

Kulolchilik san'ati

Bu yerda sirlangan sopol idishlari ishlab chiqarishning rivoji VIII asr oxiridan boshlangan. Kulolchilik mahsulotlarining ajoyib namunalari Samarqandning qadimiy shahri hisoblangan Afrosiyobdan topildi. Sopol parchalari undagi sir va bo'yoqlarning yuksak sifati, shakl va bezakning mukammalligini ko'rsatadi. Bu yerda idishlar yopiq (ko'za va xumchalar), ochiq(lagan, kosa va shokosa) shaklda ishlangan bo'lib, nozik va bejirim ranglar bilan bezatilgan. Bu bezaklar asosan o'simlik yoki girixiy, ba'zan esa qush, hayvon va odamlarning uslublashgan tasviridan iborat bo'lgan.

O'rta Osiyo, umuman, barcha musulmon davlatlari kulolchiligida arab yozuvi epigrafik bezak butunlay yangicha bezak yo'nalishida namoyon bo'lgan odatdagi oq yuzaga tushurilgan yozuvni endi kulol-rassom jigarrang, qora, ba'zan qizil rangda bitgan. Yozuv kosa va laganlarda hoshiya bo'ylab yoki tubiga ko'ndalangiga bezak tarzida joylashtirilgan.

Yozuvli bezak tadrijini uning ikki asosiy turi bo'yicha kuzatish mumkin; chiziqlarning geometric aniqligi va harflarning umumiy rasoligi oddiy kufiy yozuviga xos; gullayotgan kufiy kamroq uchraydi. Bu yozuv asosan me'morchilikda hattotlik uslubida harflarning uchlari kengaytirilgan holda beriladi.

Ular o'simlik guli va unga uyg'unlashib ketgan shoxlarga aylanadi. X asrda va keyinchalik kulolchilikda qiya bosma harflar keng qo'llanilgan.

Arablar istilosi oqibatida tarqalgan islom dini o'z urf odatlari va madaniyatini kirib kelishi amaliy bezak san'ati, jumladan naqshning ravnaqiga ma'lum darajada ta'sir ko'rsatdi. Bino, buyum, kiyim, idish, qurol naqsh bilan bezatilishi jamiyat va davr talabi bo'lib qoldi. Masjid, xonaqoh, madrasa, maqbaralarni jimjimador, hashamatli bo'lishida naqshning ahamiyati beqiyos bo'ldi. VIII-X asrlar me'morchiligida g'ishtni naqshinkor qalash san'ati yuksak darajaga ko'tarildi.

Buxoroning eng qadimiy yodgorliklaridan biri X-asrda (taxminan 864-868yy.) Somoniylar sulolasi asoschisi tomonidan qurilgan Ismoil Somoniy maqbarasidir. Bu yodgorlik ajoyib ziynatli turli jimjimador naqshlari va murakkab gumbazi tomli konstruksiyani qo'llagan binokorlarning muhandislik mahorati jihatidan ham jahon me'morchiligining eng mukammal asari hisoblanadi. Cheklangan tasvir vositasi g'ishtning o'zidan ham qurilish ashyosi sifatida mantiqiy naqshinkorlik hamda o'ta nafis badiiy kompozitsion mukammallikni yaratilishi ajdodlarimiz zakovati va mohirligidan dalolatdir.

Naqshinkor bezaklar bilan jilolangan O'zbekiston me'moriy yodgorliklari butun dunyo sayyoh, o'lkashunos, san'atshunos olimlarining e'tiborini tortmoqda. Samarqand, Buxoro, Xiva, Toshkent, Qo'qon, Farg'ona, O'gan kabi shaharlarning betakror qiyofasini yaratgan qadimiy me'morlarining yuksak mahorati va badiiy tafakkuri hanuzgacha kishilarni hayratga solib kelmoqda.

Yodgorlik binolarining bezaklari xilma-xil va sermazmundir. Ular binolarning funksional vazifasi hajmiy mutanosibligiga mos kelib, xalq madaniy an'analarini o'zida ifoda etadi. Me'moriy binolar bezagida o'simliksimon, handasaviy va epigrafik naqsh turlari uyg'unligida jozibali kompozitsiya yaratilgan. O'rta Osiyo san'atida o'rta asrlarda paydo bo'lgan garih naqshlar keng tarqalib, hozirgi yog'och, ganch, tosh o'ymakorligi, kulolchilik, g'isht terish, mozaika va devor naqshlarida foydalanilmoqda.

Yodgorlik binolarining bezaklari xilma-xil va sermazmundir. Ular binolarning funksional vazifasi hajmiy mutanosibligiga mos kelib, xalq madaniy an'analarini

o'zida ifoda etadi. Me'moriy binolar bezagida o'simliksimon, handasaviy va epigrafik naqsh turlari uyg'unligida jozibali kompozitsiya yaratilgan. O'rta Osiyo san'atida o'rta asrlarda paydo bo'lgan girih naqshlar keng tarqalib, hozirgi yog'och, ganch, tosh o'ymakorligi, kulolchilik, g'isht terish, mozaika va devor naqshlarida foydalanilmoqda.

Girih san'ati, ayniqsa IX-XII asrlarda ravnaq topdi. U tekis va bo'rtma yuzalar hisobi usullarining takomillashuvi natijasida peshtoq hamda ravoq kabilarni bezashda ham ishlatildi.

XIV-XV asrlarda koshinkorlik san'ati rivojlanib, bin ova inshootlar serjilo ranglar berib tayyorlangan koshin hamda parchinlar bilan qoplanib ajoyib naqshlar bilan bezatildi. Masalan ko'hna urganjdagi Torabekxonim maqbarasi, Samarqanddagi Shoxi Zinda ansambili, Ishratxona, Oqsaroy va boshqa me'moriy yodgorliklar ana shunday uslubda sayqal topgan.

Amir Temur davrida Samarqandni ilm-fan, san'at va madaniyatsiz tasavvur qilib bo'lmaydi. Amir Temur yuksak madaniyat va ma'naviyat homiysi bo'lgani uchun bepoyon davlati hududlaridan olimlar, shoirlar, musavvirlar, musiqachilar, me'morlar, iqtidorli usta, hunarmandlarni Samarqandga chorlaydi. Ularga g'amxo'rlik qiladi.

Amir Temur va temuriylar davrida Samarqand kulolchiligida badiiy kulolchilik alohida ajralib turgan rang-barang bezaklar, bo'yoqlar bilan bezatilgan idish tovoqlar kundalik ro'zg'or idishlaridan ko'ra ko'proq san'at namunalariga yaqin turgan. Amir Temur va temuriylar davri badiiy kulolchiligiga nazar soladigan bo'lsak bu davrda yangi uslublar, shakllar, bezaklar kashf qilinganligiga guvoh bo'lamiz. Samarqand kulollari mahalliy koshin asosida oq-sutrang xomashyo yaratib, unga kobalt bilan surat chizishni kashf qilishadi. Bunday usulda yasalgan idishlar jarangi va nafisligi bilan Xitoy chinnisidan qolishmagan. Bu davrdagi kulolchilik idishlari XII-XIII va XVI-XVIII asrlardagi spool idishlardan alohida ajralib turadi. Ba O'rta Sharq kulolchiligida o'z o'rniga ega. Shu sababli bu uslub hunarmandchilik tarixida —Temuriylar uslubii degan nom bilan alohida e'tirof etilgan.

Metallga badiiy ishlov berish san'ati Amir Temur davlatida, ayniqsa, poytaxt Samarqandda juda rivojlangan. Tarixiy manbalarda va keying davrlarda olib borilgan ilmiy tadqiqotlarda qayd etilgan. Mohir ustalar oltin, kumush, mis va bronzadan har xil idish-tovoqlar, shamdonlar, qurol-yarog'lar yasaganlar. Qimmatbaho metallardan ishlangan idish-tovoqlar, qadah, ko'za va oftobalar Amir Temur uyushtirgan sayil, bazm, to'ylarda hamda elchilarni qabo'l qilish marosimlarida ishlatilgan. O'sha davrda yasalgan qandillar juda hashamatli, qimmatbaho bo'lganini tarixchi Ibn Arabshoh yozib qoldirgan.

Registon maydonida olib borilgan arxeologik tadqiqotlar paytida topilgan 60dan ziyod metal buyum XIV-XV asrlardagi Samarqand chilangarchilik maktabi yuksak cho'qqilarga ko'tarilganligini yaqqol isbotlaydi. Bu yerda topilgan bronza va misdan yasalgan ko'zalar, oftobalar, laganlar, kosalar, shamdonlar, eshik dastalarining sirtiga ustalar nozik kumush iplardan ajoyib naqshlar solganki, bo'lar jilosi bilan kishini hayratga soladi.

Amir Temur davrida Samarqandda zargarlik, shishasozlik, sangtaroshlik, temirchilik ham yaxshi rivoj topgan. Ularning ayrim namunalari dunyoning turli muzeylarida saqlanmoqda.

Samarqandda yog'och o'ymakorligi ham taraqqiy qilgan. Yong'oq va tut kabi pishiq ashyolar (yog'ochlar)dan yasalgan eshiklarning sirtiga geometric va o'simliksimon naqshlar solingan, husnixat bilan ishlangan yozuvlardan esa qo'shimcha bezak sifatida foydalanilgan. Samarqanddagi Shoxi Zinda va Amir Temur maqbaralariga o'rnatilgan yog'och eshiklar yuksak darajadagi san'at asarlari sifatida qadrlanadi. Ularning ayrim namunalari bugungi kunda Angliyada, Nyu-Yorkdagi Metropoliten, Ermitaj muzeylarida saqlanmoqda.

Amir Temur oz fursat ichida Samarqandda san'at va madaniyatni, shaharsozlikni, me'morchilikni yuksak cho'qqilarga ko'tardi. Bu yerdagi madaniy jarayonlarning dunyo olmlari tomonidan —Temuriylar renessansi deb baholanishi ularning umumbashariy tafakkur rivojida qanchalik ulkan ahamiyat kasb etganini haqqoniy e'tirofidir.

Nazorat savollari.

1. O'ymakorlik deganda nimani tushunasiz?
2. Temuriylar davrida yog'och o'ymakorligi?
3. Yog'och o'ymakorligi maktablaridan qaysilarini bilasiz?
4. Sulaymon Xo'jayev haqida gapirib bering
5. Qaysi maktab vakillari o'yma yuzasini ranglaydilar?

1.3§-O'ZBEK MILLIY HUNARMANDCHILIGI MAKTABLARI

Hunarmandchilik insonning ishlab chiqarish faoliyati bilan vujudga kelib, jamiyat rivojlanishi davomida asta-sekin dehqonchilik va chorvachilikdan ajralib chiqdi, turli ijtimoiy-tarixiy davrlar doirasida texnika rivoji bilan aloqador holda takomillasha bordi, turli ixtisosliklar (kulollik, duradgorlik, temirchilik, miskarlik, binokorlik, toshtaroshlik, o'ymakorlik, kashtado'zlik, ko'nchilik, tikuvchilik, to'quvchilik, zargarlik, degrezlik, rixtagarlik, zardo'zlik, bo'yoqchilik, kemasozlik, tunukasozlik va boshqalar)ga ajraldi. Hunarmandchilik qanday tabiiy resurslarning mavjudligiga qarab, masalan, paxta va pilla bor yerda to'qimachilik, sifatli xomashyo bor yerda (masalan, Rishtonda) kulolchilik, jun va teri ko'p yerda to'qimachilik va ko'nchilik, shunga qarab kosibchilik, o'rmonlar ko'p yerda yog'ochsozlik, ma'danlarga boy yerlarda metall ishlab chiqarish va temirchilik, dengiz va daryo bo'ylarida kemasozlik va boshqalar rivoj topgan. Jamiyat taraqqiyoti bosqichlari, mehnat taqsimoti bilan aloqador holda hunarmandchilikning 3 turi shakllangan: 1) uy hunarmandchiligi; 2) buyurtma bilan mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik; 3) bozor uchun mahsulot tayyorlaydigan hunarmandchilik.

Uy hunarmandchiligi o'rta asrlarda hunarmandchilikning eng ko'p tarqalgan turi bo'ldi. Hunarmandchilikning bu turi natural xo'jalikning ajralmas qismi hisoblanadi. Shaharlar rivoji buyurtma bilan hunarmandchilik mahsulotlari tayyorlash va bozorga hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarishning jadal o'sishi bilan uzviy bog'liq. Natijada hunarmandchilik mahsulotlari tovarga aylandi, tovar ayirboshlash uchun ishlab chiqarildi. Davr taqozosi bilan

hunarmandchilikning yangi-yangi turlari vujudga keldi. Hunarmandlar ham turli mahsulotlar tayyorlash bo'yicha ixtisoslasha bordilar. Shaharlardagi mahallalar hunarmandlarning kasb-koriga qarab shakllangan (masalan, 20-asrning boshlarida Toshkentda ko'nychilar, kulollar, egarchilar, beshikchilar, o'qchilar, kosiblar mahallalari bo'lgan). Ayrim mahalla, kvartal, shahar, o'lkalar hunarmandchilikning ma'lum mahsulotlari bilan shuhrat qozona boshladilar.

Hunarmandchilik tovar – pul munosabatlariga kengroq va chuqurroq tortilganligi sari tabaqalashdi. Uddaburon va serharakat hunarmandlar boyib dastlabki kapital jamg'arilishi tufayli kapital sohibiga aylandi va ularning ustaxonalari negizida kichik zavod va fabrikalar vujudga keldi. Hunarmandchilik Yevropa shaharlarida sanoat rivojiga ham o'z hissasini qo'shdi (to'qish dastgohlari takomillashdi, 14-asr o'rtalarida Germaniyada domna pechlarining paydo bo'lishi metallurgiyada jiddiy o'zgarishlarga olib keldi. Kapitalistik ishlab chiqarish munosabatlari hunarmandchilikning keyingi taraqqiyotiga zarba berdi, hunarmandchilikning ko'pgina sohalari tushkunlikka uchradi. Sanoat to'ntarishi oqibatida tez va arzon ommaviy ishlab chiqarila boshlagan fabrika, zavod mahsulotlari hunarmandchilik mahsulotlarini bozordan siqib chiqardi.

Rivojlangan mamlakatlarda yakka buyurtmalar va qimmatbaho badiiy buyumlar tayyorlaydigan hunarmandchilik sohasirigina (tikuvchilik, etikdo'zlik, gilamchilik, zargarlik, o'ymakorlik va boshqalar) saqlanib qoldi.

20-asrning boshlarida esa mashinalashgan ishlab chiqarish keng yo'lga qo'yilishi bilan hunarmandchilik mahsulotlarining tur tarkibi va ishlab chiqarish hajmi keskin kamaydi. 20-asr davomida va 21-asr boshlariga kelib yirik industrial ishlab chiqarish qaror topgan bo'lsa-da, hunarmandchilikning mavqei saqlanib qoldi. Hunarmandchilikning bozorda segmenti kichik bo'lganidan yirik ishlab chiqarish egallay olmaydigan, talab individuallashtgan o'z o'rnini bor. Mini texnologiyaning paydo bo'lishi hunarmandchilikda tovarlarni yakka tartibda va sifatli ishlab chiqarish imkonini beradi. Bunga milliy ust-boshlar, milliy cholg'u asboblari, mayda asbob-uskunalar, turli yodgorlik buyumlari ishlab chiqarish va

xizmat ko'rsatishni kiritish mumkin. Hozirgi hunarmandchilik kichik biznes tarkibidagi yakka mehnat faoliyati va oilaviy korxonalardan iborat.

O'zbekiston hududida neolit davridayoq hunarmandchilikning dastlabki muhim tarmog'i hisoblangan sopol buyumlar ishlab chiqarish va to'qimachilik vujudga keldi (Xorazm vohasidagi Kaltaminor madaniyati, Surxondaryodagi Sopollitepa va boshqalar). Mil. av. 2-asrdan boshlab hunarmandchilik mahsulotlari savdosida Buyuk ipak yo'li muhim ahamiyatga ega bo'ldi. O'rta asrlarda Sharq mamlakatlarida ishlab chiqarilgan mahsulotlar (Arab xalifaligida po'lat, O'rta Osiyo va Hindistonda shoyi, chinni, qog'oz) Yevropa bozorlarida qadrlandi. Hindistonda paxtadan nafis mato, Xitoyda ipak mato to'qiydigan dastgohlar vujudga keldi, Xitoy va O'rta Osiyoda shisha tayyorlash texnologiyasi takomillasha bordi.

9–10-asrlarda O'rta Osiyoda yirik hunarmandchilik markazlari paydo bo'ldi. Ip mato, gilam (Urganch, Shosh), shoyi (Marv), mis va temirdan yarog'-aslaha, pichoq tayyorlash (Farg'ona), shoyi matolar, shisha mahsulotlari tayyorlash (Buxoro) avj oldi. 13-asrda mo'g'ullar bosqini hunarmandchilik rivojiga zarba berdi. Temuriylar davlatining vujudga kelishi hunarmandchilik rivojiga juda katta ijobiy ta'sir ko'rsatdi.

O'rta Osiyoda hunarmandchilikning barcha turlari 20-asrning 20-yillarigacha saqlandi. Buxoro, Samarqand, Qo'qon, Xiva, Toshkent kabi shaharlarning ishlab chiqarish munosabatlarida hunarmandchilik katta rol o'ynadi (mas., 19-asrning 60-yillarida Xivada hunarmandchilikning 27 turi rivoj topgan, shahardagi bozorlarda hunarmandlarning 556 do'koni bo'lgan, 80-yillarda shaharda 2528 xo'jalik hunarmandchilik bilan shug'ullangan).

O'zbekistondagi hunarmandchilik chuqur ixtisoslashgan bo'lib, o'zida xilma-xil kasb-korlarni birlashtirgan. Masalan, terini qayta ishlash sohasida ko'nhilar, etikdo'zlar, maxsido'zlar, kovushchilar, egar-jabduqchilar, telpakchilar, po'stinchilar, kamarchilar; to'qimachilik sohasida bo'zchilar, atlaschilar, gilamchilar, sholcha va namatchilar; metallni ishlash sohasida temirchilar,

taqachilar, miskarlar, chilangarlar, zargarlar kabi kasblar bo'lgan. Bo'lar hunarmandchilikning tarmoq strukturasi belgilangan.

Sharqdagi musulmon ustaxonalarida bo'lgani kabi O'zbekistonda chevarlik, kashtachilik bilan ayollar uyda o'tirib shug'ullanishgan. Hunarmandchilikning ijtimoiy strukturasida usta, xalfa va shogird kabi ijtimoiy toifalar mavjud bo'lgan. Hunarmandchilikning ichki tartib va qoidalarini uning nizomi sifatidagi «Risolalar» belgilab bergan. Har bir kasbning o'z rahnamosi, ya'ni piri va «Risolasi» bo'lgan, avloddan-avlodga o'tuvchi odatlari va udumlariga rioya etilgan. Masalan, ish boshlashdan oldin usta o'z pirini yodga olib undan madad so'rash, shogirdiga fотиha berish kabi odatlarga amal qilingan.

O'zbekiston Rossiya mustamlakasiga aylangach, hunarmandchilik monopoliya sanoatining raqobatiga duch kelib, o'zining ilgarigi mavqeini yo'qotgan bo'lishiga qaramay, uning ko'p tarmoqlari saqlanib qoldi, chunki u milliy ehtiyojni qondiradigan tovarlarni, chunonchi, kiyim-kechak, idish-tovoq, turli uy-ro'zg'or buyumlari, mayda mehnat qurollarini yaratib, ularni mahalliy bozorga yetkazib berdi. Hunarmandchilikning yashovchanligini ta'minlashda chet eldan keltirilgan xomashyo, materiallar, kichik uskunalar muhim rol o'ynadi. Mas., AQShdan keltirilgan teri bo'yog'idan foydalanib ko'nychilar amirkon deb nomlangan yupqa charm ishlab chiqara boshladi. Shu munosabat bilan amirkon etik, mahsi va kovushlar paydo bo'ldi. Germaniyadan «Zinger» firmasining tikuv mashinalari keltirilishi bilan tikuvchilik (chevarchilik) keng yoyildi.

20-a.ning 20-yillarida shoʻrolar hokimiyati qaror topishi bilan hunarmandlarning asosiy qismi dastlab artellarga, keyinchalik, zavod, fabrikalarga, badiiy buyumlar korxonalariga jalb qilindi. Ularga xomashyo, material, asbob-uskunalar davlat tomonidan yetkazib beriladigan, yaratilgan mahsulotlar doʻkonlar va matlubot kooperatsiyasi orqali sotiladigan boʻldi.

O'zbekiston mustaqillikni qo'lga kiritgandan so'ng hunarmandchilik rivojida yangi davr boshlandi, xalq hunarmandchiligi bozor qoidalari zahirida qaytadan tiklandi. O'zbekistonda mahalliy sanoat korxonalarining birinchilar qatori xususiyashtirilishi natijasida mayda davlat korxonalari hunarmandlarning xususiy

korxonalariga aylantirildi, yangi hunarmandchilik korxonalari ochildi. Hunarmandchilik faqat ichki bozorga emas, balki eksportga ham ishlay boshladi. Hunarmandchilikning tashkiliy shakli ham o'zgardi: kichik oilaviy korxona, yakka tartibdagi mehnat faoliyati shaklida rivojlana bordi. 1995 y. 24–25 oktyabrda Toshkentda BMTning O'zbekistondagi doimiy vakolatxonasi bilan amaliy hamkorlikda O'zbekiston xalq ustalari va hunarmandlari 1-Respublika yarmarkasi o'tkazildi.

1997-yilda respublika xalq amaliy san'ati va hunarmandlari ustalarining "Usto" ijodiy ishlab chiqarish birlashmasi tashkil topdi.

Mustaqillik yillarida xalq amaliy san'atiga alohida e'tibor berildi. Xalq ustalarining mehnatlari qadr topdi. Sanoatlashuv sabab yo'qolib ketish darajasiga kelgan hunarmandchilik turlari qayta tiklandi, bir necha yuz yillik sulolalar davomchilariga alohida e'tibor ko'rsatildi, hunarmandchilik markazlari bo'lgan shaharlarimizda usta-shogird maktablari tashkil etildi.

Milliy hunarmandchilik va amaliy san'atni yanada rivojlantirish, xalq ustalarini qo'llab-quvvatlash, ularning mehnatlarini munosib rag'batlantirish maqsadida O'zbekiston Respublikasi xalq ustalari, hunarmandlari va musavvirlari "Hunarmand" uyushmasi tashkil qilindi. O'zbekiston Respublikasining Birinchi Prezidenti Islom Karimovning 1997 yil 31 martdagi «Xalq badiiy hunarmandchiliklari va amaliy san'atini rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi 1741-sonli Farmoni asosida tashkil etilgan uyushma dastlab «Musavvir» ilmiy ishlab chiqarish markazi tarkibida bo'lgan (1997–2008). 2008 yil 5 mayda uyushma Nizomi O'zbekiston Respublikasi Adliya vazirligida P–265-raqam bilan nodavlat notijorat respublika tashkiloti sifatida qayta ro'yxatdan o'tkazilgan.

"Hunarmand" uyushmasining tashkil etilishi mamalakatimizda hunarmandchilikni yanada rivojlantirish, noyob va yo'qolib ketgan hunarlarni qayta tiklash, mavjud resurslardan foydalangan holda qo'l mehnati ila san'at asari yaratayotgan hunarmandlarimiz ishlarini munosib baholash, ular yaratgan badiiy ijod namunalarini nafaqat yurtimizda, balki xorijiy davlatlarda ham namoyish

etish, mehnat va ijod qilishlari uchun sharoit yaratish, mehnatlarini rag'batlantirish, qo'llab-quvvatlash borasida muhim qadam bo'ldi. O'tgan yillar davomida 22 mingga yaqin hunarmandlar uyushma a'zolari bo'ldilar. Bu ko'rsatkich yildan-yilga ortib bormoqda.

Hunarmandlarimiz koshinkorlik, ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, zargarlik, zardo'zlik, kashtado'zlik va kandakorlik yo'nalishlarida muvaffaqiyatlarga erishishdi. Birgina zardo'zlik yo'nalishida naqshlarning 50 dan ortiq turlari qayta tiklandi. Ipak va paxtadan tayyorlangan gazlamalar, kashta va gilam to'qish uchun mo'ljallangan iplar, kulollik buyumlari va koshinkorlik mahsulotlarini ranglash borasida olib borilgan izlanishlar natijasida o'simliklardan tabiiy rang olish texnologiyalari yaratildi.

Bugungi kunda har bir hudud o'ziga xos zardo'zlik, zargarlik, misgarlik, temirchilik, miniatyura, kashtado'zlik, kulollik kabi turli hunarmandchilik maktablariga mavjud. Bu maktablar mustaqillik yillarida yanada rivojlandi, ularni avloddan-avlodga me'ros qilib olib, davom ettirib kelayotgan usta-hunarmandlarimiz, buvi-onalarimiz hunarlari sirlarini yoshlarga o'rgatmoqda. Ushbu hunarlar sulolalar davomchilari tomonidan davom ettirilmoqda.

Hunarmandlarimiz o'z ustaxonalarida "Usta-shogird" maktablari tashkil etib, ko'plab yoshlarga hunar sirlarini o'rgatmoqdalar.

O'zbekiston «Hunarmand» uyushmasining Andijon viloyat boshqarmasi qoshida milliy qo'g'irchoqlar ishlab chiqarish korxonasi, Toshkent viloyati Parkent tumani «Hunarmand» bo'limi qoshida milliy gilam to'qish, chokli buyumlar tikish sexi, Surxondaryo viloyati Denov tumani «Hunarmand» bo'limi qoshida gilam va eshik-rom ishlab chiqarish sexlari tashkil etilgan. Sirdaryo viloyatining Xovos tumanida gul bosilgan gazlamalar va chokli buyumlar tikuvchi mini fabrika faoliyati yo'lga qo'yilgan. Uyushmaning Samarqand viloyat boshqarmasi tomonidan Samarqand shahar hokimining 214-K qarori bilan «Samarqand hunarmandlari markazi» tashkil qilindi (2010). Bugungi kunda "Samarqand hunarmandlar markazi"da Habib Turdialiev (naqqosh), Zarif Muxtorov (Samarqand qog'ozi), Bobomurod Haydarov (cholg'u asboblari ustasi), Nutfillo

Saidov (kandokor), Mavluda Hamdamova (kashtado'z), Jamol Esanov (yog'och o'ymakori), Bahrom Berdiev (kulol), Xudoyberdi Haqberdiev (kulol), Oybek Tillaev (zargar)lar faoliyat ko'rsatmoqda. Marakazda hunarmandchilik mahsulotlari doimiy ko'rgazmasi tashkil qilingan.

O'zbekiston Respublikasi Prezidenti Sh. Mirziyoevning 2016 yil 27 dekabrda PQ-2699-sonli qaroriga asosan Hunarmandchilik faoliyatining asosiy o'ynalishlari, hunarmandlar tomonidan ishlab chiqariladigan buyumlar va tovarlar (ishlar, xizmatlar) turlarining 34 yo'nalishdagi ro'yxati tasdiqlandi. Hunarmandchilik mahsulotlarini xorijiy davlatlarga olib chiqish borasida ham hunarmandlarimizga talay imtiyozlar berilgan, jumladan, O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasining 2017 yil 26 apreldagi 245-sonli Qaroriga asosan 24 yo'nalishdagi hunarmandchilik mahsulotlari ekspertiza yig'imidan ozod etildi. Hunarmandlarimiz ushbu imtiyozlardan munosib ravishda foydalanib, ishlab chiqargan mahsulotlari bilan xalqaro festival, ko'rgazma-tanlovlarda ishtirok etmoqdalar. Milliy hunarmandchilik mahsulotlarimizni xorijiy davlatlarda ham namoyish etish va hunarmandlarimiz tomonidan yaratilayotgan mahsulotlarga chet elliklarning qiziqishini inobatga olib, dunyoning 30 ga yaqin davlatlarida 100 dan ortiq hunarmandlarimizning hunarmandchilik mahsulotlari namoyish etilgan.

Dunyo miqyosida o'tkazilayotgan ko'plab nufuzli ko'rgazma va festivallarda hunarmandlarimiz ishtiroki ta'minlanmoqda. Bu tadbirlarda usta-hunarmandlarimizning munosib ishtiroki tashkilotchilar tomonidan e'tirof etilib, ular diplomlar, sertifikatlar va faxriy yorliqlar bilan taqdirlangan. O'nga yaqin hunarmandlarimizning shaxsiy ko'rgazmalari tashkil qilingan. Har yili uyushma a'zolaridan 10 dan ortig'i Oliy Majlis huzuridagi Nodavlat notijorat tashkilotlar va fuqarolik jamiyatining boshqa institutlarini qo'llab-quvvatlash Fondidan grant mablag'lari olib, o'z faoliyatlarini rivojlantirishga sarflamoqdalar. Bu kabi imtiyozlardan munosib foydalanayotgan hunarmandlar Navro'z, Mustaqillik bayramlari munosabati bilan o'tkazib kelinayotgan tadbirlarda va turli ko'rik-tanlovlarda faol ishtirok etishmoqda (Prezident sovrini uchun har yili o'tkaziladigan «Tashabbus» ko'rik-tanlovi; «Yosh ijodkorlar», «Usta-shogird»

ko'rgazmalari; «O'zbekiston xalq amaliy san'ati – dunyo nigohida», «Mustaqillik nafasida kamol topgan hunarmandlar», «Xalq iste'mol tovarlari ko'rgazma savdosi», «Yosh kulollarining respublika ko'rgazmasi», «Mustaqil yurt hunarmandlari», «Ipak va ziravorlar», «Atlas bayrami» festivallari; «Vatanim taraqqiyotiga mening hissam», «Yurt istiqboli», «Yosh tadbirkor – yurtga madadkor», «Yilning eng faol yosh mutaxassisi», «Mening biznes g'oyam» kabi tanlovlar).

Muhtaram Prezidentimizning 2017 yil 17 noyabrdagi “Hunarmandchilikni yanada rivojlantirish va hunarmandlarni har tomonlama qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida”gi Farmoni oilaviy tadbirkorlik, hunarmandchilik bilan shug'ullanayotgan insonlarga shart-sharoitlar yaratishga yanada keng imkoniyatlar eshigini ochdi. Bu tarixiy hujjat xalq amaliy san'atini yangi bosqichga olib chiqish bilan birga aholi daromadlarining oshishiga turtki bo'ldi. Azaldan hunarmand va yaratuvchan bo'lgan xalqimizning mehnati mahsuli bo'lgan kashtachilik, zargarlik, o'ymakorlik, zardo'zlik, haykaltaroshlik nafaqat shu yurtda yashaydigan odamlarni, balki butun dunyoni o'ziga rom etib kelgan. Mazkur farmonda “Hunarmand” uyushmasi a'zolariga imtiyozli kreditlar berish ko'zda tutilganligi esa soha rivojiga xizmat qilish bilan birga uyushmaning o'rni va nufuzini ham oshirdi.

Darhaqiqat, hunarmand kishi hech qachon kam bo'lmaydi. Ular faoliyati mustaqillik yaratgan imkoniyatlar tufayli davlatimiz tomonidan har tomonlama qo'llab-quvvatlanayotganligi xalqimizning boy madaniy merosini saqlash va rivojlantirishga hissa qo'shmoqda, yangi turdagi hunarmandchilik mahsulotlari yaratilishiga yo'l ochib, “Ustoz-shogird” an'analarining uzviyligini ta'minlamoqda. Ustozidan biror buyum yasashni o'rgangan oddiy kollej bitiruvchisi ertaga o'zi mustaqil ish boshlaydi, yangi tadbirkorlik sub'ekti tashkil etib, daromad oladi. Soha sirlarini u ham shogirdlariga o'rgatadi. Mana shuning o'ziyoq farmonning naqadar hayotiyligini, odamlarning farovon hayot kechirishini ta'minlashga hissa qo'shayotganining isbotidir. Bir so'z bilan aytganda, farmon milliy hunarmandchilik mahsulotlari ishlab chiqarishni yanada rivojlantirishga hissa qo'shayotgani bilan muhim ahamiyat kasb etmoqda.

Ushbu Farmon va Qaror o'z navbatida, zimmasizga bir qator muhim vazifalar va ulkan mas'uliyatni yuklaydi. Uning ijrosini o'z vaqtida ta'minlash, belgilangan topshiriqlarni amalga oshirish yuzasidan Davlatimiz tomonidan bildirilgan ishonchni oqlash va ko'rsatilgan yuksak e'tiborning qadriga yetish, xalqimiz oldidagi burchimizni astoydil ado etish bizning bosh maqsadimizdir. Xalqimizning asrlar bo'yi qilgan ijodiy mehnati natijasida yaratilgan va yaratilayotgan o'zbek xalq hunarmandchiligi va amaliy san'atini ko'z qorachig'idek asrash, ularni kelgusi avlodlarga yetkazish, yoshlarga o'rgatish orqali ularning estetik didini o'stirish hamda yuksak madaniyatli kishilar qilib tarbiyalash xam asosiy vazifalarimizdan xisoblanadi.

Ma'lumki yurtimizda hunarmandchilik qadimdan taraqqiy etgan ajdodlarimiz ushbu sohaning ko'plab turlari bilan faol shug'ullangan xalqimiz hunar o'rganib, turli bejirim buyumlar yaratish, kudalik hayotda asqatadigan jihozlar tayyorlash, shu orqali o'z mehnati bilan odamlarga naf keltirishni qadriyat darajasiga ko'targan. Hunarmandchilikning u yoki bu yo'nalishi bir oila vakillarining asosiy mashg'ulotiga aylanishi natijasida mohir hunarmandlar sulolasi vujudga kelgan. Joylarda o'ziga xos maktablar shakllangan. Bugungi kunda mamlakatimizda hunarmandchilikning 34 ta yo'nalishi mavjud.

Nazorat savollari:

1. Hunarmandchilik maktablarining asosiy yo'nalishlari?
2. Respublikamizdagi hunarmandchilik maktablarining farqi nimalarda namoyon bo'ladi?

II-BOB. MILLIY XALQ XUNARMANDCHILIK TURLARI

2.1§-NAQQOSHLIK SAN'ATI

O'zbek xaliining ko'p asrlik tarixida xali amaliy bezak san'ati madaniy merosimizning asosiy iismini tashkil etadi. O'zbek diyorida vujudga kelib, gullab yashnagan amaliy san'at turlari bemisil va betakrorligi bilan dunyoga mashhur. Bu taraiiiyot bosqichi haiida fikr yuritar ekanmiz, o'zbek amaliy bezak san'atining kelib chisishi insoniyatning ilk davri, ya'ni ibtidoiy jamoa davriga borib taqalishining guvohi bo'lamiz.

O'lkamiz zaminidagi arxeologik izlanishlar natijasida topilgan yodgorliklarning guvoplik berishicha, insonning jismga badiiy ishlov berish usulida buyum yaratish faoliyati tosh asridayoi boshlanib, asrlar osha hozirgacha davom etib kelmoida.

Bizgacha ibtidoiy jamoa tuzumida ashyoviy dalillar -mehnat va ov qurollari, uy-anjom va bezak buyumlari, odamlar yashagan manzil qoldiqlari etib kelgan. Tuproq ostida qolib ketgan tarixiy yodgorliklar odam va hayvonlar jasadining qoldiqlari, Qor va yerto'la devorlariga chizilgan surat va bo'rtma tasvirlar ibtidoiy jamoa davri tarixini o'rganishning muhim manbai hisoblanadi.

Paleolit davrida amaliy-dekorativ san'at namunalari ham keng tarqala boshladi. Buyumlarni Naqsh bilan bezashga, turli taqinchoqlarga, tumorlarga eptiyoj paydo bo'lganligi arxeologlar tomonidan topilgan ashyoviy buyumlarda namoyon bo'lmoqda. Odamlarning o'troq holga o'tishlari, tabiat qonun-qoidalarini kuzatish simmetriya, ritm, shakl tuyg'ularini o'sishiga sabab bo'ldi. Bir xil elementlarning tekis qaytarilishi yoki oralab kelishi asosida vujudga keladigan o'ziga xos Naqqoshlik san'atini maydonga keltirdi. Naqqoshlik yangi tosh (neolit) asrida keng yoyildi, dekorativ-amaliy san'atning taraqqiy etishga ta'sir ko'rsatdi va yordam berdi. Kulolchilik va boshqa buyumlarni Naqsh bilan bezash keng tus oldi. Parallel, spiralsimon va to'lqinsimon chiziqlar, aylanalar shu davrdagi ko'pgina naqshlarning asosini tashkil etadi. Geometrik naqshlar asta-sekin sxematik odam, hayvonlar va o'simliklar dunyosidan olingan shakllar bilan boyitilib, mazmunan kengayib bordi. Uning elementlari koinot kuchlarining ramziy belgilarini aks ettira

bordi. Masalan, rozetka-quyosh ramzi, to'liqsimon chiziq- harakat, suv ramzi va hokazo.

Naqqoshlik san'ati endilikda dekorativ funktsiyani bajaribgina qolmay, balki shu bilan birga, kishilarning Qoyaviy va falsafiy tushunchalarni ham ifodalay boshladi.

Bronza asrida O'rta Osiyoda kulolchilik yanada rivojlandi. Kulolchilik dastgohlarining yuzaga kelishi esa, yaratilgan buyumlarning yanada nafis va go'zal bo'lishini ta'minladi. Chustdan topilgan qizil fonga qora bo'yoqlar bilan rasm va naqshlar ishlagan sopol buyumlar diqqatga sazovordir.

Temir asrida ham dekoartiv-amaliy san'at etakchi o'rinni egallaydi. Bezash ishlarida geometrik naqshlardan tashqari, syujetli kompozitsiyalardan foydalanish alohida rivojlangan.

O'rta Osiyoning qadimgi davri san'ati va madaniyatini o'rganishda er ostidan, qabrlardan topilgan turli dekorativ amaliy san'at namunalari, jang, ov va mehnat qurollari ham muhim rol o'ynaydi. Sopol buyumlar, bronza, oltin, kumushdan ishlangan, kishilar ehtiyoji uchun ishlatiladigan buyumlar yuzasi naqshlar bilan bezatilgan, bo'rtma tasvir va haykallar bilan pardozlangan. Ayrim buyumlar yuzasiga esa hayotiy voqealar aksi tushirilgan. Ana shu daliliy materiallar o'tmish san'ati va madaniyati, kishilarning estetik, badiiy qarashlarini bilishga xizmat qiladi.

O'zbekiston hududida arxeologik qazilmalardan Xorazm, Bao'triya va boshqa viloyatlarda Naqqoshlik san'atining rivojlanganligi ma'lum. Surxondaryo viloyatidagi Fayoztepa (I-II asr), Dalvarzintepa (I-asr) budda ibodatxonalari qazilmalaridan topilgan rasm, Naqsh qoldiqlari buning yaqqol dalilidir.

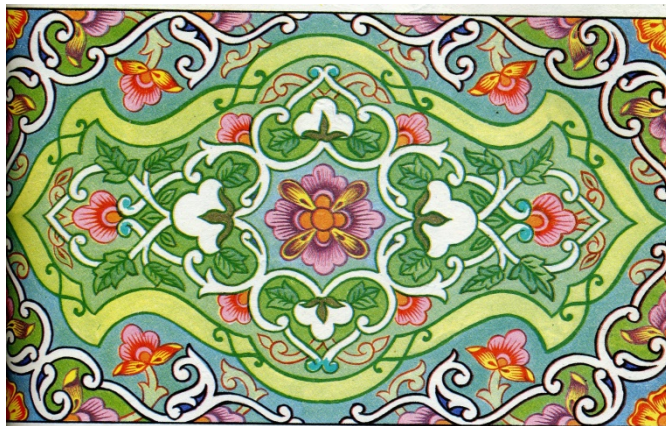
Eramizdan avvalgi IV-VI asrlarda O'rta Osiyodagi badiiy hayot va madaniyatni tushunishda Amudaryoning yuqori oqimi tomonidan topilgan "Amudaryo boyligi" (Oks boyligi) muhim o'rinni egallaydi. qozirgi kunda Londondagi Britaniya muzeyida saqlanayotgan bu yodgorliklar ichida oltindan yasalgan haykallar, turli ko'za, bilaguzuk, uzuk, muqr, tangalar, oltindan yasalgan arava va qurollar diqqatga sazovordir.

Buyuk sarkarda Iskandar Zulqarnay (Aleksandr Makedonskiy) eramizdan avvalgi IV asrlarda Axmoniyilar davlatini tor-mor etib, O'rta Osiyo erlarining ko'pgina qismini o'ziga qaratib oldi. Faqat Xorazm, FarQona va Sirdaryo bo'yidagi ko'chmanchi qabilalargina o'z mustaqilligini saqlab qoldi.

Amaliy san'atga bu iadar chuqur falsafiy yondoshish natijasida shartlilik, stilizatsiya - ramziylikka asoslangan badiiy bezak asarlari yaratish kuchaygan. Ushbu tarixiy omil o'zbek milliy bezak san'atining gurkirab rivojlanishiga turtki bo'lgan va hozirda jahonga mashhur me'morchilik yodgorliklarimiz ulardagi ganchkorlik, koshinkorlik, naqqoshlik, xattotlik, toshtaroshlik va boshia turdagi san'atlarning ajoyib darajada uyQunligidan va mujassamligidan dalolatdir. Xali amaliy bezak san'ati kishilarning ma'naviy olamini boyitadi, badiiy didini shakllantiradi, ruhiyatini tarbiyalaydi. Shuning uchun ham o'zbek xali amaliy san'ati kishilarni badiiy- auloiy, umuminsoniy tarbiyalab, ularning ilmiy dunyoiarashlarini shakllantirishda, hamda madaniy darajasini oshirishda eng zarur manbalardan biri hisoblanadi.

Yaqin o'tmishda o'zbek amaliy bezak san'atining eng rivojlangan naqqoshlik, ganchkorlik, tosh va suyak o'ymakorligi, kandakorlik, pichoichilik, bo'yrachilik, zargarlik, kashtachilik, zardo'zlik, gilamdo'zlik, kigizchilik, savatchilik kabi turlarining o'ziga xos bajarish texnologiyalari, haiiiy milliy nomlari, ularga xos atamalar, bu san'atlarga xos maktablar, uslublar hamda shu sohalarda nom qozongan ustalarning xizmatlari butun jahonga donli ketgan.

O'rta Ociyo naqqoshlik san'ati iadimdan dunyoga mashhur. O'tmishda otabobolarimiz qurgan muqtasham binolar hozirgi kungacha maftunkor jilvasini yo'qotmagan. Yuksak did bilan ishlangan naqshlar hozirgacha bizni hayratga solib kelmoida. Naqsh arabcha tasvir, gul degan ma'noni bildirib, u qush, hayvonot, o'simlik

Naqsh chizish san'ati

dunyosi, geometrik va boshia turli shakllarning ma'lum tartibda takrorlanishidan hosil iilingan bezakdir.

Islom talablariga buysunish oibatida jonivorlar, parrandalar va odamlarni tasvirlash yo'qolib borib naqqoshlik rivoj topdi. Arab yozuvi o'zlashtirildi. Natijada naqshlar bilan unvonli yozuv (epigrafika) uslubi paydo bo'ldi. Arab yozuvi naqshlar bilan birga chizildi. Arab yozuvi ham bezak, ham duo-afsunlar vazifasini bajardi. Naqqoshlik xalq-amaliy bezak san'atning bir turi sifatida iadimdan o'zbek madaniyatining muhim bo'lagi hisoblanadi. Ko'p asrlar mobaynida uning badiiy an'analari vujudga keldi va rivojlandi. Naqshlarda san'atning boshia hamma turlaridan farili ravishda avlodlarning chambarchas bo'lliiligini, milliy an'analarning davomiyligini ko'rish mumkin. Naqqoshlik an'analari san'atning ana shu turini o'rganish metodlari sifatida ham bobodan otaga, otadan o'qilga o'tib kelgan. Ana shu davomiylik tufayli naiqoshlik san'ati hozirgacha saqlanib kelmoida. Naqshning eng yaxshi namunalari boy ijodiy fantaziya orqali birlashtirilgan shakllarning maisadga muvofiiligi va go'zalligi bilan farilanadi. Bunda xali ustalarining atrof muhitga iarashlaridagi tafovut aks etadi. Naqshdagi chizgilar o'yini musiiadagi ohang singari, qo'shii va ertak kabi "xali hayotiy tajribasining katta umumlashmasidan" tarkib topgandir.

Badiiy naqqoshlik ranglarning uyg'unligida va o'ziga xos kompozitsiyalarda go'zallik yaratish san'atidir. Naqqosh usta o'z ishida ranglarning tabiiy jilosidan va uyqunligidan, bejirim shakldan, material fakturasidan mohirlik bilan foydalanib yoriin ifodalikka erishadi.

O'zbekistonning an'anaviy me'morchiligida naqqoshlik asosan shiftlarni, jimjimador araiilarni, saroy ustunlarini, masjidlar, maktablar, boylarning uylari, yog'ochdan yasalgan buyumlarni bezashda qo'llangan. Nozik o'simliksimon-geometrik naqshdagi o'zaro singib ketgan novdalar, shoxlar va hashamatli tasvirlangan gullarning ritmik harakati, o'zbek ustalarining ishlaridagi islimi va girix naqshlarining klassik motivlari shiftlarning shakliga moslangan. Naqsh ko'proi intererlarni va yopii ayvon, peshayvonlarni bezashga xizmat iladi.

Hozirgi paytda naqshdan me'morchilikda, uy jihozlari, sov'lalar, mayda yog'och o'yinchoilar, musiia asboblari va turmushda kerakli buyumlarni bezashda foydalaniladi.

Badiiy naqqoshlik san'ati hozirgi kunda keng tus olmoida. Matbuot, radio, televidenie, kino orqali kishilar ana shu san'at namunalari va uning xali ustalari bilan tanishmoidalar. Bu san'atkorlar orasida O.Josimjonov, E.Raufov, A.Boltaev, S.Norqo'ziev, A.Azimov, A.Isaev, B.Abdullaev, J.Xakimov, Z.Bositxonov, M.To'raev, T.Ahmedov, K.Karimov, A.Ilhomov va boshialar bor. Xalq ustalarimizning, ulardan ta'lim olgan shogirdlarning ishlarini Toshkentdagi amaliy san'at muzeyida, ko'rgazma zallarida, badiiy salonlarda, shuningdek, turar-joy va jamoat binolarida, masalan, Toshkent Davlat sirki, Alisher Navoiy nomidagi opera va balet teatri, Milliy akademik drama teatri, Temuriylar tarixi muzeyi, Oliy Majlis va Shahar qokimiyati binolari, metro stantsiyalari, mehmonxonalar, kabi ma'muriy va maishiy inshootlarda ko'rish mumkin. Hozirgi vaitda maktablarda va maktabdan tashiari muassasalarda trgaraklar tarmo'lini iloji boricha kengaytirish vazifasi qo'yilmoida. Xali naqqoshlik san'atini o'rganish o'quvchilarda badiiy didni, mehnatsevarlikni rivojlantirishga va iator foydali bilim hamda malakalarni tarkib toptirishga xizmat iiladi. Ularning ijodiy qobiliyatlarini aniilash va o'stirishga yordam beradi.

Naqqoshlik maktablari-Xonliklar davrida xalq amaliy san'ati ustalari Xiva, Qo'qon, Buxoro, Samarqand kabi shaharlarga yiqila boshladilar. Ko'pincha Farqona va Buxoro naqqoshlari Samarqandga, Qo'qon, Marqilon ustalari Toshkentga kelib ko'pgina binolarni bezar edilar. Bu esa Naqqoshlik maktablarining yanada rivojlanishiga, o'ziga xos kompozitsiyalarning yaratilishiga, ranglar majmuasini yanada boyitishda juda katta rol o'ynaydi. Lekin bu naqshlar bir-biriga o'xshasada, har bir Naqqoshlik maktabi o'zining alohida kompozitsiyasi, ish uslubi, rang koloriti bilan ajralib turadi.

Toshkent Naqqoshlik maktabi. Toshkent naqshlari o'zining nafisligi va ranglarning bir-biriga asta-sekin o'tishi, aniq bir koloritga qat'iy rioya qilinishi, geometrik va o'simliksimon naqshlarning ko'p ishlatilishi bilan ajralib turadi.

Naqshlar ko‘pincha yashil gammada ishlanadi. Islimiy naqshlarda oygul, paxta, bofta, uch barg, shukufta, bargli gul va boshqa elementlar aniq stillashtirilgan murakkab girix naqshlari ham keng qo‘llanilgan.

Naqqosh ustalardan Olimjon qosimjonov, Yoqubjon Raufov, Jalil Xakimov, Toir To‘xtaxjaev, Zokir Bositxonov, Maxmud To‘raev, Anvar Ilhomov, Komil Karimov, va boshqalar Toshkent Naqqoshlik maktabi asoschilaridirlar.

Yo.Raufov tojik Naqqoshlik maktabining ananalarini saqlagan holda ajoyib kompozitsiyalar yaratgan. Ijodkor o‘zbek-tojik naqshlarining boy madaniy merosidan mohirona foydalanib, ko‘pgina islamiy va geometrik Naqsh kompozitsiyalarini yaratdi. Uning naqshlari ranglarining yorqinligi hamda bir-biriga uyqunligi bilan ajralib turadi. U o‘z kompozitsiyalarida yangi-yangi elementlarni kashf etgan. Yo.Raufov naqshlarni bo‘rttirib, kundal texnikasidan ham foydalandi. T.To‘xtaxjaev murakkab uslubdagi Naqsh kompozitsiyalarini tuza olgan. Ustaning oltinsimon-jigarrang koloritdagi naqshi Toshkent Naqqoshlik maktabining rivojlanishida qo‘yilgan yangi bir qadam bo‘ldi.

O‘zbek Naqqoshlik maktabini rivojlantirishda samarali hissa qo‘shgan Olimjon qosimjonovning talantli shogirdi, Naqqoshlik bo‘yicha o‘ziga xos maktab yaratgan, juda ko‘p shogirdlarning ustozlari - O‘zbekiston xalq rassomi Jalil Xakimovdir. Ota-bobolarimizni qadimdan yaratib kelgan naqshlarini qayta tiklashda ustaning xizmatlari kattadir. J.Xakimovning naqshlarini e’tibor berib kuzatsak, undagi naqshlar elementlarga boyligi, aniq, rovonligi, yorqin yashil koloritda bo‘lishi bilan ajralib turadi. U gulli girix kompozitsiyalarini juda ko‘p ishlagan. J.Xakimov o‘zbek milliy Naqqoshlik san’ati an’alarini puxta egallagan, uni samarali davom ettirgan san’atkordir. Usta naqshlagan xontaxta, kursi, quticha va boshqa buyumlar dunyoning ko‘pgina davlatlarida yuqori baholangan. Uning ijodi Sharq an’alari ruhida rivojlandi, tarixda o‘chmas iz qoldirdi.

Xiva Naqqoshlik maktabi. Xiva naqshi Samarqand, Toshkent, Farqona, Buxoro naqshidan tubdan farq qiladi. Xiva naqshida asosan zangori va yashil ranglar juda ko‘p ishlatilgan. Islimiy Naqsh kompozitsiyasida novda, marqula, shukufta, barg, no‘xat, gul, oddiy oyguldan tashkil topadi. Ko‘pincha yulduz hosil

qiluvchi girixlar ishlatilib, orasi spiralsimon islmiy Naqsh bilan boyitilgan. Xiva naqshlari umuman madoxilli naqshlar asosida tuziladi. Islmiy Naqsh esa spiralsimon mayda qilib ishlanadi. Xiva Naqqoshlik maktabining yorqin namoyandalari Abdulla Boltaev, Ro‘zimat Masharipov, Odamboy Yoqubov, Eshmurod Sapaev va boshqalar.

Buxoro va samarqand Naqqoshlik maktablari. Buxoro naqshi kompozitsiyalarining murakkabligi va jozibadorligi bilan ajralib turadi. Buxoro naqshlarida murakkab girixlar aniq va puxta o‘lchamda ishlatilishi, o‘simliksimon naqshlarning yaproq, meva, gul barglar ritmiga alohida e’tibor berilishi bilan faro‘lanadi.

Samarqand naqshlari Toshkent, Farqona naqshlariga o‘xshab ketadi. Samarqand naqshlari o‘ta guldorligi, barg va gullarining o‘ta harakatchanligi, jonliligi bilan farq qiladi. Naqshlar avval zangori, keyin esa yashil rang gammasida ishlangan.

Usta Ra‘monqul, usta Jamoliddin, usta Abduzoxid, usta Sharif, usta Alimjon, usta Boqi, keyinchalik usta Jalol va Bolta Jalilovlar kabi naqqoshlar Samarqand Naqqoshlik maktabini yaratilishiga asos soldilar va uning rivojlanishiga ulkan hissa qo‘shdilar.

Nazorat savollari:

- 1.Naqsh turlari necha xil bo‘ladi?
- 2.Islmiy naqshlarga qaysilar kiradi?
- 3.Naqsh maktablarining rivojlanish tarixi?

2.2§-GANCHKORLIK SAN'ATI

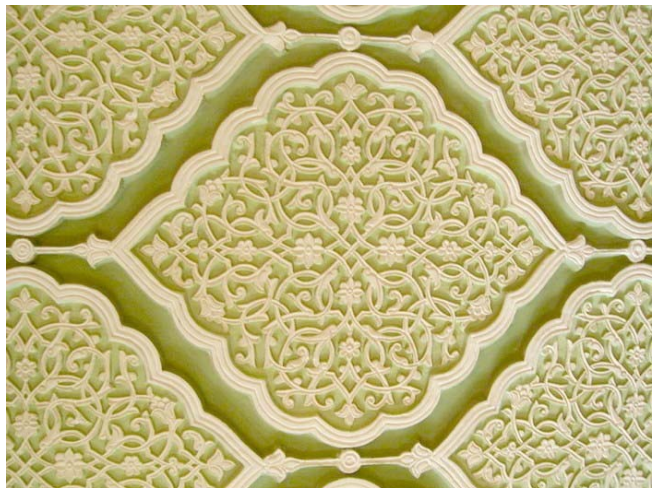
Ganchkorlik san’ati tarixi va rivojlanishi.Ganchkorlik qadimiy san’at turlaridan biri bo‘lib, o‘z aksi husn-jamolini dunyo me’morchiligida, shu jumladan, O‘rta Osiyo, Eron, Turkiya, Arabiston, Afg‘oniston va boshqa sharq mamlakatlarida me’morchiligida namoyon etib kelmoqda. Ayniqsa O‘rta Osiyoda, yaratilgan asarlar o‘ziga xos badiiyligi, kompozitsiyasi va ishlanish uslubi bilan farq qiladi. Hozirgi kunda ganch serquyosh, O‘zbekistonimizda ardoqlanib,

avaylab muxofaza qilinayotgan ko'pgina yodgorlik obidalariga ko'rkamlik, go'zallik baxsh etib turibdi. U Samarqand, Buxoro, Toshkent, Qo'qon, Marg'ilon, Xiva, SHaxrisabz va boshqa shaharlardan tarixiy obidalarni qurish va bezatishda ishlatiladi.

Ganch qorishmasi yangiligida oson kesiladi. Undan hohlagancha shakllarni o'yish, yasash mumkin, lekin qotgandan so'ng qattiq toshga o'xshab qoladi. Ustalarimiz ganchning bu ajoyib xususiyatidan qadimdan foydalanib kelganlar. SHu tariqa hoz'irgacha bu hunar avloddan-avlodga o'tib, tarixiy an'ana sifatida rivojlanib kelmoqda.

Ganchkorlik – san'atimiz faxri, beqiyos va bebaho xazina. Hech shubhasiz uni chuqur o'rganish miliy va amaliy ahamiyatga egadir. Ganch o'ymakorligi san'ati asarlar davomida o'ziga xos uslub bilan rivojlanib kelmoqda. Bu san'atning eng qadimiy, o'rta asrlardagi va XX asrdagi rivojlanishni ko'zda kechirib, o'rganib chiqsak bu davrlardagi ganch o'ymakorligi bir-biridan mutloqo farq qiladi. Qadimgi ganch o'ymakorligi xajmiy bo'lib, realistik tasvirlar asosida ishlangan, ularda ko'pinsha odamlar, hayvonlar, qushlar tasviri ishlatilgan. Eramizning 1-asrlaridayoq kishilar ganchni ajoyib xususiyatga ega ekanligini bilib, qal'alar, karvonsaroylar va boshqa joylarni bezay boshlaganlar. Bo'lib o'tgan janglar oqibatida ular vayronalarga aylanib, faqat qoldiqlari saqlanib qolgan. 3-asrda tuproqqal'aning serhasham saroy mehmonhonalari o'yma ganch bilan bezatilgan. Brcha boyliklar madaniy, arxetektura san'at yodgorlilari xalq mulki xisoblanadi.

Ganch o'ymakorligi turlari hamda me'morchilikda qo'llanishi. Har qanday binoni bezashda avval uning tuz'ilishiga mos rang, o'ymakorlik turini tanlash, qo'llash o'z-o'zidan muhim ahamiyatga ega. Kichik xonaga tekis o'ymakor va unga mos tushgan pardoz turi, katta mexmonxonalarga (z'allarga) esa yirik yoyma va o'ziga

Ganch ishidan namunalar

xos ganch o'ymakorligi qo'llaniladi. Ganch o'ymakorligi, yirik o'yma, chuqur o'yma, yassi o'yma, shizma pardoz, panjarasimon o'yma zanjiri, xajmli o'yma turlaridan iborat. Bundan tashkari, ganch o'ymakorlik turlari zaminli va zaminsiz o'ymalarga bo'linadi.

Zaminli o'yma – yirik o'yma binolarning fasadlari (tashqi tomoni) ni va katta mexmonxonalarni bezatishda qo'llaniladi. O'yma rel'efining chuqurligi 2-3 sm bo'ladi. O'yma zalning butun yuz'asini 15-30 % ni egallaydi. O'yma qora fonda oppoq, faqat soyasi qop-qora yaxlit bo'lib ko'rinadi. Yirik o'yma namunalari qadimdan ishlangan bo'lib, Termiz' (9-10 asr), Samarqand (10 asr) shaharlaridagi obidalar misol bo'ladi. Ganchkorlikda hajmli o'yma, barel'efli haykalsimon, qubba, qosh va boshqalar ishlatiladi. Bo'lar hajm o'ymalar deyiladi.

Ularni o'yib ishlanadi. Eng ko'p qo'llanadigan o'yma yassi o'ymadir. U inter'erda ko'p qo'llaniladi. Albatta katta bo'lmagan xonalarda o'yma chuqurligi 1-1.5 sm bo'lib, unga har xil pardoz turlari beriladi. O'yma naqshning zamini umumiy yuzaning 30-40 % ni egallaydi. Unga joyiga moslab pax, shoka, lula, tabaqa pardoz' beriladi. Qirma pardoz X asrlardan boshlab ishlangan. U Buxoro va Samarqand shaharlarida 17-asrda juda keng qo'llanilgan. O'yma zaminini ko'zgu tashkil qilgan ganch o'ymakorligining oynavandlik turini 19-asrda buxorolik SHirin Murodov yaratgan. U birinchi bo'lib Buxoro xoni Ahadxonning "oq uy"ini bezashda 1913-1914 yillarda qo'llagan. O'ymakorlikning bu turi oz mehnat qilib, yuqori samaradorlikka erishish bilan ajralib turadi. Ganch o'ymakorligi o'ymani yanada badiiy va ko'rkam bo'lishi uchun o'yma zaminini rangli bo'ladi. O'yma zaminga rang berishni ikki yo'li bor: 1.Ganch suvoq ustida 2-5 mm gacha qalinlikda rangli ganch bilan tezda suvaladi va pardozlanadi. 2.Bo'rtma (rel'ef) o'yilgandan so'ng elim bo'yoq yoki moy bo'yoq bilan zaminini mo'yqalamda bo'yab chiqiladi. O'ymani rangli bo'yoqlarda bo'yash ayniqsa 19-asrda juda keng tarqalgan.

Panjasimon o'yma - binolardagi tokcha va tuynuklarni pardozlashda va qandillar tayyorlashda qo'llaniladi. Bunda o'ymaning boshqa turlaridan farq qilib, o'yilayotgan ganch taxtaning 2-tomonini teshib o'yib, o'ziga xos pardoz turi

beriladi. Nozik va nafis ganch o'ymakorligi namunalari me'morchilik taraqqiyotining o'ziga xos xususiyatlarini kursatuvchi badiiy vositalardan biridir. Ganchdan o'yib ishlangan o'yma turlari ko'p bo'lib mohir o'ymakor ustalar ulardan foydalanib mo'jizalar yaratib kelganlar. Ular binolarning tashqi, ayniqsa, ichki qisimlarini nafis ganch o'ymakorligi bilan bezab, kishilarga nafosat, zavq baxsh etganlar.

Ganch o'ymakorligida ishlatiladigan materanllar, asbob-uskunalar, moslamalar, tasvir hosil qilish ishlari.

Qadimiy obidalarining va undagi bez'aklarning umri boqiyliigi shundaki, juda qadimdan ota-bobolarimiz' yuqori sifatli, g'oyat chidamli hamda davr sinovlaridan o'tgan qurilish materiallaridan keng foydalanib kelganlar. SHunday maxalliy materialldan yog'och, ganch tuproq va boshqalar. Bo'lardan foydalanish sir-asrorlarini yaxshi bilganlar. SHuning uchun asrlar osha binolar o'z' jilvasini yo'qotmay turibdi.

Ganch - mahalliy qurilish material, uning ko'rinishi sarg'ish oq bo'ladi. Tez ganch – tez qotuvchi qotishma bo'lib , ganchkorlikda ravoq bog'lashda, suvoq qilishda ishlatiladi. Soxta ganch qorilgandan so'ng 30 daqiqa atrofida qotmay turadi.

Xavoda - gul o'yishga mo'ljallab ma'lum qadar kuchi kamaytirib qorilgan ganch.

Gips -oq, rangsiz' shafof, qiz'il qoramtil yoki qora rangdagi mineral.

SHirach - ganch o'ymakorligida va g'isht bilan terishda qadimda foydalanib kelingan. Har bir soha ustalarining o'ziga xos sabablari bor. Ganch o'ymakorligi to'g'ri, uchburchak chiz'malar, pargor (sirkul), yumshoq, qattiq oddiy qalamlar, oq, ko'k o'shiring'ichlar, plastmasasa, sirli tog'ora, blak (ganch blakdir), mayin latta (ganch yuzasini saqlash uchun), qayroq tosh, 4 ta reykali ramka va boshqalar ishlatiladi.

Ganch o'yish uchun ustalar 17 tadan ortiq asbob ishlatganlar. Bo'larda skal'pel, iskana, shuturlardan, pux qalam, ishqor, qalamtoq, morpech qalam,

qalam pilta qalam, patak binni, nova, qalakmi shundorta, lo‘laksh, sharafa qalam, mol bergi.

Nazorat savollari?

- 1.Ganchkorlikda ishlatiladigan asbob-uskunalarga nimalar kiradi?
- 2.Ganchkorlikda qanday naqshlar ishlatiladi?
- 3.Ganch turlari qaysilar?

2.3§-YOG‘OCH O‘YMAKORLIGI SAN’ATI

Yog‘och o‘ymakorlik san’ati-qadim zamonlarda qayerda markazlashgan davlat shakllangan bo‘lsa, shu joyda hunarmandchilik, ilm-fan, san’at gurkirab rivojlangan. Yangi-yangi saroylar, uy-joylar, madrasa, masjidlar qurilgan, albatta ularni qurganda binoni mustahkamligini, go‘zalligini oshirish maqsadida ustunlar, darvozalar, eshiklar yog‘ochdan ishlangan. Ularning ko‘pchiligi naqshinkor bo‘lib bugungi kungacha kishilarni hayratga solib kelmoqda. XIX asr boshlarida Xiva xonligi taxtiga Qo‘ng‘irot sulolasi vakillari kelganlaridan keyin Xiva shahrini qayta qurish ishlari

Yog‘och o‘ymakorligi

boshlanib ketdi va shaharda bir talay yangi inshootlar barpo qilindi. Xiva xonlari va amaldorlari tomonidan qurilgan binolarni Xorazmning yog‘och o‘ymakor ustalari o‘zlarining chiroyli, ulug‘vor ustunlari va bejirim darvoza hamda eshiklar, panjaralari bilan bezaganlar. Bu san’at asarlarini yaratgan ustalar o‘z davrida nomlari doston bo‘lgan insonlar bo‘lib, ularning ishlarini hozirda farzandlari hamda shogirdlari davom qildirmoqdalar.

XIX asr boshlarida Xiva xonligi taxtiga Qo‘ng‘irot sulolasi vakillari kelganlaridan keyin Xiva shahrini qayta qurish ishlari boshlanib ketdi va shaharda bir talay yangi inshootlar barpo qilindi. Xiva xonlari va amaldorlari tomonidan qurilgan binolarni Xorazmning yog‘och o‘ymakor ustalari o‘zlarining chiroyli,

ulugʻvor ustunlari va bejirim darvoza hamda eshiklar, panjaralari bilan bezaganlar. Bu sanʼat asarlarini yaratgan ustalar oʻz davrida nomlari doston boʻlgan insonlar boʻlib, ularning ishlarini hozirda farzandlari hamda shogirdlari davom qildirmoqdalar. XIX asrda yaratilgan meʼmoriy inshootlardagi sanʼat asarlarida quyidagi yogʻoch oʻymakor ustalarning ismlari har zamonda islamiy naqshlar orasida uchrab turadi.

Mashhur xalq ustasi koshinpaz, naqqosh Abdulla jin Shayxlar qishlogʻidan, Masharif naqqosh Mevaston mahallasidan, Matkarim naqqosh, Momit oʻrachi va oʻgʻillari Bolta oʻrachi, Xoʻja oʻrachi, Abdurahmon usta Matkarim usta oʻgʻli (Sapo Bogʻbekovni bobosi), Ota Polvonov, Bogʻbek Abdurahmonov kabi ustalar oʻz hunarlari ila xon va uning amaldorlari tomonidan qurilgan inshootlardagi darvoza, eshik va ustunlarni qalb qoʻrlari ila yaratganlar. Qadim Xorazmda har bir usta yogʻoch oʻymakorligining maʼlum bir sohasi boʻyicha ijod qilgan. Masalan: – mashhur ustalar avlodidan boʻlgan Safo Bogʻbekov, otasi Bogʻbek Abdurahmonov, bobosi Abdurahmon Matkarimovlar faqat qoʻshtabaqali oʻyma darvoza va eshiklar ishlash bilan shugʻullanganlar, ustalardan Momit oʻrachi va uning oʻgʻillari Bolta, Xoʻja oʻrachilar faqat naqshinkor ustunlar ishlaganlar, Xivaning mashhur xalq ustasi Ota Polvonov koʻpincha oʻymakor ustun ishlab, ayrim vaqtlardagina qoʻshtabaqali eshiklar yasagan, Shayxlar qishlogʻida yashagan mashhur xalq ustasi Abdulla jin bir vaqtda oʻymakor ustunlar uchun tut va gujum daraxtlaridan ustun tagliklari hamda koshinpazlik, naqqoshlik sanʼati bilan shugʻullangan. Yogʻoch oʻymakorligi bilan shugʻullanadigan ustalar naqqoshlar bilan hamkorlik qilib takrorlanmas sanʼat asarlarini yaratganlar.

Deshon qalʼaning Mevaston mahallasida yashovchi Masharif naqqosh ustun va ustun tagliklari uchun “ulgi” lar chizgan, Ichon qalʼalik naqqosh Abdulla Boltaev bir vaqtning oʻzida qoʻshtabaqali darvoza, eshik, ustunlarga ulgilar chizib qolmasdan sangtaroshlar va ganchkorlarga ham islamiy va girix naqshlarni Xorazmni aylanma naqshlari bilan uygʻunlashtirib ulgilar chizib bergan. Mashhur xalq ustasi Ota Polvonov shogirdi Sapo Bogʻbekov bilan birgalikda naqqosh Abdulla Boltaev ulgisi asosida 1937 yilda ustun tayyorlagan, ushbu ustun

Parijdagi xalqaro ko'rgazmaga yuborilgan va yuqori baho olgan (oltin medal va 1-darajali diplom bilan taqdirlangan).

Ota Polvonov 1867 yilda Xivaning Gandimyon qishlog'ida quruvchi usta Polvon oilasida tug'ilgan. Uning bobosi Abdusattor va otasi Polvonlar o'z zamonasining qo'li gul ustalari bo'lib, bir talay hunarlarni (quruvchilik, yog'och o'ymakorligi, duradgorlik, ganchkorlik) rivojlantirib, xalq xizmatiga ko'plab shogirdlarni yetkazib berganlar. Ularning qadoq qo'llarida sayqal topgan qo'shtabaqali darvozalar, eshiklar, kichik va ulug'vor o'ymakor ustunlar bugungi kunda ham ularga tikilgan ko'zlarni hayratga solib xorazmlik ustalar san'atini naqadar betakror ekanligini yana bir bora isbotlab turibdi. Ota Polvonov 13-15 yoshlarga kirganda yog'och o'ymakorligi sirlarini bobosidan o'rgana boshlagan. Keyinchalik katta-katta qurilishlarda ustalarni yonlarida yurib usta bo'lib etishgan. U yog'och o'ymakorligida juda ko'p naqsh turlaridan foydalanib, takrorlanmaydigan naqsh kompozitsiyalarini yaratgan. Ota Polvonov o'z ijodiy faoliyati davomida "besh qirrali", "turunj", "qo'shtanop" naqshlar va aylanma cheksiz naqshlar ustida ish olib borgan hamda bu naqshlarni o'z joyida o'z vaqtida qo'llab bilgan. 1935 yilda Xiva shahrida ochilgan "Umid" arteli qoshida naqqoshlik, o'rachilik tsexi ochilib, unga Abdulla Boltaev va o'rachilarning bosh ustasi Ota Polvonovlar boshchilik qilganlar, shu orada ularga Toshkentdan nodir bir ustun ishlash to'g'risida taklif kelgan, ustun naqshini Abdulla Boltaev tayyorlab, qolgan ishlarni Ota Polvonov ishlagan. 1943 yilda Toshkentdan injener-quruvchi S.N.Polupanov kelib "Umid" arteli bilan shartnoma tuzib, Alisher Navoiy teatri uchun o'yma narvon (zinapoya), eshik va boshqa naqsh ishlarini buyurgan. Bu ishlarni naqshlari Abdulla Boltaev qo'lidan chiqqan. Ota Polvonov va uning shogirdlari Dadajon Abdullaev, Sapo Bog'bekov, Xo'ja Ahmad Ollaevlarning samarali mehnatlarini mahsuli tayyor bo'lgach, Abdulla Boltaev ularni Toshkentga yuborgan. Keyinchalik (1947) ustalar Alisher Navoiy teatrining Xiva zalini yog'och o'ymakorligi san'atining eng yaxshi namunalari bilan bezaganlar. Quyida biz sizga jurnalist, "Ichon qal'a" davlat muzey qo'riqxonasi "Amaliy san'at" muzeyini-yu ilmiy xodimi marhum

Anvar Ismagilovni “Xalq ustalari” deb nomlangan ilmiy maqolasidagi Ota Polvonovning soʻzlarini keltiramiz: “Qadimda yogʻoch oʻymakor ustalari faqat buyurtma asosida ishlashgan. Yogʻoch ishlanishdan oldin maxsus tayyorlangan, avvaliga boʻyiga tomon qarab shoxlari kesilgan va goʻng yoki somonga koʻmib quritilgan. Daraxtlar naviga qarab uch yildan yetti yilgacha quritilgan. Keyin ishlash jarayoni boshlangan. Xiva ustalari yogʻochning tabiiylikini saqlash va uzoq muddatga chidamli hamda chiroyli boʻlib turishi uchun unga hech qanday boʻyoq urishmagan. Yogʻoch oʻymakorligida ota-bobolarimiz qadimdan har xil yogʻochlardan turli maqsadlarda foydalanib kelganlar. Yogʻoch materiallari tabiiy guliga, rangiga, tovlanishiga, hidiga qarab aniqlanadi. Xiva ustalari oʻz ishlari uchun eng yaxshi gujum, qayragʻoch, tut, koʻk terak, oʻrik, olmurut, qaramon kabi mahalliy daraxtlarning eng aʼlo navlarini ishlatganlar. Yogʻoch oʻymakorligida naqsh kompozitsiyalarini chizish, oʻlchash va boshqa ishlarda bir qancha oʻlchov asboblari ishlatilgan. Masalan, chizgʻichlar, pargor (tsirkul), qalamlar, knopkalar, oʻchirgʻich, uchburchaklar, transportyor va boshqalar”. Koʻpchilik hollarda oʻymakor ustalar naqsh ulgisini naqqoshlardan olishgan, shuning uchun ular naqqoshlar bilan hamkor boʻlib ishlaganlar. Lekin ayrim hollarda ustaning oʻzi ham naqqosh, ham hattot va oʻymakor boʻlgan. Ota Polvonovning shogirdi mashhur xalq ustalarining zurriyodi Sapo otaning aytishicha, naqqoshlar madrasani tamomlagan, tarixni bilgan, musiqa va adabiyotdan yaqindan tanish boʻlganlar. Ular “ulgi” chizish uchun 5-7 yil ustaga shogird tushishgan. Koʻpchilik hollarda hunar otadan bolaga meros tariqasida oʻtgan. Ana shunday ustalar shajarasidan birini quyida keltiramiz.

Yogʻoch oʻymakor xalq ustasi Matkarim ibn Muhammad (1768-1859) Xivadagi Gandumkon qishlogʻida yogʻoch oʻymakori oilasida tugʻilgan. Naqqosh va oʻymakor. Uning oʻgʻli Abdurahmon (1832-1928) Gandumkon qishlogʻida tugʻilgan. Xorazmda mashhur yogʻoch oʻymakori va naqqosh Bogʻbek Abdurahmon oʻgʻli (1873-1954) Gandumkon qishlogʻidan boʻlib, otasidan hunarini oʻrganib, 16 yoshida usta darajasiga etgan. U Ota Palvonov, Abdulla Boltaevlar bilan hamkorlikda Isfandiyorxonning qaboʻlxonasi, pochta,

xastaxona (kasalxona), Islomxo‘ja madrasasi va minorasi qurilishida qatnashgan. O‘g‘li Sapo Bog‘bekov (1904-1978) ota-bobolarini an‘anasini davom qildirib ko‘zga ko‘ringan usta bo‘lib etishadi va 1920 yildan keyin mustaqil eshik va ustunlar ishlab boshlagan. Mashhur usta Ota Polvanov va Abdulla Boltaevlardan naqqoshlik sirlarini yanada puxta o‘rgangan, ular bilan birga ishlab juda ko‘p san‘at asarlarini yaratgan hamda avlodlar ishini davom qildirib ko‘plab shogirdlar tayyorlagan. 1972 yilda uning tashabbusi bilan Xiva shahrida ochilgan “Yog‘och o‘ymakorligi” guruhida har yili o‘nlab yoshlar o‘qib-o‘rganib, qadimgi Xorazm san‘atini hozirgacha asrab avaylab kelmoqdalar.

Xiva shahri yodgorliklaridagi o‘yma naqshlik eshik, darvoza, o‘ra (ustun) va o‘ra tosh (ustun tagi)lardagi naqshlarni tahlil qilib qaralsa, ularning naqshlaridan

Yog‘och o‘ymakorligi ishlaridan namunalar

qaysi yuz yillikka mansub ekanligini bilish mumkin. Chunki bu o‘yma naqshlar bir-biridan naqshi bilan farq qilibgina qolmay, ularning ko‘pchiligida ishlangan yili va ustaning nomi, Qur‘on oyatlari va hadislar hamda allomalarni ibratli so‘zlari bitiladi.

Rahmatli Sapo ota Bog‘bekov shogirdlariga shunday deb aytardi: –“Biz ishlagan buyumlar boshqa maktablarnikidan tubdan farq qiladi. Chunki bizlar naqshning eng kichik qismlarini ham nihoyatda nozik qilib ishlov berardik. Buxoroliklar va eronliklarning asosiy naqshlaridan biri “Tojigul” deb ataladi. Xiva naqshlari madohil, olmagul, bitav naqsh, aylanma naqsh, arqon, tirnoq va hokazo. Bo‘larning soni yuzdan ziyoddir. Eng chiroyli naqsh ikki qatlam, ba‘zan uch qatlam qilib bajariladi. Xiva ustalari hech qachon bir naqshni ikkinchi marta takrorlamaganlar va boshqa ustadan nusxa olmaganlar. Shuning uchun ham ishlari

nihojatda chiroyli chiqqan, har bir o'yma naqsh zaminida ramziy ma'no yashiringan bo'ladi, yana usta "usta-shogird" masalasiga to'xtalib, shogird hunar o'rganib ustasini tan olmay va ustasini oq fotihasini olmasdan o'zim ustaman deb g'o'daysa el o'rtasida beburd bo'lgan, shogirdsiz ustani el orasida mevasiz daraxtga o'xshatganlar" deb aytgan. Hozirda ustalarning avlodlari Masharip, Abdusharif, Hayitboy Bog'bekov, shogirdi Odamboy Masharipov, Ro'zmat Otajonov, shogirdi Kamoladdin Kamolov, nevaralari Qo'ziboy, Boltavoy, Hurmat, Anvar, Oybek, ularning shogirdlari Bahrom Odamboev, Otanazar Ismoilov (1958-2006), Quronboy Ismoilov, Shavkat Jumaniyozov Qo'ziboy Sapoev va Ro'zmat Otajonovlarni shogirdi) Baxtiyor Sobirov, Komiljon, Qahramon, Maqsud, Orifjon, Ilhombek, Ergashbek, Hamrojon, Ne'matjonlar hamda chevare shogird Temurbek ota-bobolarini, ustozlarini ishlarini davom qildirib, xivalik yoshlarga bu hunarni sir-asrorlarini asrab-avaylab o'rgatib kelmoqdalar.

Yog'och o'ymakorlik san'ati tarixi va rivojlanishi. Yog'och o'ymakorligi o'z'bek xalqi amaliy bez'ak san'atining keng tarqalgan bir turi. Bunda biror naqsh yoki tasvir taxta yoki boshqa yog'och buyumlarga chiz'ib, kesib, o'yib ishlanadi. Badiy san'atning bu turi deyarli barcha xalqlarda bo'lib, qadimgi SHarqda, dunyo mamlakatlarida arxitekturasida keng ishlatilgan. Asrlar davomida Evropa va Osiyo mamlakatlarida yog'och o'ymakorligining rivojlanib o'z'iga xos badiy uslublari kelib chiqqan. O'rta Osiyoda ham yog'och o'ymakorligi qadimdan rivojlanib, kishilarning uy ro'z'g'or buyumlari tayyorlashda juda keng qo'lanilgan. Bu o'ymakorlik qadimiy arxitekturaning eshik, darvoz'a, ustunlar, xar xil to'sinlar, stol, stul, xontaxta, quticha, ramka, qalamdon va boshqa buyumlarni bez'ashda ishlatilib kelingan. Xalq amaliy yaratgan asarlar o'z'ining nafosati, murakkabligi, tabiiyligi bilan kishi ahlini lol qoldiradi. Afsuski yog'ochdan ishlangan ajoyib yog'och o'ymakorligida har qancha sifatli ishlov berilishiga qaramay asrlar o'tishi bilan ular dosh berolmay deyarli ko'pchiligi chirib, yo'q bo'lib ketgan. 5-6-asrlarga oid yog'och o'ymakorligi namunalari Surxandaryo vohasida YUmoloq tepada topilgan. Bunday noyob topilmalar Samarqand, Buxoro, Xiva, SHaxrisabz' va

boshqa shaharlardagi qaz'ilmalarda ham topilmoqda. 7-asrning oxirigacha mahalliy o'z'bek xalqi ichida yog'och o'ymakorligi tez' sur'tlar bilan rivojlangan edi. 9-10-asrlarda O'rta Osiyoda, shuningdek, mamlakatimiz' hududida ham madaniyat rivojlanadi. Ayniqsa 11-12-asrlarda xalq amaliy san'ti yanada gurkirab o'sdi. 12-asrda CHingiz'xon boshchiligidagi bosqin tufayli madaniy hayot iz'dan chiqdi. 14-15-asrlarda yog'och o'ymakorligi tez' ko'lamda rivojlandi. 19-20-asrlarda yog'och o'ymakorligi, misgarlik, naqqoshlik va san'atning boshqa turlari rivojlanib, har bir shaharning o'z'iga xos yog'och o'ymakorligi paydo bo'ldi.

Yog'och o'ymakorligida ishlatiladigan yog'och turlari va o'z'iga xos xususiyatlari-Yog'och o'ymakorligida ota bobolarimiz' qadimda xar xil yog'ochlardan turli maqsadda foydalanib kelganlar. Hamma yog'ochlar ular olinadigan daraxt turiga qarab 2 guruxga bo'linadi: a) bargli daraxtlar; b) nina bargli daraxtlar.

Nina bargli daraxtlardan olingan yog'ochlar qurilishda, durodgorlikda va imakorligida asosiy material hisoblanadi. CHunki uning o'z'iga xos afz'aliklari bor. CHunonchi uning tarkibida smolali moddalari bo'lgani uchun u tez' chirib ketmaydi, bargli daraxtlarga qaraganda ko'p va engil, unga ishlov berish oson, tanasi to'g'ri, silliq bo'lgani uchun undan silliq xoda tayyorlash mumkin. Lekin o'ymakorlikda shumtol, eman, arg'uvon, terak, chinor va boshqa daraxt yog'ochlari ham ishlatiladi. Yog'och materiallari tabiiy guliga, rangiga, tovlanishiga, hidiga qarab aniqlanadi. O'zbekistonda yog'och o'ymakor ustalar o'z' ishlari uchun eng yaxshi yong'oq, qarag'ay, chinor, tut, archa, terak, o'rik kabi mahalliy daraxtlarning eng a'lo navlarini ishlatadilar. SHu bilan birga boshqa joylardan keltirilgan shamshod, eman, qarag'ay kabi daraxt yog'ochlarini ishlatganlar.

Yog'och o'ymakorligida ishlatiladigan materiallar:

1. Bargli daraxtlar - tog' teragi, arg'uvon, baqaterek, mirzaterak, oq va qora qayin, shumtol, z'arang, chinor, nok, o'rik, yong'oq.

2. Nina bargli daraxtlar-qarag'ay, tilog'och, archa, zirk. Tog' teragi tez chiriydigan bo'lmagani uchun undan keng foydalaniladi. Ularda asosan

o'yinchoqlar, idishlar, gurgutlar yasaladi. Oq qarag'ay - cholg'u asboblari yasashda, yog'och o'ymakorlikda va qurilishda ishlatiladi. Qarag'ay - qurilishda, kemasozlikda, mebel ishlab chiqarishda, durodgorlikda, yog'och o'ymakorligida ishlatiladi. Arg'uvon-yog'och o'ymakorligida uni 80-90 yilligi ishlatiladi. Tilog'och - yog'och o'ymakorligida, qurilishda ishlatiladi. Qora qayindan chizmachilik asboblari, mebellar yasaladi. SHumtol vagonsoz'likda, samalyotsoz'likda, kemasoz'likda qo'laniladi. Zarang qimmatbaho mebellar ishlab chiqarishda, mashinasoz'likda ishlatiladi. CHinordan qimmatbaho mebellar tayyorlanadi. Archa yog'och o'ymakorligida qadimdan qo'llanib kelingan. Yong'oq qimmatbaho mebellar tayyorlashda va yog'och o'ymakorligida ishlatiladi. U ajoyib ko'rinishga ega. Zirkdan arz'on mebellar tayyorlanadi. CHunki unga tez qurt tushadi.

Yog'och o'ymakorligida ishlatiladigan asboblari.

Yog'och o'ymakorligida turli asboblari ishlatilib, ular o'ziga xos ishlarni bajaradi. Yog'och o'ymakorligida asboblari ikki turga bo'linadi, ya'ni naqshni o'yish uchun "o'yma qalamlar" va ikkinchisi "naqsh qalamlari". SHakli va bajaradigan ishiga qarab iskanalarning bir qancha xillari bo'ladi. Masalan iskana, morpech, baliq sirti, zamin, kovza, chekma va boshqalar. YOg'och o'ymakorligida ishlatiladigan asboblarni maxsus asbob tayyorlaydigan chilangar ustalar tayyorlaganlar yoki o'zlari yasaganlar. Xozirda yog'och o'ymakorlik asboblari metallsozlik korxonalarida tayyorlanadi. Iskanalar bir tomonga qarab charxlanib o'ziga xos o'tkirlik burchagida charxlanadi. Iskanalarning dastalari pishiq yog'ochlar - qayin, qora qayin, qayrog'och, z'arang, yong'oq va boshqa darxtlarda tayyorlanadi.

Iskana –durodgorlik asbobi bo'lib, undan o'yish-teshish ishlarini bajarishda foydalaniladi. Iskanalarni o'yuvchi hamda yo'nuvchi xillari bor. Kovza iskana - to'g'ri va egri tig'li bo'ladi. To'g'ri iskana –to'g'ri sterjen keskichli bo'lib, tig'ining eniga qarab kichkina, o'rtacha va katta iskanalarga bo'linadi. Tig'ining eni 1.5 mmdan 10 mmgacha bo'ladi. Nova iskana tuzilishi bo'yicha tig'ining uchi nov shaklida bo'ladi. Zamin iskana naqshning zaminini o'yib olishda ishlatiladi.

Zamin iskananing eni 2 mmdan 8mm gacha bo'ladi. Baliq sirti iskana tig'i botiq, kamalaksimon ko'tarilgan, baliq qovirg'asi shaklida bo'lgan asbobdir. Morpech iskana buyumga o'yilgan naqshlarning chetlaridagi xoshiya, zanjira, yarim doiralar, nuqtalar chiqarishda qo'laniladi. CHekma iskana o'yilgan naqshning zaminini bir tekis chiqishi uchun ishlatiladigan asbob. Kurakcha iskana kesadigan tig'ining uchi bir tomonga qiya holatda bo'lib, u kurakcha ko'rinishda bo'ladi. Hatkash chiziqlarni chizishda ishlatiladigan maxsus asbob. Tanasiga bitta yoki ikkita prizmatik shizg'ich o'rnatilgan bo'ladi. YOg'och o'ymakorligida yog'och dan tashqari qog'oz elim, knopka, chigit yog'i, qalamlar, bundan tashqari yog'och o'ymakorligida naqsh kampoziyialarni chizish, o'lchash uchun bir qancha o'lchov asboblari ishlatiladi. Masalan chig'ichlar, pargar, o'chirg'ich uchburchak, reysshina, transportyor, jilvir qog'oz, elim va h.

Nazorat savollari:

- 1.Yog'och turlari va sifatini qanday aniqlanadi?
- 2.Yog'och o'ymakorligida ishlatiladigan asbob-uskunalar qaysilar?
3. Yog'ochga ishlov berish tartibi?

2.4§-KULOLCHILIK SAN'ATI

Kulolchilik qora loydan mo'jizakor go'zallik yaratgan. Sharqning eng qadimiy hamda navqiron san'atidir. Bu qora loy, saxovat, halollik, ezgulik timsolidir. Tuproq insonlarning barcha ehtiyojini o'z zimmasiga olgan farovonlik, to'kinlik, rizq-ro'z, go'zallikning eng oliy ko'rinishi san'atining zaminidir. Kulolchilik bilan dunyodagi barcha xalqlar shug'ullanadi. Ular o'ziga xos tomonlari bilan bir-biridan farq qiladi. O'zbek kulolchiligi uzoq tarixga, ajoyib an'analar, shakl, mazmun, ijodiy jarayon va o'ziga xos uslubga ega. Sopol buyumlari sodda bo'lsada uning ko'rinishi qismlarining aniqligi, mutanosibligi saqlanishi, naqshlarining badiiy joylashishi, shakl va mazmunining birligi, uyg'unligi o'zbek kulollarini jahonga tanitib kelmoqda.Kulolchilik hunari loydan, piyola, kosa, tovoq, ko'za, lagan, xurmacha, tog'ora, xum, tandir, buyum, o'yinchoqlar, qurilish materiallari va boshqalar tayyorlaydigan soha bo'lib, u uzoq

tarixga ega. Maxsus tuproqni o'ta qizdirganda toshsimon bo'lib pishishini, undan har xil idishlar tayyorlashni odamlar juda qadimdan neolit davrining boshlaridayoq bilganlar. Ular avval loydan idish-tovoqlar yasab, gulxanda qizdirib pishirganlar. Tuproq jaqonning hamma yerlarida bo'lgani uchun kulolchilik keng tarqalgan bo'lib, dastlab bu hunar bilan ayollar shug'ullanganlar. Kulolchilik charxi miloddan avvalgi 3-ming yillikning boshlarida ixtiro qilingandan keyin kulolchilik bilan erkaklar shug'ullana boshlaganlar. Keyinchalik choydan yasalgan idish-tovoqlarni maxsus o'choq hamda xumdonlarda pishirganlar.

Neolit davrida idishlarni tagi uchli qilib tayyorlanib yerga sanchib qo'yilgan. Enolit davri-da esa SHarq mamlakatlarida hamda Qadimgi Gretsiyada nafis kulolchilik idishlari rivoj etgan va me'morchilikda sopoldan foydalana boshlangan. VIII—XII asrlarda kulolchilik O'rta Osiyodayaxshi rivojlangan. Buni Afrosiyobda va O'rta Osiyoning boshqa yerlarida topilgan kulolchilik buyumlari isbotlab berdi. O'sha davrda O'rta Osiyo madaniyati tez sur'atlar bilan rivojlandi. Yangi ko'tarilish davri bo'ldi. Ko'pgina olim, yozuvchi va mutafakkirlar, ya'ni Abu Ali ibn Sino, Beruni, Firdousi, Ro'dakilar yetishib chiqdi. Butun dunyoga mashhur bo'lgan me'morchilik yodgorliklari bunyod etildi. Buxoroda Ismoil Somoniy maqbarasi qurildi. XIII asrda mo'g'ullar bosqinchiligi oqibatida Buxoro, Samarqand, Urganch, Mavr, Balx yong'in ostida qoldi. Oqibatda kulolchilik san'ati rivojiga putur ketdi. XIV asrdan boshlab O'rta Osiyo territoriyasida kulolchilik tez sur'atlar bilan rivojlandi. Amir Temur xalq amaliy san'atini rivojlantirishda juda katta 6 xizmat qildi. Bosib olingan joylardan ustalarni olib kelib ular uchun rastalar ochtirdi. Mashhur go'zal, nafis binolar, qasrlar, saroylar qurdirdi. Amir Temur vafotidan so'ng o'zaro gichki janglar oqibatida Temuriylar xonligida u markazlashgan xonlik kuchsizlanib ketdi. Natijada Buxoro, Xiva, Qo'qon xonliklari paydo bo'ldi. O'rta Osiyoda bir necha feodal davlatning bunday ajralishi natijasida o'zaro aloqa susayib ketishiga sabab bo'ldi. SHuning uchun ham kulolchilik turli yerlarda turlicha rivojlandi. XIX asrga kelib kulolchilik mamlakatlari tashkil bo'la boshladi. O'rta Osiyoda suvga bo'lgan ehtiyoj katta bo'lgani uchun sopol idishlarni tez sur'atlar bilan ishlab chiqarishga ehtiyoj

Kulolchilik ishlaridan namunalar

sezildi. Asrlar osha ularning shakli va bezagi nafislashib bordi. Ustalar turli-tuman kulolchilik buyumlarini yasashdan tashqari ularni yuksak did bilan bezay boshladilar.

XIX asrda arzon baho chinni ishlab chiqarilishi va Rossiyadan chinni idishlarni ko'plab olib keltirilishi O'rta Osiyo territoriyasida sopol buyumlar ishlashni birmuncha pasaytirib yubordi. Lekin arzon sopol idishlarni me'morchilikda keng foydalanilishi kulolchilikning rivojlanishiga to'sqinlik qila olmadi.

XIX asrda O'rta Osiyoda tojik va o'zbek xalqlari o'rtasida kulolchilik juda keng rivojlanib G'ijduvon, Panjikent, Samarqand, SHahrisbz, Toshkent, Rishtonda kulolchilik markazlari paydo bo'ldi. Ular sopol idishlarini sirlab bezatishning o'ziga xos uslublarini vujudga keltirdilar. Ayniqsa, ishlab chiqarilayotgan kulolchilik mahsulotlarining sifatliligi, chiroyliligi, naqshlarining nafis va ta'sirchanligi bilan shuhrat qozondilar. 1930 yilda Toshkentda eksperimental keramika va Samarqandda keramika ustaxonalari ochildi. 1932 yilda Toshkentda o'quv-ishlab chiqarish ustaxonasi tashkil etilib u yer xalq amaliy san'ati ustalari shu qatori kulollar tayyorlaydigan kurslar tashkil etildi (1943- yilda Shahrisabzda o'quv-ishlab chiqarish badiiy kombinati ishga tushdi). Kulolchilik sir-asrorlarini mashhur kulollar yoshlar-ga sitqidildan o'rgatdilar. Bo'lar rishtonlik Uzoq Shermatov, Xolmat Yunusov, g'ijduvonlik Muhammad Siddiq, Usmon Umarov, Toshkentlik Turob Miraliev, shahrisabzlik Rustam Egamberdiev, Karim Xazratqulov va boshqalar edi.

Ko'pgina kulolchilik ustaxonalari, artellari tashkil etildi. 40 yillarda G'ijduvondagi «Na-muna», Rishtonda «Yangi hayot» artellari faqat jumhuriyatimizda emas, balki butun dunyoga mashhur edi.

Ayniqsa kulolchilikni tatbiq etishda O'zbekiston xalq rassomi, san'atshunoslik nom-zodi Muhiddin Rahimov samarali mehnat qildi. U o'ziga xos kulolchilik maktabini yaratib, xalq san'atiga oid bir qancha asarlar va ajoyib shogirdlar qoldirdi.

Muhiddin Rahimov—Toshkent kulolchilik maktabining mashhur kulollaridan biri (1903). Kulol, san'atshunos, Rassomlar uyushmasining a'zosi, O'zbekiston xalq rassomi kulolchilik hunarini qarindoshlaridan o'rgangan. Turkiston xalq xo'jaligi kengashi qoshidagi Toshkent badiiy hunarmandchilik maktabi (1918—20), Moskva Silikatlar instituti (1924—26) da va Leningrad Keramika instituti (1927—29) da o'qigan. U Samarqand va Toshkentdagi qadimiy me'morchilik yodgorliklarini ta'mirlashda qatnashdi. Rahimov ijodida an'anaviy o'zbek kulolchiligi bilan zamonaviy sovet sopolchiligi uyg'unlashgan. Ijodining dastlabki davrida yaratgan buyumlari (yirik shaklli erkin hamda quyuq bo'yalgan naqsh bezaklari) da yorqin zamindagi ko'k, yashil, sariq gullar jilosi ajoyib kompozitsiya hosil qiladi. O'rta asrlar kulolchiligini yaxshi o'rgangan Rahimov an'anaviy lagan, guldon va yangi shaklli bezak idishlar, portretli sovg'a buyumlar yaratdi, ularning bezagida o'simliksimon naqshlar bilan bir qatorda mazmun, hayvon shakllari va yozuvli tasvirlardan mohirona foydalandi. Sopol materiali va bo'yoqlarini o'rganish yo'lidagi izlanishlar samarasi sifatida bir qator asarlar maydonga keldi, masalan, 1961 yilda rus tilida «Xudojestvennaya keramika O'zbekistana» asari va boshqalar. U Hamza nomidagi san'atshunoslik institutida ilmiy xodim bo'lib ishlagan (1965—71), Toshkent teatr va rassomchilik san'ati instituti (1958—61) va P. Benkov nomidagi Jumhuriyat badiiy bilim yurtida dars bergan (1952—76).

Xorazm kulolchilik san'atiga katta hissa qo'shgan ustalardan biri Raimberdi Matjonovdir.

Raimberdi Matjonov — Xorazm badiiy kulolchilik maktabi O'zbekiston amaliy bezak san'atida alohida o'rin tutdi. Kulolchilik maktabi Toshkent, Andijon,

Farg'ona, Samarqand, Buxoro va boshqa shaharlar kulolchilik maktablaridan o'ziga xos yasash uslubi, texnologiyasi, naqsh kompozitsiyalari, koloriti, dinamikligi kishilarga estetik ta'sirchanligi bilan alohida o'rin tutadi. Xorazmda bu qadimiy san'at avloddan-avlodga an'ana tariqasida o'tib hozirgi kunda ham rivojlanib, takomillashib kelmoqda. Ana shunday badiiy kulolchilik an'anasini davom ettirib kelayotgan Xorazm kulolchilik maktabining yirik vakillaridan biri.

Raimberdi Matjonov Xorazmning qadimiy kulolchilik markazlaridan biri Madir qishlog'ida 1909 yili kulolchilar oilasida dunyoga keldi. O'sha davrda Madir qishlog'ida o'n besh kulolchilik ustaxonasi bo'lib, ularda saksondan ortiq kulollar ishlar edi. Koshin pishirishda o'sha davrda nom qozongan ustalar Usta Bolta Matrizaev, Bolta Vaisov, Matjon Qulmatovlar bor edi. Matjon kulolning o'g'li Raimberdi o'z otasidan kulolchilik sir-asrorlarini o'rgana boshladi. U avval loydan har xil o'yinchoqlar, shakllar yasagan bo'lsa, keyinchalik ixcham bodiya, koshinni o'rgandi. Kulolchilik sirasrorlarini olti yil deganda o'rganib, Eshim kulolning oq fotihasini oldi. O'zi mustaqil idish va ko-shinlar ijod qila boshladi. 1930 yili R. Matjonov kooperativ arteliga kirib kulolchilik ishlarini davom ettirdi. O'sha davrda kulollar juda kamayib ketgan edi. Uning bu og'ir ishlariga turmush o'rtog'i yordam berardi.

Usta naqqoshlik sir-asrorlarini mukammal o'rgandi. U shu o'rgangan naqshlarini kulollik buyumlariga qo'llashga astoydil intilib, XIX—XX asr Xiva koshinkorlik an'analari boyitadigan buyumlarni yaratdi. Kulol ishlab chiqarayotgan buyumlarda ham, koshinda ham uch xil oq, yashil, lojuvard ranglardan foydalandi. U ranglarni tayyorlash texnologiyasini ham juda yaxshi bilar edi. Idish tayyorlangandan so'ng qo'lda va shtamp yordamida naqsh chiziladi, unga sir berilib oftobda quritilib pechda qizdiriladi. Usta sirni o'zi tayyorlardi. Qoraqumga borib, chog'on yoki kirchop yig'ib darhol o'sha joyda yoqib kulini ustaxonaga olib kelib maydalangan shisha uniga qo'shadi. Ya'ni uch qism kulga bir qism shisha kukuni qo'shiladi. Uni biror idishda suv bilan aralashtirib tayyorlangan bodiyaga surtiladi. Keyin bodiyani o'tda pishirishda o'sha yumaloq suyuqlik o'tga tashlanadi. U o'tda bodiyaga urilib rangini o'zgartiradi. O'sha qum

poroshogini suz bilan aralashtirib, sovitiladi hamda tozalanadi. Unga un va ozgina mis oksidi qo'shib tayyorlaydi, so'ngra bodiya sirtiga surkaydi. Kulol Raimberdi Matjonov shu texnologiya asosida loydan xum, ko'za, tog'ora, chanoq, choynak, piyola, oftoba, bodiya va boshqa xilma-xil badiiy buyumlar tayyorladi. Xalqimiz «shogirdsiz usta mevasiz daraxt» deb bejiz aytmagan. Ustani Xorazmda sermeva daraxtga o'xshatishadi, chunki juda ko'p shogirdlar yetishtirib chiqardi. Uning shogirdlari Davron Sa'dullaev, Amin Mirzaev, Maryamjon Matjonova, Muqaramma Sa'dullaevalar hozir badiiy kulolchilik san'atini rivojlantirishda katta hissa qo'shmoqdalar. Tarixiy obidalarini ta'mirlashda usta kulolning xizmatlari katta. 1956- yili Xivadagi Pahlavon Mahmud maqbarasini ta'mirlashda qatnashdi. U gumbazning pastki qismi uchun qadimgi uslubda zangori rangda koshinlar tayyorlab bergan, ular hozirgi kunda avvalgidek rangini yo'qotmay turibdi. Kulol yana Ko'hna ark darvozasining ikki minorasini va boshqa me'morchilik yodgorliklarini ta'mirlashda qatnashdi.

1975- yili Xalq xo'jaligi yutuqlari ko'rgazmasi Bosh komiteti xalq ustasini kumush medal bilan taqdirladi. 1970 yildan beri Rassomlar uyushmasining a'zosi Usta Raimberdi Matjonov sehrli qo'llarida sayqal topgan badiiy kulolchilik buyumlari Jumhuriyatimizning va Ittifoqimizning turli shaharlarida ham chet ellarda masalan, Vengriya, Fransiya, Chexoslovakiya, Xindiston, Italiya, Mongoliya kabi xorijiy mamlakatlarda namoyish etilib faxrli o'rinlarni egalladi.

Kulolchilik texnologiyasi-Har bir hunarni o'ziga xos mashaqqatli va o'ziga xos sir-asrorlari bo'ladi. Qadimdan ota-bobolarimiz badiiy kulolchilik sirlarini va tajribalarini faqat o'z shogirdlariga o'rgatib o'zga bolalarga o'rgatmaganlar. Ota-bobolarimiz asrlar mobaynida kulolchilik sir-asrorlarini o'rganib har bir mahsulotni ayniqsa sifatiga, badiiyligicha, foydalanish qulayligiga va uning umrboqiyligiga alohida e'tibor berib kelganlar. Shuning uchun ular tayyorlagan oddiy sopol piyolasidan tortib sharq me'morchiligini bezab turgan koshinlarning umrboqiyligi dunyo ahlini lol qoldirmoqda. Ha, bunga erishish uchun ota-bobolarimiz yuqori sifatli g'oyat chidamli hamda davr sinovlaridan o'tgan materiallardan keng foydalanib kelganlar. O'tmishda tuproqdan, qorachiroq,

shamdon, sarxona, jomashov, xum hamda ovqat pishiriladigan sopol idishlar tayyorlangan, lekin keyingi vaqtga kelib bo'larga ehtiyoj bo'lmagani uchun ular yo'qolib bormoqda. Hozir tovoq, guldon, lagan, piyola, tandir va boshqalar ko'p ishlab chiqarilmoqda. Kulolchilikda asosiy xom-ashyo tuproqdir. Tuproqlarning sog' tuproq, qora tuproq, ko'kimtir, qizil loykor turlari bo'ladi. Kulolchilikda ishlatiladigan loy o'zining xususiyati va ishlatiladigan buyumiga qarab bir necha gruppalariga bo'linadi.

Loyi guldon — sershirali loy, bu loydan juda nozik guldonlar yasaladi. U elastik xusu-siyatga ega bo'lib, jusha loyi qo'shilgan bo'ladi.

Chinni loy yoki oq loy — yarimfoyans bo'lib, qoramtir loy oqtosh va ishqor qo'shib tayyorlanadi. Bu loydan kosa, piyola, lagan boshqalar tayyorlanadi.

Kesma koshin loy — o'tga chidamli qoramtir loydan, ya'ni gilvataga oq tosh yoki oq qum qo'shib tayyorlanadi. Undan har xil mozaikali koshinlar tayyorlanadi.

Koshin loy — shirachli loyga kvars qumi qo'shib undan har xil koshinlar tayyorlanadi.

Kosagar loy — patloy yoki tovoq loy deb ham yuritiladi. gzu loi sog' tuproqqa qamish qozg'og'ini aralashtirib tayyorlanadi. Undan yassi yuzali idishlar tayyorlanadi. Ko'zagar loy— 60—70% plastik yog'li loy va 30—40% sog' tuproqdan iborat bo'ladi. Undan xum, guldon, ko'za va boshqalar tayyorlanadi. Kulolchilikda shamol, ilvata, bo'yoqlar, angob, charx, mo'yqalam, mola, katta mola, kichkina mola, sim, naqshin qolip, labgir, lagan qolip, pargor qalam, kojcord, taroq, tagi qalam, g'ujmak, tuppa va boshqalar ishlatiladi. Kulolchilikda loyni ustalar har xil texnologiyada tayyorlaydilar. Maxsus tuproqdan loy qilinib uni tepib, mushtlab pishitiladi. Loyni nam matoga loy tayyorlaydigan xona bo'lib uyni ichki qismidan hovuzga o'xshash uncha chuqur bo'lmagan joy bo'lgan. Bu hovuz pishiq g'ishtdan to'shaladi. Loyni har kuni, ya'ni 20 kungacha suv sepib pishi-tiladi va nam sholchani ustiga yopib qo'yilgan. Kerakligicha loyni tepib, mushtlab pishitiladi. Loyni yulib olib stol ustiga urib-urib pishitiladi, shunda loy ichida to'planib qolgan havo yo'qotiladi. Agar loyda havo qolib ketsa, idishni pechkada pishirganda o'sha bo'shliq yana kattalashib idish teshik bo'lib qolishi

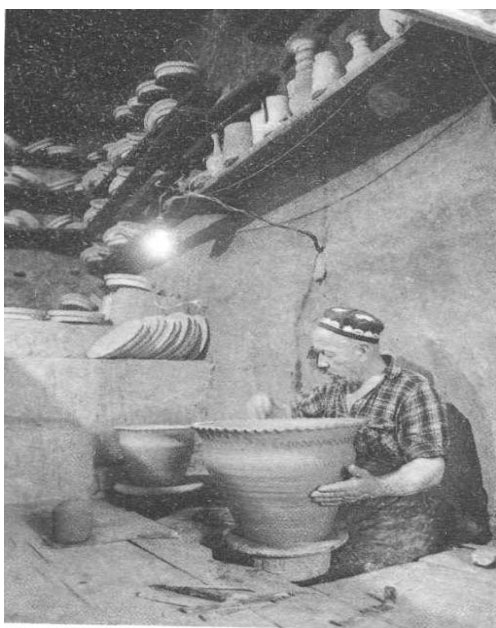
mumkin.) Shuning uchun qancha ko'p loyni pishitilsa shuncha sifatli mahsulot olinadi. Kulolchilik charxida idishlar tayyorlanadi. Charx asosiy qurol bo'lib, u katta va kichik yog'och g'ildirakdan iborat bo'ladi. Yog'och o'q bilan birlashtiriladi Kulol charxining pastdagi katta g'ildiragini oyog' bilan aylantirib turadi. Yuqoridagi g'ildirakka loy quyib undan idish tayyorlaydi. Tayyorlangan idishlar yaxshilab quritiladi. Chunki yaxshilab quritilgan keyin pechda yorilib ketishi mumkin. U Quritilgan idishlarni xumda qizdiriladi. Oq rang — bu rang oq tuproq gilvata va 11% gacha oqtoshni mayda qumini qo'shib tayyorlanadi. Uni aralashtirib atala qolda tayyorlab buyum yuziga tekis suriladi va keyin naqsh chiziladi.

Yashil rang — mis kuyundisi kukuni qo'rg'oshin sir va o'tga chidamli tuproq, ya'ni gilvata qo'shib tayyorlanadi. Mis kukuni avval qizg'ish rangda bo'ladi, xumbuzda pishirilganda yashil rangga aylanadi.

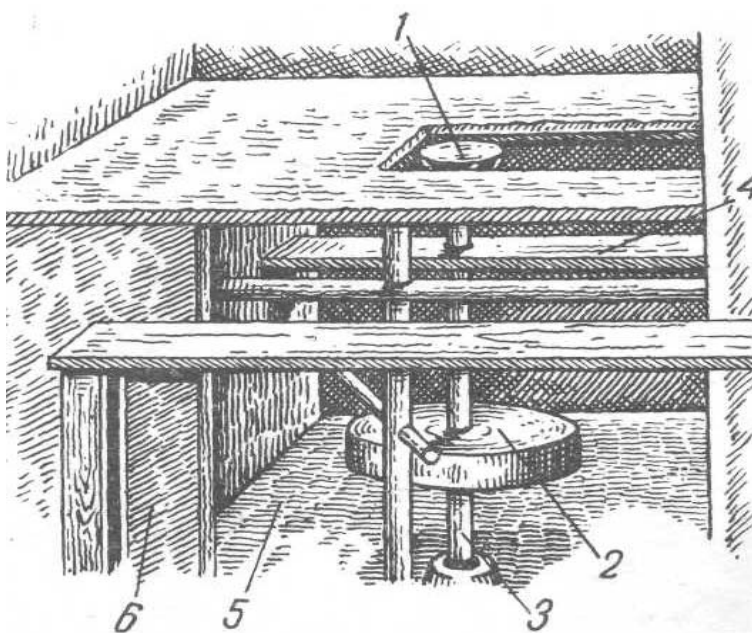
Qora rang — qora rang 15% gilvata, marganets oksidi, lazur va qo'rg'oshin sirlarini qo'shib tayyorlanadi.

Sariq rang — yongan temir sop yoki mayda temir chiqindilaridan foydalanib temir kukuni mis qozonga solinadi va unga gilvata, qo'rg'oshin siri hamda suv solib ezg'ilab tayyolanadi.

Havo rang — lojuvard, oq tosh yoki oq qum va gilvata qo'shib tayyorlanadi.

Urgutlik kulol M. Obloqulov.

Kulolchilik dastgohi: 1-ustki g'ildirak, 2-pastki g'ildirak, 3-o'q, 4-kulo o'tiradigan kursi, 5-kulol oyoq qo'yadigan joy, 6-loy qo'yiladigan joy, 7-tayyor idish qo'yadigan joy.

Nazorat savollari:

- 1.Kulolchilikni paydo bo'lish tarixi.
- 2.Kulolchilik loylari va moslamalari qaysilar?
- 3.Kulolchilikda ishlatiladigan ranglar?

2.5§-ZARGARLIK SAN'ATI

Zargarlik sanoati - yuksak badiiy ishlov berish yo'li bilan nodir metallar va qimmatbaho toshlardan, shuningdek, boshqa metallardan buyumlar, taqinchoqlar ishlab chiqaradigan sanoat tarmog'i. Zargarlik sanoatida xom- ashyo sifatida qimmatbaho va rangli metallar (platina, oltin, kumush va b.), ularning qotishmalari, qimmatbaqo va yarim qimmatbaho toshlar (feruza, fionit, olmos, aqiq, zumrad, yoqut), tabiiy toshlar, plastmassa, suyak, emal, shisha va b. ishlatiladi.

O'zbekistonda zargarlik sanoatida korxonalari O'zbekiston Respublikasi Moliya vazirligining Qimmatbaho metallar va qimmatbaho toshlar qo'mitasi huzuridagi "Fonon" ilmiy birlashmasi tarkibida. Ularning yiriklari: "1Toshkent zargarlik korxonasi", "2sonli zargarlik zavodi", "Hyp" davlat badiiy zargarlik

markazi, "3sonli zargarlik zavodi", "Kumush" O'zbekiston-AQSH qo'shma korxonasi, "EyshnReyz" O'zbekiston-AQSH qo'shma korxonasi (Toshkent sh.), Shaxrisabz zargarlik korxonasi (Shahrisabz sh.), Burchmulla zargarlik zdi (Burchmulla qishlog'i). 1992 y.da ishga tushgan Zarafshon shahridagi Navoiy zargarlik zdi (avvalgi "Zarispark" O'zbekiston-AQSH qo'shma korxonasi) respublikadagi yetakchi zargarlik korxonasi hisoblanadi.

Bu korxonalar 585 va 750 asillik darajali (probali) tilla qotishmasi, 925 asillik darajali kumush qotishmasidan turli xildagi zargarlik buyumlari (sirg'a, uzuk, zargarlik zanjirlari, sovg'abop mahsulotlar, kumushdan yasalgan oshxona anjomlari, yuqori badiiy sifatga ega bo'lgan zargarlik buyumlari, yakka buyurtmalar, yangi zargarlik buyumlarining modellari)ni ishlab chiqaradi. Shaxrisabz va Burchmulla zargarlik korxonalarida zargarlik buyumlarini i.ch. bilan birga qimmatbaho va qimmatbaho bo'lmagan toshlarga qirrali ishlov beriladi. "Fonon" IIB ilmiytexnika lab.larida zargarlik sohasida ishlatiladigan turli rangdagi sun'iy kristallar o'stiriladi.

Zargarlik sanoati korxonalari bilan bir qatorda Respublikada buyurtmachining ashyosidan zargarlik buyumlari tayyorlash va ularni ta'mirlash bilan shug'ullanuvchi zargarlik ustaxonalari va yakka tartibda ishlovchi zargarlar ham faoliyat ko'rsatmoqda (qarang zargarlik). Respublikada ishlab chiqariladigan va chetdan keltiriladigan zargarlik sanoatida mahsulotlari sifati va asillik darajasini O'zbekiston Respublikasi birinchi Prezidentining 1994 yil 8 fevraldagi farmoni bilan tashkil qilingan Davlat asillik darajasini belgilash palatasi nazorat qiladi. 2001 yil 7 dekabrda "Qimmatbaho metallardan yasalgan buyumlarning asillik darajasi va tamg'alanishi to'g'risida" O'zbekiston Respublikasining qonuni qabo'l qilindi. 1999 y.ning 4iyunida O'zbekiston Respublikasining Davlat asillik darajasini belgilash palatasi Asllik darajasi palatalarining Yevropa uyushmasiga to'la huquqli a'zo bo'ldi.

Davlat asllik darajasini belgilash palatasi qimmatbaho metallardan yasalgan buyumlarning sofligini tekshirish va tamg'alash Xalqaro konvensiyasiga kirish

masalalari bilan 1996 yildan shug'ullanib keladi va kuzatuvchi mamlakat maqomida uning barcha kengashlarida qatnashadi.

O'zbekiston zargarlik sanoatida xom- ashyo sifatida ishlatiladigan rangli metallar, qimmatbaho va yarim qimmatbaho toshlar respublikaning o'zidagi sanoat korxonalarida ishlab chiqariladi va konlardan qazib olinadi.

Xorijda zargarlik sanoatida rivojlangan mamlakatlar qatoriga AQSH, Italiya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Fransiya, Rossiya, Ukraina, Hindiston, Xitoy va boshqa mamlakatlar kiradi.

Zargarlik tarmog'ini rivojlantirish shart-sharoitlari va istiqbollari.

O'zbekiston Respublikasida hurmatli Prezidentimiz va Hukumatimiz rahbarligida iqtisodiyotimizni jadal rivojlantirish, tarmoq va sohalarni modernizatsiya va diversifikatsiya qilish, mavjud imkoniyatlardan samarali foydalanish orqali mamlakatimiz salohiyatini orttirish, aholi turmush farovonligini oshirish borasida tizimli ishlar olib borilmoqda.

Zargarlik buyumini tayyorlash jarayoni

Mamlakatda mahalliy zargarchilik, zargarlik tarmog'ini tiklash va rivojlantirish xuddi shunday ishlardan biri bo'lib hisoblanadi. Ushbu maqsadlarda hurmatli Prezidentimiz tomonidan joriy yil 18 mayda "O'zbekiston Respublikasida zargarlik tarmog'ini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi (PF-5721-son) Farmon qabo'l qilindi. Mamlakatimizda keyingi yillarda ishlab chiqaruvchilarga qimmatbaho metallardan foydalanish imkoniyatining berilishi ishlab chiqarilayotgan mahalliy zargarlik mahsulotlari hajmini kengaytirish imkonini yaratdi. Shu bilan birga, sohada tizimli kamchiliklarning mavjudligi,

tarmoqning bir muncha diqqatdan chetda qolganligi shu yo‘nalishda faoliyat yuritayotgan korxonalarni modernizatsiya qilish va yangilarini tashkil etish, zamonaviy zargarlik mahsulotlari hajmi va eksportini kengaytirishga ancha to‘sqinlik yaratgandi.

Prezidentimizning yuqorida aytilgan Farmoniga muvofiq, mamlakatimizda sifatli va raqobatbardosh zargarlik mahsulotlari ishlab chiqarishni kengaytirish, tarmoqqa chet el investitsiyalarini faol jalb etish, raqobatbardosh va sifatli zargarlik buyumlarini tayyorlashda mahalliy ishlab chiqaruvchilarni har tomonlama qo‘llab-quvvatlash, shuningdek zargarlik tarmog‘ini jadal rivojlantirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish maqsadida tadbirkorlarga 2019 yil 1 iyuldan boshlab quyidagi imkoniyatlar yaratildi, tartib joriy etildi:

1) Zargarlik buyumlari ishlab chiqarish uchun litsenziyaga ega bo‘lgan mahalliy ishlab chiqaruvchilarga o‘zi ishlab chiqargan, zargarlik hamda qimmatbaho metallar va qimmatbaho toshlardan yasalgan boshqa buyumlarning asillik darajasini mustaqil belgilash va ularga belgilangan namunadagi asillik darajasi belgisi izlarini qo‘yish huquqi berildi (oldin ishlab chiqaruvchining ro‘yxatdan o‘tkazilgan shaxsiy tamg‘asini buyumga bosish sharti bilan davlat asillik darajasi belgisi majburiy ravishda qo‘yilardi);

2) zargarlik buyumlari ishlab chiqarish uchun litsenziyaga ega bo‘lgan yakka tartibdagi tadbirkorlar o‘zlari ishlab chiqargan mahsulotni mustaqil ravishda chakana tartibda sotish, shuningdek, aholidan qimmatbaho metall parchalari, qimmatbaho toshlar va ulardan yasalgan buyumlarni ishlab chiqarish maqsadlarida sotib olish huquqi berildi;

3) ustav fondida davlat ulushi bo‘lmagan yoki davlat ulushi 50 foizdan kam bo‘lgan yuridik shaxslar, shuningdek, yakka tartibdagi tadbirkorlar ishlab chiqarishda qimmatbaho metallar va qimmatbaho toshlarni sarflash, hisobini yuritish va saqlash tartibini mustaqil ravishda olib borish huquqiga ega bo‘ldilar;

4) jismoniy shaxslarga qiymati 5 000 (besh ming) AQSH dollaridan ortiq bo‘lgan tayyor zargarlik buyumlarini yo‘lovchi bojxona deklaratsiyasini to‘ldirgan holda O‘zbekiston Respublikasidan tashqariga olib chiqishga ruxsat berildi;

5) zargarlik buyumlarining chakana savdosi ayrim turdagi tovarlar bilan chakana savdo qilish huquqi uchun yig'im ob'ekti hisoblanmasligi belgilandi;

6) tadbirkorlik sub'ektlari oltin izlovchilik faoliyati doirasida zargarlik buyumlari ishlab chiqaruvchilarni ta'minlash uchun qimmatbaho va yarim qimmatbaho toshlarni qazib olish huquqiga ega bo'ldilar;

7) zargarlik buyumlari ishlab chiqarish uchun litsenziyaga ega bo'lgan yakka tartibdagi tadbirkorlar «O'zbekzargarsanoati» uyushmasida ixtiyoriy asosda yagona tashkilotga birlashish orqali ishtirok etgan taqdirda, ularga nisbatan qonun hujjatlarida nazarda tutilgan huquq va majburiyatlar, shuningdek, uyushma a'zolarining imtiyoz va preferensiyalari tatbiq etilishi belgilandi. Bo'lardan tashqari, tijorat banklari va zargarlik buyumlari ishlab chiqaruvchilarga:

-Navoiy va Olmaliq kon-metallurgiya kombinatlaridan qimmatbaho metallni (oltin va kumushni), shuningdek, 5 gramm va undan ortiq bo'lgan og'irlikdagi granulalarni milliy valyutada sotib olish;

sotib olingan qimmatbaho metallarni boshqa zargarlik buyumlari ishlab chiqaruvchilariga erkin sotish huquqi berildi.

2019 yil 1 iyundan boshlab qimmatbaho metallarni sotib olish uchun berilgan milliy valyutadagi tijorat banklari kreditlari bo'yicha foiz xarajatlarini O'zbekiston Respublikasi Markaziy bankining qayta moliyalashtirish stavkasidan oshadigan, biroq kreditlar bo'yicha 5 foizlik punktdan ortiq bo'lmagan qismida qoplash uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi tomonidan kompensatsiya qilish orqali mahalliy zargarlik mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmi joriy etildi. O'zbekiston Banklar assotsiatsiyasiga tijorat banklari bilan birgalikda zargarlik buyumlari ishlab chiqaruvchilariga qimmatbaho metallarni sotib olishlari uchun qisqa muddatli revolver (qayta tiklanuvchi) kreditlarni ajratish amaliyotini kengaytirish topshirildi. Farmonda belgilangan muhim tadbirlardan yana biri bu tadbirkorlarga soliq va bojxona sohalarida yaratilgan imtiyoz va preferensiyalar bo'lib hisoblanadi. Farmonga muvofiq 2022 yilning 1 iyuliga qadar:

qimmatbaho metallar va mahalliy zargarlik buyumlarini ishlab chiqarish va realizatsiya qilish oboroti qo'shilgan qiymat va aksiz solig'idan;

belgilangan tartibda shakllantiriladigan ro'yxatlar bo'yicha O'zbekiston Respublikasiga olib kiriladigan qimmatbaho va yarim qimmatbaho toshlar bojxona to'lovlaridan (bojxona yig'implari bundan mustasno) ozod qilindi.

2019 yil 1 iyuldan boshlab navbatdagi yilga O'zbekiston Respublikasi Davlat byudjeti parametrlari shakllantirilayotganda miqdorini har yili indeksatsiya qilgan holda, oltindan yasalgan zargarlik buyumlarni chakana savdoda sotganlik uchun 1 grammiga 1 000 (bir ming) so'm miqdorida yig'im joriy etildi.

Farmonga muvofiq, bo'lardan tashqari, 2019 — 2023 yillarda O'zbekiston Respublikasida zargarlik tarmog'ini rivojlantirish bo'yicha keng qamrovli kompleks chora-tadbirlar Dasturi (Farmonga 1-ilovaga muvofiq) tasdiqlandi.

Ushbu Dasturda zargarlik sohaning me'yoriy-huquqiy bazasini yanada legallashtirish, zargarlik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlarini oshirish, tarmoqda malakali kadrlarni tayyorlash va yuqori sifatli, xaridorbop zargarlik mahsulotlarining ichki va tashqi bozorlarda marketing va xaridini tashkil etish kabi bir qancha aniq tadbir va vazifalar belgilandi. Ushbu Farmonga muvofiq Namangan viloyatida 2020 yilning mart oyiga qadar tayyor zargarlik buyumlarini ishlab chiqarishdan sotishgacha bo'lgan to'liq jarayonni o'z ichiga oluvchi zamonaviy zargarlik savdo-ishlab chiqarish markazlarini tashkil etish tadbirlari belgilandi. Farmonda belgilangan yana bir muhim tadbirlardan biri bu «O'zbekzargarsanoati» uyushmasi qoshida Zargarlik tarmog'ini rivojlantirish jamg'armasini tashkil etish bo'lib hisoblaniladi. Jamg'armaning mablag'larini Farmonga asosan quyidagi maqsadlarda ishlatish belgilandi:

-zargarlik mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarni har tomonlama, shu jumladan istiqbolli investitsiya loyihalarining loyiha oldi va loyiha hujjatlarini ishlab chiqishni moliyalashtirish orqali qo'llab-quvvatlash;

-zargarlik tarmog'i mutaxassislarini tayyorlash, qayta tayyorlash va malakasini oshirish bo'yicha o'quv markazlarini tashkil etish;

-mahalliy zargarlik brendlarini ilgari surishga, shu jumladan mamlakatimizda va xorijda zargarlik ko'rgazmalari va yarmarkalarini tashkil etish, shuningdek, mahalliy ishlab chiqaruvchilarning shunday tadbirlarda keng ishtirokini ta'minlash orqali ko'maklashish;

-o'zini o'zi moliyalashtirish shartlarida, shu jumladan tadbirkorlik sub'ektlari tomonidan amalga oshiriladigan qimmatbaho metallar va zargarlik buyumlarini tahlil qilish va asillik darajasini nazorat qilish shoxobchalarini (mini-laboratoriyalarini) tashkil etish.

Bugungi kunda Farmonga asosan Namangan shahar, I.Karimov ko'chasi 5-uy manzilda loyiha qiymati 3, 5 mlrd.so'm bo'lgan Zamonaviy zargarlik buyumlarini ishlab chiqarishdan sotishgacha bo'lgan to'liq jarayonni o'z ichiga olgan markaz barpo etilmoqda.

Hozirda maydoni 900, 0 kv.m binoda Zargarlik buyumlarini ishlab chiqarish quvvatlarini yaratgan holda Namangan shahrida zargarlik klasterini tashkil etish bo'yicha ta'mirlash va rekonstruksiya ishlari yakunlanib, pavilon olib kelish uchun buyurtma berilgan. Binoning 600, 0 kv.m maydonida zargarlik buyumlari ishlab chiqariladi, 300 kv.m maydonida zargarlik buyumlari savdosi tashkil qilinadi. Binoda 340 ta savdo nuqtasi hamda 100 ta ishlab chiqarish ob'ektlari joylashadi. SHular bilan birga, shuni ham ta'kidlab o'tish joizki, sohada olib borilayotgan ishlar mavjud imkoniyatlarga umuman mos kelmaydi, sohani rivojlantirish, mavjudlarini zamonaviy ishlab chiqarish asosida modernizatsiya va diversifikatsiya qilish borasidagi ishlar talab darajasida emas. Muhtaram Prezidentimiz tomonidan yuqorida aytilgan Farmonning qabo'l qilinishi zargarlik sohasida mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, zamonaviy zargarlik tarmog'ini shakllantirishning muhim ijobiy omili bo'lib xizmat qiladi, deb o'ylaymiz.

Zargarlik sohasi: uni rivojlantirish bo'yicha muhim qadam tashlandi.

Jahon bozorida oltinning 50 foizidan ortig'i, ya'ni 2200 tonnadan ziyodi hamda kumushning 20 foizidan ko'prog'i, ya'ni 6500 tonnadan ortig'i zargarlik buyumlarini ishlab chiqarishga ishlatiladi. Dunyoning zargarlik sanoati rivojlangan

mamlakatlari qatoriga Italiya, Buyuk Britaniya, Germaniya, Frantsiya, Rossiya, Hindiston, Xitoy, Turkiya kabi davlatlarni kiritish mumkin.

Ma'lumki, zargarlik san'ati o'zbek milliy, badiiy madaniyati tarixining ajralmas qismi bo'lib kelgan. Uning ko'p asrlik an'analarini tiklash va takomillashtirish, mahalliy zargarlik buyumlari ishlab chiqarilishi va tizimdagi ishlab chiqaruvchi korxonalar faoliyati samaradorligini oshirish uchun qulay shart-sharoitlar yaratish, ichki va tashqi bozorlarda mahsulotlarning raqobatbardoshligini ta'minlash, shuningdek, aholining yuqori sifatli mahalliy zargarlik buyumlariga bo'lgan talabini qondirish maqsadida Prezidentimiz tomonidan joriy yilning 18-maydagi "O'zbekiston Respublikasida zargarlik tarmog'ini jadal rivojlantirish chora-tadbirlari to'g'risida"gi PF-5721-sonli farmoni qabo'l qilindi. Mazkur farmon tufayli mamlakatda mahalliy zargarlik tarmog'ini tiklash va rivojlantirish, shuningdek ishlab chiqaruvchilarga qimmatbaho metallardan foydalanish huquqi berilib, mahalliy zargarlik mahsulotlari hajmini kengaytirilishiga zamin yaratdi. Shu bilan birga, ushbu farmon bilan sohada tizimli kamchiliklarning mavjudligi e'tirof etilgan holda investitsiyalarni faol jalb qilish, sifatli zargarlik mahsulotlarini ishlab chiqarish bo'yicha faoliyat yuritayotgan quvvatlarni modernizatsiya qilish va yangilarini tashkil etish, ushbu mahsulotlar eksportini kengaytirishga to'squinlik qilib, tarmoq rivojiga salbiy ta'sir ko'rsatayotgan omillarga chek qo'yildi.

Bundan tashqari, zargarlik buyumlari ishlab chiqarish faoliyati bilan shug'ullanuvchi tadbirkorlik sub'ektlariga bir nechta xuquq va imtiyozlar berildi. Jumladan, metall xom-ashyosini (oltin, kumush va ularning parchalarini) sotib olish va ta'minlanish bo'yicha zargarlik buyumlari ishlab chiqaruvchilarga quyidagi huquqlar:

- «Navoiy KMK» DK va «Olmaliq KMK» AJdan qimmatbaho metallarni (oltin va kumush) o'lchov plastinalari ko'rinishida, shuningdek, 5 gramm va undan ortiq bo'lgan og'irlikdagi va granulalarni (qimmatbaho metallar sof og'irligiga qayta hisoblaganda) London qimmatbaho metallar birjasining tonggi fiksingi asosida milliy valyutada sotib olish;

- sotib olingan qimmatbaho metallarni boshqa zargarlik buyumlari ishlab chiqaruvchilariga sotish imkoniyatlari berildi.

Shuningdek, farmonning 3-bandiga asosan, 2019-yil 1-iyundan boshlab qimmatbaho metallarni sotib olish uchun berilgan milliy valyutadagi tijorat banklari kreditlari bo'yicha foiz xarajatlarini Markaziy bankning qayta moliyalashtirish stavkasidan oshadigan, biroq kreditlar bo'yicha 5 foizlik punktdan ortiq bo'lmagan qismida qoplash uchun O'zbekiston Respublikasi Vazirlar Mahkamasi huzuridagi Tadbirkorlik faoliyatini rivojlantirishni qo'llab-quvvatlash davlat jamg'armasi tomonidan kompensatsiya qilish orqali mahalliy zargarlik mahsulotlari ishlab chiqaruvchilarni davlat tomonidan qo'llab-quvvatlash mexanizmi joriy etildi.

O'zbekiston Banklar assotsiatsiyasi tijorat banklari bilan birgalikda zargarlik buyumlari ishlab chiqaruvchilar qimmatbaho metallarni sotib olishi uchun qisqa muddatli revolver (qayta tiklanuvchi) kreditlarni ajratish amaliyoti kengaytirildi. Farmonning 13-bandida, ya'ni Tadbirkorlik sub'ektlariga vakolatli davlat organi tomonidan beriladigan litsenziya asosida affinaj faoliyati bilan shug'ullanishda quyidagi huquqlar: qimmatbaho metallarni sotib olish va sotish uchun birja savdolarida ishtirok etish; aholidan qimmatbaho metallarni, shu jumladan oltin izlovchilar usulida qazib olingan qimmatbaho metallarni, zargarlik buyumlarini, ularni ishlab chiqarishdan hosil bo'lgan parchalar va chiqindilarni sotib olish; mamlakatimiz har bir hududda shu jumladan Toshkent shahrida tayyor zargarlik buyumlarini ishlab chiqarishdan sotishgacha bo'lgan to'liq jarayonni o'z ichiga oluvchi zamonaviy zargarlik savdo-ishlab chiqarish markazlarini tashkil etilishi nazarda tutilgan.

Shubhasiz, mazkur Farmonning qabo'l qilinishi zargarlik sohasida mavjud kamchiliklarni bartaraf etish, zamonaviy zargarlik tarmog'ini shakllantirishning uchun qulay shart-sharoitlar yaratadi. Jumladan: O'zbekistonning turli hududlarida zargarlik san'atining ko'p asrlik an'alarini saqlash va rivojlantirishga; zargarlik tarmog'ini rivojlantirish bo'yicha qabo'l qilingan dasturiy chora-tadbirlarni amalga oshirishni muvofiqlashtirish, ilmiy-texnikaviy, texnologik, investitsiyaviy va

eksport siyosatini izchil olib borishga; tayyor zargarlik mahsulotlari ishlab chiqarish hajmlarini oshirish va sifatini yaxshilash bo'yicha ishlarni samarali tashkil etish, uning dizaynida talab etilayotgan yo'nalishlar va texnologiyalarni o'zlashtirish, xalqaro talablarga muvofiq zargarlik mahsulotlarini sertifikatlashtirish va standartlashni ta'minlash, sifat menejmentining zamonaviy usullarini keng joriy etishga; mahsulotlarni sotish bozorlarini kengaytirish ichki va tashqi bozorlarda zargarlik buyumlariga bo'lgan narxlarni shakllantirishga; dunyo bozorlarida raqobatbardosh bo'lgan, yuqori likvidli zargarlik mahsulotlari va qimmatbaho metallar va toshlardan yasalgan san'at mahsulotlari ishlab chiqarilishini tashkil etish, to'g'ridan-to'g'ri chet el investitsiyalarini hamda zamonaviy texnologik uskunalar va innovatsiyaviy izlanishlarni tatbiq etish tajribasiga ega xorijiy investorlarni jalb etishga va qolversa, zargarlik sanoati uchun tizimli professional kadrlar tayyorlashni tashkil etish va yangi ish o'rinlari yaratishga yo'naltirilganligi bilan ham jozibadordir.

Xulosa o'rnida shuni qayd etish joizki, respublikamizda bu borada mavjud boy mineral-xom ashyo bazasidan samarali foydalangan holda zargarlik sanoatini istiqbolda Markaziy Osiyoda eng yetakchi ishlab chiqaruvchi sohalardan biriga aylantirishimiz lozim bo'ladi.

Nazorat savollari:

- 1.Zargarlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar haqida ma'lumot bering?
- 2.Qimmatbaho toshlarning turlari?
- 3.Zargarlikda ishlov berish jarayonlari?

2.6§-KANDAKORLIK SAN'ATI

«O'zbek xalq amaliy bezak san'atining eng keng tarqalgan turlaridan biri kandakorlikdir. Kandakorlik deganda metallardan yasalgan badiiy buyumlarga o'yib yoki bo'rtik qilib naqsh ishlash tushuniladi. O'zbekiston territoriyasida joylashgan O'rta Osiyo shaharlarida metallardan yasalgan badiiy buyumlar ishlab chiqarish qadimdan rivojlanib kelayotgan san'at bo'lib, bu san'at o'zining qadimiyligi bilan kulolchilikdan keyin ikkinchi o'rinda turadi. Savdo-sotiqda qadimdan kandakorlik

buyumlaripa talab katta bo'lgan. Bu asarlar ramziy ifodalarning yangi uslublari hamda g'oyalarini tarqatish manbai bo'lib xizmat qilgan. Mahalliy san'at asarlari qo'shni mamlakatlar san'atining eng yaxshi yutuqlari bilan boyib borgan. Qadimda buyum yasash urf bo'lib qolgan. Mahalliy ustalar oltin, kumush, jez, mis va boshqa metallardan har xil buyumlar yasaganlar. Qadimgi va ilk o'rta asr kandakorligi asosan hallangan kumush buyumlarda o'z ifodasini topdi.

XI asrdan boshlab kandakorlik mahsulotlarini mis hamda mis qotishmalaridan tayyorlay boshladilar. Arxeologik topilmalardan eramizdan avvalgi III asr oxiri hamda II asr boshlarida birinchi (maxsus mis qotishmasi) to'g'nag'ichlar Misr, O'rta yer dengizi, Mesopotamiya, Hindiston, O'rta Osiyoda keng tarqalganligi aniqlangan. Bu badiiy metall buyumlari ishlashning ilk namunalari edi. To'g'nag'ichlarda kichik-kichik voqealar, hayvon va boshqa narsalar tasvirlangan. Farg'onada topilgan marosim qozoni ming yillikning o'rtalarida kandakorlik «hayvonot uslubi» rivoj topganligini isbotladi.

Oftoba

IV asrda O'rta Osiyo janubiy viloyatlarining Aleksandr Makedonskiy tomonidan bosib olinishi tasviriy va amaliy san'atning mahalliy an'alarining tarqalishiga imkon yaratdi.

III—VIII asrlarda, ya'ni so'nggi antik va ilk o'rta asr davrida O'rta Osiyoda kandakorlik juda yuqori darajada rivoj topdi. Qimmatbaho metallardan hokimlar qamda a'yonlar uchun har xil nihoyatda chiroyli bezak buyumlari ishlatildi. Bu oltin yoki kumush buyumlarda to'y tomosha, taxtga o'tirish marosimlari, dunyoviy mavzular, shikor va kurash manzaralari, mifologik hamda epik qahramonlar, hayotiy mavjudot, parranda va boshqa tasvirlarni ko'rish mumkin edi.

VI—VII asrlarda badiiy metall buyumlar yuksak texnik sifatda bajarilganligiga Anikov lagani misol bo'la oladi. Bu laganda qal'a darvozasi oldidagi saqna tasvirlangan, «Yakkama-yakka olishuv» voqeasi tasvirlangan kosa

o`sha davr hayotidan bir parcha bo`lib, undagi o`ymaning mayinligi, aniq nafosati, kompozitsiyasi, ta`sirchanligi, kuchliligi bilan mashhurdir.

Arxeologlarning topilmalari shuni ko`rsatdiki, arab istilosi davrigacha so`g`d aholisi ro`zg`orlarida badiiy metall buyumlar keng tarqalganligi isbotlandi. Hayvon shakli ifoda etilgan mis naqshlar, ya`ni yovvoyi hayvonlar kallasi va boshqalar topilgan.

IX—XIII asrlarda kumush ishlab chiqarish inqirozga uchraydi Temur hukmronligigacha buyum-lar asosan bronza va misdan tayyorlangan.

Bu davr buyumlari Termiz va Namangan shaqar muzeylaridagi mis laganlar, oftoba-»r, ko`zgular, siyohdonlarda yuksak sifatga ega shgan afsonaviy voqealarni ifodalagan.

IX—X asrlarda islom dini O`rta Osiyo viloyatriga kirib borishi munosabati bilan turli xalqlarning san`ati an`analarini o`zida mujassamlashtirgan yangi g`oyaviy uslub paydo bo`ldi. Musulmon Sharqda birinchi va mis buyumlar ko`p tarqalgan bo`lsada keyinchalik ular znini kumush va oltin metallar egalladi.

Ispan elchisi Klavixoning esdaliklarida Amir qabo`lida va ziyofatida bo`lgan vaqtida ko`rgan ajoyib idishlarni yuksak darajada bajarilganligi haqida aytib o`tgan. O`sha davrlarda Samarqand, Buxoro va Xivalarda yuqori sifatli va bejirim metall buyumlar ishlab chiqilgan.

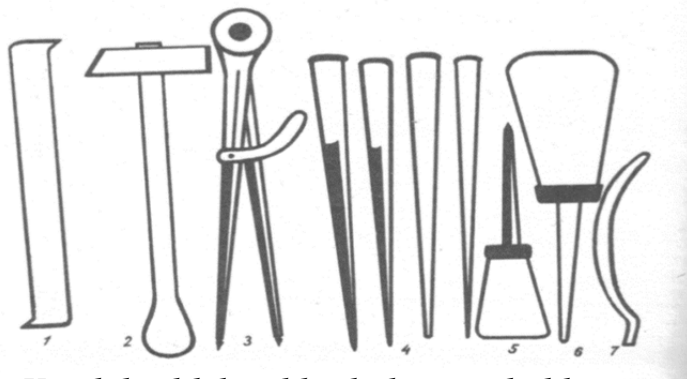
«Buxoro va Xivadan Moskva hukmronlariga sovg`a sifatida taqdim etilgan buyumlar, shuningdek, O`rta Osiyo savdogarlari keltirgan mollar ichida oltin suvi yuritilgan maysa bilan hoshiyalangan gurzi, o`q, o`tkir tig`li qilichlar, oltin suvi yuritilgan qilich qinlari, kumush zanjiralar, «tulunbosar» (do`mbiralar), oltinrang va o`trang bo`yoqlar yuritilgan qilichlar tilga olinadi, tarixiy hujjatlarning guvohligiga qara-ganda, XVI—XVII asrlarda Samarqand va O`rta Osiyoning boshqa shaharlarida maxrratli ustalar juda ko`p bo`lgan».

XVI—XVIII asrning boshlarida O`rta Osiyoda xo`jalikning turg`unlik davri bo`ldi. Chunki ichki notinchliklar ishlab chiqarishda va savdoga katta ta`sir etdi. Hunarmandchilik buyumlari ishlab chiqarish to`xtadi, lekin qurolyarog`lar ishlash va uni bezagi yanada rivoj topdi. Buxoro, Xiva, Samarqand va Farg`ona

vodiylardagi shaharlar aslaha va jang kiyimlari tayyorlaydigan asosiy markazlar hisoblangan. Amir hamda sarkardalar uchun mo'ljallab yasalgan qalqonlar, shamshirlar, dubo'lg'alar, oyboltalar, enli kamarlar, xanjarlar, o'yma naqshlar, qimmatbaho metall va rang-barang toshlar bilan bezatilgan. Keyinchalik esa uchta markazlashtirilgan davlat Buxoro, Qo'qon va Xiva xonliklar tashkil etilib xo'jalik ishlari qayta tiklana boshladi. Hunarmandchilik asta rivojlana boshladi.

XVII—XX asrlarda kandakorlik yaxshi rivojlangan bo'lib, Buxoro, Qo'qon, Xiva, Samarqand, Shahrisabz, Qarshi hamda Toshkent shaharlari kandakorlik buyumlari chiqariladigan markazlar bo'lgan. Boy xonadonlari naqsh tushirilgan idishlar bilan bezatilgan. Ular xonadon sohibining davlatmandligini namoyish qilib turgan. XIX asr o'rtalarida vopurushlar paydo bo'lgan. Farg'ona vodiysida do'kondor Buxoro va Toshkentda esa vopurush (olibsotar)lar deb yuritiladi. XIX asr o'rtalaridan boshlab vopurushlar hunarmandlardan buyumlarni arzon baholarga sotib olar edilar. Ularni savdogarlarga oshirilgan narxda o'tkazganlar yoki bozorlarga olib borib sotganlar. Ular xalq amaliy san'ati ustalarining tayyorlagan gilam, oftoba, quticha, qilich, har xil idish va boshqalarini xalqqa yetkazib berishda «Savdo vositachilari» rolini o'ynaganlar. O'rta Osiyoning Rossiyaga qo'shilishi fabrika mollari kelishi va uni shu yerda ishlab chiqarilishi mahalliy hunarmandchilar ishiga jiddiy ta'sir etdi. SHuning uchun ham hunarmandlar talabiga bo'lgan ehtiyoj pasayib ketdi.

1960- yillarda esa jumhuriyat davlat sanoat korxonalarida tashkiliy palapartishlik oqibatida kandakorlik buyumlari ishlab chiqarish inqirozga duch keldi. Qo'qon va Xivadagi kandakorlik ishlari uncha-muncha davom etdi. Hozirda kandakorlik san'atiga e'tibor kamaydi. Bu san'atni

Kandakorlikda ishlatiladigan asboblari

qayta tiklash haqida bir qancha qarorlar qabool qilindi. Kandakorlik ustalari tayyorlashga katta e'tibor berilib maktablarda to'garaklar, o'rta maxsus qamda oliy

o`quv yurtlarida bu hunar sirlari o`rgatilmoqda. Mahalliy sanoat vazirligi hamda O`zbekiston Rassomlar uyushmasi xalq ustalari tayyorlashda salmoqli xizmat qilmoqdalar. Rassomlar uyushmasi hamda xalq ustalari asarlarining so`nggi ko`rgazmalarida kandakorlik ishlari yanada ko`payib, xalq amaliy san`ati turiga bo`lgan g`amxo`rlik samarasini bermoqda.

Misgarlik-O`zbekiston kashtachilik, misgarlik, ganchkorlik, yog`och o`ymakorligi singari xalq amaliy san`ati bilan butun dunyoga mashhur. Yog`ochga, misga, qog`ozga, matoga ganchga chizib, o`yib, tirnab, zarb bilan ishlangan naqsh-nigoralar ularning go`zalligi, nafisligi va ta`sirchanligi kishini o`ziga maftun etadi.

Shu san`at turlaridan biri misgarlik bo`lib, u qadim zamonlardan buyon davom etib kelayotgan san`atdir. Misgarlik deganda misdan qurollar, uy-ro`zg`or buyumlari va boshqa jihozlar yasash kasbini tushunamiz. Misgarlik hunarmandchilikning qadimiy va keng tarqalgan turidir. Misgarlikda ishlatiladigan asosiy material — mis. Mis nima? Mis nima uchun ishlatiladi, degan savol tug`iladi.

Mis — qadimdan insonga ma`lum bo`lgan metall. Mis va uning qotishmalari insonning moddiy madaniyatini o`stirishda katta ahamiyatga ega. Qadimda yunonlar mis rudasini birinchi bo`lib Kipr orollaridan qazib olganliklari uchun uning nomi lotincha kirgit deb ataladi. U tabiatda tarkibida temir, kumush hattoki oltin bo`lgan ruda holida uchraydi. Mis hayotiy fiziologik jarayonda qatnashadigan muhim element, U yumshoq, cho`ziluvchan, bolg`alanuvchan qizil yoki qizg`ish metall. Mis issiqlik va elektr tokini juda yaxshi o`tkazib kumushdan keyin ikkinchi o`rinda turadi. U havoda tez oksidlanib qorayadi. Nam havoda misgidroksikarbonat hosil qilgani uchun ko`qaradi. Mis mis rudalarini qayta ishlashdan olinadi. Undan lagan, oftoba, jom, samovar va boshqalar, shuningdek sun`iy ipak olinadi. Qadimda misgarlar sof misni sovuqlayin ishlatganlar, shuning uchun ham mis buyumlar yumshoq hamda mo`rt bo`lgan. Keyinchalik mis va qalay qotishmasidan hosil qilingan bronzani ishlatganlar. Bronzadan ishlangan buyumlar birmuncha bo`ladi. Qurama tog`larining janubi-g`arbiy qismidan

Qizilqum hamda Nurota tog'laridan topilgan topilmalar misning O'rta Osiyo territoriyasida qadimdan rivojlanganligini isbotladi. Buxoro qadimdan naqshinkor mis idishlar ishlash markazi bo'lib kelgan. Strabon hamda Gerodot asarlarida O'rta Osiyoda misgarlik mashg'uloti haqidagi ma'lumotlar yozilgan.

Mis buyumlarining turlari

I Metallardan ishlangan idishlarning umumiy shakli ma'lum proportsiya hamda siluetga ega. Suv solinadigan hamda choy damlab ichiladigan idishlarning shakli xilma-xil bo'ladi. Bu idishlar sharsimon yumaloq, agar yapaloqsimon bo'lsa satranji, qanoti nafari, shakli qovurg'ali, piltali, qirrali, raxli bo'lgan. SHunday idishlar borki, ularning qorni bir xil bo'lib, dastasi va tumshug'i bilan farq qilgan.

Mis laganlar ko'pincha doirasimon ba'zi birlarigina ovalsimon yoki to'rtburchak bo'ladi. Bo'larni Buxoroli hamda Samarqandliklar chorkunjab yuritadilar. Mis laganlarining lavxo'ri, dulava va qoshig'lik turlari bor.

Lavxo'ri — ovalsimon yoki to'rtburchak mis laganlarning lablari yon tomonga qayrilgan bo'ladi. Bu laganlar o'simliksimon, geometrik va ramziy naqshlar bilan juda nafis qilib bezatilgan.

Dulava — tuxumsimon yoki to'rtburchakshakldagi mis laganlarning yon tomonga ayrilib yana davom etib pastga qayrilgani. Bu laganlar ham juda chiroyli qilib ishlangan.

Qoshig'lik — qoshiqi, tuxumsimon yoki to'rtburchak mis laganlarning yon tomonga qayrilib yana davom etib pastga qayrilgan, lablari kungurali bo'ladi.

Yuz-qo'l yuvishda dastsho'y va oftobalar ishlatiladi. Suv keltirish uchun satil, suv olish uchun sarxum, non isitish uchun nondon va boshqa ro'zg'or buyumlar shaklining o'ziga xosligi har bir vohalarda o'ziga xos tuzilishga ega.

Sarxum — katta xumlardan suv olishda ishlatiladigan mis idish shakli krujkaga o'xshash, lekin uning hajmi katta bandi esa juda chiroyli bo'ladi. Sarxumni quyib yoki yasama usulda yasaladi va bezaladi. O'zbekiston kandakorligi idishlari Hindiston, SHarqiy Turkiston, Eron, Kavkaz hamda Turkiya xalqlariga yaqin va o'xshashdir, chunki O'rta Osiyo xalqlari qo'shni xalqlar bilan

qo'shnichilik aloqalarida bo'lgan. O'rta Osiyo territoriyasida o'rdak ko'rinishidagi oftob, alar ham qo'llanilgan.

O'rdak oftoba — qopqog'i o'rdaksimon, kafti, dastasi, jo'mrak o'rniga o'rdak tumshug'ining shakli o'rnatilgan idish. O'rdak oftoba Qo'qon shahrida inqilobgacha keng tarqalgan bo'lib unda choy damlab ichilsa ham bo'ladi. Olimlarning aytishicha, SHarq mamlakatlaridan keltirilgan bo'lishi ham mumkin. Bu idishlar O'rta Osiyoda faqat kulolchilikda tayyorlangandir. Jumhuriyatda tarqalgan ba'zi bir shakllar Kavkaz hamda Eron xalqlarining idishlari o'rtasida uchraydi. Oftobalar panjarasimon «shabaka» qilib ham ishlangan.

Shabaka — mis idishlarga mayda qilib teshib ishlangan panjara. Toshkentda «Sumbarno» deb yuritiladi. SHabaka bu misgarlikda texnikaviy uslub hisoblanadi.

Xorazmda suv uchun qumg'on degan idish ishlatiladi, lekin bu idish hech bir viloyatda qo'llanilmaydi. Originalligi shundaki ushlaydigan dastasi yo`q. Boshqa viloyatlarda oftoba deb yuritiladi. Keyingi vaqtlarda fabrika va zavodlarda har xil metall va chinni idishlarning ko'plab ishlab chiqarilishi misgarlik hunarmandchiligining rivojiga salbiy ta'sir qildi. Lekin shunga qaramay, ko'plab mis idishlar yasalyapti.

Suv keltirish, suv saqlash va choy damlash uchun mis choynak, mis ko'za, choydush (choyjo'sh), kashkil o'zbek xalqi orasida eng ko'p tarqalgan mis idishlardan biridir. Choydushda suv tashiladi yoki choy qaynatiladi. Uning bo'yi 25—30 sm, qorni esa balandligiga yaqin kattalikda bo'ladi. Ular har xil ko'rinishga ega bo'lib tagida chambaragi bo'padi. Uning dastasi quyilib idishning o'rtasiga ikki mix bilan parchinlab mahkamlanadi. Choydushning qopqog'i ko'pincha “shabaka» ya'ni panjarali o'yma qilib ishlanib- dastasiga o'rnatiladi. Dastalari yoy shaklida qayrilgan bo'lib, pastki uchi tumorcha «madoxil» shaklida tugaydi. Ba'zi hollarda ilon boshiga o'xshatib quyilib, ilonning og'zi ochiq yoki yopiq qolda tasvirlanadi. Qadimgi misgarlarning aytishicha, ilon

Ko'za

boshining tasviri idishni jinlardan saqlaydi. Ko`pincha idishlar dastasiga idishni ishlagan ustaning nomi, ayrim hollarda buyurtma berganning nomi badiiy qilib yozib qo`yilgan. Choydishlarning yumaloq, yapaloq qorinli «sat-ranj» va ingichka bo`g`izli «isfaxon»lari bo`lgan.

Ko`za — ariq yoki quduq suvlarini tashishda ishlatiladigan kattaroq idish. Ko`za ikki xil: qorni yumaloq bo`g`zi yuqoriga kichrayib ketuvchi hamda konussimon qorinli bo`ladi. Suv olib kelish uchun mis chelak «kashkil» ham ishlatilgan. Uning pastki qismi esa tekis bo`ladi. XX asr boshlarida Yevropada chelakka o`xshash kashkillar ham ishlab chiqilgan. Xivada suv idishlari tun deb atalib, u yumaloq shaklda bo`ladi, ba`zida qopqog`i va dastasi ham bo`ladi.

Qo`l yuvish uchun oftoba, obdasta, qumg`on, dastsho`y, selobcha, chilopchin, tufdon (tuflagich) va boshqalar ishlatilgan. Buxoroda oftoba deyilsa, Samarqand, Toshkent hamda Farg`onada obdasta deb yuritiladi.

Dastsho`y — qo`l yuvish uchun ishlatiladigan mis idish, u yumaloq ko`rinishga ega bo`ladi. Dastsho`yning usti panjara qopqoqli bo`lib, qopqoq idishga burama holatda maqamlangan. Suvni to`kish yoki tozalashda undan ajratib olish mumkin. Dastsho`y ajoyib naqshlar bilan bezatiladi.

Ichimlik va ovqatlarni maxsus mis laganlarga qo`yib ustidan qopqoq bilan yopishgan. Mis lagan, mis tovoq, la`li barkash, oziq-ovqatlarni yopib qo`yish uchun savri, kashkil, satil va boshqalar ishlatilgan. Samarqand va buxoroliklar oddiy chelakni satil deb yuritadilar. Mis laganlar eng ko`p tarqalgan idishlardan bo`lib, ular yumaloq tuxum (la`li) shaklida to`rtburchak (la`li chorkunj) shakllarda bo`ladi. Laganlar oyoqli ham bo`lishi mumkin. Buxoroda birinchi bo`lib mis laganlarga me`morlik yodgorliklariga xos qilib bezashni usta mulla Muqaddam Mukarramov boshlab bergan.

U quyosh, yulduz, yarim oy va boshqa naqsh elementlarini juda ko`p ishlatgan. Ayniqsa diniy marosimlarda, chilkalit, isiriqdon, darveshlarni idishi, kashkil ishlatilgan. O`sha vaqtlarda o`lka bo`ylab son-sanoqsiz darveshlar bo`lib, ular chelakka o`xshash kashkilni qo`lda ko`tarib sadaqa so`rab yurganlar. Katta kashkillar ham bo`lib, ulardan mozar va maqbaralarda tuproq tashilgan.

Darveshlarning kashkili juda chiroyli naqshlar bilan bezatilib orasiga qur'ondan oyatlar yozilar edi.

Ov do'mbirasi — dovul, pul saqlanadigan g'aladon, shamdon, mirqroz, bezaklar saqlanadigan quticha (sandiqlar), qalam solinadigan mischilim, qirg'ich, qoshiqchalar, manqal shu kabilar misdan yasalgan.

Xon va bekler ovga chiqqanlarida ov boshlanganidan darak berish va parranda, hayvonlarni cho'chitish hamda haydash uchun do'mbiralarni chalishgan. Bu do'mbiralalar dovullar deb yuritilgan. Ular ham ajoyib qilib bezatilardi. SHam paydo bo'lgandan so'ng shamdon, sham uchini tozalaydigan qaychi mikrozlarni ham kandakorlar ajoyib qilib bezaganlar.

O'smajo'shak — o'sma ezish va qosh bo'yash uchun hamda turli bo'yoqlar tayyorlashda ishlatiladigan mis idishcha. Bu idishchani uchta oyog'i hamda dastasi bo'ladi. O'smajo'shakni kandakor islamiy naqshlar bilan bezagan. O'smajo'shak uzum bargi shaklida ham bo'ladi.

Surmadon — og'zi kichkina, ustki qismida esa burma teshikchasi bo'lib, bu teshikcha temir naycha o'tkazilgan po'kak bilan mahkamlangan bo'ladi. Shu naycha bilan O'rta Osiyo, Sharq xotin-qizlari qosh hamda kipriklarini bo'yar edilar. Bu surmadonlar naqshlar bilan bezatilgan bo'ladi. Ayrim hollarda baliq shaklidagi surmadonlar ham bo'lgan.

Surmadon

Mantsaldon — pechka o'rnida ishlatiladigan idish. U oyoqchalardan, devorchalardan iborat bo'lib, yig'ilganda qirrali katta to'garak tashkil qiladi. Rixtagarlar manqaldonlarni har xil formada yasaydilar. Manqaldonlar yumaloq, to'rt qirrali, olti qirrali, o'n ikki qirrali ham bo'ladi. Yasalgan manqaldonning qancha qirrasi ko'p bo'lsa, shuncha u og'ir bo'ladi. Uni ko'tarib yurish uchun ikki tomonida qulog'i bo'ladi. Ba'zida choynak qo'yish uchun chuqurcha ham o'yib qo'yiladi. Manqaldonni ayrim hollarda sandal ostiga qo'yib isitib o'tirishgan. Qishda uning ichiga archa ko'mir yoqib, xonadonlarda, rastalarda hunarmandlar foydalanadigan pechka o'rnida ishlatiladigan idishdir.

Meva sharbatlari hamda har xil ichimliklar uchun: mis kosa, sharbat kosa, mis qozonlari, non isitiladigan — nondon, turli xil krujka hamda cho`michlar, sarxum, kapkir va boshqalar ham ishlatilgan.

Idishlarning ba'zi birlarini ishlatishga ehtiyoj bo`lmasada, lekin ko`pchiligi kundalik hayotimizda ishlatilib kelinmoqda.

Mis idishlarni yasashning texnik usuli-Mis buyumlari uch xil mutaxassisning qo`lidan o`tgan. Sariq, qizil mis idishlarning ichki va tashqi sirlarini qalaylash ishlarini misgar ayrim detallarini masalan, dastasi, qopqog`i, qubbasining uchi (sonulasini), tumshug`i va boshqa qismlarini rixtagar, chiroyli nafis naqshlar bilan bezash ishlarini kandakor bajargan. Hayotda ishlanadigan buyumlar, ikki yo`l bilan, ya'ni qolipi va kandakori hamda simkori kabi murakkab usulda naqshlanadi.

Qolipi — idishlarga qolip asosida naqsh yaratiladi. Po`latdan yoki brinjidan yasalgan qolip (o`yib yoki quyib ishlanadi) ustiga mis parchasini yoki yupqa qo`rg`oshin plastinkasini qo`yib asta bolg`a bilan uriladi. Natijada mis parchalaridan naqshlar paydo bo`ladi. Naqshinkor misparchalari mis buyumlarig xohlagan joyiga yopishtiriladi.

Kandakori — mis idishlarga o`yib naqsh ishlash usuli. Naqsh o`yib ishlash ikki xil: o`yma hamda chizma bo`ladi. O`yilgan naqshlar asosan kandakori, chizma esa yordamchi bo`ladi, chizma naqsh zaminlarini bezashda qo`llaniladi.

Simkori — metall ustiga mis, kumush, tilla simlarini chandiqlab, nozik naqshlar yaratish uslubi. Bu uslub temuriylar davrida juda keng qo`llanilgan. Uslub nihoyatda nazokatli va nafis bo`lgan.

«So`nggi 300 yil ichida metallga naqsh berish jarayoni qadimgisidan farq qiladigan bo`ldi. Masalan, XI asrda qolipi uslubi yuksak go`zallik libosini kiydi. So`ng 100 yil ichida qolipi uslubi faqatgina mis buyumlar ustiga yopishtiriladigan qoplama detallarga naqsh berishdagina qo`llaniladigan bo`ldi, xolos.

Kandakorining qadimgi uslubida kesilgan naqshlarning zaminlariga, naqsh oralariga ishlov berilmas edi. Chunki buyumlar sathi chuqur kesilishi bilan naqshlar ta'sirchanligi kuchayib zaminlarni soya va yarim soyalar qoplabqolar edi. Bu uslub asosan kumush idishlarni naqshlashda qo`llanilar edi.».

Keyingi yillarda o'yma naqsh zaminlariga ishlov beriladigan bo'ldi. Zamin sayozlanib uning nafisligi yanada ortdi. Zaminlarga esa chekma, katak gullar bilan jilo beriladi. Asta-sekin chekma o'rnini qisqa parallel chiziqlar egallaydi. Samarqand va Farg'ona vodiylarida XIX asr oxiri XX asr boshlarida chekma saqlanib, so'nggi yarim asr ichida zaminlarni to'ldirish, hattoki naqshlar chekma bilan bajariladigan bo'lindi. Muhitning o'zgarib borishi, ya'ni fabrikaning arzon buyumlari bilan qo'lda yasalgan buyumlar o'rtasida raqobat yuzaga keldi. Natijada kandakorlikda sayoz chizma naqsh uslubiga (arzonligi uchun) o'tishga majbur bo'lindi. Metallarga naqsh o'yish bilan birga ustalar kumush, qora kumush, rangli oynalar, qimmatbaho toshlar, rangli surg'uchdan ham gul qadab bezash hamda sirli bo'yoq surkab bezash yo'llaridan foydalana boshladilar. Rangli surg'uch bilan bezash texnikasi 1917 yilda boshlangan. Chunki sirli bo'yoqlarni chet eldan keltirish man qilingan edi. Kandakor surg'uchlanadigan idishni yaxshilab qizdirib unga surg'uch surkaydi, idish sovigandan so'ng qotib qolgan surg'uch iskana bilan tozalanadi.

XIX asr oxirlarida naqsh zaminiga qizil, qora, yashil, ko'k, sariq ranglar bilan bezash avj oldi. Mis buyumlarini qadama usulda bezash ommaviy tus oldi.

Qadama — mis buyumlarni qimmatbaho toshlar yoki tagiga rangli qog'ozlar qo'yilgan oynalar bilan bezash.

XIX—XX asrlarda idishlarni dasta, qopqoq, kaft va poyalarini shabaka — panjarasimon qilib ishlash ham keng rivojlandi. Shabaka texnikasi o'ziga xos badiiy ko'rinishga ega bo'lgan. XVIII asrgacha ikki qavatli buyumlar ustini panjarasimon qilib to'nlarini kesib bezash rivojlandi. Keyinchalik bu texnika unutilib yuborildi.

Kandakorlar naqsh o'yib ishlashda qattiq po'latdan yasalgan naqsh qalam, ko'z o'yar qalam, tozalov qalam, parma qalam hamda chekuv qalam deb ataladigan asboblarni ishlatadilar. Bo'lardan tashqari bolg'a, qayroq, randa, pargor hamda misqollar ham ishlatiladi.

Qalam — po'latdan yasalgan xilma-xil naqshni zarb bilan o'yadigan kandakorlik asbobi. Qalamning keskichlari (chilangirlari) po'latdan yasaladi.

Ko'zo'yar qalam — uchi yapaloq kandakorlik asbobi. U naqshlarni ustiga bezak berishda ishlatiladi.

Parma qalam — zarb qilingan zaminlarni bezash uchun ishlatiladigan misgarlik asbobi. Bu qalamda har xil choksimon bezaklar bajariladi.

Chekuv qalam — naqsh zamini va naqsh konturlarini bezashda ishlatiladigan kandakorlik asbobi (qalam turlaridan biri) uchi o'tkir, dastasiz bo'ladi.

Randa—mis buyumlar sirtiga zarb qilingan badiiy naqshlarga pardozi beradigan kandakorlik asbobi.

Kandakor mis idishga qalin qandal qoplangan yog'och kursi oldida o'tirib ishlaydi.

Kandal — saqichga o'xshash narsa bo'lib, mis laganlarga naqshlarni zarb qilishda ishlatiladi. Saqich mis laganni orqasiga yopishtiriladi so'ng kandakor naqsh o'yadi. Saqich «Xindistonning ayrim rayonlarida va Eronning Mozandaron viloyatida o'simliklar shirasidan tayyorlanadi. Shira avval qaynatiladi, sovutiladi, so'ng tax-tachaga qo'yib qotiriladi. Ana shu mum yostiqlar ustiga buyumni qo'yib gul o'yiladi».

Agar ichi bo'sh, uzun bo'yli idishlarga naqsh bermoqli bo'lsak, idishlarni ichi qum yoki latta bilan to'ldiriladi. Qalamni bolg'acha bilan urib, o'yib naqsh solinadi. Zarb qilingandan so'ng naqsh sirtlari tozalanadi. Chetlarini kesib to'g'rilanadi. Keyin zamin zarbori ishlanadi, nihoyat buyumlar sirtiga pardozi beriladi.

Badiiy bezak turlari-Mis choydush, oftoba, qumg'on va boshqalarga zarb bilan bezak beriladi. Idishlarning orqa va old tomonlari o'ziga xos bezaladi. Masalan, zarb qilingan naqshlarni chetidan hoshiya bilan o'ralmaydi, ko'rkam naqsh motivlari bilan bezaladi, juda murakkab nafis naqshlar bilan to'ldirib ishlanadi. Mis laganlarga zarb qilinadigan naqsh kompozitsiyalari o'ziga xos turlarga ega. Gardish, turunj, mehrob, sitora, ishkalak naqshlari ishlanadi.

Mehrob — mehrob tasvirini beruvchi naqsh. Ya'ni markazdan aylana atroflab bir necha mehroblar tutashib hosil qilgan naqsh. Mehrobning turi juda xilma-xil. Masalan, mehrobi bargi bed, mehrobi duraftor, mehrobi duraftor islami, mehrobi

muhja, mehrobi madohil, va boshqalar. Sitara — mis idishlarni butunsirtini yulduzsimon naqsh qoplab olgan kompozitsiya.

Gardish — naqshlar doiralardan tashkil topgan ritmik joylashgan kompozitsiya. Markazida joylashgan doirani chetlari keng va qisqa yo'llar bilan o'raladi.

Ishkalak — ishkalakband, mis laganlarni markazi to'rtburchak romlar chegarasi bilan chegaralangan naqsh kompozitsiya. Uning bu romlari naqshlar bilan to'ldiriladi.

Turunj — tuxumsimon, ovalsimon jimjimador har xil bezakli naqsh.

Mis zarb qilingan badiiy naqshlarni geometrik, me'moriy, o'simliksimon, jonivorsimon yozuvli naqshlar va maishiy buyumlar tasviri juda ko'p ishlatilgan. Kandakorlikda asosan islamiy naqshlar juda ko'p ishlatiladi. Hoshiyalar va har xil yo'llar eng oddiy o'simliksimon naqshlar bilan to'ldiriladi. Bu naqshni «nim islami» deb yuritiladi. U bir-biriga chirmashib ketgan murakkab o'simliksimon naqsh bo'lib, bir tomonlama ulanib ketgan bo'ladi. Nim islami hoshiya o'rnida ishlatilib, buyumning nomiga qarab o'zgarib boradi. SHuning uchun uning turli xillari bor. Masalan, nim islami bargak, nim islami madoxil vahokazo. O'simliksimon naqshlar shakli va mazmuniga ko'ra lola, bodom, qalampir, buta va shunga o'xshash nomlar bilan yuritiladi. Metall buyumlarga qadimdan jonivorlar va odam shaklini tasvirlash keng tarqalgan edi. Masalan, chashmi bo'lbo'l, qo'chqorak, pushti baliq, qirma, zuluk, kapalak, ilon izi va boshqalar bilan ataladigan bo'ldi.

Chashmi bo'lbo'l — mis idishlarga bo'lbo'lning ko'ziga o'xshash zarb qilingan naqsh. Uni bo'lbo'l ko'zlari deb ham yuritiladi;

Qo'chqorak — qo'chqor shoxiga o'xshash naqsh; Pushti baliq — baliq tangachasimon naqsh turi. Uni baliq tangachalar deb yuritiladi; Kirmak — chirmoq, marg'ilonda «kir-kira» deb yuritiladi. Kirmak chirmovuqsimon naqsh turi; ilon izi — to'lqinsimon o'simliksimon naqsh. Toshkentdagi boshqa viloyatlarda «islami» naqsh deb yuritiladi.

Geometrik naqshlar kandakorlik bezaklarida juda kam ishlatilgan. Geometrik naqshlar ikkinchi darajali naqsh rolini o'ynagan.

Ustalar asrlar davomida misga naqsh o'yar ekanlar, har bir naqshlarini o'ziga xos nomlar bilan yuritilishini ko'ramiz. Har bir naqshga nom qo'yilishi o'z-o'zidan bo'llagan albatta, bu nomlarni har bir naqshning mazmuniga, shakliga, biror narsaga o'xshatib, taqqoslab, murakkab soddaligiga qarab, naqshning turiga qarab boshqa mamlakat yoki shaharning nomiga va boshqa sabablarga asoslanib har bir naqshga nom qo'yganlar. Masalan, «mashhadi», «arabi», «isfaxoni» va boshqa so'zlar naqshlarning nomiga qo'shib ayti-ladi. Buning sababi ustalar o'z ishlarida Mashhad, Arabiston, Isfaxon (Eron) ustalarining tayyor naqsh nusxalaridan foydalanganliklari uchun shunday nomlar bilan yuritganlar. Ko'pincha, bunday naqshlardan ijodiy foydalanib, o'zimizning stilimizga moslab naqsh elementlar qo'shganlar. Naqshlar agar aylana shaklida bo'lsa, bunday naqshni «naqshi girdob», uchburchak shaklida bo'lsa «uchburchak naqsh», agar ikki chiziq orasida bir novda pechakka o'xshab o'sib kurtak, g'uncha va novdacha chiqarib bir yoki ikki tomonga o'ssa bunday naqshni «pechak islimi» yoki «raftor naqsh» deb yuritiladi. Mis idishlariga eng oddiy naqsh bu chiziladigan to'g'ri chiziqdir. Bu chiziq bir naqshni ikkinchisidan ajratib turish uchun xizmat qiladi. SHuning uchun naqsh kompozitsiya chizishda avval shu to'g'ri chiziqlar chizib olinadi. Bu chiziqlarni yakka, ikki hattoki uch qavat qilib chizish ham mumkin. Bir chiziqni yakka xat, ikki chiziqni qo'sh xat deb yuritiladi. Kompozitsiyada turli-tuman chiziq holda belbog'lar bo'ladi, bo'larning hammasini «zanjir» deb yuritiladi. Zanjir egri chiziq, nuqtali chiziq hamda to'lqinli chiziqlarga bo'linadi. Mis o'ymakorligida ba'zi naqshlar qadimdan ishlatilib kelinadi, bunday naqshlardan biri «tugma naqshdir» yoki «tugmacha» deb yuritiladi. Bu naqsh mis idishlarga zarb qilingan tugmachaga o'xshagan naqsh bo'lib, Toshkent kandakorligida ishlatiladi. Tugma naqshning o'rtasida ko'pincha nuqtasi bo'ladi.

O'zbek kandakorlik maktablari - XIX asr oxiriga kelib kandakorlik buyumlarini yasash va bezash bo'yicha har bir shahar, viloyat uchun o'ziga xos milliy xarakterga ega bo'lgan maktablar ochildi. Bu davrda hattoki har bir

kandakorning o'ziga xos uslubi va maktabi bo'lib u o'zi bezagan idishlarining shakli va ornamentlari bilan boshqalardan farq qilgan. Kandakorlik texnikasining o'ziga xos mahalliy xususiyati birinchidan, zarbaning chuqur yoki yuzaligida, ikkinchidan, sirti va zaminning bezagiga qo'llaniladigan usullardan iboratligidir. Buni turli rayon va viloyatlardagi metall buyumlarining barcha belgilarini o'zaro solishtirib aniqlash mumkin. Bu buyumlarning nafosatligiga, go'zalligiga, umumiylikiga ega bo'lgan maktablar vujudga kelgan.

Nazorat savollari:

- 1.O'zbek kandakorlik maktablarining yo'nalishi?
- 2.Kandakorlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar?
- 3.Mis buyumlarining turlari?

2.7§-ME'MORCHILIK SAN'ATI

Me'morchilik keng ma'noda inson mehnatining muayyan sohasi sifatida juda qadim zamonlarda paydo bo'lib, kishilarning eng zarur turmush ehtiyojlarini qondirishga qaratilgan edi. U insonning turli-tuman amaliy – foydali, [ijtimoiy-siyosiy](#), moddiy, diniy va boshqa ehtiyojlarni qondira oladi. Me'morchilik jamiyatning amaliy-foyda ehtiyojlarini qondirishni o'zining zarur vazifasi va maqsadi qilib olgan. Bundan 2000 yil avval qadimgi Rim me'mori Vitruviy ifodalab bergan « triada » yoki uchlik qoidasi shu kungacha o'z ahamiyatini saqlab qoldi. U me'morchilikda uchta asosiy element bo'lishi, ya'ni fodal, mustahkam va go'zal bo'lishi shart, degan edi.Bu uch yo'nalish musulmon Sharqi me'morchiligida ham ma'lum edi.Bu haqda Abu Ali ibn Sino shunday deydi: « O'ziga yashash joyi tan-laydigan kishi, tuproqning qanday ekanligini va yerning qanchalik baland past ekanligini, suvning tashqariga chiqishini va uning yuqori yoki past joylashganligini, shuningdek, qanday dengizlar, botqoqliklar, tog'lai va ruda konlari... qabriston vahokazo borligini bilish lozim ». Ibn Sinoning me'morchilikdagi bu «inson va muhit» nazariya-siga Mikelanjelo hamda Leonardo da Vinchilar ham keng to'xtalib o'tadi.

Abu Ali ibn Sino o'zining "Tibbiy risolalar" asarida: "Qaysi shahar tog' ustida joylashgan bo'lsa, u yer sovuq bo'ladi, agar tog'lar tagida joylashgan bo'lsa, uning issiqligi bor" deb hukm qil. Agar shahar tog'ning janubiga joylashgan bo'lsa, unda issiq shamol esib turishi hukm qilinadi. Agar tog'lar shu shaharning janubida bo'lsa, shim-oliy shamolning sovug' unga ta'sir qiladi. Agar tog'lar g'arb tomonda bo'lsa, u shaharning havosi og'ir bo'ladi. Sharq tomonda bo'lsa, toza bo'ladi" deb yozadi.

Me'morchilik kishilik jamiyati taraqqiyotining ilk bosqichlaridayoq paydo bo'lgan. Ibtidoiy odam tabiat kuchlaridan o'zini muhofaza qilish uchun zarurat tufayli oddiy boshpana va chaylalar qurgan. Asta-sekin u qurilayotgan binoning ko'rkam bo'lishiga ham e'tibor berib, go'zallik qonunlari asosida ijod eta boshlagan.

Me'morchilik (lat. architectura so'zidan olingan) - me'morlik san'ati inson ijodiy faoliyatining qurilish bilan bog'liq alohida turidir. Me'morchilik- me'morlik san'ati tarixi, qonuniyatlari, nazariyasi binolarining turi va uslubi, kompozitsiyasi kabi qator masalalarni o'rganuvchi san'at sohasidir. Me'morchilik jamiyatning ijtimoiy-maishiy va g'oyaviy – badiiy ehtiyojlarga xizmat qiladi. Inson dahosi va mehnati bilan yaratilgan muhit - turli-tuman binolar, inshootlar, shahar va qishloqlar me'morchilik nomi bilan yuritiladi. Me'morchilik davr o'tishi bilan o'zgara borib, jamiyat taraqqiyotidagi tuzumlarning tub mohiyatini o'zida ifoda etadi. Me'morchilik asari amaliy xizmati bilan bir qatorda ma'lum g'oyaviy-badiiy mazmunni ham ifoda etadi.

Me'morchilik mahsuloti jamiyat moddiy madaniyatining tarkibiy qismini tashkil etadi va ayni vaqtda san'at asari sifatida ham namoyon bo'ladi. Me'morchilik quldorlik jamiyati davrida tez taraqqiy topdi. Jamiyatning sinfiy talabiga munosib uy-joy va jamoat binolari yaratildi. Me'morchilikning modiy-texnik va badiiy imkoniyatlari ham kengaydi. Qadimgi Sharqda (Misr, Mesopotamiya) piromida, zikkurat kabi ulkan diniy binolar majmuasi, shohona

saroy va boshqa me'moriy inshootlar barpo qilindi. Me'morchilikning ba'zi amaliy va nazariy masalalari ishlab chiqildi. Qadimgi Yunonistonda binolarning maktab, stadion, teatr, ibodatxona, amfiteatr kabi turlari paydo bo'ldi. Ellinizm davriga kelib order tuzumi arxitektura tarixida keng va chuqur iz qoldirdi. Forum, Zafar darvozasi (Triumfal ark) kabi harbiy qudrat g'oyalarini namoyish etuvchi yangi inshootlar paydo bo'ladi.

Binolar bezagiga e'tibor ortdi. O'rta asr arxitekturasida (asosan G'arbiy ovro'pa mamlakatlarida) (X-XII asrlar) roman-me'morchilik uslubi, keyinroq (XII-XIV asrlar) gotika-me'morchilik uslubi alohida o'rin tutadi. Gotika uslubiga xos bo'lgan cho'ziq ravoqlardan iborat konstruksiyali binolar ichida ulug'vor ibodatxonalar diqqatga sazovor. Me'morchilik va san'at taraqqiyoti tarixida yorqin sahifa ochgan Uyg'onish davri – Renessans (XV asr oxiri, XVI asr boshlari) uslubi negizini qadimgi davr klassik me'morchilik tamoyillarini yangi davr talablari asosida tiklash va rivojlantirish tashkil etadi. Klassik qonunlarni uzviy rivojlantirish tamoyillari binolar kompozitsiyasida yaqqol ko'rinadi. XVI asr o'rtalarida binolar haddan tashqari bezakdor qilib quriladigan bo'ldi.

Movarounnahrda XV-XVI asrda Samarqandda va Hirotida me'morchilikning nodir namunalari yaratildi. Hashamatli jamoat binolari qad ko'tardi. Shohizinda majmuasidagi maqbaralar, Shahrisabzdagi Ko'kgumbaz, Yassidagi Ahmad Yassaviy maqbaralari shular jumlasidandir. O'rta Osiyo me'morchiligi va amaliy san'atida asriy an'analar takominlashtirildi. Bu me'moriy obidalarni muhandis-u me'morlari go'zallikning obyektiv qonunlarini chuqur bilganlar va o'z ijodlarida davirning g'oyasi va ruhini bera olganlar. Ularning me'moriy uslubi, naqshi va o'ziga xos bo'yoqlar jilosi beqiyos va takrorlanmasdir.

Nazorat savollari:

- 1.Me'morchilikni rivojlanaish tarixi?
- 2.O'zbek me'morchilik ustalari?
- 3.Me'morchilikda ishlatiladigan asbob-uskunalar?

2.8§-PICHQCHILIK SAN'ATI

Pichoqchilik san'ati deganda biz pichoq yasash kasbini tushunamiz.

Nodir pichoqlar yasashda o'zbek pichoqsoz ustalarining oldiga tushadigan usta kam topiladi. Pichoq yasash boshlang'ich paleolit davridan ma'lum bo'lgan. Temir davrida hunarmandchilik paydo bo'lgan va rivojlangan. Mis va bronzadan pichoq yasash bronza davriga kelib avj olgan. Temirning kashf etilishi pichoqchilik san'ati taraqqiyotida katta burilish bo'ldi. O'rta Osiyoda pichoqchilikning eng rivojlangan joyi arab mamlakatlari bo'lgan, Ispaniya va Italiyada esa tez usib rivojlanib ketgan. XVI asrda Germaniya, Angliya, Avstriya, Fransiyalarda pichoqchilikni kasb sifatida ta'qiqlab, pichoqni oshxonalarda ishlatishgan. XVII asr boshlarida pichoqning ochib yopiladigan, pakki, ustara va boshqa cho'ntakda saqlanadigan pakkilar yuzaga keldi. Arxeologik topilmalardan ma'lumki, O'rta Osiyo territoriyasida million yil avval 2 ming yillikga oid pichoq namunalari topilgan. Bolalik tepa, Afrosiyob, Varaxsha devorlariga ishlangan rasmlardan ma'lum bo'ldiki, pichoq uy-ro'zg'ordan tashqari harbiy qurol sifatida ishlatilgan. VI—XII asrlarda pichoq yasash rivojlanib uni bezash texnologiyalari o'zgargan. XV—XVII asrlarda yonga osib yuriladigan pichoqlarning turli xillari paydo bo'ldi. Buni Navoiy, Bobir asarlarida ishlangan miniatyuralardan ko'rish mumkin. Keyinchalik pichoqchilikning o'ziga xos maktablari paydo bo'ldi. Farg'ona vodiysi, Samarqand, Buxoro, Tashkent, Xorazm, Qashqadaryo, Surxondaryo qadimdan pichoqchilik markazlari bo'lib, ular o'zining ishlash texnologiyasi, shakli, katta-kichikligi va bezaklari bilan farq qilgan. O'rta Osiyoda qadimdan metallni qayta ishlash, ya'ni hunarmandchilik qurollari ishlab chiqarish uchun sharoit deyarli mavjud edi. Misning tabiiy zapaslari, kumush, qurg'oshin, alyuminiy kabi materiallar juda ko'p edi. Hunarmandlar qadimdan bir-biri bilan birikib bir mahallada yashaganlar, shuning uchun mahallalarining komi ko'pchilik qaysi hunar bilan shug'ullansa shu nom bilan yurgizilgan. Masalan, zargarlik bilan shug'ullansa zargarlik (zargaron), misgarlik bilan shug'ullansa misgarlik

(misgaron) va hokazo mahallalar deb yuritilgan. Buxoroda «Sufikordgar» qishlogʻining komi hali ham saqlanib qolgan. U erda hozir ham pichoqsozlar avlodi yashaydi. Oʻrta Osiyo territoriyasidagi viloyatlarda bunday mahallalar koʻp boʻlgan, Pichoqdan kesuvchi asbob tariqasida kunda foydalanilsa, qadimda Oʻrta Osiyoda erkaklarning eng zarur ish quroli, bezagi tariqasida foydalanilgan, Pichoqlarni badiiy bezash ham katta rol oʻynagan. Shuning uchun ham Sharq madaniyatining eng yaxshi anʼanalarini qayta tiklash va oʻzlashtirish natijasida Oʻzbekiston jum-huriyatidagi pichoqsozlar milliy pichoqni sanat darajasiga koʻtarganlar. Mashhur venger sayyoxi A. Vamberi oʻzining ajoyib «Oʻrta Osiyo boʻylab sayohat» asarida Qashqadaryoning pichoqchiligi haqida bunday deydi: «Bir xillari sifat jihatidan hisorlilarnikidan ustun boʻlmasa ham, ammo, butunlay Oʻrta Osiyoga tarqalgan boʻlib, xoʻjalar tomonidan hatto Eron, Arabiston, Hindistonga olib bordilar va oʻz mahalliy joyidan koʻra, chet ellarda pichoqlar 3—4 baravar qimmat sotilar edi».

Hunarmandchilikda tayyorlanadigan pichoq turlari.

Pichoq — bir tomoni oʻtkirlangan, plastinkasimon kesuvchi asbob. Qadimda tosh, mis, bronzadan ishlangan. Umuman, ilk paleolit davridan maʼlum. Temir davridan boshlab temir Pichoqlar keng tarqalgan. Pichoqlar tigʻ, dastadan iborat boʻladi. Pichoq tuzilishiga koʻra toʻgʻri Pichoq, qayqi Pichoq, bodomcha Pichoq, katta-kichikligiga koʻra oʻrtasuyamlik, gezlik, bolapichoq, chalabuzar, bezatilishiga koʻra sodda Pichoq, guldor Pichoq, chilmixagulli Pichoq, rufta Pichoq, dastasining tuzilishiga koʻra, yogʻoch sopli, suyak sopli, shoxdastali, dandon sopli, oʻn uch sadafli, oʻn besh sadafli, yasalish usuliga koʻra tus (chust 83 - rasm) Pichoq, Qorasuv Pichoq, shahrixon Pichoq, buxorcha Pichoq, poytoʻgʻ Pichoq, quqon pichoq deb yuritiladi. Dastlab Pichoq kosiblik doʻkonlarida ishlab chiqarilgan. Hozir Pichoq, asosan, sanoat korxonalarida ishlab chiqarilmoqda. Ishlatilishiga koʻra roʻzgʻor Pichoqlari, bogʻdorchilik, kosibchilik va boshqalarda qoʻllanadigan xillari bor.

Pichoqchi ustalarning ishlaridan namunalar. Chust.

Pichoq Oʻrta Osiyoda, pichoqning oshxonada ishlatiladigan, 17- asr boshlaridan esa ochib-yopiladigan (choʻntakda saqlanadigan—pakki, ustara va b.) xillari ham yuzaga kelgan. Oʻzbekiston terr-vasidan millodan avvalgi 2- ming yillikka oid pichoq namunasi topilgan. Afrosiyob, Bolalik tepa, Varaxsha devorlariga chizilgan rasmlardan pichoqning uy-roʻzgʻordan tashqari harbiy qurol sifatida foydalanilganligini ham anglash mumkin. 6—12- asrlarga oid pichoq namunalari metall tarkibining, pichoq yasash texnikasining va bezaklarining oʻzgarib, taraqqiy eta borganligini tasdiqlaydi.

Navoiy, Bobir asarlariga ishlangan miniatyuralarda (15—17-asrlar) yonga osib yuriladigan pichoqlarning turli xil namunalari koʻrsatilgan. Fargʻona vodiysi, Buxoro, Samarqand, Xorazm, Toshkent, Surxondaryo va Qashqadaryoda P. ning qadimiy markazlari boʻlgan. Hozir Oʻzbekistonda 20 ga yaqin P. markazlari bor. Parkent, Shahrixon, Chust, Qorasuv, Qoʻqon, Chimyon, Boysun, Buxoro va x.. k. Chust, Shahrixon, Qorasuvda (Fargʻona vodiysi) ishlangan pichoqlar milliy shaklining nafisligi, ixcham va oʻtkirligi bilan qimmatlidir. Bu pichoqlar respublikamizda va uning tashqarisida muhim sovgʻasifatida ham qadrlanadi.

Pichoq turlari-Oʻrta Osiyoda pichoq alohida razmiy maʼnoda yaʼni barcha yovuzliklardan saqlash maʼnosida masalan, “dandon sopli pichoq” va “ karkesopli

pichoq” lar iloxiy hisoblangan.. Bu pichoqlar kishini ins-jinsdan, yomonlikdan asrashda muhim ahamiyatga ega bo’lgan. Pichoq dastasini ushlash ilon chaqishidan, ayollarni esa farzandsizlikdan asraydi deb irim qilishgan. Ushbu pichoqlar hozir ham noyob, hatto ustalar uchun ham kamyob hisob. pichoqni yasash jarayonida pichoqni tig’i o’tkirlash uchun ishlatiladigan suv tomoq og’rig’i hamda yurakni davolashda ishlatilgan. Bundan tashqari kashtachilikda, me’morlik bezagida, sopolchilikda pichoqni ramziy holatda tasvirlaydilar.

To’g’ri pichoq — qadimdan ishlatilib kelinayotgan pichoq turi bo’lib, pichoq-chilikda pichoq tig’ining uchi qayrilmay to’g’ri chiqqan bo’ladi. Shuning uchun Marg’ilonda to’g’ri pichoq deb yuritiladi. Asakada bu pichoqni ribak, Namanganda esa to’g’ri pichoq yoki hanjar nusxa deb ataladi.

Qaychi pichoq — pichoqchilikda pichoqning bir shakli bo’lib, tig’ning uchi orqasiga ozgina qayrilgan bo’ladi. Uni qilichak pichoq chaqmoqi pichoq deb ham yuritiladi.

Bodomcha pichoq— uning orqa qirrasi uchidan taxminan 4—5 smcha joyi ichiga kamalak bo’lib kirgan bo’ladi. Qo’qonda qozoqcha, Marg’ilonda qozoqi, Namanganda bodomcha va qozoqcha deb yuritiladi, Pichoqlar katta-kichikligiga ko’ra o’rtasuyamli, kezlik, bolapichoq va chalabuzar mardona pichoq turlariga bo’linadi.

O’rtasuyamp pichoq — pichoq turlaridan biri bo’lib, tig’ining uzunligi o’rtacha suyamda bir suyam keladigan pichoqdir.

Kezlik pichoq— pichoqchilikda balalar uchun moslab yasalgan pichoq. Uni bola pichoq va to’g’ri pichoq deb yuritiladi. Qiz to’yida kelinning ukasi yoki jiyaniga kuyov tomonidan to’y pichog’i in’om etilgan. Bu ham o’zbeklarning millim urf-odati bo’lib, an’ana tariqasida avloddan-avlodga o’tib kelgan.

Bolapichoq — qadimdan ishlatilib kelinayotgan bolalar uchun moslab yasalgan pichoq turi.

Chalabuzar — pichog’ining tig’i bo’g’zidan qayrilib, dastasiga yopilgan bo’ladi. Bu pichoqni qadimda qinga solib belda osib yurilgan. Uni yana kallabuzar, Cho’sda chalaavzal deb yuritadilar.

Mardona pichoq— pichoqsozlar kishilarni yoshiga qarab har xil pichoqlar ishlaganlar. Katta yoshdagi kishilar uchun ishlangan pichoqlarni «mardona pichoq» deb yuritilgan. U turli-tuman ko‘rinishga ega bo‘lib, ajoyib qilib bezatiladi. Tig‘i po‘latdan yasalgan pichoqlar alohida ajralib turgan. Bezatilishiga qarab to‘rt turga; ya‘ni sodda pichoq, guldor pichoq chilmixgulli va zufta pichoqlarga bo‘linadi.

Sodda pichoq — qadimdan uy-ro‘zg‘or ishlarida ishlatiladigan oddiy pichoq. Unga xech qanday gul yoki naqsh solinmagan, hashamsiz bo‘ladi. U juda ko‘p ishlatiladi. Har bir xonadonda ko‘rish mumkin.

Guldor pichoq — pichoqchilikda gulli pichoq deb ham yuritiladi. Uning dasta hamda gul-bandiga naqshlar solingan, chiroyli pichoq.

Chilmixgulli pichoq — (qirqmix gulli pichoq) pichoqchilikda pichoq turlaridan biri bo‘lib, uni chilmixa pichoq deb ham yuritiladi. Uning dastasiga chilmixlar qoqib, guldor qilib yasalgan pichoq bo‘lib, u qadimdan ishlatilib kelinadi.

Ro‘fta pichoq — tig‘ining yuzi sidirg‘asiga charxlangan bo‘ladi. Ro‘fta tojikcha ro‘fta, ya‘ni sidirilgan ma‘nosini anglatadi. Bu pichoqning yuziga zok (achchiqtosh) surtiladi va ishlatib o‘tmas qilinsa, o‘tkirlash uchun charxlanmay qayiriladi. Marg‘ilonda qayroqi lekin charxlanadigan turki charhi deb yuritiladi. Qo‘qonda bu pichoqni ro‘fta deb yuritiladi. Ro‘ftani dami charxlanmaydi. Dastasining tuzilishiga ko‘ra pichoqlar yog‘och sopli, suyak sopli, dandon sopli, o‘n besh sadafli turlarga bo‘linadi.

Yog‘och sopli pichoq—yog‘och suqmasopli, yog‘och sopli pichoq deb ham yuritiladi. Suqmasi yog‘ochdan ishlangan pichoq turi. Shoadastali pichoq — uni shoxa, mug‘uz, mug‘uz dastali pichoq deb ham yuritiladi. Bu pichoqni dastasi hayvon shoxidan yasalgan bo‘ladi.

Dandon sopli pichoq — bunday pichoqning sopi filning tishi va suyagidan tayyorlangan bo‘ladi. Dandon—tojikcha tir degani. Bunday pichoqlarni narxi qimmat bo‘lgan. Dandon sopli pichoq qadimda ilohiy hiso6lanib, kishini yomonlikdan asrashda ahamiyatga ega bo‘lgan. Odamlar bu pichoqning dastasini

ushlaganlarida ilon chaqishidan, ayollarni esa farzandsizlikdan asraydi deb ishonganlar.

O‘n uch sadafli pichoq — bunday pichoq dastasiga o‘n uch dona sadaf ko‘z solingan. Shuning uchun bu pichoqni un uch sadafli pichoq deb yuritiladi. Xuddi shuningdek o‘n uch sadafli pichoq dastasiga esa sadafdan o‘n besh dona gul solingan bo‘ladi. Gul o‘rniga ko‘z deb ham yuritiladi. Yasash usuliga ko‘ra pichoqlar cho‘st pichog‘i, qorasuv pichog‘i, shahrixon pichog‘i, poytug‘ pichog‘i, buxo-rocha pichoq va boshqalar bor.

Pichoqning tuzilishi va uning bezagi.

Pichoq uchta qismdan tig‘, dasta va qindan iborat.

Tig‘ — pichoq tig‘i, pichoqning gulbanddan yuqo-rigi, ya’ni kesadigan qismi. Qadimdan tig‘ni o‘tkirlash va silliqlashga katta e’tibor beril-gan. U bigiz, qalam, naqsh, naycha qalam kabi o‘yg‘ich qalamlar bilan bezatiladi. To‘g‘ri tig‘li pichoq, tig‘i tol bargini eslatuvchi, o‘tkir tig‘li birmuncha tepaga qayrilgan o‘tkir tig‘li, tig‘i-da chuqurchasi yoki tishlari bo‘lgan pichoqlar bo‘ladi.

Pichoq dastasi — dasta har xil bo‘lib, o‘ziga yarasha usullarda yasaladi. Ular suqma dasta, yorma dasta hamda naqshinkor dastalar bo‘ladi.

Suqma dasta — pichoqchilikda suqma con deb ham yuritiladi. yog‘och, shox, suyak, metall va bosh-qalarni ichini teshib, dumga suqib, mahkam qilinadi.

Yorma dasta — pichoqchilikda, metall sopining ikki yuziga yorma yog‘och, suyak, shox va boshqalarni bo‘laklari o‘rnatilgan pichoq. Pichoq dastalari hayvon shoxi, suyagi, tishi, metall, yog‘och ham-da plastmassa va boshqa materiallardan ish-lanadi.

Dastalarni ishlashda uning materialini, fakturasini hamda ko‘rinishini saqlab qolishga harakat qilingan.

Qin — pichoq, qilich, xanjar va boshqa asbob-larni solib qo‘yish uchun mahsus moslama. U charmdan, ba’zida matodan, uchiga, dasta qismiga metall qadab mustahkamlab tayyorlanadi. Qinlar pichoqdan o‘ng‘ay, qulay foydalanish uchun hamda qo‘shimcha badiiy bezak sifatida ham ishlatiladi. Qinni gazlama, metall, teri, yog‘och va boshqalardan ishlanadi.)Qinni bezash uchun quroq kashta

chekanka va boshqalar ishlatiladi. Ular teriga badiiy o'yma naqshlar berishda ishlatiladi. [Pichoqlarni ustalar har xil texnik usullarda bezaganlar. Metall ishlashda quyish, shtampovka, metallni issiq va sovuq ishlash, o'ymakorlik, gravirovka, oltin suvi yugurtirish, o'yish, sil-liqlash hamda pardozlash usullarini qo'llaganlar. Ustalar po'latdan qilingan pichoq tig'lariga metall ustidan tilla suvi yugurtirib kertik qilinib pichoqlarni ajoyib ko'rinishga keltirganlar. Ular pichoqlarni silliqlash hamda pardoz berish natijasida tig'larini oynadek yaltiratsishgan. Dastasi va uchini kumushdan o'yma naqshlar qilib bezatishgan.

Pichoqchilik xunarmandchiligida ishlatiladigan materiallar

Pichoq temir yoki po'latdan ishlanadi. Bronza davrida pichoqlarni misdan va bronzadan yasashgan. Keyinchalik temir kashf etilgandan keyin temir pichoklar yasalgan. Pichoq qinini tayyorlash uchun teri, gazlama, metall, yog'och va boshqalar ishlatiladi. Uni bezash uchun esa kashta, quroq, chekanka va boshqa materiallar ishlatiladi. Pichoq bandi yog'ochdan, mol shoxi, fil suyagi yoki tishidan yasaladi. Pichoqchilikda pichoq tig'ini tayyorlashda zok ishlatiladi.

Zok — pichoqchilikda mis kuporosi, ruscha «jeleznii koporos» degani. Zok pichoq tig'ini zanglashdan saqlash uchun ishlatiladigan modda. Bu poroshok zok degan joydan olingani uchun shunday nom bilan yuritiladi. Bu poroshok suvda eritib tampon bilan pichoq tig'ini artiladi. Pichoq tig'i qoramtir tusga kirib, zanglamaydigan va puxta bo'ladi. Hozirgi paytda bu kimyoviy usulda amalga oshiriladi.

Pichoqning bandini ishlashda gulband va har xil qimmatbaho toshlar ham ishlatiladi.

Gulband — pichoqchilikda ishlatiladigan material, pichoqning bo'yni, mahkam bo'lishi, sinib ketmasligi uchun suyak, yog'och, shox qismlarining tushib ketmasligi uchun o'rnatiladigan babbrit yoki qalay. Qalay yoki babbrit eritilib, koviya bilan yopishtiriladi. Keyin uning yuzi silliq-lanib pardozlanadi,

Gullar solinadi yoki qimmatbaho toshlar bilan bezaladi.

Piston — pichoqchilikda pichoqning dastasiga qadimgi sadafni atrofiga aylantirib qo'yilgan halqa sim bo'lib sadafni maxkam. tortib tu-radi.

Pichoqchilikda ishlatiladigan asboblari

Temirchi kabi pichoqchi usta ham do'konda o'choq, dam, sandon, bozg'on, egov, bolg'a va boshqa juda ko'p asboblari bilan ishlaydi. Shulardan ba'zi birlarini ko'rib chiqamiz.

Tig'ombir — pichoq tig'ini yasashda chardani qimchib ushlab turishda ishlatiladigan po'lat ombird. Ustalarimiz turli asboblarni o'zlari yaratganlar. Birinchi marta ombirning yaratilishi xaqida quyidagi afsonani aytganlar: ustalarimizning aytishlaricha, pichoqlarni yasash uchun metallga xamir qorgandek qo'llari bilan ishlov berganlar. Kunlardan bir kun ishga berilib ketgan usta daf'atan suyakni g'ajiyotgan it o'z luqmasini panjalari yordamida ushlab eyayotganini ko'rib, o'zining birinchi ish quroli ombirni yaratgan ekan.

Charx — har xil asboblarni (tegizib o'tkir-lash), charxlash uchun ishlatiladigan asbob, asbobni unga aylantirib ishlatiladi. Ustalarimiz uni yana charxdonlik charxdor, charxdon, charxkash, charxchi, charxlash, charxpoya deb yuritadilar.

Pichoq tig'i bigiz, qalam, naqsh naycha qalam kabi o'yg'ich qamlar bilan bezatiladi.

Bigiz — pichoqchilikda pichoq gulbandini o'yib naqsh solinadigan asbob, u ko'kqalam hamda naqsh bigiz xilida bo'ladi.

Ko'kqalam — bigizning bir turi, pichoqchilik-da qalamtoshga o'xshagan asbob bo'lib, u bilan pichoqning gulbandiga ko'x (tavq) o'rni teshiladi hamda ziycha gul o'yib ishlanadi. Gulbandga o'rnatiluvchi marjon kesiladi.

Naqsh bigiz — naqsh qalamning bir turi, o'zi po'lat, dastasi yog'ochdan bo'ladi. Naqsh bigiz bilan pichoqning gulbandi va tig'iga chizib gul ishlanadi. Uni ya'ni gul qalam, naqsh qalam ham deb ataladi.

Naqsh qalam — pichoq yuziga naqsh o'yib ishlatiladigan asbob, u po'latdan yasaladi. Uni gul qalam deyiladi.

Naycha qalam — uchi tirnoq shaklida pulatdan yasaladi. Bu asbob bilan qo'shpichokning yuziga islimiy gullar o'yib ishlanadi.

Qayroq — pichoq, ustara, ketmon, tesha va boshqalarni qayraboʻtkir qilinadigan tosh, u ikki xil boʻladi, toshqayrok va qumkayrok.

Toshqayroq — toshdan qilingan boʻladi, qumqayroq esa mahsus charx qumdan yasaladi.

Bozgardon — Namangan, Chust pichoqchi ustalari boʻzgardon, Margʻilon ustalari goʻzgardon, Qoʻqonda bozgardon deb ham yuritiladi. U pichoqqa dasta qilinadigan egri-bugri shoxni shoxqolipga solib toʻgʻrilagich boʻlib, uni qolipdan chiqarib olish uchun yasalgan. Bozgardon jimjiloq yoʻgʻonligida, bir qarichcha uzunlikdagi temir.

Bozgʻon — bosqon, bozgʻon, temirchilik, taqachilik va pichoqchilikda qizigan temirni, poʻlatni sandonga quyib, zarb bilan urib goʻzila va yapaloq qilishda ishlatiladigan katta ogʻir bolgʻaning dastasi yogʻochdan boʻlib, bolgʻaning ogʻirligi 4—6 kg atrofida boʻladi. Namangan va Chimboyda bosqon, Qorasuvda katta bolgʻa va bozgʻon deb yuritiladi.

Sandon — temirchilik, anjomsozlik, zargarlik, tunkasozlik, pichoqchilik va nahalgarlikda qizigan metallni quyib bosqon va bolgʻa bilan urib yalpoqlaydigan, choʻzadigan, buklaydigan, qalam bilan qirkadigan asboblari boʻladi. U poʻlatdan yasaladi. Uning shakli va qattiqligi turlicha boʻladi. Eng katta sandon temirchiniki boʻlib, uning ogʻirligi 60—70 kg boʻladi. U yasalishi va shakliga koʻra turlicha boʻladi. Agar toʻrtta oyoqli boʻlsa chorpoya sandon; tumshuqli boʻlsa kulli sandon, koʻshkulli sandon deyiladi. Temirchilik va pichoqchilikda sandonning katta chorqirraligi ishlatiladi. Uning bosh qismi kengroq boʻlib, yogʻoch kundaga oʻrnatilgan boʻladi. Unda pichoq, ketmon, tesha, bolta va boshqa narsalar qilinadi. Misgarlikda poʻlali sandon ishlatiladi. Unda mis idishlar teriladi, pardoqzanadi. Zargarlikda dupoya, koʻlli sandonlar ishlatiladi. Tunkasozlikda esa sandonning sim-sandon degan turi ishlatiladi. Dam — forsha-tojikcha tin degani. U metallni eritish yoki qizdirish uchun oʻchoq, yaʼni qoʻracha xavo yuborib oʻtin yondiradigan asbob. Damning ikki xili bor. Birinchisi damning zeki erli shaklini bosma dam yoki qoʻl dam uni yana musulmoncha dam, ikkinchisi ruscha dam yoki

osma dam deyiladi. Damga katta yoki kichikligiga ko'ra 2 tadan 11 tagacha qasqon o'rnatiladi. Shu qasqonning miqdoriga ko'ra u turlicha nomlanadi. Ikkiqasqonli (ikki qovurg'ali) dam, uchqasqonli dam, beshqasqonli, oltiqasqonli, ettiqasqonli va 8—10—11 qasqonli damlar bo'ladi. Bu damlar turli kasblarda ishlatiladi. Masalan, zargarlar uchun ikki qasqonli (qovurg'ali) dam, anjomsoz uchun uchqasqonli dam, pichoqchi uchun beshqasqonli va xokazo damlar ishlatiladi. Damda havo kiradigan teshigi bo'lib, uning ichki qismida latta yoki charmdan til yoki elpig'ich yopishtirilgan bo'ladi. Dam bosilganda til ko'tariladi va damning ichiga havo kiradi. Agarda damni qo'yib yuborilsa til berkiladi va qavo qamaladi. Kavzo orqali shoxnayzaga uriladi. Marg'ilonda buni tepki deb ataladi. Dam qaysi kasbga moslab yasalgan bo'lsa, shu nom damga qo'shib aytiladi. Masalan, temirchi dami, pichoqchi dami, zargar dami, misgar dami va hokazo. O'rta Osiyoda bu asbob juda qadimdan ishlatilib kelinadi. Masalan, XI asr yozma yodgorligi «Devonu lug'otit-turk»da, XV asrda A. Navoiy asarlarida va boshqalarda uchratish mumkin.

Chilmixiparma — pichoqchilikda ishlatiladigan parma turlaridan biri bo'lib, uni Andijonda, Marg'ilon va Qo'qonda chilmixiparma deb yuritadilar. Namanganda chilmixiparma, Chimboyda chirmov parma deb yuritiladi. U pichoq dastasiga chilmixlar qoqiladigan joyni teshuvchi asbob.

Xolgul parma — pichoqchilikda ishlatiladigan parma bo'lib, u pichoq dastasiga hol o'rnini o'yishda ishlatiladi. Dastasi yog'ochdan, o'zi po'latdan uchi ayri bo'ladi. Uni ko'zparma deb yuritilib, uni kamonchaga solib aylantirib ishlatiladi.

Savat qalam — namangancha sovotkalam, marg'iloncha naqsh bigiz, qorasuvda naqsh kalam deyiladi. Pichoqchilikda ishlatiladigan asbob bo'lib, u bilan pichoqning gulbandiga tavq sovot nomli gul o'rni o'yiladi. Tuzili shi po'lat dastasi yog'och-dan iborat bo'ladi.

Sadaf parma — pichoqchilikda ishlatiladigan parma, u kichkina bo'lib pichoqning dastasiga o'rnatiladigan sadaflarning o'rnini teshishda ishlatiladi. U kamonchaga solib aylantirib ishlatiladi.

Sadaf arra — pichoqchilikda ishlatiladigan po‘lat arra kichkina, dastasi yog‘ochdan yasalgan bo‘ladi. Uning tishlari mayda pichoq dastasiga qadaladigan sadaf arralanadi.

Pichoq yasash texnologiyasi- Pichoqchilik ishi mayda va nozik bo‘lib, juda mayda asbob-uskunalar ishlatilgan. Pichoqchilikning katta do‘konida usta bosqonchi va damg‘ir birgalikda ishlagan. Mehnatda usta va bozg‘onchi qatnashib damni goh usta, goh bosqonchi bosib turadi. XIX asr va XX asrning birinchi yarmida pichoqning dumi po‘latdan yasalgan, uning dastasi esa suyak, muguz yoki yog‘ochdan yasalgan. Pichoqning dastasi karkidonning muguzidan filning tish va suyagidan yasaladi. Pichoqqa ajratilgan temir qalam bilam kesiladi, Bo‘lingan har bir bo‘lakdan bittadan pichoq tayyorlanadi. Bo‘laklarni Andijon, Namangan, Qorasuv, Marg‘ilon pichoqlari kesindi deb yuritadilar. Ish jarayoni esa kesindi qilish deb yuritiladi. Metall bo‘lakchasini o‘tda toblab olib sandonga qo‘yib bosqon hamda bolg‘a bilan urib tig‘ keltiriladi. Agar metall etarli bo‘lsa dum ham yasaladi. Ustalarimiz asboblarni keskir, puhta bo‘lishi uchun ish jarayonida suvga tiqib olinadi. Bu jarayonni sug‘orish yoki suv berish deb ataladi. Yasaladigan po‘latni qattiq-bo‘shligiga qarab suv beriladi, Pichoqni qizdirib keyin suvga tiqib yana o‘tda qizdirib qarab turilsa yasalayotgan pichoqni qizigan qizil rangi ketib sarg‘ish tusga kiradi. Shu vaqtda suvga tiqilsa tilla rang tusi saqlanib qoladi. Bu jarayonni tilla rangga sug‘orish deb yuritiladi. Agar shu jarayonda ko‘k rangda qizdirsa suvga tiqilsa, unda ko‘kka sug‘orish deb ataladi. Oqish tusga kirganda sug‘orilsa, oqqa sug‘orish deb yuritiladi. Tig‘ sug‘orilib bo‘lingandan so‘ng, ya‘ni o‘tda bo‘ladigan ish jarayoni tugaydi. Uni g‘iraga qistirib katta chorsi egovda egovlanadi. Ortiqcha joylari olib tashlanadi. Pichoq qabzagirlik asbobiga qistirib uni bir tomonga yupqa qilib charxlanadi. Bu jarayonni dam olish deb ataladi. Shundan so‘ng yirik va mayin pardoz beriladi. Keyin esa rishta egov bilan loqa qirrasi bo‘ylab ishqalab, pichoq tig‘ining yuzini dumga ulangan joyidan to uchigacha ingichka soy yoki koma ochiladi. Shundan so‘ng naqsh bigiz yoki duvdud bilan ustaning ismi, familiyasi va ishlagan vaqti yozib qo‘yiladi. Pichoq charxlanib bo‘lingandan so‘ng uni qirovi to‘kiladi. Pichoqni zon nomli suyuq

moddaga botirib olinadi va pichoq qoramtir tusga kiradi. Zok surtilgan pichoq ishlatilib o'tmas bo'lib qolinsa, uni charxlamay balki, qayrab o'tkirlanadi. Tig' tayyor bo'lgandan so'ng unga pichoq dastasi o'rnatiladi. Zavodlarda pichoq quyidagi texnologiyada bajariladi. Zavodda mahsus sexda tig'lar tayyorlanadi. Keyin boshqa sexda pichoqchi ustalar pichoq dastasini tayyorlaydilar. Pichoq dastalari shox plastinkalardan tayyorlanadi. Plastinkapar dastani tig' bilan birlashtirish uchun mahsus teshiklar ochiladi. Pichoq dastasi mustahkam turishi uchun mis qistirgichlar quyiladi. Misdan yasalgan bu halqacha gulbant deb yuritiladi. Gulbandga arracha bilan ishlov beriladi. Guldor sherlak bilan bezaladi va grav-yurovka qilinadi. Shoxdan va suyakdan yasalgan dastalarni dag'al joylari tekislanadi. Guldor plastmassadan qilingan va jez falga bilan qoplangan ko'z (gul) deb ataladigan manzarali mentlar mahsus teshib ochilgan joyga o'rnatib chiqiladi. Arracha bilan ishlov berilib, silliqiladi, ya'ni pardoz beriladi. Zavodning teri galantereya sexida pichoqlar uchun xrom va lokpi terilardan qin tayyorlanadi.

Xulosa qilib aytganda, xalq ustalari avloddan-avlodga o'tib ardoqlanib kelinayotgan pichoqchilik san'ati ijodiy tajribalari, mohirlik sirlari, otadan bolaga, bobodan nevaraga meros bo'lib kelyapti. Ustalarimiz butun bir tajribalarga asoslanib, betakror uslubdagi pichoq namunalari yaratib kelmoqdalar.

O'zbekistonda pichoqchilik maktablari, qorasuv va chust pichoqsozlik maktablari.

Jumhuriyatimizda yigirmaga yaqin pichoqchilik markazlari bo'lib, ular yasaliş usuliga ko'ra Chust (tus) pichog'i, poytug' pichog'i, qo'qon pichog'i, qorasuv pichog'i, shahrixon pichog'i kabilarga bo'linadi.

Qorasuv pichoqchilik Maktabi - Qorasuv pichog'i o'ziga xos bo'lib boshqa pichoqchilik maktablaridan farq qiladi. Yorma hamda suqma sopli, gulbandiga gullar solingan bo'ladi. U o'tkir qilib yasaliş, dastasiga chilmixlar, ko'zlar o'rnatib chiroyli hashamdor qilib yasaladi. Qorasuv pichog'i qadimdan rivojlanib kelayotgan noyob san'at durdonalaridan biridir.

Asqar pichoqsoz - yoshlik chog'idanoq pichoqsozlik kasbini puxta egallab tez orada o'zi-ning ajoyib pichoqlari bilan Farg'ona vodiysida shuhrat qozongan. U

yasagan o'tkir tig'li bejirim pichoqlar uzoq-uzoqlarga tarqaldi. Qorasuvli pichoqsozlar o'sha vaqtlardayoq qili, xanjar, shon va pichoq yasashda nom qozongan edilar. Pichoqsoz Asqar ana shu Qorasuv pichoqlarining yirik vakili bo'lib, yoshlikda To'xtasin pichoqsoz ustadan o'rgangan. U Qorasuv va Shahrixonda pichoqsozlik qilgan. Ayniqsa Ulug' Vatan urushi davri-da o'zbek jangchilariga ham atab pichoq tayyorlagan. 1948 yili Qorasuvda tashkil etilgan sobiq «Qizil partizan» artelida u o'z o'g'illari Bokirjon va usta Mamasaidlar bilan birga ishladi. Asqar pichoqsoz pichoqlarni a'lo nav po'latdan yupqa, ixcham, naqshdor hamda o'tkir qilib yasagan. U pichoq yasashning «qozoqcha», «hisorcha», «buxorcha», «naqshband» usuli bilan pichoqlar yasadi. Uning yasagan pichoqlariga doim talab kuchli edi. Asqar pichoqsoz va o'g'illari bilan yasagan pichoqlari O'sh, Andijon, Jalolobod va boshqa joylarda «qorasuv pichog'i» nomi bilan mashhurdir.

Pichoqlar: Andijon

Milliy Pichoqlar. Andijonlik pichoqchi ustalar Abdumalik va G'olibjon Muxtorovlar bajargan.

1964 yili Asqarxo'ja Oysarxo'jaev 86 yoshida vafot etdi, lekin uning juda ko'p shogirdlari «qorasuv pichog'i» nomini tildan tushurmay hozirgi kungacha shuhratini ko'tarib kelmoqdalar. Ayniqsa uning katta o'g'li Mamasaid va o'rtancha o'g'li Bakir ota kasbini ulug'layotgan farzandlar o'zbek pichoqlari shuhratini Ittifoqimizga va chet ellarga taratdilar. Qorasuv pichoqchilik maktabining

namoyandalaridan yana biri usta Bakirjon Asqarov bo'lib, uning ota-buvalari ham pichoksoz ustalar bo'lishgan, Bakirjon Asqarov kasbini san'at darajasiga ko'tarib chiqdi, uning pichoqlari uzoq-uzoqlarga yoyilgan. U o'z ustozidan o'rgangan pichoqchilik sirlarini yoshlarga o'rgatayapti. U pichoq tayyorlash texnologiyasini, ya'ni tig' uchun qizdirilayotgan po'lat parchasini qaysi rangga etkazib toblashni bolg'a bilan tig' hamda dasta tayyorlash, uni bezash, sayqal berish, tig'ga qoramtir tus berish metodlarini sidqi-dildan o'z shogirdlariga o'rgatdi. Shunday shogirdlaridan biri Akramjondir. U ustози qo'lida 7 yil shogird bo'lib bu kasbini juda chuqur egallab oldi. O'zbekiston xalq ustalarining «Ustoz» uyushmasiga a'zo bo'ldi. U juda ko'p pichoqlar ishlab berdi. Uning pichoqlari sayyohlarga borib etayotganidan ruhlaniб ijodiga-ijod qo'shildi. U har yili 200 ta pichoq tayyorlab bermoqda. Ustози Bakirjon aka bilan Akramjon qorasuv pichoqchilik maktabini rivojlantirishga yanada katta hissa qo'shishdi. Ularning tayyorlagan pichoqlari o'zining dasta va tig' o'rtasidagi mutanosibliги, dastasining sadaf hamda rangli plastik materiallardan yasab, ajoyib o'simliksimon, geometrik naqshlar bilan bezatib shuhrat qozonmoqdalar. Farg'ona vodiysida usta To'xtasin, usta Xalil, Asqar pichoksoz, Bakirjon Asqarov pichoksozlik bo'yicha shuhrat topgan ustalardan. Ular o'zlari yaratgan pichoqlari bilan butun dunyoga tanilganlar.

Chust pichoqchilik maktabi-Chust ustalari yasagan pichoqlar boshqa pichoqlardan keskin farq qiladi. Pichoqning dasta hamda tig'i uzunroq, tig'ining uchi tashqariga, dastasining uchi ichkariga tomon qayrilgan bo'ladi. Chust shaharlarida hali ham pichoqchilik o'z an'analarini davom ettirib kelmoqda. Farg'ona vodiysida Chust asosiy pichoq tayyorlash vatani bo'lib, ular boshqa pichoqchilik maktablaridan mutlaqo farq qiladi. Chust pichoqlari qat'iyligi, shaklining soddaligi hamda siqqligi bilan mashx.ur. 1932 yilda Chustda sobiq»Qizil kuch» nomli artel tuzildi. Ba'zi og'ir qo'l mehnatlari stanoklarda bajariladigan bo'lindi. Oldin ustalar pichoq tig'larini yasash uchun eski arracha hamda podshipniklardan foydalanganlar. Pichoq dastalari esa hayvon shoxlaridan va yog'ochlardan yasalgan.

Xiva, SHaxrixon, Qo‘qon pichloqchilik maktablari Xiva pichoqchilik maktabi.

Xorazmdagi Xiva shahri hali ham o‘z an‘analarini davom ettirib kelmoqda. Hozirda xivalik ustalarimizning XIX—XX asrlarda ishlagan pichoqlari jumhuriyatimizning turli muzeylarida doimiy ekspozitsiyaga aylanib qolgan. Bu pichoqchi ustalarning ishlarini ko‘rar ekanmiz pichoq shakllarining nozikligi,

Pichoqlar. Qo‘qon.

bezakdorligi hamda metallni mohirona qayta ishlanganligini ko‘ramiz. Ular pichoqlarining tig‘i yuzining nozik islimiy naqshlar bilan bezatilganligini, «qinbog‘i»ning metalldan yasali badiiy naqshlar bilan bezalganligini ko‘ramiz Xiva pichoqchilik maktabiga katta hissa qo‘shgan ustalardan biri Otajon Madraimov (1884— 1916). U o‘zining ijodiy merosini o‘g‘li Madraim Otajonovga qoldirgan. Madraim Otajonov jumhuriyat xalq amaliy san‘ati ustalari uyushmasida ishlab ajoyib guldor pichoqlar ishlab xalqqa tanilgan. U xiva hunarmandchiligi an‘analarini davom ettirib kelmoqda. Xiva pichoqlari guldor bo‘lib qini o‘ymakor naqshli mis hamda jez qoplamalar bilan bezatilgan.

Shahrixon pichoqchilik maktab - iShahrixon ustalari qadimdan pichoq yasab kelganlar. Ular yasagan pichoqlar ko‘proq suqma sopli, ixcham, o‘tkir dastali gulsiz yoki siyrak gulli bo‘ladi.

Qo‘qon pichoqchilik maktabi - Qo‘qon ustalarining pichoqlari ham o‘ziga xos bo‘lib, tig‘i katta hamda qalin, sal uzun, dastasi sərbastali bo‘ladi. Uni ustalarimiz ko‘konforma pichoq deb ham yuritadilar .

Nazorat savollari:

- 1.Pichoqchilikning yurtimizda paydo bo‘lish tarixi?
- 2.Pichoq turlari?
- 3.Pichoqchilik maktablarining ish uslublari?

2.9§-MINIATYURA SAN'ATI

MINIATYURA (frans. miniature; lot. minium — qizil bo'yoq) — badiiy usullari o'ta nafis bo'lgan kichik hajmli (mo'jaz) tasviriy sanat asarlari. O'rta asr qo'lyozmalarini ziynatlash uchun yaratilgan nafis mo'jaz rasmlar, shuningdek, suyak, pergament, mag'zi soxta (toshqog'oz), metall, chinni, ba'zan maishiy buyumlar (tamakidon, soat, uzuk va b.)ga ishlangan kichik hajmdagi rangtasvirga ham Miniatyura atamasi qo'llanadi (q. Lokli miniatyura).

Badiiy Miniatyuraning kitob va portret Miniatyurasi kabi sohalari keng tarqalgan. Kitob Miniatyurasida rasmlar rangli qilib tempera, guash, yelim, akvarel va b. bo'yoqdar bilan qo'lda bevosita qo'lyozma kitoblar varaqlariga ishlanib, undagi naqshlar (sarlavha, unvon, lavha va b.) shu kitoblarning bezaklari bilan uyg'unlashgan. Miniatyura qadimdan ma'lum bo'lgan. Qadimgi Misr papiruslariga xira bo'yoqlar bilan peroda rasmlar tekis yuzali qilib rangtasvir usulida ishlangan. So'nggi antik Miniatyuralar (4—6-asrlar) shakllar va nurhavo holati to'g'ri berilganligi bilan diqqatga sazovor. Bu usul Vizantiya Miniatyurasi (asosan, diniy qo'lyozmalar)da 10-a. gacha hukm surgan. Miniatyurag axalq ijodiyoti xususiyatlari kirib bordi. 13 — 15-asrlar miniatyurasida naturani haqqoniy ifodalashga intilish kuchaydi, rasmlar matn bilan izoxlandi, shakllar jonlandi, manzara, interyer, me'moriy hoshiyalarga keng o'rin berildi. Fransiyada yirik Miniatyura ustalaridan A.Bonevyo, Jakmar va boshqalar samarali ijod qildi. O'rta asrlar g'arb Miniatyurasi mahalliy maktablarning kupliga bilan ajralib turadi. Armaniston (6 — 7-asrlar), Gruziya (9—10-asrlar), Rossiya (P-a.)da Miniatyura rivojlandi.

O'rta asrlarda Sharkda Miniatyuraning o'ziga xos maktablari shakllangan (q. Kitobat san'ati). Arab Miniatyurasida bir qator maktablar ajralib turadi: Misr,

Suriya, Iroq, Afg'oniston, O'rta Osiyo, Ozarbayjon, Eron, Hindiston qo'lyozma kitoblarining barcha bezaklari o'zaro uyg'unlikda bog'langan; chiziqli ritm, manzara, ranglarning nozik uyg'unligi ularning bezak tuzilishini belgiladi.

Miniatyura qo'lyozma kitoblarning mo'jaz rasmlari va alohida ishlangan rasmlar sifatida 12—19-asrlarda Sharkda keng tarqalgan. Avval ilmiy qo'lyozmalar (mas, tabobatga oid Dioskoridning «Dorilar» risolasining arab tiliga tarjimasi, Abu Rayhon Beruniyning «Osar ulboqiya» — «O'tmishdan qolgan yodgorliklar», Qazviniyning «Nujum» — «Yulduzlar» va b.), keyinchalik badiiy asarlar (Haririylarning «Maqomot», «Kalila va Dimna», «Tarixi Tabariy» kabi asarlar)ga rasmlar ishlangan. Badiiy adabiyot, asosan, epik she'riyat — masnaviy, dostonlar (jumladan, Firdavsiyning «Shohnoma». Nizomiy, Xusrav Dexdaviy, Alisher Navoiylarning «Xamsa»lari, Jomiy, Sa'diy, Hofiz Sheroziy va b. ning asarlari) qo'lyozmalarini ziynatlash uchun yaratilgan Miniatyuralar alohida turkumni tashkil qiladi. Buyuk musavvir sifatida Sharkda Moniydan so'ng Junaid Bag'dodiy, Xoja Abdulhay, Mahmud Siyohqalam, G'iyosiddin Naqqosh, Mirak Naqqosh, Kamoliddin Behzod, Qosim Ali, Mahmud Muzahhib, Abdulla Musavvir, Basavan, Rizoyi Abbosiy va b. ning nomlari mashhur. Temuriylar davrida alohida varaqlarga Miniatyura ishlash va ulardan muraqqa tuzish an'anaga aylangan, alohida shaxslar tasviri (portreti)ni ishlash taraqqiy etgan, xususan, Hindistonda Boburiylar davrida yuksak darajaga ko'tarilgan.

14-asr oxirida Samarqandda Samarqand miniatyura maktabi shakllangan, keyinchalik u Hirot miniatyura maktabimng shakllanishiga ta'sir ko'rsatgan; Amir Temur qurgan bog'lardagi ko'shklar ham devoriy rasmlar bilan bezatilgan. Temuriylar saroylarida alohida kltobxonalar tashkil etilib, u yerda mohir xattot va kitobat axdi, jumladan, musavvirlar ham faoliyat ko'rsatgan (mas, Mirzo Boysun-g'ur kutubxonasida qirkdan ziyod xattot, yetmishdan ortiq musavvirlar ijod qilgani ma'lum). Husayn Boyqaro va Alisher Navoiy davrida ham kitobat san'ati va Miniatyura taraqqiyotiga katta e'tibor berilgan. Temuriylar, Shayboniylar, Boburiylar davri Miniatyura asarlari jahonning eng nufuzli muzey, kutubxona va shaxsiy to'plamlarida saqlanadi.

Portret Miniaturasi rassomlik san'atining alohida turi sifatida Uyg'onish davrida shakllangan, usul va uslub jihatidan kitob Miniaturasi bilan, shuningdek, realistik san'atning umumiy taraqqiyoti bilan uzviy bog'langan.

Germaniya, Angliyada Miniatura asarlari portret va ruhiy holatning aniqligi va boyitilganligi bilan ajralib turadi (Kichik X. Xolbeyn va uning shogirdlari). 16-asrda Fransiyada emal usulidagi Miniatura rivojlangan. 18-asrdan Rossiyaga keng tarqaldi, italyan R. Karryera fil suyagiga rangli zaminda guash bilan rangtasvir ishlash usulini kiritdi, akvarel Miniaturasi yuksak cho'qqiga ko'tarilgan.

Yevropada 17—18-asrlarga kelib Miniatura o'rnini gravyura egalladi, litografiya rivojlandi. 19-asrdan fotografiyaning tarqalishi tufayli portret Miniaturasi yaratish susaydi.

O'zbekiston hududida 20-asr boshlariga kelib Miniatura san'atining rivoji to'xtab qoldi. Usta Mo'min, A.Siddiqiy, G.Nikitin, Ch.Ahmarov, T. Muhamedov kabi rassomlar ijodida Miniatura an'analari kuzatiladi. 70—80-yillarda Miniatura an'alarini tiklashga urinishlar bo'ldi. Miniaturaning haqiqiy taraqqiyoti O'zbekiston mustaqilligidan so'ng amalga oshdi. Ch. Ahmarov M. san'ati an'alarini o'z ijodida davom ettirdi, uni yangicha mazmun, g'oyalar bilan boyitdi. Uning shogirdlari ustozining ishlarini davom ettirib, Miniaturani yangi bosqichga ko'tardilar; Masalan: lokli Miniatura, qog'oz, mato, teri, charmdagi Miniaturani va devoriy ishlarni qamrab olib keng ko'lamli badiiy uslubiy yo'nalishga aylandi. Hozirgi kunda Miniatura rivoji 3 yo'nalishda — aynan qo'lyozma (kitob) rasmlari (T.Muhamedov, Sh.Muhamadjonov, Miniatura Salimov va b.), lokli Miniatura (N.Xolmatov, A.Yo'ldoshev, Sh.Shoahmedov va b.) hamda Miniatura uslubida devoriy rasmlar yaratish (T. Boltaboyev, H.Nazirov, G'. Kamolov — Kamoliddin Behzod nomidagi O'zbekiston Davlat mukofotining birinchi sovrindorlari va b.) bo'yicha ijodiy izlanishlar olib borilmoqda. Miniaturachi rassomlar «Usto» va «Musavvir» ijodiy uyushmalarida faoliyat ko'rsatmoqdalar. Kamoliddin Behzod nomidagi milliy rassomlik va dizayn institutida, Respublika rassomlik kollejida miniaturachi rassomlar tayyorlanadi.

Temuriylar tarixi davlat muzeyi zallari, Angren ishlab chiqarish birlashmasi klubi binosi devorlari («Ulugʻbek akademiyasi» nomli) va b. Miniatyura uslubidagi rasmlar bilan bezatilgan.

Nazorat savollari:

1. Miniatyura soʻzining lugʻaviy maʼnosi?
2. Miniatyura sanʼatining kelib chiqish tarixi?

2.10§-ZARDOʻZLIK SANʼATI

Zardoʻzlik — bezak sanʼati turi; amaliy sanʼatning zar (tilla va kumush suvi yuritilgan) ip, nozik sim, ipak bilan kashta tikib bezak yaratadigan sohasi. Toʻrtburchak chambarakka (korchoʻpga) oʻrnatilgan baxmal, shoyi, movut, charm va b. matolarga zardoʻzi usulida kashta (gul, naqsh, tasvir) tikiladi. Kashtada baʼzan metall, tosh, shisha munchoklar ham ishlatiladi, turli matolar (baxmal, shoyi va b.)dan quroq qilinadi. Oldindan tayyorlangan (rassomlar tomonidan yaratilgan mujassamot nusxasi kuchirilgan) axta qogʻozlardan keng foydalaniladi. Matoga mustahkamlangan (tikilgan yoki yopishtirilgan) axta qogʻoz zar ip bilan bir tomonlama qoplab tikiladi (mustahkamlovchi chok uchun zar ipga moye rangdagi ipdan foydalaniladi), natijada naqshgul yuzasi zar iplar bilan qoplanadi, matoning teskarisida naqshgul shakliga hosil boʻladi. Zardoʻzlar bezak yaratishda bir necha usulni qoʻllaydilar: zardoʻzi zamindoʻzi va zardoʻzi guldoʻzi, shuningdek, birishimdoʻzi (ipak ishlatilganda), pulakdoʻzi (tugmasimon metall yaproqchalar qoʻllanganda) va b. Mustahkamlovchi va tahrir choklarning bir necha xilini mohirona qoʻllanilishi hamda ularning naqsh mujassamoti bilan uygʻunlashuvi zardoʻzi buyumlarga joziba va nafosat baxsh etadi; ularning badiiy qimmatini naqsh mujassamoti, xom ashyosi, tikilishi hamda zardoʻz ustaning did va mahoratiga bogʻliq. Naqsh mujassamotida keng tarqalgan anʼana 3. badiiy hunarmandlik turi sifatida Yaqin va Oʻrta Sharqda keng tarqalgan. Asosan, binolar ichini bezaydigan buyumlar, ayollarning bayram liboslari 3. bilan tayyorlangan. Arxeologik topilmalar, tarixiy qoʻlyozmalar Oʻrta Osiyo xalqlari orasida zardoʻzi kiyim va badiiy buyumlar tikish qadimdan rivojlanganligini koʻrsatadi. Ispan

elchisi Klavixox uz esdaliklarida 3. usulida tikilgan ko'rpato'shaklar, ipak matoga zar taqilgan qimmatbaho darpardalar va chodirlar haqida, erkak va ayollarning zar ipda tikilgan kiyimlari haqida zavq bilan yozadi. Abdurazzoq Samarqandiy o'zining "Hindiston safarnomasi" risolasida Shohrux (1442) Hindistonning Kalkutta viloyati hukmdori huzuriga yuborgan elchilari orqali unga zardo'zi do'ppi sovg'a qilgani qayd etilgan. Vosifiy o'zining risolalarida 3. kasbi to'g'risida so'z yuritgan. Darqariqat, 15—18-asrlarda Buxoro, Samarqand, Hirotida 3. yuksak pog'onaga ko'tarilgan. Uning 19-asrdagi taraqqiyoti Buxoro bilan bog'liq. Buxoroda saqlanib kelayotgan 3. kasbi uzoq davr mobaynida sayqal topib, takomillasha borgan. 3. b-n, asosan, erkaklar shug'ullangan (hozir ayollar orasida ham keng tarqalgan), ular ustaxonalariga uyushib ishlashgan. 19-asr o'rtalari 20-asr boshlarida yaratilgan zardo'zi buyumlar (to'n, kamzul, chakmon, chalvor, poyabzal, belbog', salla, kuloh va jul kabi)ning deyarli barchasi amir va uning oilasi, saroy a'yonlari uchun tayyorlangan, qisman badavlat xonadonlar buyurtmalari ham bajarilgan. 19-asr 30—60y.larida Z.da aks ettirilgan mujassamotlar qanchalik oddiy bo'lsa, kashta — gullar ham shunchalik ravon va jozibador bo'lgan. 19-asr 70—80y.larida zar ip yoki zar aralashtirib eshilgan ipak ip (pushti, to'q qizil, moviy, yashil)dan foydalanilgan. Z.ning zardo'zi birishimdo'zi nomli o'ziga xos turi shu davrga xosdir. 1893-yildan zar iplarning yangi navlari ko'p miqdorda ishlab chiqarilib, ular rangli ipak iplarni siqib chiqardi va umumiy tikish uslubini ham tubdan o'zgartirib yubordi.

1890— 1900y.lardagi 3. zargarona o'ta nozikligi bilan ajralib turadi. Turli ko'rinishdagi bo'rtma girixlar, yulduzchalar va shunga o'xshagan boshqa bezaklar buyumga o'zgacha zeb berib turgan, ayniqsa, davqur mujassamoti alohida o'rin tutgan. 20-asr 20y.larida barcha amaliy buyumlarning turlari o'zgardi, avvalgi hashamdor buyumlar o'rnini nafis ishlangan, davr talabiga mos buyumlar egalladi, naqsh mujassamoti soddalashtirildi, an'anaviy naqshlar davr ruhini ifoda etuvchi shakllar bilan boyitildi. Zardo'zlar ayollarning bayram liboslari (ko'ylak, nimcha, do'ppi, kamar, kavush, sumkacha), an'anaviy buyumlar, erkaklar uchun sovg'a to'nlar, do'ppilar tayyorlay boshladilar. 40—50y.lar boshida mahobatli zardo'zi

namoyonlar yaratish sezilarli darajada rivojlandi. Dastlabki yirik ish Navoiy teatri uchun tikilgan zardo‘zi parda bo‘ldi (1947, A. Shchusev chizgisi, hajmi 7x27 m). Rassomlarning amaliy san‘at ustalari bilan hamkorligi hamda ijodiy izlanishlar natijasida yangi mujassamotli mayda buyumlar, badiiy jihatdan qimmatli namoyonlar yaratildi va yaratilmoqda: "Kitoba" (1952, N. Aminov chizgisi), "Paxta" (1955, M. Prutskaya chizgisi), "Bayram" (1959, V. Stolyarov va M. Ahmedova chizgisi), "Girih" (1962, V. Stolyarov chizgisi), Alisher Navoiyning 525 yilligiga (1968) va b.ga bagishlangan namoyonlar Z.ning katta yutug‘i bo‘ldi. 90y.larga kelib 3. qayta tiklandi. Buxoro, Andijon, Namangan, Fargona, Toshkent, Samarqand, Urgut, Qarshi, Jizzax sh.lari, Surxondaryo viloyati zamonaviy 3. san‘atining markazlari hisoblanib, zardo‘z ustalar (N. Aminov, B. Jumayev, S. Akbarova, T. Sodikrva, G. Bozorova, G. Pirmqulova, M. Habibova, G. Nurtoyeva, M. Muhiddinova, D. Tosheva va b.) chopon, do‘ppi, nimcha kabi liboslar katorida mavzuli namoyonlar, teatr pardalari hamda sovg‘a buyumlar, ignadonlar, ko‘zoynak g‘ilofi, upaelik sumkachalarini 3. usullarida bezatishni rivojlantirdilar.

B. Jumayev rafiqasi M. Jumayeva bilan birgalikda Buxoro zardo‘zlik san‘ati maktabini tiklash va rivojlantirish maqsadida markaz tashkil qildi (1995). B. Jumayevning "Bahouddin Naqshbandiy" (1997), "Buxoroyi Sharif" (1997), "Qo‘shrovus" (1998), "Gultuvak" (1998), "Alisher Navoiy" (1998) mavzularidagi devoriy namoyenlarining yuqori darajadagi texnik ijrosi hamda muallifning o‘ziga xos uslubi va badiiy an‘analarning uyg‘unlashganligi bilan ajralib turadi. Ustalar va rassomlar yaratayotgan yirik mavzuli zardo‘zi buyumlar respublika va chet mamlakatlar ko‘rgazmalarida namoyish etilmoqda, muzeylarida saklanmoqda (yana q. Buxoro "Zardo‘z" aksiyadorlik jamiyati).

Qadimda ham, hozir ham zardo‘zlik bilan shug‘ullanadigan hunarmandlarni «zardo‘z» deb atashadi. O‘zbekiston kashtachiligini noyob turi zardo‘zlik san‘atisiz to‘la tasavvur qilib bo‘lmaydi. Bu san‘at o‘tgan asrning o‘rtalarida Buxoroda gurkirab rivojlangan. U yerda mohir ustalar amir saroyining ustaxonalarida amir va uning saroy ahli kiyadigan dabdabali kiyimlarga pardo

berishgan. Zardo'zlik odatda erkaklarga mansub bo'lgan va ular o'z hunarini bolalariga meros qilib qoldirishgan. Zardo'zlik san'ati o'zining uzoq tarixiga ega bo'lib, deyarli barcha Sharq mamlakatlari uning vatani hisoblanadi. Zardo'zlik san'atining an'analari o'z davrida ham mavjud va mashhur bo'lgandir. Hozirgi Eronda esa XV-XVII asrlardagi zardo'zlik namunalari anchagina saqlanib qolgandir.

Buxoro zardo'zi ashyolarining deyarli hammasi amir saroyining ehtiyoji uchun ishlatilgan, faqat juda oz miqdorigina sotish uchun bozorga chiqarilardi. U paytda zardan tikilgan erkaklar kiyimlarini faqatgina xonga va uning qon-qarindoshlariga tegishli insonlar kiyar edilar. Hech kim, hatto eng katta amaldorlardan birortasi ushbu qimmatbaho kiyimlarni o'ziga buyurtirishga haqqi yo'q edi. Ular bu kiyimlarni amir sovg'a qilgandagina kiyishlari mumkin edi. Ayollar va bolalarning zardo'z kiyimlarini esa faqatgina badavlat xonadon a'zolari kiyishga haqli edilar. Zar va kumush ip bilan erkaklar to'ni, salla, do'ppi, shalvar, poyabzallar, ayollarning ko'ylak, kamzul kaltacha, peshanaband, ro'mol, etik va tufllilari tikilgan.

Mustaqillikka erishgan kunimizdan boshlab davlatimizning butun siyosati o'zligimizni qayta tiklash va mustahkamlashga qaratildi. Ayniqsa, mamlakatimiz ertasi bo'lgan yoshlarimizda bunday muqaddas his-tuyg'uni shakllantirishda ona tilimiz, ana'alarimiz va urf-odatlarimiz bilan birga milliy xunarmandchiligimiz ham muhim o'rin tutadi.

1997-yil 31 martda O'zbekiston Respublikasi Prezidentining «Xalq badiiy xunarmandchiligi va amaliy san'atini yanada rivojlantirishni davlat yo'li bilan qo'llab-quvvatlash chora-tadbirlari to'g'risida»gi Farmoni e'lon qilindi. Farmonga asosan Respublika «Hunarmand» uyushmasi tashkil etildi va uning viloyatlarda hududiy bo'linmalari ochildi. Bu uyushma va uning hududiy bo'linmalarini tashkil etishdan maqsad, uzoq yillar mobaynida unutilib ketgan xalq amaliy san'ti va xunarmandchiligini tiklash, o'zbek milliy amaliy san'ati va xunarmandchiligini butun dunyoga tanitish edi.

Zardo‘zlik — qiziqarli va ijodiy ish bo‘lib, u insonga ko‘p quvonch keltirishi, bo‘sh vaqtida ermak bo‘lishi, insonni nafosat olamiga olib kirishi mumkin. Zar tikish usullarini o‘zlashtirayotganda hamma narsa birdaniga yaxshi chiqmasligi mumkin, chunki zardo‘zlik sabr-toqatli, e‘tiborli, tartibli bo‘lishni talab etadi. Chidamli bo‘lish lozim. Kerakli malakalar egallagan sayin ish asta-sekin osonlasha boradi.

Mohir zardo‘z bo‘lishni xohlagan har bir hunarmand quyidagi uch hunarni bilishi zarur bo‘lgan:

- 1.Rasm solish va naqsh chizish;
- 2.Naqshlarni tushirish va qirqish;

Zardo‘zlik ishlaridan namunalar

3.Qirqilgan naqshlarni zar ip bilan tikish va bezatish. Uy-ro‘zg‘orda ishlatiladigan zardo‘zi buyumlar inson atrofidagi narsalar uchun mo‘ljallangan bo‘lib, insonga estetik zavq bag‘ishlash va uning ijtimoiy mavqeini ko‘rsatishga xizmat qilgan. Uy-ro‘zg‘orda ishlatiladigan zardo‘zi buyumlarning quyidagi turlari mavjud: choy xaltai zardo‘zi, muxr xaltai zardo‘zi, pul xaltai zardo‘zi, jildi soat, g‘ilofi zardo‘zi, tumorchai zardo‘zi, so‘zanai zardo‘zi, chimildiki zardo‘zi, joynomozi zardo‘zi, choynakpo‘shaki zardo‘zi va hokazo. Uy-ro‘zg‘orda ishlatiladigan zardo‘zi buyumlarni bichish usullari hamda bichimining tuzilishiga qarab uch turga ajratish mumkin:

Bichimi to‘g‘ri chiziqdan iborat bo‘lgan kichik xajmli zardo‘zi uy-ro‘zg‘or buyumlari;

Bichimi ma’lum shaklga ega bo‘lgan kichik xajmli uy-ro‘zg‘or buyumlari;

Bichimi to‘g‘ri chiziqdan iborat bo‘lgan katta xajmli uy-ro‘zg‘or buyumlari.

Zardo‘zlikda ishlatiladigan materiallar (gazlamalar turlari, zar iplar). Zardo‘zlik buyumlarining xususiy texnologiyasi, o‘sha buyum uchun material tanlash va uni bichishdan boshlanadi. Zardo‘zlik mahsulotlarining asosiy xususiyatlaridan biri ularning sirtida zardo‘zi naqshlarning bo‘rtib turishidir. Shuning uchun, naqshlar tagiga tukli material ishlatiladi. Zardo‘zlikda asosiy gazlamalardan duxoba, velyur gazlamalari ishlatiladi.

Duxoba — tukli o‘rirlarda to‘qilgan gazlama bo‘lib, uning asosi paxta ipidan, faqat tuklarigina tabiiy ipakdan bo‘ladi. Duxoba, asosan, uy -ro‘zg‘or buyumlarida ishlatilgan.

Velyur — sidirg‘a, zich to‘kilgan, tukli gazlama. Tuklari tik, jun ipdan to‘qilgan. Hozirgi kunda zardo‘zlikda sintetik tola aralashtirib to‘qilgan, zardo‘zlar «taqir velyur» deb atashadigan turi ko‘p ishlatiladi. Undan barcha turdagi zardo‘zlik buyumlari tikiladi. Bu velyur turi chidamliligi, pishiqligi, qattiqligi, ko‘rkamligi va boshqa xossalari bilan zardo‘zlikka juda mos tushadi.

Zardo‘zlikda ishlatiladigan yordamchi gazlamlarga quyidagilar kiradi:

Bo‘z (xom surp) — pardozlanmagan ip — gazlama, ancha qalin va og‘ir material. Bo‘z karda ipdan polotno o‘rirlarda to‘qilgan, shuning uchun pishik va cho‘zilmaydi.

Surp — oqartirilgan va pardozlangan bo‘z. XX asrgacha bo‘lgan zardo‘zlikda surp chakmon, poyabzallarda naqshlar ostiga tagzamin sifatida ishlatilgan. Hozir ham kumush rangli ip bilan tikiladigan naqshlar ostiga qo‘yiladi.

Turli navdagi simli iplar zardo‘zlik uchun asosiy xom-ashyo bo‘lib hisoblangan. Oq va tillarang tusdagi yassilangan kumush tolasi sim deb atalib, u Buxoro zardo‘zlari tomonidan keng qo‘llanilgan.

Dumaloq metall ip (likkak) — pishiq yigirilgan ingichka dumaloq metall ipdan iborat bo‘lib, u prujinaga o‘xshab likillb turadi.

Zar iplardan tashqari zardo‘zlikda jaydari rangdor ipak iplardan ham foydalanib, ular asosan gullarga qo‘shimcha oro berishda hamda matoga zar yo‘l tushirishda ishlatiladi.

Zardo‘zlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar.

Zardo‘zlik iplari

Zar ipni o‘rash. Zardo‘zlikda ishlatiladigan asbob-uskunalar unchalik ko‘p bo‘lmasa-da, ular o‘ziga xos tuzilishga ega. Zardo‘zlikda ishlatiladigan asosiy asbob korcho‘b bo‘lib, u ikki qismdan iborat: chambarak va xorak. «Korcho‘b» forscha so‘z bo‘lib, «kor» — ish, «cho‘b»- taxta, yog‘och ma’nolarni anglatadi.

Chambarak uzunligi 320 sm gacha bo‘lgan ikkita teng yonli yog‘och dasta va ularning maxsus qismida harakatlanuvchi silliq taxta, ya’ni shamshirakdan iborat. Shamshirakdagi ovalsimon o‘yiqchalar yog‘och dastalarga mato tortilganda ularni tarang ushlab turishga xizmat qiladi.

Korcho‘bning ikkinchi qismi xoraklardir. Xoraklar yog‘och poylar bo‘lib, ishlagan vaqtda chambarak ular ustiga qo‘yilgan, chunki qadimda zardo‘zlar ko‘rpacha ustida o‘tirib, ish tikishgan.

Hozirgi zamonaviy sexlarda metallardan (temir va uning qotishmalaridan) tayyorlangan zardo‘zlik dastgohlari ishlatiladi. Bu sexdagi zardo‘zlik dastgohlarni ikki turga bo‘lish mumkin:

1.Kichik o‘lchamli uy — ro‘zg‘or buyumlari va zardo‘zlik kiyim — kechaklarni tikish uchun mo‘ljallangan dastgohlar;

2.Katta o‘lchamdagi buyumlarni, masalan, zardo‘zi gilam, so‘zana va hokazolarni tikishga mo‘ljallangan dastgohlar. Ular tuzilishi bilan emas, balki chambarak qismining o‘lchamlari bilangina farq qiladi, xolos.

Zardo‘zlikda korcho‘bdan so‘ng turadigan asbobdan biri — patila hisoblanadi. Patila — to‘rt qirrali va nafis qilib tarashlangan, ichi kavlanib, qo‘rg‘oshin quyib vazminlashtirilgan, uzunligi 18 — 20 sm li oddiy yog‘och tayoqcha. Patila zar iplarni zich va bir tekis qilib o‘rashda ishlatilgan, bu tikilayotgan zardo‘zning bir tekis chiqishiga yordam bergan, zar ipning chalishib isrof bo‘lishiga yo‘l qo‘ymagan.

Zardo'zlikda angishvona ham zarur. Chunki zardo'zlik naqshlari faqat qo'lda tikiladi. Angishvona igna qo'lga kirib ketmasligi uchun ishlatiladigan metall g'ilofdir. Uning ustki va yon tomonlarida igna toyib ketmasligi uchun chuqurchalar o'yilgan.

Zardo'zlikda barcha jarayonlar qo'lda bajariladigan choklar orqali amalga oshiriladi, shuning uchun ignalar va ularni tanlay bilish muhim ahamiyatga ega.

Zardo'zlikda asosan ikki xil turdagi ignalar ishlatiladi:

1. Tikish ishlari uchun 2 sonli ignalar ishlatiladi.
2. Bezatish ishlari uchun esa 1 sonli ignalar ishlatiladi.

Zardo'zlikda uch turdagi qaychilardan foydalaniladi:

1. Naqshlar, gullarni qirqishda ishlatiladigan qaychi o'rdakburun va tuyabo'yin qaychi. Bu qaychilar faqat gullarni qirqishda kerak bo'ladi.

2. Pardoqlashda kerak bo'ladigan qaychilar. Bu qaychilar kichikroq bo'lib, dastgoh ustida ishlashda qulay.

3. Andoza bichishda kerak bo'ladigan qaychilar. Bunday qaychilar kattaroq va o'tkirroq bo'lishi zarur.

Zardo'zlikda ishlatiladigan asbob -uskunalar o'tkir uchli asboblardan bo'lib, ular bilan ishlaganda ehtiyot bo'lish va texnika xavfsizligi qoidalariga qat'iy rioya qilish zarur. Avvalo, ularni saqlash uchun alohida moslama bo'lishi darkor. Ignalar bilan ishlayotganda, albatta ularni igna qadagichlarga qadab qo'yiladi. Ulardan foydalanganda angishvona kiyib olinadi. Ignaga ip o'tkazganda hech qachon ularni lab orasida ushlab turmaslik lozim. Nafas olayotganda yoki gapirmoqchi bo'lganda ular bexosdan ichga ketib qolishi mumkin. Qaychilar ham uchi o'tkir asboblardan biri bo'lib, ulardan noto'g'i foydalanish o'zigagina emas, bilki atrofdagilarga xam

Zardo'zlik ishlaridan namunalar

zarar keltirishi, ish sifatining buzilishiga, ishning to‘xtab qolishiga olib kelishi mumkin.

Zar iplardan foydalanishdan ilgari ular belgilangan chegarada uzun qilib olinadi va patilaga 4 qavat qilib, ya’ni zar o‘raydigan cho‘pga o‘raladi. Zar iplar to‘g‘ridan-to‘g‘ri patilaga o‘ralmasdan, avval oddiy ip patilaga mahkam qilib bog‘lanadi, so‘ng shu ipga zar iplar ulanadi. Zar iplar to‘g‘ridan-to‘g‘ri patilaga ulansa, tezda uzilib ketishi mumkin. Zar iplarni o‘rayotganda ularning tekis o‘ralashiga e’tibor berish zarur. Keyin zar ip bilan maxsus kartondan kesilgan gullar ustidan tikib chiqiladi.

Nazorat savollari:

1. Zardo‘zlik bilan jahonga tanilgan viloyat qaysi?
2. Zardo‘zlik ishida ishlatiladigan asboblari qaysilar?
3. Zardo‘zlik da qaysi gazlamalardan foydalaniladi?

2.11§-GILAM VA SAVAT TO‘QISH SAN’ATI.

Gilam to‘qish san’ati-XX – asrning boshlarida Samarqand viloyati xududlarida 50 ga yaqin o‘zbek qabilalari yashashgan. Bir qabila axolisi birlashib, ikkinchi qabila esa tarqoq xayot kechirishgan, ular bir-birlari bilan doimo ko‘rishib turishgan.

Grebenkinning ma’lumotlariga qaraganda, XIX – asrning oxirida gilam to‘qish san’ati quyidagi o‘zbek qabilalari: naymon, ming, qutchi, bag‘rin, xitoy, qipchoq, mitan, turk.

O‘zbek qabilalariga yana qoraqalpoqlar ham kirgan. Ular paxmoq gilamlar (pat gilam) va boshqa gilam buyumlari to‘qilgan. O‘zbek gilam mahsulotlarini to‘liq ta’riflamay turib, A.D.Gerbenkin mitan gilam to‘quvchilarining ishlarini quyidagilarini ajratadi: gilamlar, olacha, gilam, kigiz, namat, xurjunlar va boshqalar.

U Samarqand atrofi va eski Xo‘jant chegaralarida yashagan yarim ko‘chmanchi o‘zbek qabilalari turk va yuz axolisining gilam to‘quvchilari xaqida

ma'lumot bergan. A.A.Semyonov A.D.Gerbenkinning ma'lumotlarini tasadiqlagan va kengaytirgan.

Samarqand viloyatining turk gilam ustalari eng oddiy texnika bilan rangli palaslar namatlar va juda og'ir ish talab qiladigan gadjari palaslarini to'qishgan, deb yozadi. M.F.Gavrilov. u boshqa ishida parchayuz o'zbek qabilasi xaqida to'liq ma'lumot bergoan, u ma'lumot juda qiziqarli o'zilgan. Lekin Gerbenkin o'zining ma'lumotlarida yuz gilam to'quvchilari xaqida eslatgan. Bir necha mualliflarning ma'lumotlariga ko'ra o'zbek gilam to'quvchi guruxlaridan eng qadimgi qabila vakillari aloxida qiziqish uyg'otgan. (Turk va

tuyoqli) shuningdek, o'rta osiy xududlarida yangi joylashgan boshqa tuman aholilari: mitan Yevropaning janubiy sharqish cho'llarini o'zlarining qadimiy vatanlari xisoblaganlari, bag'rim Farg'ona vodiysining sharqiy tumanlaridan chiqqan; qutchi Qoshg'aradan ko'chib kelgan. Turli nasabdagi qabilalarp gilam to'qish bilan shug'ullanganlar.

Barcha tadqiqotchilar takidlashicha turli qabila guruxlarining o'zaro nikoxi o'ziga xos madaniyat va udumni anglatgan. O'zaro nikoxlarda bir qabila boshqa qabilaga o'ziga xos tarizda to'qilgan. Turli gilam ishlarini taqdim etishgan. Bu gilamlarda qabilalarning o'ziga xos naqshlari ishlatiladi, bu esa oilaning bir biriga vafodor bo'lishini birdirib, keyinchalik xo'jalik zaruriyati uchun ishlatiladi.

Asta sekin kirib kelayotgan dexqonchilik va ziroatchilik ishlari gilamchilikning sezilarli darajada kamayishiga olib keldi. Statistik va arxiv ma'lumotlariga qaraganda, XIX – asrning oxiri va XIX – asrning 70-yillarida Samarqand tumanining o'zbek gilam to'quvchi qabilalari bor yo'g'i 25 %ni tashkil qilardi. Yil davomida bir necha qishloqning gilam ishlari 10 chog'lik gilam va palaslarni tashkil etardi: bozorda esa bu gilam ishlarining aksariyatini ko'rish mumkin edi.

Gilam ishlab chiqarishning qisqarish protsesi XX – asrning boshlarigacha davom etdi.

Tekshirilayotgan ovullarda pat – gilam maxsulotlarining faqatgina qadimgi namunalari mavjud edi. Ekspeditsiya azolari bu pat-gilamlarning to‘qilishini va unda qo‘llanilgan naqshlarning namunalarni biladigan gilam to‘quvchi uchratishmadi. Shuningdek bu pat gilamlarda qo‘llaniladigan asbob uskunalar xam saqlanib qolmagan. Ancha og‘ir texnika bilan ishlanadigan palaslar ishlab chiqarmay qo‘ygandi, ammo bu palos texnikasi ko‘pgina ayollarga xali tanish edi. Ko‘pchilik ayollar palos maxsulotlari naqshlarining faqatgina texnik namlanishini bilishardi. Bo‘lar “Yettita ipli”, “To‘rtta ipli” maxsus nomlari esa deyarli unitilib ketgandi. Biroq xamma gilam palos ishlari yerlik axolining ishlari edi. Ularni katta avlod ayollari to‘qishgan. 20 yillarda faqatgina oddiy yo‘l-yo‘l palos va kojimalar tayyorlangan. Ovullarda ayollar gilam ishlarini sotish uchun emas, balki o‘zlarining xo‘jalikda ishlatish uchun to‘qishgan. Lekin Zomin va Jizzax aholisining gilam to‘quvchilari sotish uchun xam gilam palos mahsulotlarini tayyorlashgan. (Zomin, Ravot, Ko‘rpat, Qayli, Yoyishla)

Gilam ishlarining turlari-Samarqand tumanining o‘zbek guruxlari turli gilam ishlari patli va patsiz (palos) gilamlar to‘qishgan.

Patli paxmoq maxsulotlar texnik ma’lumotiga va badiiy qiyofasiga qarab ikki guruxga bo‘linadi: uzun patli va kalta patli gilamlar.

Uzun patli gilamlar- to‘shaladigan gilamlar bo‘lib, ular katta o‘lchamda bo‘lgan: julxirs, julvarak.

Kalta patli gilamlar esa yetarlicha xilma – xil bo‘lgan. Ularga to‘shaladigan mayda gilamlar , paloslar va boshqa mayda xo‘jalik buyumlari kirgan.

Kalta patli gilam ishlarining bajarilish texnikasi o‘zbek axolisi o‘rtasida patli gilamga qaraganda keng tarqalgan.

To‘shaluvchi gilamlar xar doim katta o‘lchamda to‘qilgan, uzunligi 2, 0 – 2, 5 m, eniga 1, 2 – 1, 4 m. Ularni asosan xo‘jalik extiyoji uchun to‘qishgan. Avvaliga bu gilam ishlariga faqatgina shaxar axolisi etibor bergan, keyinchalik o‘rta

osiyoning boshqa viloyatlari va qo'shni mamlakatlardan xam Samarqand gilam bozoriga qiziqish kuchaygan.

Maxsus gilamlar tayyorlangan – ibodat qilinadigan, eshiklar ichki tarafiga ilinadigan, eshik tepasiga ilinadigan. Kata xonalarning etagigacha to'shaladigan, o'rindiqlar uchun, xovli yoki bog' uchun ishlangan materiallar paloslar, sholchalar va koxmalar va turli texnikalar bilan bajarilgan.

O'zbek qabilalari orasida mayda gilam maxsulotlari sezilarli darajada turli ishlab chiqarilgan. Jixozlar va asbob uskunalarni birlashtirilib turish uchun yurt qabilasi turli xil gilamli tasmalar, gilam payondozlar – kurt, baskurt va boshqa maxsulotlar to'qilgan. (rasm - 20). Ularni nafaqat qishloq axolisi balki shaxarliklar, asosan ruslar turli yumshoq mebellarning jixozlari, yostiqchalari, boshqa tur meballarga ishlatish uchun xam sotib olishgan. XX – asrning boshlariga kelib ularni ishlab chiqarish keskin kamaydi. Gilam payandozlarining qadimiy andozalari hozirgacha saqlanib qolmagan, ular yuqori badiiy sifati bilan ajralib turgan, axoli esa ulardan o'lchami katta bo'lmagan to'shaladigan gilamlar va narsalar uchun qoplar, sumkalar tayyorlashgan. Afsuski bu qiziqarli gilam ishlari juda sust o'rganilgan.

Axolining turmushi uchun ishlatiladigan katta buyum qoplari – napramach xam kirgan. (rasm - 21). Napramachni tayyorlash uchun, xuddi boshqa sumka va qoplarda ishlatilgandek, faqatgina yuza tomonlarigagina gilam maxsulotlari ishlatilgan, ikkinchi tarafiga oddiy, bezaksiz, jun materiallardan qo'yilgan. Napramachning yuza tomoni - bu

Bo'yiga 0,9 – 1,2 m, eniga 0,35 – 0,40 m.

Bu esa 20 – 30 yillarda O'zbekiston muzeylarida napramaklarining katta koleksiyasining yig'ishga yordam berdi. Qadimiy mayda ishlar ichidan aloxida ajralib turadigan boy bezatilgan, otlar uchun gilam yopinchiqlar oddiy palos texnikasi orqali bajarilgan.

Qadimiy xurjunlarning katta qismi palos texnikasi orqali bajarilgan. (rasm 22). Paxmoqlar esa yordamchi vositalar sifatida naqshlarni tikish uchun ishlatilgan. XX – asrning boshlarida xurjunlar uchun paxmoqlar to'liq ishlatila boshladi.

To'ruva va xurjunlar xo'jalik kamchiliklari uchun ishlab chiqarilgan, judayam kam xollarda bozorga chiqqan. Respublika muzeylarida ular juda oddiy napramachilar ko'rinishida taqdim etilgan.

Pat – gilamli buyumlar-Gazlamalar va texnika 19 asrning o'rtalarigacha gilam to'quvchilarning foydalanuvchi iplari asosan tuya va qo'y junlaridan tayyorlanadi, XX – asrga kelib echki junidan xam iplar olingan. 19- asrning ikkinchi yarmidan boshlab gilam maxsulotlari uchun paxtadan tayyorlangan iplar ishlatila boshlandi. Lekin qog'oz iplardan foydalanish o'zbek pat gilam ishlarida 19-asr boshi va XX – asrlarda kam uchragan. Qog'oz iplarda tayyorlangan maxsulotlar 30 -35 % tashkil qilardi.

Qadimiy gilam ishlari o'simlik bo'yoqlari bilan bo'yalgan ishlardan ishlangan. (ko'k rangdan tashqari xama ranglar). To'quvchilar iplarni ko'krangdan tashqari xama iplarni o'zlari bo'yaganlar. Faqatgina ko'k rangni maxsus bo'yoqchilarga berishgan. Animen bilan bo'yash juda qadimiy xisoblangan, ipni birinchi bo'yagandayoq, bo'yoqni o'chmasligi va mustaxkamligi saqlangan. 19-asrning 2 yarmi va XX – asrning boshlarida ishlangan gilam ishlarida bo'yoqlarning pala-partish ishlanganligi 19-asrda ishlangan gilam bo'yoqlaridan katta farq qilgan.

To'qimachilik texnikasi va pat gilam xarakteriga ko'ra aloxida palosni qo'shib tikish kalta o'lchamli (g'altakli) to'qish, stanogida va selnotkalniy qalin o'ramli to'qish stanoklariga bo'lingan. Birinchisi uchun patligi Bilan ajralib tursa (15 mm gacha), ikkinchisi kalta patlini tashkil qilgan (7 mm gacha), turk pat gilamlariga yaqin o'rta sifatli bo'lgan, mayda ishlarni turklardan farqli ravishda kalta patli kalta o'ramli to'qish stanoklariga bajarishgan. Uzun o'ramli stanoklar xam uchratilgan va umumiy qoidalardan chiqarib tashlangan.

Bu yerda juljers mashxur bo'lgan va kalta o'ramli stanoklar ishlab chiqarilgan. Kalta o'ramli stanoklarga talab katta bo'lgan. Adabiyotlar bu gilamlar to'g'risida juda qisqa ma'lumot berilgan. A.A.Semyonov va S.M.Dudin bu gilamlar to'g'risida eslab o'tgan, lekin ularning na nomini na ishlanishini va texnik sifati xaqida aytilmagan. Dudin qimmatli bir eslatma yozgan, bunda juljerslarning

1910 – 1914 yillarda Buxoro va Samarqand bozorlarida sotilgani aytilgan. M.F.Gavrilov esa o‘zining “Milyabod o‘zbek ayollarining to‘quvchilik san’ati” ishida juljerslar xaqida to‘liqroq ma’lumot berilgan. Lekin “Pati zulvarak” deb nomlangan o‘lchami katta bo‘lmagan, pas sifatli pat gilamchalarni faqatgina o‘zlari uchun ishlab chiqarishgan” deb takidlangan. V.G.Moshkovning juljerslariga maxsus maqomi xam yoritilgan. Samarqand viloyatining turli tumanlarida juljersning bir xil yoki xar xil terminlari tarqalib ketgan. Ularni ishlashga ruxsat etilgan, bu tipdagi gilamlar ishlab chiqarish qachonlardir yetarlicha ko‘p bo‘lgan, ammo ular maxalliy bozordan tashqariga chiqmagan. Juljers o‘zida nimani ifoda qilgan?

Bu selnot –iy emas, bir necha yo‘lakchalardan tashkil topgan, uzinasiga va kengligiga ikki tomonlama 0, 5 metrli xar bir ikki doirasi 0, 2 mertdan tashkil topgan patli gilam. Yo‘lakchanning kengligi gilamning naqshi bilan juda aniq birlashgan. Zich va uzun to‘qilgan patlar tufayli choklar ko‘rinmay turgan. M.F.gavrilovning ma’lumotlariga ko‘ra Milobod juljernlari uzinasiga 4 yo‘l-yo‘lachadan , kengligi esa xar birida 0, 3 metr to‘qilgan. Muzeydagi gilamlarda 2 yoki 3 chiziqlilar uchraydi. Juljerslar o‘choq yoki sandallarda katta bo‘lmagan xajmlarda, uzunligi 2-2, 5 m, kengligi 1-1, 4 metrlar atrofida bo‘lgan. O‘z SSSR san’at muzeyida juljers keng, uzun yo‘lakcha ko‘rinishida bo‘lgan. Ular qimmatbaxo mexmonlar uchun yaratilgan. Shuning uchun bu kabi gilamlar tuzilishi tarzida uy sharoitida tayyorlangan va bozorda sotish uchun xam ishlab chiqarilgan.

Juljers kabi ko‘rinishda bo‘lgan o‘zbek gilamlari texnikasi qo‘shni mamlakatlardagi gilamlar texnikasidan farq qiladi. Juljersning patlari ikki tugundan olinadi, ipning tepa qismi uning asosi xisoblanadi, uning pasti esa mato ichiga kirgiziladi, utka esa yagona tayanchi xisoblanadi. Lekin bunday yo‘nalishda gilam to‘qish o‘rta osiyo mamlakatlarida kam uchraydi. Juljersning matosi yumshoq bo‘lib, 1 dm² ga 240-250 tugun to‘g‘ri keladi. Patning balandligi “ayiq terisi” nomiga ko‘ra 15-20mm gacha yetadi. Bu ko‘rsatkich oxiri ko‘rsatgich bo‘lib, qolgan gilamlarda patning uzunligi maksimal olganda 10-11 mmdan

oshmaydi, minimal olganda 3-4 mmdan oshmaydi. Pat gilam iplari undan keyin pichoq bilan qirqilib qaychi bilan qirqilmaydi. Nima uchun juljersni tepa qismi qiyshiq va uzun – yuluq bo‘ladi? Bu texnik ko‘rsatkichlar kalta patli maxsulotlar uchun qo‘llaniladi. Ularning 2 tugundan emas, yarim tekislangan tugundan bog‘lanadi. Har bir tugun tepa va past qatorda juft iplarga bo‘linadi.

Kashtapatli to‘shaladigan gilamlarni naqshlari.

Gilam yo‘lakchalardan tayyorlanadigan kashtapatli gilamlar juljersning kompozitsiyasi va naqshlaridan xam farq qilgan. Lekin masterlar bir muncha takomillashgan texnikadan foydalanishadi. (ingichka jun ipning kata qalinligi patni tekis ma okuratna chiqishi uchun qaychilardan foydalanishgan) va unga bog‘liq ravishda eng yaxshi badiiy natijalarni olish. Kashtapatli gilamlarda naqshlar bir muncha ingichka va detallarga boy. Naqshlar atrofidagi chiziqlar to‘q rangda bo‘lgan, kishiga ularni aniq va jonli qilib turgan. Materiallar yuqori malakasi bilan aloxida jilosi gilam palos naqshlarni kashta o‘ralish stakanlarida mo‘ljallashni moxirona ola bilganlar. Gilam aloxida yo‘lakchalarda tikilgan va silniy bo‘lgani uchun chok o‘rnatib bo‘lmaydi. Bazida bunday gilam yetarlicha kenglikdagi ikkita palosni tashkil etardi.

Kashtapatli telnotkanni gilamlarni tayyorlash bu yerda yaqindagina tayyor bo‘lgan bu esa axolining xususiy ishchilarini bunday selnotakni gilamlar aniq yo‘qligini tasdiqlaydi. Bo‘larni ko‘p qismlar bu kaltaratli gilamlarni ko‘p qichmi jigar rangda. Buning sababi maxalliy ishlarni yetarli darajada yorqin bo‘lmaganligi va rang gilamlarning ishlatilishini chegaralaganligi (qora, oq, ko‘k, qizil va sariq ranglar).

Masterlar qadimiy urf odatlarga (traditsiyalarga) tegishli patgilamlar ishlarida telnotakni kalta patli gilamida naqsh paydo qilib markaziy maydonini birmuncha ifodalash bezashga xarakat qilishgan: patgilamlar xar doim juda kalta va kashtarin bo‘lgan (0, 20-0, 25 mdan ning emas) kaltapatli gilamlarning markaziy metodikasi bezash xech qanday naqsh va rangni aniq sistemaga qiyish bog‘lagan emas. Bir xil gilamlarda naqsh o‘lchamlarining maydoni rang bilan bog‘lash bo‘lsa ikkinchi turida ranglar turlari teng va naqshlar aloxida ajratib turadi.

Gilamlarning markaziy maydonini kompozitsiyasi bir necha tipda bo'ladi. Turli, yo'l-yo'l va rapport (tabel 3). Markaziy maydonning o'ziga xos kompozitsiyasi to'rtta keng naqshli tasmalar, bir biridan farq qilib turadigan kalta to'q rangli ikkita chiziqlar.

Selnotnakniy gilamlar o'zida turli xil urf odatlarga bog'liq naqshlarni ko'rsatadi. Masterlar kalta paloslarni tikishda maxalliy gilam naqshlardan tez-tez nusxa olib turishgan shuningdek markaziy maydon uchun mayda paxmoq ishlarning naqshlarini ko'chirib turishgan. Ozgina qayta ishlab ba'zan o'zgartirmay ishlatib turishgan.

O'zbek selno-nix gilamlari ichida kalta kashtalarni naymalar etish markaziy maydonli o'lchamlik katta bo'lmagan gilamchalarning qiziqarli andozalari va yorqin naqshli medalyonlar uchrab turgan (tablitsa 3, 2) patli ishlarni xamma asosiy ranglari toza va teran taqdim etilgan lekin yetarlicha to'q rangda – to'q qizil 2 ta rangda, to'q ko'k, yashil va jigarrang. Bu to'q gamma sariq va oq raglarni janlantiradi.

Medalyonning ranglari 2 xil: birinchisida naqsh to'q rangda joylashsa-boshqasida esa yorqin. Yorqin oddiy naqsh, garmonli ranglar va shersning ajoyib sifati, maxsulotga noyob barglash yorqinligini beradi, bu esa kamtarin gilamchani chinakam sanat darajasiga olib keladi.

Kashtaning naqshlari oddiy: zig-zak chiziq "Shoxga" oid, kichkina rombli qator, uchburchak yoki to'rtburchak (kvadrat), bir-biriga bog'liq va bir-biridan uncha katta bo'lmagan masofada joylashadi.

Mayda kalta patli buyumlardagi naqshlar-Qadimiy mayda buyumlarning naqsh bezaklari spetsipik chizmalardan farq qilgan. Ko'pgina badiiy prinsiplari o'ziga xos ko'rinishdagi aniqligini yo'qotgan. Xuddi shunday qadimiy yurt yo'lakchalari nusxalarining markaziy maydonlari bir xil tipdagi kashtalarning 2 taraflama kashta qatorlari Bilan chegaralangan (ris.20); keyingi buyumlarda bu prinsip bir muncha o'zgartirilgan: yo'lakchalarning aloxida qismi kaymasiz yoki turli naqshlar bilan tikilgan.

Savat to‘qish sana’ti — O‘zbek xaiqi qadimdan o‘zining nafosatga boy, asrlar davomida shakllangan va sayqal topgan xalq amaliy san’ati bilan butun dunyoga mashhurdir. Shu san’atning noyob turlaridan biri savat to‘qish san’atidir. Savat to‘qish o‘zbek xalqining azaliy hunari bo‘lib ota-bobolarimiz qadimdan tomorqa va hovli atroflarini shoh-shabbalardan qilingan maxsus to‘siq- qo‘ralar bilan o‘rab kelganlar. Har-hil novdalardan turli –tuman savatlar to‘qishgan. Ularning har biri shakli va ishlatilish joyiga qarab turli nomlar bilan yuritilgan. Masalan , kajava savat, non savat, elama savat, qoshiqdon savat, guldor savat, dasturxon savat, to‘r savat, uzum savat, bosma savat va boshqalar. Qadimdan savat to‘quvchilarning maxsus do‘koni bo‘lib, u erda turli-tuman savatlar sotishgan. Savatlar har-xil shakl va hajmda, turli maqsadlarda mo‘ljallangan bo‘ladi. Yirik novdalardan to‘qilgan savatlar qadimdan qurilishda tuproq, tosh, ganch, qum, g‘isht tashishlarda ishlatilib kelingan. Nozik novdalardan to‘qilganlari esa meva- cheva, non va boshqa narsalar solishda ishlatiladi

O‘rta Osiyoda qadimdan mavjud bo‘lgan. Savat to‘qishda xom ashyo sifatida tol, tut, turang‘il, yulg‘un novdalari, bug‘doy poyasi, qamish va boshqalardan foydalaniladi. Novdalarni ma’lum vaqt (sent.—okt.)da yig‘ib olinadi, bir necha kun salqin joyda saqlanadi, mustahkamligini oshirish uchun vaqt-vaqti bilan suv sepib turiladi, shunda ular yaxshi bukilib, sinmaydigan bo‘ladi. Ayniqsa, qora tol novdasidan to‘qilgan savatlar qadrlangan. Ba’zan novdalarning pusti tozalanib ham savat to‘qiladi. Savatchilik O‘zbekistonning barcha viloyatlari (jumladan, Farg‘ona, Toshkent va boshqalar)da tapqalgan Savatchilik bo‘yicha mutaxassislar ustashogird usulida, hozirgi kunda turli badiiy bilim yurti, to‘garaklarda ham tayyorlanadi. Savat — ro‘zg‘or buyumi; novdalar (tol, tut, turang‘il, yulg‘un va boshqalar), bug‘doy poyasi, keyinchalik sim va boshqalardan to‘qib tayyorlanadi. O‘rta Osiyoda qadimdan keng tarkalgan. Shakli va vazifasiga ko‘ra turlicha bo‘ladi: kajava savat, non savat, guldor savat va boshqa Yirik nov dalardan to‘kilgan savat lar kdsimda qurilishda (tuproq, g‘isht, tosh, qum, ganch tashishda), nozik novdalardan to‘qilgan savatlar meva-cheva, non va boshqa narsalar solishda

ishlatilgan. Hozirgi kunda savatning badiiyligi va turi ko'paydi (yana q. Savatchilik).

Savat to'qish har qanday insoniyat tarixidagi eng keng tarqalgan hunarmandlardan biri tsivilizatsiya, hunarmandchilikning necha yoshda ekanligini aytish qiyin, chunki yog'och, o't va hayvon kabi tabiiy materiallar tabiiy va doimiy ravishda chirigan bo'lib qoladi. Shunday qilib, tegishli saqlanmasdan, savat tayyorlash tarixining ko'p qismi yo'qolgan va shunchaki taxmin qilingan.

Yaqin Sharqdagi savat texnologiyasining dastlabki ishonchli dalillari quyidagilardan kelib chiqadi Kuloldan oldingi neolit bosqichlari Sabi Abyad II ga ayting va Katalxoyuk.[Hech qanday savat qoldiqlari topilmagan bo'lsa-da, zamin yuzalarida va bitum parchalaridagi taassurotlar savat buyumlari saqlash va me'moriy maqsadlarda ishlatilganligini ko'rsatmoqda. Juda yaxshi saqlanib qolgan erta neolit davriga oid marosimlar g'orlari joylashgan joy Nahal Hemar savat idishlari, matolar va har xil shnurlarni o'z ichiga olgan minglab buzilmaydigan buzilmaydigan buyumlarni berdi.Qo'shimcha neolit davri savatchasi taassurotlari aniqlandi

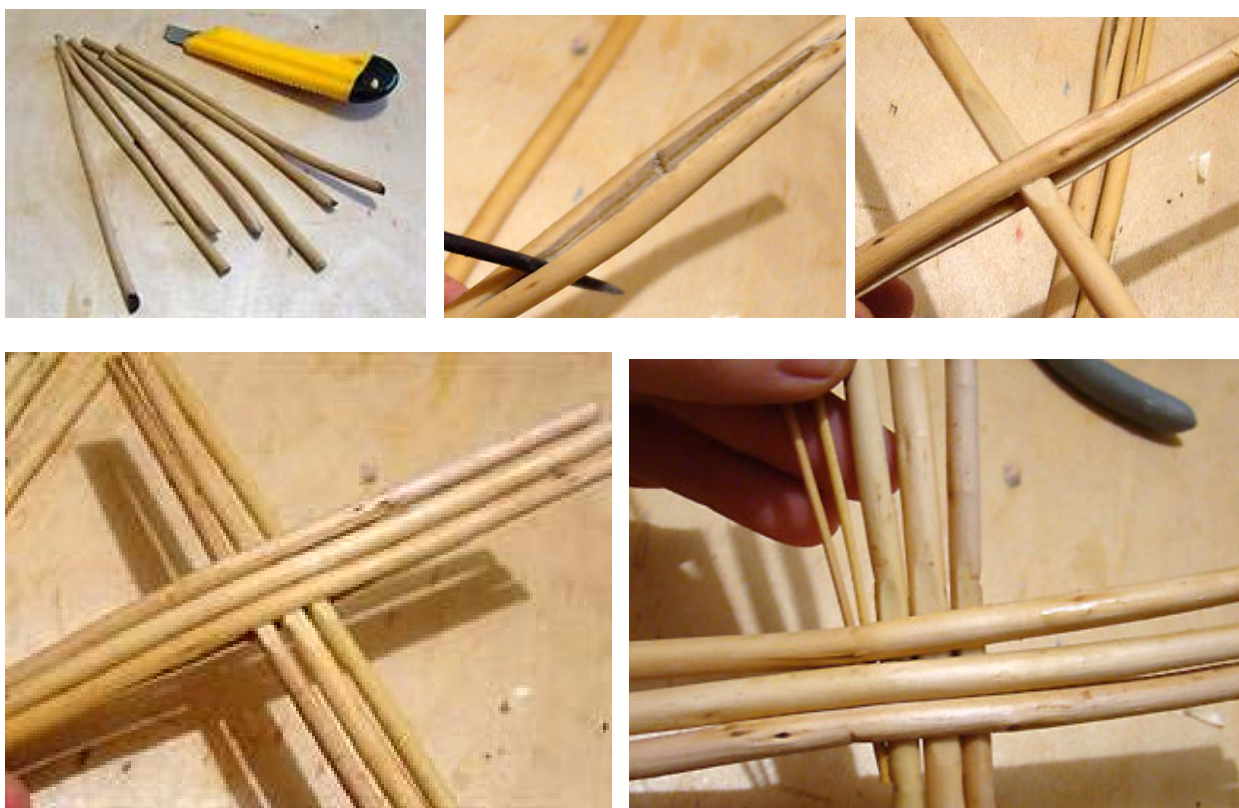
To'qimachilikdan oldin, tol novdalarini issiq suvda namlash kerak, shuningdek ish paytida ularni suv bilan namlash kerak bo'ladi - bo'larning barchasi novdalarning egiluvchanligini saqlab qolish uchun.

Yangi boshlanuvchilar uchun oddiy elementli tokdan to'qishni boshlash yaxshidir - pastdan, bu fotosurat yoki video master -klass yordamida ko'plab to'qilgan narsalarning asosi.

To'qimachilik uchun tayoqlarni marj bilan olish yaxshidir, chunki Yangi boshlanuvchilar uchun tayoqlar tez-tez ishdan chiqadi, ho'l latta bilan namlash yoki o'rash uchun diametri 4-7 mm, uzunligi taxminan 20 sm va undan ko'p bo'lgan ettita tayoq kerak bo'ladi. pastki va ingichka tayoqlar (diametri 3 mm gacha) 30 dona. va undan ko'pi, uzunligi kamida 50 sm bo'lishi kerak. Qalinlari skelet (nurlar) ni yaratishga ketadi va barcha nur tayoqchalari ingichkalari bo'lgan arqon shaklida to'qilgan.

Birinchi qadam - bu xoch qilish, uning atrofida to'quv qilinadi. 3 ta qalin tayoqni olish kerak (siz xochning har bir tomoni uchun to'rttasini olishingiz mumkin), qalinligining uchdan bir qismi o'rtada kesiladi va uchlari ingichka chetidan o'tkirlanadi, boshqasini itarish qulay bo'lishi uchun. yoriqqa yopishadi. Qolgan uchta yoki to'rtta tayoqni o'rtada ham pichoq yoki ayvon bilan ajratish kerak.

Bu juda ko'p yoki butun tayoq bo'linmasligi uchun ehtiyotkorlik bilan bajarilishi kerak, chunki uni tuzatish mumkin emas, lekin mahsulot nuqsonli bo'ladi. Keyin hammasi bog'lanadi.

Savat to'qishda ishlatiladigan asboblari va materiallardan namunalari

Qalinligining bir qismi kesilgan barcha ichki tayoqlarni bir tomonga burish kerak, tashqi tomondan esa ichki qismiga yopishgan joy yoriq joyida mahkam bo'lishi kerak. mumkin.

Endi siz ikkita ingichka novdani olib, to'qish jarayonini boshlashingiz kerak. Arqon deb ataladigan uchlari eksenel tayoqlar yorig'ida yashiringan bo'lishi kerak.

Ikkita novdalar yo‘nalish bo‘yicha farq qiladi, biri avval o‘qlar ustidan o‘tadi, yoyi boltalar ostidan o‘tadi, keyin ular pozitsiyasini o‘zgartiradilar. Avval ichki qo‘llanmalarni o‘rashingiz kerak.

Ikki qator to‘qilgan (siz uchta shunday to‘qish qatorini yasashingiz mumkin), shunda siz nurlar orasidagi masofalar teng bo‘lishi uchun o‘qlar, xuddi quyosh kabi, aylana shaklida nurlar holatida bo‘linishi kerak.

Tugagan novdalarning uchlari tikilgan tomonga chiqib ketishi uchun harakat qilish kerak, shunda tubining old tomoni silliq va chiroyli bo‘ladi

Shoxchalar turli uzunliklarda olinishi kerak, shunda to‘planish bir tekisda sodir bo‘ladi turli joylar. Mahsulotning pastki qismi qanchalik katta bo‘lsa, xoch nurlari orasidagi masofa shunchalik katta bo‘ladi, shuning uchun agar mahsulot katta bo‘lsa, ko‘proq nurlardan foydalanish kerak.

Ish ta'riflari bilan mohir qalamlar uchun mebel-Mebel to‘qish allaqachon o‘z qo‘llari bilan bu hunarmandchilik ustalari tomonidan amalga oshiriladi, chunki bu tagliklarga ko‘plab taglik va savat to‘qish va tajriba orttirish zarur edi. Bundan tashqari, uzum to‘quv yordamida o‘z qo‘lingiz bilan mebel yasash uchun sizga nafaqat tajriba, balki ko‘proq materiallar va asboblari kerak bo‘ladi. Mebel kuch talab qiladi, chunki unga tortish kuchi ta'sir qiladi, masalan, savat yoki beshik tagida, shuning uchun birinchi navbatda tayoqlar ramkasi quriladi (qalinligi 2 sm va undan ko‘p). Keyinchalik, siz ramkaga tokchalarni birlashtirishingiz kerak, ular keyinchalik ingichka tayoqlar yoki chiziqlardan chiziqlar / lentalar bilan o‘raladi; to‘qish jarayonida qattqlik uchun muntazam ravishda perpendikulyar tokchalar qo‘shiladi. Siz to‘qishingiz mumkin har xil turlari to‘quvchilik

Shubhasiz, har bir uyda uzumdan to‘qilgan kichkina savat bor. Bo‘lar bilan bizning buvilarimiz bozorga shu kungacha borishadi va ko‘pchilik cherkovchilar hatto Pasxa tuxumlarini ham o‘zlarida olib yurishmaydi. Bunday savatning narxi ancha yuqori va juda asosli: tokni to‘g‘ri topib, keyin qo‘lda to‘qish kerak. Uzumdan to‘qish texnikasi unchalik qiyin ish emas, lekin bu sizning sevimli mashg‘ulotingizga aylanishi mumkin.

Nazorat savollari:

- 1.Savat to‘qishda ishlatigan qanday asbob va materiallarni bilasiz?
- 2.Qanday savat turlari mavjud?
- 3.Savat qanday maqsadlarda ishlatiladi?

2.12§-TO‘QIMACHILIK VA KASHTACHILIK SAN’ATI

To‘qimachilik sanoati — turli xildagi o‘simlik tolalari, jun va sun‘iy sintetik tolalardan turli gazlamalar, ip va boshqa maxsulotlar ishlab chiqaruvchi yengil sanoat tarmog‘i. To‘qimachilik sanoati tarkibiga to‘qimachilik xom ashyosini dastlabki qayta ishlash, ip gazlama, zig‘ir, kanop, jut tolasidan gazlama, shoyi, jun gazlama, noto‘qima materiallar, to‘r to‘qish, to‘qimachilikattorlik, trikotaj, kigiznamat bosish sohalari kiradi. To‘qimachilik sanoati mahsulotlari kiyimbosh va poyabzal ishlab chiqarishda, shuningdek, mebel, mashinasozlik sanoati va boshqalarda ishlatiladi. O‘zbekistonda To‘qimachilik sanoati yengil sanoatning yetakchi tarmog‘ini tashkil etadi.

To‘qimachilik buyumlari ishlab chiqarish qadim zamonlarda paydo bo‘lgan. G‘o‘za ekish, qo‘lda ip tayyorlash va gazlama to‘qish Hindiston, Xitoy, Misr va O‘rta Osiyoda mil.dan bir necha asr ilgari ma’lum bo‘lgan. To‘qimachilik sanoati mashinalashgan ishlab chiqarishga birinchi bo‘lib o‘tgan sanoat tarmogidir. Yevropada 18-asrning 2yarmidagi sanoat to‘ntarishi shu tarmoqdan boshlangan.

O‘zbekistonda To‘qimachilik sanoati uzoqtarixga ega. O‘rta asrlarda mahalliy hunarmandlar tayyorlagan atlas, beqasam, baxmal, banoras, zandanachi, olacha kabi mahsulotlar uzoq mamlakatlarda mashhur bo‘lgan, Buyuk ipak yo‘li orqali Yevropa va Yaqin Sharq mamlakatlariga chiqarilgan. Lekin mayda tarqoq hunarmandchilikni birlashtirib sanoat asosini yaratish va gazlamalar ishlab chiqarish esa faqat 20-asrning 20-yillaridan boshlandi.

1926 yilda Farg‘ona to‘qimachilik fabrikasining 1navbati ishga tushirildi (10000 urchuq va 300 to‘quv dastgohi), 1932 yilga kelib uning 2 va 3navbatlari ham qurildi (19900 urchuq, 906 to‘quv dastgohi). 1930 yilda Samarkand shoyi to‘qish fabrikasi ishlay boshladi. 1932 yildan Toshkent to‘qimachilik ktini qurish

boshlandi. 1935 y. bu kt gazlama ishlab chiqara boshladi (33630 urchuq, 1152 dastgoh).

To'qimachilik sanoati mashinalari, dastgohdari bazasini yaratishda 40-yillarda qurilgan "Toshtekstilmash" zdining hissasi katta bo'ldi. Urushgacha bo'lgan yillarda Qo'qon ip yigiruvpaypoq to'quv kti, Farg'ona, Toshkent trikotaj buyumlari fabrikalari, Marg'ilon shoyi kti, Samarqand yangi trikotaj fabrikasi barpo etildi. Urush yillarida (1941— 45) Toshkentga RostovDon shahridan trikotaj, Leningraddan ip, Marg'ilonga Ijevskdan shoyi to'qish, Farg'onaga yigiruvto'quv fabrikasi ko'chirib keltirildi. Natijada O'zbekistonda To'qimachilik sanoati o'sish sur'atlari tezlashdi. 50-yillarda yangi korxonalarni qurish, ishlab turgan korxonalarni kengaytirish davom etdi. 60-yillar o'rtalarida Namangan kastyumbop va shtapel gazlamalar kti qurila boshlandi. Toshkentda "Malika" trikotaj ishlab chiqarishkti, Buxoro to'qimachilik kombinati (1973— 76), Namangan noto'qima materiallar ishlab chiqarish birlashmasi (1974), Pop noto'qima materiallar kombinati (1977), Andijon ip gazlama ktining 1navbati (1981), Xiva gilam kombinati qurib ishga tushirildi. 80-yillarda yirik to'qimachilik korxonalarida bir qancha filiallar ochildi. Shuningdek, Paxtaobod, Chuvama, Qo'rg'ontepa, Marqamatda hamda G'ijduvon va Vobkentda fabrikalar qurilib ishga tushirildi. Filiallarda ham ishlab chiqarish texnologik siklining tugal bo'lishiga erishildi.

90-yillarda O'zbekiston To'qimachilik sanoati yangi sifat o'zgarishlari bosqichiga o'tdi. Respublikaning xorijiy mamlakatlar bn hamkorlik aloqalari tobora kengayib, chet ellik sheriklar bn barpo etilgan qo'shma korxonalar soni ko'payib bordi.

O'zbekiston To'qimachilik sanoatiini rivojlantirishning asosiy yo'nalishlaridan biri jahon bozoriga paxta tolasini chiqarish emas, balki jahon bozorida raqobatbardosh ip gazlama ishlab chiqarishni ko'paytirishdan iborat strategiya tanlandi. Shu maqsadda AQSH, Italiya, Turkiya, Pokiston, Hindiston, Koreya Respublikasi va boshqa mamlakatlar firmalari bn ip gazlama ishlab chiqaradigan yangi qo'shma korxonalar tashkil etildi. Korxonalarni chet el ilg'or

to'qimachilik texnologiyasi bn jihozlash boshlandi. 1993—94 ylarda "Buxoroteks" aksiyadorlik jamiyatiga Shveysariya, Germaniya uskunolari o'rnatildi. 1994 yilda Turkiyaning "Yazeks" korporatsiyasi bn hamkorlikda Qoraqalpog'iston Respublikasining Ellikqal'a tumanida to'liq texnologik siklli to'qimachilik majmui ishga tushirildi.

1995 — 2003 yillarda O'zbekiston To'qimachilik sanoatiga kiritilgan xorij sarmoyalari 519, 89 mln.dan ortiqroq AQSH dollarini tashkil etdi, sho' jumladan, Jan. Koreyaning "Kabo'l tekstaylz" kompaniyasi kiritgan investitsiya 186 mln., Turkiyaning "Timi", "Tipash" kompaniyasi 75 mln. (Namangandagi "Kosonsoy—Tikmen" kostyumbop va paltobop gazlamalar, jun choyshab va qo'lda to'qiladigan gilamlar uchun yigirilgan ip), "Bursel" firmasi 52, 9 mln. (Chinoz to'qimachilik kti), "Astop" firmasi 40, 3 mln ("Asnamtekstil"), Yaponiyaning "Marubeni" firmasi 60 mln. ("Silk Road", Namangan) AQSH dollaridan iborat bo'ldi. O'zbekiston To'qimachilik sanoatida eksportbop mahsulotlar ishlab chiqarish qajmi tobora o'sib bormoqda. O'zbekiston To'qimachilik sanoatida 2003 yilda 453, 3 mln. m² gazlama, shu jumladan, 415, 2 mln.m² ip gazlama, 167 mln. juft paypoq, 28, 6 mln. dona trikotaj mahsulotlari ishlab chiqarildi.

Chet mamlakatlarda To'qimachilik sanoati Hindiston, Xitoy, AQSH, Yaponiya, Buyuk Britaniya, Fransiya, Italiya, GFR, Misrda ayniqsa taraqqiy etgan. Rivojlangan mamlakatlar To'qimachilik sanoatida birinchi o'rinni paxta tolasidan ip gazlama ishlab chiqarish egallaydi, jun va shoyi gazlamalar ishlab chiqarish keyingi o'rinlarda turadi.

O'zbek milliy kiyimlarini tikishda ishlatiladigan asosiy matolarga ip-gazlama, ipak, nimshoyi va jun gazlamalar kiradi.

Ip-gazlama matolarning turlari va navlari juda ham ko'p. O'tmishda o'lkamizdagi butun-butun shaharlar faqat ma'lum bir nav va ranglardagi gazlamani to'qishga ixtissoslashgan edi. Badiiy to'quvchilikning mahalliy maktablari ham mavjud edi. Bo'larning bari matolarni bo'yash san'atining yuksakligi, mahalliy gazlama to'qish uslublari, ular qo'lidan

chiqadigan matolar rang-bo'yog'i va gullarining bir-biriga o'xshashligi, nafisligi bilan ajralib turadi.

Quyida mana shu matolarning ayrimlariga bir-ikki og'iz ta'rif berib o'tamiz: Beqasam- yo'l-yo'l gazmol bo'lib, undan erkak, ayol va bolalar uchun kundalik kiyiladigan to'nlar, ko'rpa-ko'rpachalar tikilgan.

Banoras- beqasamdan rang turlari bilan farqlanib, undan ayollarning ust kiyimi bo'lmish paranji tikilgan.

Paripashsha — beqasamdan qalinroq mato bo'lib, u paranji, shuningddek, chopon tikishda ishlatilgan.

Adras- abr iplar bilan gul solingan nimshoyi gazmoldir. Shuningdek, kanovuz, shoyi, xonatlas, guldor kimxob, duxoba kabilar ham keng qo'llanilgan. Shoyi va nimshoyi matolar- beqasam, adras, yakro'yo, katak shoyi, tovlanma shoyi, abrshoyi va hokazolarga turli-tuman gullar solingan. tayyorlangan ip gazlamalar: chit, bo'z, kolenkor, xom surpdan tikilgan kiyim-kechaklar kiyish rasm bo'ldi. Boy-badavlat kishilar esa kimxob, ipak, atlas, duxoba, rango rang movutlardan kiyim tiqtirib kiya boshladilar. Shunga qaramay, kosiblar dastgohidan chiqqan mahalliy gazlama: mato, bo'z, nimshoyi gazmol, adras, beqasam, podshoi, kimxob, xonatlas, katakshoyi kabilarning turli xillariga ham ehtiyoj katta edi.

Markaziy Osiyo gazmollarini ishlash va ularga gul solish texnikasi hiyla murakkab ish edi. Ularga gul-naqsh solishda ikki xil uslub qo'llanilganki, bu esa yo'l-yo'l va abr uslubida to'qilar edi. XIX asrga kelib, yo'l-yo'l gul solingan matolar xillari keng rasm bo'lib ketdi. Ip gazlama, shoyi, nim shoyi gazmollarga shu uslubda gul solina boshlandi. Mazkur turdagi gazlamalarni chiqaradigan to'quvchilik markazlari Samarqand, Urgut, Nurota, Buxoro, G'ijduvon, Zandona, Farg'ona vodiysida Namangan, Beshariq tumanlarida mavjud edi. Xorazm ustalari tayyorlagan gazlamalar ham o'ziga xos gullari bilan ko'zga tashlanib turadi. Matolarga gul bosishning usullaridan abrli iplar bilan gul solingan, bo'yoqlari yoyiq, qimmatbaho ipak gazmollarni ishlab chiqarishda qo'llanilgan. Abrband usuli bilan iplarni o'rab-bog'lab qo'yishdan iborat mazkur murakkab va sermehnat

jarayon asosan Farg‘ona vodiysi shaharlari va Samarqand, Buxoroda xonatlas to‘qishda qo‘llanilgan.

Atlas (arab.-tekis, silliq) – tanda ipi ham, arqoq ipi ham tabiiy ipakdan to‘qiladigan bir yuzlama silliq mato. Tanda ipi abrbandi usulida bo‘yab bezatiladi. Alohida ishlov berib Atlasga jilo beriladi, shunga ko‘ra u tovlanib turadi. Il gari mato yuziga kudung urilgan, hozirgi kunda Atlas issiq satxli baraban – kalandrdan o‘tkaziladi. O‘zbek Atlaslari rang-barang nafis gullarga boy, bu gullar bir-biri bilan uyg‘unlashib, matoda yaxlit go‘zal bir naqshni hosil qiladi. Atlasning tabiiy ipakdan to‘qilgan eng a‘lo navi sakkiz tepkili xonatlas deb ataladi. Xonatlasning barcha siri uning tuzilishi va to‘qilish usulidadir. Atlasning to‘qilish jarayoni: to‘rt tepkili Atlas to‘rt tepkili dastgohsa, sakkiz tepkili Atlas sakkiz tepkili dastgoxda to‘qiladi. Tandaga gulalar tandaning har sakkiz naxi to‘qilishda ustma-ust keladigan qilib ko‘tariladi, naxlar tepkilarga muvofiq-lashtirilib, gulalar o‘ynag‘ichlarga ulanadi. Tepki bosilganda gulaning biri pastga tortilib, ustma-ust yotgan naxlardan birining komi ochi 1 ad i va orasidan birinchi arqoq ipi o‘tadi, ikkinchi tepki bosilsa, ikkinchi komi ochilib, ikkinchi arqoq ipi o‘tadi. Shu tariqa sakkiz nax orasiga sakkiz arqoq ipi ustma-ust tushib, tanda ipi matoning ustiga tomon joylana borib to‘qima bir yuzlamaga aylanadi.

Atlas-Tushuntirish matnlari bo‘lgan muayyan tizimli xaritalar to‘plami, jildlar yoki ayrim varaqlar yig‘indisi shaklida nashr qilinadi (qarang Geografik atlas);

Maxsus albomlar – anatomik Atlas va hokazo nomi.

„Atlas“ – amerika eltuvchi raketalar turkumining nomi; „Atlas“ sayyoralar aroballistik raketasi dastlabki ikki pog‘onasi sifatida foydalaniladi. Start massasi – 125 – 135 t, umumiy uzunligi 31 – 35 m. „Atlas-Ajena“ va „Atlas-Sentavr“ variantlari mavjud. „Midas“, „Samos“ YESYni, sayyoralararo avtomatik stansiyalar „Reynter“, „Mariner“ va boshqalarni parvoz qildirish uchun qo‘llaniladi. Raketa dvigateli yonilg‘isi – suyuq kislorod va kerosin.

Qadimda Atlaslar dastaki dastgoh (qo‘l do‘kon)larda to‘qilgan. Hozir dastaki dastgoxlarda ham, mexanik dastgoxlar (to‘quv stanoklari)da ham to‘qiladi. Mexanik dastgoxlarni elektr dvigatel harakatlantiradi. O‘tmishda Atlasning bir

kiiimligi yaxlit holda ham, ikki bo‘lakka bo‘lib ham sotilgan. Ikki bo‘lakka bo‘lingan Atlasning har bir bo‘lagi bir toqa Atlas, ikkala toqasi bir jo‘ra Atlas deb nomlangan. Atlasni toqa-jo‘ra qilish 1930-yillarda urfdan qoldi. Atlas to‘qish Marg‘ilonda juda qadimdan rivojlangan, boshqa joylarga shu yerdan tarqalgan. 20 – asr boshlarida bu yerda yuzlab Atlas to‘quvchi kosiblar bo‘lgan, 20-yillarda ular 4 ta sanoat artellariga uyushgan. 1963-yilda bu artellar birlashtirilib yirik korxona – „Atlas“ firmasiga aylantiriddi. 1976-yildan Marg‘ilon Atlas ishlab chiqarish birlashmasi. Atlas to‘qish, ayniqsa, Namangan (Namangan shoyi ishlab chiqarish birlashmasi), Xo‘jandda, shuningdek Andijon, Qo‘qon, Samarqand shaharlarida rivoj topgan. Atlasdan ayollar liboslari, ko‘rpa, ko‘rpachalar, erkaklar kiyig‘i va boshqa buyumlar tayyorlanadi. Eng mashhur Atlaslar: „Qora atlas“, „Bargi qaram“, „Chaqirim“, „Yahudiy nusxa“, „Nomozshomgul“, „Shaxmat“ „Qora ko‘zim“ va boshqa O‘zbekiston Atlaslari respublika hududidan tashqari – xorijiy mamlakatlarga ham chiqarilmoqsa. 1967-yilda Monreal (Kanada)da o‘tkazilgan Xalqaro ko‘rgazmada, 1978-yilda Yugoslaviyaning Zagreb shahrida bo‘lib o‘tgan Xalqaro yarmarkada xonatlas Oltin medal bilan mukofotlandi. Toshkent Modellar uyida xonatlas dan tikilgan tayyor kiyimlar 1970-yilda Yaponiya (Osako)da, 1987-yilda Budapesht kuzgi yarmarkasida, 1988-yilda Bag‘dodda, 1989-yilda Hindiston (Dexli)da bo‘lib o‘tgan Xalqaro yarmarkalarda, AQShning Vashington (1998) va Chiqago (1999) shaharlarida xususiy yig‘imlardagi o‘zbek Atlaslari namoyish etildi.

Kashtado‘zlik, kashtachilik — kashta tikish kasbi, amaliy san’atning qad. sohalaridan biri. Arxeologik topilmalar Kashtado‘zlikning deyarli barcha xalqlarda qad.ligini, iqlim, tabiiy sharoit, mu‘it bilan bog‘liq holda har bir xalqning madaniyati, san’ati, kasb-hunar turlari bilan birga, ularning ta’sirida rivoj topganini ko‘rsatadi. Kashtado‘zlikning paydo bo‘lishi teridan qilingan kiyimlarda bog‘lam va choklarning yuzaga kelishi bilan bog‘liq. Davrlar davomida toshdan suyak bigizlarga, undan metall bigizlarga o‘tish b-n, shuningdek, to‘qish, mato to‘qish, bo‘yash va b. ishlar bilan bog‘liq. Kashtado‘zlik taraqqiyotini Qad. Osiyo, Yevropa, Amerika madaniy yodgorliklari, adabiy manbalardagi kashtalar tasvirida,

shuningdek, saqlanib qolgan Kashtadoʻzlik namunalarida kuzatish mumkin. Kashtadoʻzlik mahsulotlarining eng qad. nusxalari saqlanmagan. Kashtadoʻzlik rivojlangan xalqlarda unga tasviriy sanʼatning taʼsiri katta boʻlgan. Mac, 11-asrga oid ingliz kashtalarida jang lavhalari aks ettirilgan. 12-asrga mansub rus kashtalarida Vizantiya ikona sanʼatining taʼsiri koʻzga tashlanadi. Xitoyda 14-asrdan „syuxua“ (ignali tasvir) nomi bilan mashhur boʻlgan kashtali namoyonlar uslub jihatdan shoyiga tush bilan ishlangan manzara janriga yaqin.

Yevropada Kashtadoʻzlik Uygʻonish davrida yuqori pogʻonaga koʻtarildi. Davrning buyuk rassomlari (mas, Perujino, Botticelli va b.) kashtaduzlar uchun andazalar tayyorlab berishgan, bu esa kashtalarning badiiyligini oshirgan. Kashtadoʻzlikda qimmatbaho toshlardan ham foydalanilgan, ip, jun, ipak, zar va kumush suvi berilgan iplar ishlatilgan. 18-asr da Yevropada aslzodalar kiyimini bezashda kashtalardan foydalanib tayyorlangan Kashtadoʻzlik buyumlari keng tarqalgan.

19-asrning 2-yarmida kashta tikish mashinasi ixtiro etilgach, sanoati rivoj topgan mamlakatlarda Kashtadoʻzlik korxonalari vujudga kela boshladi, i.ch.ni yoʻlga qoʻyilishi anʼanaviy Kashtadoʻzlikni inqirozga uchratdi. Kashtadoʻzlik dagi mavjud anʼanalar susayib ketdi, arzon baho mashina kashtalari katta maxrrat va koʻp mehnat talab qiladigan qoʻl kashtalarini siqib chiqardi. Lekin bir qancha mamlakatlarda mashina kashtasi bilan bir qatorda qoʻlda kashta tikishga alohida eʼtibor berilmoqda, kashtadoʻzlarning ishlari muzeylarni, jamoat binolarini bezamokda.

Oʻrta Osiyoda Kashtadoʻzlik mahsulotlarining qad. xillari deyarli saqlanmagan. Muzeylardagi palak, soʻzana, choyshab, kirpech, zardevor singari badiiy buyumlar va kashtali kiyimlar faqat 19-asrga mansub.

14—15-asrlarga oid kitoblardagi miniatyuralar Kashtadoʻzlikning bu yerda qadimdan keng rivojlanganini koʻrsatadi. Jumladan, Amir Temur saroyida yashagan ispan elchisi Rui Gonzales de Klavixo oʻz esdaliklarida saroyda kashta bezaklarini tomosha qilganini yozgan. Behzod „Zafarnoma“ qoʻlyozmasiga ishlagan „Temur taxtda“ miniatyurasida (1467) kashtali chodirni ham aks ettirgan.

O'rta Osiyoda, ayniqsa, o'zbek, turkman, tojik ayollari urtasida Kashtado'zlik keng tarqalgan. Kiyimlar oilada tayyorlangan, badiiy buyumlar (so'zana, kirpech, dorpech, choyshab, oynaxalta, choyxalta va b.)ning asosiy qismlari har bir xonadonning o'zida tayyorlangan.

Kashta choklari, kashta tikish va uslublarining turli-tumanligi o'zbek kashtado'zlarining katta san'atidan dalolat beradi. Mas, Nurota, Buxoro, Samarqand Kashtado'zlik mahsulotlari ko'proq yo'rma chok b-n, Shahrisabzda yo'rma, kandaxayol, iroqi, Toshkentda esa ko'proq bosma chok bilan tikilgan. Ijtimoiy hayotda ro'y bergan o'zgarishlar Kashtado'zlik an'alariga, mahsulotning turlariga ta'sir ko'rsatgan. Mac, hozir bo'g'joma, dorpech, oynaxalta kabi ashyolar o'z ahamiyatini yo'qotdi, paranji, kaltacha kabi kiyimlarni faqat muzeylardagina uchratish mumkin. Do'ppi, sumka, nimcha, kavush, kirpech, so'zana kabi badiiy buyum va ashyolar zamonaviy did bilan bezatilmokda, shakl va badiiy bezaklarida katta o'zgarishlar ro'y berdi. O'zbek kashtado'zlari buyum bezaklarida amaliy bezak san'atining boshqa turlaridagi naqshlardan andaza olganlar, kashtalarda o'simliksimon tasvirlar, shox, gulband, guldastalar ko'p uchraydi. Naqsh mujassamotida asosiy bezak matoning o'rtasida bo'lib, hoshiyalar qo'shimcha bezak hisoblanadi. Lekin hoshiya bezagi mahorat bilan ishlangan kashtalar ham ko'p. Ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi, kandakorlik, naqqoshlikda uchraydigan islmiy gul (naqsh) lar Kashtado'zlikda ham ko'p uchrashi chizmakash (naqqosh)lar amaliy bezak san'atining turli sohalariga chizma (naqsh)lar tayyorlaganini ko'rsatadi. Kashtado'zlikda chizmakashlar yaratgan naqsh(gul)lar asosida kashtado'zlar badiiy buyum yaratadilar. Kashtado'zlikda ishlatiladigan asosiy ish qurollari: igna, ilmoqli igna, ilmoqli bigiz, angishvona, chambarak va b.; keng tarqalgan chok turlari: bosma, kandaxayol, chindaxayol, xomdo'zi, yurma, iroqi popur, ilmoq, baxya va b.

O'zbek xalqining qadimiy amaliy san'ati deyilganda, xalq hunarmandchiligining asosini tashkil etib kelgan, hunarmandlarning qo'llari bilan yaratilgan badiiy ashyolar va ularning o'ziga xos xususiyatlari tushuniladi. "Kashtachilikda sovg'abob buyumlar tayyorlash texnologiyasi", mavzuli bitiruv

malakaviy ishi o'zbek milliy amaliy san'ati turlaridan biri hisoblangan kashtachilik san'ati haqida bo'lib, barcha "Amaliy bezak san'ati" fani o'qituvchilari, umumta'lim maktablari va to'garak o'quvchilarining ushbu san'at sohasidagi nazariy va amaliy bilimlarini shakllantirishga qaratilgan bo'lib, kelajakda yoshlarni avloddanavlodga o'tib kelayotgan milliy an'analar asosida voyaga yetkazishni maqsad qilib qo'yadi. Bitiruv malakaviy ishning I-bobida asosan kashtachilik san'ati tarixi, Shofirkon kashtachilik san'ati maktabini o'rganib chiqish va qiyosiy tahlil qilishdir. Kashtachilikda ramziy naqshlar ma'nosi va kashtachilikda sovg'abob buyum turlari haqida fikr yuritilgan. Kashtachilikning tarixi va o'ziga xos tomonlari, kashtachilik san'atining turlari, kashtachilikda naqshlarning turlari, kashta tikish asboblari va moslamalari, kashta tikishda rang tanlash haqida keng ma'lumot berilgan. Bitiruv malakaviy ishning II - bobida bajarilishidan asosiy maqsad - kashtachilikda kompozitsiya qonunlariga rioya qilish, ranglar simvolikasi, hamda kashtachilikda sovg'abob buyumlar tayyorlash texnologiyasi haqida so'z yuritilgan. Vazirlar Mahkamasining 1.12.2017 yildagi 957-sonli qaroriga asosan O'zbekiston Badiiy Akademiyasi faoliyatini rivojlantirish va yanada takomillashtirishga doir qo'shimcha chora-tadbirlar to'g'risidagi qarori ijrosi yuzasidan O'zbekiston Badiiy akademiyasi Ustavi tasdiqlandi. Hujjatga ko'ra, quyidagilar O'zbekiston Badiiy akademiyaning asosiy vazifalari hisoblanadi:

O'zbekiston tasviriy va amaliy san'atini yanada rivojlantirish, shaxsiy va ijodiy ko'rgazmalar uchun keng imkoniyatlar yaratib berish hamda ijodkorlarning badiiy salohiyatini oshirish chora-tadbirlarini amalga oshirish; 4 jahondagi yetakchi badiiy akademiyalar, ushbu yo'nalishdagi ta'lim muassasalari, tashkilotlar, atoqli madaniyat va san'at arboblari bilan ilg'or tajribani almashish maqsadida har tomonlama ijodiy hamkorlik aloqalarini rivojlantirish; ijodkorlar va iste'dodli yoshlarni ijtimoiy-iqtisodiy muhofaza qilish hamda Badiiy akademiya tizimidagi tashkilotlarning moddiy-texnik bazasini mustahkamlash; xalqimizning boy madaniy merosini, tasviriy va amaliy san'at hamda dizayn an'analarini rivojlantirish maqsadida O'zbekiston Badiiy akademiyasi Badiiy ijodkorlar

uyushmasining faoliyatini muvofiqlashtirish; tasviriy va amaliy san'at hamda dizayn yo'nalishidagi ijodkorlarning milliy o'zlikni anglash g'oyalarini tarannum etuvchi yuksak darajadagi yorqin san'at asarlarini yaratishdagi faoliyatini rag'batlantirish va bolalar san'atini rivojlantirish bilan bog'liq chora-tadbirlarni amalga oshirish; Badiiy akademiya tizimidagi ta'lim muassasalarining faoliyatida badiiy ta'lim uzviyligi hamda uzluksizligini ta'minlashga erishish maqsadida ixtisoslashtirilgan san'at maktab-internatlari va o'rta maxsus ta'lim muassasalari uchun boshlang'ich badiiy ta'limni yo'lga qo'yish; O'zbekiston madaniyati va san'atining taraqqiyoti yo'lida tasviriy va amaliy san'at, dizayn va xalq hunarmandchiligi sohalari bo'yicha yuqori malakali mutaxassislar tayyorlash maqsadida Badiiy akademiya tizimidagi ta'lim muassasalarining faoliyatini xorijiy tajriba asosida takomillashtirish; tasviriy va amaliy san'at hamda dizayn yo'nalishida etuk mutaxassislarni tayyorlash tizimini takomillashtirish, Badiiy akademiya markaziy apparati va uning hududiy bo'linmalari faoliyatini kuchaytirish, bu boradagi vazifalarni amalga oshirishning zamonaviy, ta'sirchan usul va shakllarini tizimli asosda rivojlantirib borish; O'zbekistonda va xorijda keng ko'lamli ko'rgazmalar tashkil etish orqali milliy san'atimiz yutuqlarini dunyo jamoatchiligiga tanitish, konferenstiya, biennalelar va boshqa anjumanlar o'tkazish.

Asosiy vazifalaridan kelib chiqqan holda Ustavda Badiiy akademiyaning tegishli yo'nalishlar bo'yicha asosiy funkstiyalari mustahkamlangan, huquq va majburiyatlari, rahbariyatning asosiy funkstional vazifalari va javobgarligi 5 belgilangan, Badiiy akademiya tarkibiga kiruvchi muassasalarning faoliyatini tashkil etish masalalari hal etilgan hamda Badiiy akademiyaning haqiqiy a'zolarining huquq va majburiyatlariga ta'rif berilgan. Tasviriy va amaliy san'at o'qituvchisi boshqa fan o'qituvchilari kabi birinchi galda eng yuksak fazilatli, axloqiy pok, iymon va e'tiqodli, halol va sofdil, talabalarga, o'smir va yoshlarga nisbatan o'ta mehribon, o'ta talabchan va o'zbek xalqining urf-odatlarini, an'alarini mukammal biladigan va hurmatini joyiga qo'yadigan bo'lishi kerak. O'qituvchining kasbiy xususiyatlari borasida to'xtalganda shuni ta'kidlash lozimki,

u eng avvalo o'z kasbining jonkuyari, uni dildan sevadigan, o'z ishiga ijodiy va ilmiy yondoshadigan shaxs bo'lmog'i ta'lab etiladi. Bu shaxsda yangi bilimlar va ilg'or tajribalariga chanqoqlik, muhimi unda tashkilotchilik, kuzatuvchanlik, qat'iylik va insoniylik xususiyatlari yaqqol sezilib tursin. O'qituvchi amaliy san'atdan maxsus bilim va malakalar bilan qurollanmasdan turib muallimlikni bajara olmaydi yoki o'quvchi yoshlarga tabiat go'zalligini, ona Vatanimizning tarixini, milliy merosimizning tarixini ta'riflab bera olmaydi, hamda o'z kasbiga qiziqтира olmaydi. Bugungi talaba, bo'lajak pedagog, o'zbek xalqining hamda o'tmishi bor bo'lgan Markaziy Osiyo xalqlarning amaliy va tasviriy san'at borasidagi noyob namunalarini o'zlashtirgan bo'lishi va to'laligicha o'quvchi yoshlarga ulashmog'i ayni davr talabidir. Shu sababli bo'lajak rassompedagoglarga quyidagi talablar yuklanadi:

- O'zlari ta'lim berishi lozim bo'lgan o'smir va yoshlarga san'at sirlarini, madaniy meros namunalarini har tomonlama o'rgatish;

- Ayni yangilanish, rivojlanish davrida yosh avlodni bilimdon, yaratuvchan, yuksak madaniyatli va mustaqil mamlakat taqdiri uchun mas'ul shaxslar qilib tarbiyalash;

- Ulug'vor bunyodkorlik ishida malakali, g'ayratli o'qituvchilar yoshlar peshqadamlik qilmoqlari uchun, zamon talablariga javob beradigan yuqori malakali, ongli mutaxassis kadrlar tayyorlash;

- Talabalarni tasviriy san'at yo'nalishi bo'yicha ijodkorlikka yetaklash, layoqat sezilganda esa astoydil o'rgatish uchun maxsus maktab yoki to'garaklarga jalb etish:

- O'quvchi va yoshlarga amaliy va nafis san'at sirlarini o'rgatish borasida o'z ustida doimo izlanish, talabalar faoliyatini rivojlantirib, to'g'ri va asosli shakllantirish uchun 6 pedagogik qoidalar asosida tajribalar olib borish:

- Turli davr, turli xalqlarga mansub tasviriy san'at asarlarini mushohada qila olmog'i va uni tushunish sirlarini yoshlarga ulashish uslublariga ega bo'lish:

- a) Tasviriy san'at insonni shakllantirishdagi muhim va ishonchli vositalardandir, bunday imkoniyatni har bir mashg'ulotda qo'llash uchun yangicha

uslub va mumkin bo'lgan usullarini ishga solish hamda amalda qo'llay olish mahoratini o'rgatish:

b) Zamon talabi bilan dars va mashg'ulotlarni noan'anaviy dars rejalari bilan o'tkazish:

v) Jahon andozalariga xos yangi texnologiyalarini o'rganib, darsda qo'llay olish mahoratini egallashi kerak.

Amaliy san'at o'zining spetifik xususiyatini, sinfiyligini namoyon etib, hukmron sinfning ideologiyasini targ'ib etuvchi kuchli g'oyaviy qurolga aylandi. Lekin shunga qaramay, omma orasidan yetishib chiqqan iste'dodli ijodkorlar mehnatkash xalq ommasining orzu - istaklarini, ularning go'zallik va xudbinlik, olijanoblik va insonparvarlik haqidagi tushunchalarini ifoda etuvchi asarlar yaratdilar.

Xalqning turmushi, xulq va odatlari, yutuqlari ularning asarlarida o'z ifodasini topdi. Har bir davrda mavjud bo'lgan ana shunday san'at hayot go'zalliklarini tasvirlab, odamlarda yuksak xislat va fazilatlarni kamol toptirdi, ularni tenglik, ozodlik, birodarlik, yorqin kelajakka intilish yo'lidagi kurashga da'vat etdi. Bizning mamlakatimizda amaliy san'at tarbiyaning kuchli vositasi bo'lib, kishilarni ilg'or qarashlar bilan qurollantirishda, mustahkamlashda, ularning kelajakka ishonchi va kommunistik axloq asoslarini mustahkamlashda muhim o'rin egallaydi.

Ijodkorlarimizning, haqqoniy va hayotbaxsh g'oyalar bilan sug'orilgan asarlari, insonoyat uchun shodlik va ilhom manbai hamda axloqiy tarbiya vositasi bo'lib xizmat qilib kelmoqda.

Kashtachilikda sovg'abob buyumlar tayyorlash texnologiyasiga bag'ishlangan bo'lib, barcha amaliy san'at fani o'qituvchilari, san'at litseylari, o'rta umumta'lim maktablari va to'garak o'quvchilarining ushbu san'at sohasidagi nazariy va amaliy bilimlarini shakllantirishga qaratilgan. Kelajakda 7 yoshlarni avloddan-avlodga o'tib kelayotgan milliy an'analar asosida voyaga yetkazishni maqsad qilib qo'yadi. Bitiruv malakaviy ishning asosiy maqsadi – amaliy san'at turlarini, uning texnologiyasini o'rganib chiqib, qiyosiy tahlil qilishdir. Maqsaddan kelib chiqqan

holda bir qator aniq vazifalar qo'yilgan: Kashtachilik san'ati tarixiga bir nazar, Shofirkon kashtachilik san'ati maktabining tahlili, kashtachilik san'atida ramziy naqshlar ma'nosi, kashtachilikda bezalgan sovg'abob buyum turlari. Shular bilan bir qatorda, kashtachilik san'atida qo'llaniladigan asbob-uskunalar va ipak turlari, sovg'abob buyumlarni kashtachilikda bezashda kompozitsiya qonuni, ipakni tabiiy ranglarga bo'yash texnologiyasi, kashtachilikda ranglar simbolikasi va rang tanlash hamda kashtachilikda sovg'abop buyum tayyorlash texnologiyasidir. Tadqiqot ob'yekti: O'rta umumta'lim maktablarida va maktabdan tashqari muassasalardagi amaliy san'at to'garaklari tashkil qilish, dars jarayonida va to'garaklarda amaliy san'at tarixi va texnologiyasi, xususan kashtachilik san'atiga b'olgan qiziqishlarini yanada oshirish, dars jarayonida yangi pedagogik texnologiyadan keng ko'lamda foydalanish va amaliy san'at turlarini yoshlarga o'rgatishda qo'llash jarayoni. Tadqiqot predmeti: Xalq amaliy bezak san'atining kashtachilik san'atiga oid to'garaklarni tashkil etish shakllari va uslublarini ishlab chiqish va amalda qo'llash. Yoshlarga O'zbekistonning mashhur hunarmand ustalari haqida keng ma'lumot berish va ish uslublari bilan tanishtirish va ularga bo'lgan muhabbat ruhida tarbiyalash. Tadqiqotning ilmiy yangiligi: Amaliy san'at fanidan to'garaklarini yangi zamonaviy uslubini ishlab chiqarish, unda o'quvchilarga o'rgatish jarayonida yangi pedagogik texnologiyalardan keng foydalanish va amalga tadbiiq qilish, tarixiy muzeylarha, mashxur rassomlarning uy muzeylarida ekskursiyalar tashkil qilish, rassomlar bilan uchrashuvlar va mahorat darslari tashkil qilish.

Kashtachilik san'ati tarixi-O'zbekistonda kashtachilik juda keng tarqalgan bo'lib, oilada har bir ayol kashta tikishni bilishi kerak bo'lgan. Shuning uchun har bir oila o'zi uchun so'zana, dorpech, oynaxalta, choyxalta, tuzxalta va boshqalarni o'zi tayyorlagan. Bundan tashqari, uzatiladigan qiziga ham bezak buyumlari masalan, so'zana, choyshab, oynaxalta, choy xalta, zardevor, palak, gul-ko'rpa, bo'g'joma (kam ishlatiladigan buyumlar, taxlangan ko'rpalarni o'rab qo'yadigan), parda, belbog', yostiq ustiga yopiladigan mato, do'ppi, ko'ylak, dastro'mol, hamyon, qiyiq, joynamoz, sumka, nimcha va boshqalarni badiiy did bilan

bezatishgan. Shu kungacha kashtachilik buyumlari eng qimmatli hunar namunasi sifatida e'zozlanib kelinmoqda. Yosh qizlar to'qqiz yoshidan boshlab kashta tika boshlagan. Onasidan va ustozidan o'rgangan naqshlarini turli xil naqshlar bilan boyitgan holda matoga sayqallashtirib borgan. Naqsh tikish bu yo'nalishdagi eng oson usul sanaladi va buning uchun chizib olingan naqsh iplar bilan tikilib to'ldirilsa bo'ldi. Uning yo'llari katta yoki kichik bo'lishiga unchalik ham ahamiyat berilmaydi. Bosma tikishda esa, choklar orasi yaqin bo'lishiga e'tibor qaratiladi. Tikilgan choklar orasi qanchalik yaqin bo'lsa, shunchalik chiroyli bo'ladi. Buning uchun bir yo'l tikiladi va uning ustidan bosib yana bir marta qarama-qarshi yo'nalishga chok yuritiladi. Eng asosiysi shundaki, ustidan bosib tikilgan chok kashtaning boshlanishida qaysi tomonga yo'nalgan bo'lsa, oxirigacha shu yo'nalishda bo'lishi shart. Donalab tikish esa, kashtachilikning eng qiyin turi sanaladi. Bunda har bir chok dona-dona, yonma-yon va maydalab tikiladi va iplarning tagidan mato ko'rinmasligiga e'tibor berish kerak. Agar mato iplarning tagidan ko'rinib tursa, ekspertlar tomonidan bu asil kashtachilik namunasi sifatida e'tirof etilmaydi. Ba'zan sotish uchun tikilgan so'zanalarda bu holni kuzatish mumkin. Talab darajasida tikilgan so'zanalari qimmatbaho deb baholanadi.

Qo'lda tikilgan kashta mashinada tikilgandan ko'ra, bir necha baravar qimmatroq va asilroq bo'ladi. 9 Eng mohir chevaralarda kashtaning unchalik ko'rinmaydigan biror joyiga tumor yoki ko'zmo'nchoq tasvirini tushirish yoki ataylab naqshning kamgina joyini bitirmasdan qo'yish odati ham uchraydi. Kashtachilik - kashta tikish kasbi, amaliy san'atning qadimiy soxalaridan biri bo'lib kelgan. Arxeologik topilmalar kashtachilikning deyarli barcha xalqlarda qadiymiyligini, iqlim, tabiiy sharoit, muxit bilan bog'liq xolda xar bir xalqning madaniyati, san'ati, kasb xunar turlari bilan birga, ularni tasiri bilan rivoj topganini ko'rsatadi. Kashtachilikni paydo bo'lishi teridan qilingan kiyimlarda bog'lam va choklarni yuzaga kelishi bilan bog'liq. Kashtachilik taraqqiyotni Qadimgi Osiyo, Yevropa, Amerika, madaniy yodgorliklari adabiy manba'lardagi kashtalar tasvirida, shuningdek, saqlanib qolgan kashtachilik namunalardan kuzatish mumkin. Kashtachilik maxsulotining eng qadimiy nosxalari saqlanmagan.

Kashtachilik rivojlangan xaqalarda unga tasviriy san'atni tasiri katta bo'lgan. Masalan: XI asrga oid ingliz kashtalarida jang lavxalari aks ettirgan.

XIX asrning ikkinchi yarmida kashta tikish mashinasi ixtiro etilgach, sanoati rivoj topgan mamlakatlarda Kashtachilik koronalar vujudga kela boshladi. Ishchilarni yo'lga qo'yilishi an'anaviy kashtachilikni inqirozga uchratdi. Kashtachilikdagi mavjud an'analar susayib ketdi, arzon boxo mashina kashtalari katta mahorat va ko'p mehnat talab qiladigan qo'l kashtalarini siqib chiqardi. Kashtachilik - O'zbekiston amaliy bezak san'ati turlari orasida o'zining qadimiy an'analarga ega bo'lgan san'at turi hisoblanib O'rta Osiyoning yirik savdo hunarmandchilik markazlari va qishloqlarida keng tarqalgan. San'atning ushbu turi o'zining poetik rang – barangligining saqlab qolishi bilan birga xalq orasida qadrlanib, o'z mohiyatini yo'qotmadi. Kashtachilik asosan 6 ta hududiy guruhlariga, ya'ni maktablarga bo'linadi. Jumladan, Nurota, Buxoro, Samarqand, Shahrisabz, Toshkent hamda Farg'ona kashtachiligi maktablaridir. So'zana ornamentining ayrim joylarida guldastali guldonlar hamda guldastaning o'rtasida anor shaklini ko'rishimiz mumkin. Mallarang, tillarang, havorang, pushti, nofarmon och yashil ranglar bir – birlari bilan uyg'unlashib, so'zanaga o'zgacha bag'ridillik baxsh etadi. Kashtachilik hamma davru zamonlarda ham ijtimoiy ahamiyat kasb etgan. Hunarli xor bo'lmas, deganlaridek, qo'lida hunari bo'lgan xotin - qizlar o'ziga kerakli bo'lgan narsalarni sotib olishga shu hunari tufayli orttirgan mablag'ini ishlataverishi mumkin. O'zbek milliy kashtachilik san'ati xalq amaliy bezak san'atning eng qadimiy va go'zal turlaridan biri bo'lib, u xalqning o'z turmushini go'zal qilish istagi natijasida yuzaga kelgan. Hozirgi kungacha kashtachilikda yaratilgan badiiy buyumlar o'ziga xos go'zallik, nafis bezaklarning rang - barangligi bilan kishilarni lol qoldirib kelmoqda. Badiiy kashtachilik uzoq tarixga ega ekanligini, arxeologik topilmalar va yozma manbalar yil sayin isbotlab bermoqda. O'zbek kashtachiligi iqlim, tabiiy sharoit, muhit bilan bog'liq holda barcha kasb-hunarlari bilan birgalikda rivojlanib kelmoqda. Kashtachilik san'atining eng qadimiysi saqlanib qolmaganligi barchaga ma'lumdir. XIV-XV asrlarga mansub miniatyuralar orqali kashtachilik san'atining qadimdan

rivojlanganligini ko'rish mumkin. Ispan elchisi Rui Gonzales de Klavixo Amir Temur saroyida o'zbek milliy kashta bezaklarini ko'rganini o'z kundaligida yozib qoldirgan. 1467-yilda Kamoliddin Behzod «Zafarnoma»ga ishlagan «Temur taxtda» miniatyurasida chodirga ishlangan kashtachilik kompozistiyasini aks ettirgan. O'zbek kashtachilik buyumlarida asosan stillashtirilgan o'simliksimon naqshlarni uchratish mumkin. Qadimiy an'analarga ko'ra, o'zbek oilasida tug'ilib, voyaga etgan qizlar, ya'ni bo'lajak kelinlar, o'z seplarini o'z qo'llari bilan tayyorlashlari kerak bo'lgan. Kashtachilikda bajarilgan buyumlar nozik, chiroyli va o'zida ramziy ma'nolarni aks ettirishi kerak bo'lgan. Bu so'zanalarda o'zining san'ati va tabiatiga ko'ra go'zallik haqidagi orzularini ifodalashga harakat qilganlar. Respublikamizning istiqbolga erishish, yo'qolib borayotgan qadimgi milliy an'anaviy hunarmandchilik va xalq amaliy san'atining qayta tiklashga va unga yosh avlodni qiziqtirishga keng yo'l ochib berdi. An'anaviy xalq amaliy bezak san'ati markazlaridan biri ko'hna Buxoro shaxridir. Bu shahar Buyuk ipak yo'li chorrahasida joylashganligi, qadimdan Movarounnahr poytaxtlaridan biri bo'lib, boshqa ko'plab mintaqaviy shaharlar madaniyati, adabiyoti va san'atining shakllanishida muhim o'rin tutadi. Dunyoning turli burchaklaridan keltirilgan me'mor ustalar, olimlar, ulamolar Buxoro madaniyatining shakllanishida katta o'rin tutganlar. 11 XIX asrda shahar Buxoro amirligining poytaxti edi. Buxoro amirligi davrida ajoyib shaharda qo'li gul ustalar ishlaganlar. Buxoro shahrida ikki yuzdan ortiq mahalla va guzarlar bo'lib, ularning har birida turli kasb namoyondalari istiqomat qilishgan va shahar aholisining 25 foizini hunarmandlar tashkil qilgan. Amir saroyida 400 ga yaqin ustalar, xalq amaliy san'ati namoyondalari: ajoyib kashtado'z va to'quvchilar, zardo'zlar, misgarlar, kandakorlar, kulollar, zargarlar, xattotlar, gilamboflar, o'ymakorlar va naqqoshlar ijod qilganlar. Bu borada Buxoro xalq san'atining har bir turi yuksak professionallikka erishgan. Hozir Respublikamizning barcha viloyatlarida tiklanib borayotgan hunarmandchilik va amaliy san'atning noyob turlari o'zining taraqqiyot bosqichida ko'p yillar va asrlar bosib o'tgan yo'lida goh yuksalgan, goh pasaygan, lekin unda badiiy an'analarning avloddan avlodga o'tishi hech qachon

to'xtamagan. Buxoro shaxrida kashtachilikning ko'plab nodir turlari ishlab chiqarilar edi.

Buxoro shaxrida tayyorlangan kashtalar o'zining ko'p katta bo'lmagan shakllari bilan ajralib turadi. Bu kashtalarda Buxoroning ming yillik tarixiga ega me'moriy yodgorliklaridagi g'isht, loy, sopol, koshin devoriy bezaklarning va naqshlarning ta'sirini ko'ramiz. Buxoro shahrida turli millatlar yonma-yon yashaganlar, ularning ko'p asrlik birgalikdagi turmushi shaharning boy, o'ziga xos an'analarini va urf-odatlarini dunyoga keltirgan. Buyuk ipak yo'li chorrahasida joylashgan shahar aholisining aksariyati kosiblardan iborat bo'lgan. Kashtachilik buyumlarining asosiy iste'molchilarining aksariyati ham ularning o'zlari bo'lishgan, shuning uchun ham bu davrda yaratilgan Buxoro kashtalari yuksak mahorat va nozik did bilan yaratilgan. Bu kashtalar asosan kosibiy oq rangli ip gazlama karbosga sidirg'a shoyiga, atlasga, adrasga va hisoriga sof ipak bilan tikilgan. Buxoro kashtalari asosan yo'rmado'zi, ilmoq, kandaxayol, daravsh, duro'ya uslublarida bajarilgan. Buxoro kashtasida yuksak mahorat bilan qo'llanilgan yo'rma choki buyum yuzasidagi qo'shimcha qabariq – bo'rtma ko'rinishli naqsh gul hosil qiladi, undagi naqsh gullaridagi ipak iplar ranglarning uyg'unligini ta'minlaydi. Kashta naqshining har bir unsiri igna yoki bigiz bilan yo'rma chokida alohida-alohida tikilgan. 12 Chok yo'nalishining o'zgaruvchanligi, ipak iplarning buyum sathida tovlanishiga sabab bo'lgan.

Buxoro kashtalarining jilosini qimmatbaho olmos qirralarining quyosh nurida tovlanishiga o'xshatish mumkin. Buxoro kashtalarining yana bir o'ziga xos tomoni shundaki, chevarlar ranglarni juda ustalik bilan qo'llaydilar. Buxorolik chevarlar tikkan kashtalarda havorang, kulrang, binafsha rang, pushti rang, qumrang, sariq rang, tillo rang, qizil rang, malina rangi, yashil ranglar o'zaro uyg'unlik hosil qilgan. Ortiqcha ranglarning yo'qligi, ranglarning birbiriga o'ta mayinlik bilan almashuvi

Buxoro kashtalariga o'zgacha viqor bag'ishlaydi. Buxoro kashtalari tikilishida har bir so'zanada bir naqsh har xil hal qilinadi, shu bilan kishida naqshlari xilma xil ekan, degan tasavvur qoldiradi. Alohida gulli va xonalari har xil rangli motivli,

hoshiyasi go‘zal islimiy naqshli, markaziy maydonda shoxlar va turli rombsimon kompozistiyalar ko‘p qo‘llaniladi, bu esa Buxoro kashtachiligini yanada go‘zal qilib ko‘rsatadi. Buxoroning nafaqat XIX asr so‘zanalari, takiyapo‘sh yoki joypo‘shlari, balki joynamozlari ham yuksak badiiyligi bilan ajralib turadi. Chizmakashning hunari avloddan - avlodga o‘tib borgan, ular hunari sir saqlangan. So‘zana kompozistiyasi aksariyat hollarda simmetriyaga asoslangan. Asrlar bo‘yi yig‘ilib, avloddan avlodga avaylab-asrab kelangan an‘analar doirasidagi bu poyonsiz boylik, undagi cheksiz xilma xillik bu o‘ziga xos xalq san‘atining bebaho xususiyatini tashkil etadi. Kashtachilik san‘atining qaysi markazi boshqasiga qanchalik ta‘sir etgan bo‘lmasin, u eng avvalo o‘zi shakllangan hududda rivojlangan va aynan shu erga xos belgilari bilan boshqasidan farq qiladi.

An‘anaviy xalq san‘ati markazlaridan biri ko‘hna Buxoro shaxridir. Bu shahar Buyuk Ipak yo‘li chorrasida joylashganligi, qadimdan Movarounnahr poytaxtlaridan biri bo‘lib, boshqa ko‘plab mintaqaviy shaharlar madaniyati, adabiyoti va san‘atining shakllanishida muhim o‘rin tutadi.

Buxoroda ipak kashtachiligi juda qadimdan rivojlangan. Eramizning II asridan boshlab O‘rta Osiyoga Xitoydan ipak keltirilgan. Buyuk Ipak yo‘lida joylashgan Buxoroga xam shu davrlarda ipak qurti keltirilib, ipak etishtirila boshlaganligi to‘g‘risida ma‘lumotlar bor. Aynan kashtachilik san‘atining oltin davri XIX asrning ikkinchi yarmida Buxoro shaxrida kashtachilikning ko‘plab nodir turlari ishlab chiqarilar edi, bu kashtalar o‘zining ko‘p katta bo‘lmagan shakllari bilan ajralib turadi. Buxoro milliy kashtachiligida Shofirkon kashtalari o‘ziga xos alohida o‘rin egallaydi. Shofirkon Buxoro shaxridan 25 km shimoliy-g‘arbda joylashgan. Shofirkon so‘zining kelib chiqishi Vardonze qo‘rg‘onining paydo bo‘lishi bilan uzviy bog‘liq bo‘lib, bu haqda X asrda yashab o‘tgan mashhur tarixchi olim Abu Bakr Muxammad ibn Ja‘far Narshaxiy «Buxoro tarixi» kitobida batafsil yozadi. Vardonzening bunyod bo‘lishi V-X asrlarga to‘g‘ri keladi. O‘rta Osiyoga ko‘chmanchi va chorvadorlarning kelishi Turk xoqonligining o‘rnatilishi bilan bog‘liq. Bu davrda Shofirkonda Vardonxudot o‘z davlatiga asos solgan. Arablar istilosidan keyin vardonxudotlar podsholigini buxorxudotlarga tobe qilib

qo'ydi. Akademik Ya.G'ulomovning arxeologik va etnografik kuzatishlarida Vardonze XIX asrning oxirlarigacha savdo va hunarmandchilik shaharchasi bo'lib kelganligini ko'ramiz.² Buyuk Ipak yo'li O'rta asrlarda shu shahar orqali o'tgan. XIX asrning ikkinchi yarmidan Shofirkon markazi Xoja Orif qishlog'iga ko'chgan.

Buxoro amirligi davrida Shofirkon yirik bekliklardan biri bo'lgan. Bu erda hunarmandchilikning zargarlik, kulolchilik, chitgarlik, qolinboflik, namatchilik va kashtachilik turlari qadimdan rivojlangan. Muxammad Narshaxiy «Buxoro tarixi».

Buxoro kashtachilik maktabiga mansub yuzlab kashtachilik buyumlari so'zana, takiyapush, joypo'sh, tanpokkun, do'ppi, oynaxalta va boshqalar Shofirkonlik chevarlar tomonidan XIX asrning ikkinchi yarmi XX asr boshlarida bajarilgan.

Buxoro Davlat muzeyi kolleksiya-sida saklanayotgan 600 ga yaqin kashta buyumlarining 144 tasi Shofirkon kashtalari, Toshkent, Samarqand va boshqa shahar muzeylarida saqlanayotgan Buxoro kashtalari orasida ham o'nlab Shofirkon so'zanalari yig'ilgan. Shofirkon tumanining bir tomoni bepoyon cho'l Qizilqum burxonlari bilan o'ralgan bo'lsa, ikkinchi tomoni yashil vohaga qo'shilib ketgan. Shuning uchun ham kashtalarda ham kulrang, moviy osmon rangi, tilloiy sariq rang, binafsha va qizil ranglar bilan yonma-yon go'zal bir uyg'unlik kasb etadi. Shofirkon kashtalari asosan bigiz bilan yo'rma uslubda tikilgan va daravsh, deb atalgan. Ayrim hollarda bosma, qarsdo'zi va duro'ya uslublari ham ishlatilgan. Buxoro kashtalari asosan oq tabiiy karbosga bajarilsa, Shofirkon kashtalari sariq, oq, malla, yashil, siyox rang, shoyi va xisori matolariga ham tikilgan. Kashtalarda markaz va burchaklarda bo'rtib ko'rinuvchi yopiq kompozitsiya ko'proq uchraydi. Bunda asosiy motiv davra-turunj hisoblanadi. U gulidan ham ko'rinib turadi. Davra - turunj detallari o'zining turli-tumanligi bilan kishini hayratda qoldiradi: ular konstantrik aylanaga sektor va yulduz kabi shakllarda bo'lib, hammasi motivni yangi variantlar bilan ayrim-ayrim bo'laklarga ajratiladi. Shu bilan birga ko'p qismlarga alohida chiziqlar, kvadratlar va ingichka ornamentli shakllar yordami bilan qo'shimcha bo'laklarga bo'linadi. To'q zangori havo rangga, sariq rang tilla rangga, qirmizi rang och malina rangga yaqin tikiladi. Shu bilan birga

soʻzanada qarama-qarshi ranglarning uygʻunlashishini ham koʻramiz: binafsha rang sariq rang bilan, koʻk rang qizil va boshqa ranglar bilan uygʻunlashadi. Har bir shaklning hoshiyasi och qizil va qora chiziqlar (ilmoqli tikishda) bilan oʻrib tikiladi. Soʻzana gulida oʻn toʻrt va hatto undan koʻp rangli ipak kashtalari va ular bir butun jiddiy kalorit hosil qiluvchi qirmizi malina, och koʻkimtir, yashil, qizil va tilla ranglar koʻpchilikni hosil qiladi. Qolgan tomonlardan mayda gullarda ustalik bilan ishlatiladi. Eski soʻzanalarda ipning tushib ketishiga asosiy sabablardan biri boʻyoqchilar anor poʻstidan foydalanmaganliklari, shu sabab iplar 60-100 yilda tushib ketishi mumkin, 15 bu hol kashtaning bundan yuz yil va undan ham koʻproq vaqt oʻtganidan darak beradi. XIX asrdan qolgan eng yaxshi kashtalar 1850-1870 yillarda tikilgan. Bundan oldingi

XIX asrning birinchi yarmida tikilgan kashtalar haqida juda kam maʼlumotlar bor. Shofirkon kashtalarining nodir namunalari hozirgi kunda jahonning koʻplab muzeylari, shaxsiy kolleksiylarida saqlanib kelmoqda. Vatanimizning etakchi muzeylari kolleksiylaridagi noyob Shofirkon soʻzanalari bu hunarning shofirkonlik chevarlar sanʼat darajasiga koʻtarganiga guvohlik beradi. Shofirkon kashtachiligining tipik namunasi XIX asrning ikkinchi yarmida tikilgan nimsoʻzana yostiq ustiga yopiladigan kichik namoyon yoʻrmadoʻzi uslubida bigiz bilan tikilgan. Asosi oq rangli kosibiy boʻz. Nimsoʻzana 4 boʻlak ensiz gazlamani bir biriga tikib yaxlit taxta hosil qilib, unga toʻrtburchak shaklida markaziy kompozistiya joylashtirilgan. Asosiy naqsh doira shaklidagi olti bargli toʻrtbarggul hisoblanadi. Uning atrofida toʻrt burchagida dioganallar boʻyicha chorbarg va safsargul nusxalari tushirilgan. Gullar romb shaklida ikkitadan shoxcha barglar bilan chegaralangan. Markaziy toʻrtburchakda 10 ta toʻpbarggulli doiralar, uning girdi islimiy naqshli ikkita tor va markaziy maydondagi naqshni takrorlovchi keng hoshiya bilan oʻralgan. XX asrning boshlarida Shofirkonda tayyorlangan joynamoz - malla kosibiy boʻzga yoʻrmadoʻzi, kandaxayol chokida bajarilgan. Kompozistiyasi mehrobli, uch tomonidan enli hoshiya bilan oʻrab kashta tikilgan. Yuqori qismi arkasimon qismiga naqsh tikib toʻldirilgan. Tor va keng chizimli hoshiyalarda oʻsimliksimon naqshlar joylashgan. Keng hoshiyada butaguli, tor

hoshiyada islimiy naqshlari ko'k, zangori, yashil, qora, sariq, qizil, oq, qirmizi rangli iplar bilan tikilgan. Mehrobning ichkari tomoni tishsimon to'liqlik mavj naqshi bilan chegaralangan. Daravsh uslubi - bu uslubni Buxoroda bigiz bilan kashta tikishga aytadilar. Daravsh (bigiz tojik tili) bilan tikishda ipak iplar avvalo kalava shaklida o'raladi va iplarning biri o'ngga, ikkinchisi chapga aylantirilib, tob solinadi, shundan so'ng ular birlashtirilib, ikki ip bir ip qilinib o'raladi va kichik koptok shakliga keltiriladi.

Daravsh bilan kashta tikilganda tikiladigan matoning yuza tomoni taxminan 30 - 45 gradus qiyalikda tutiladi va ip matoning ostidan chap qo'l barmoqlari bilan bigiz 16 uchiga ildirib turiladi. Bu konturi kashta naqshi bo'ylab yo'rma chok tugagach, kashta zanjiri naqsh ichkarisiga qarab davom ettiriladi, ip tugagach, orqa tomondan ulab turiladi. XIX asr oxiri va XX asr boshlaridagi Shofirkon kashtachiligida qarsdo'zi uslubi ham ishlatilgan. Bunda asosiy ishni o'ng qo'l bajargan. Kashtachi oldiga olgan matonni oyoqlari bilan va chap qo'l yordamida tortib turib tikkan. Naqshlar choklanganda iplar ustidan ko'ndalangiga bir xil masofada bog'lab chiqilgan. Qarsdo'zi uslubida ko'ndalang bog'lar ostki uzun choklar ustiga davomli joylashtirilgan. Ba'zan ostki bosma chokli iplar soni bir nechta bo'lishi mumkin. Ko'ndalang choklar kashta ustida parallel yo'llar hosil qilganligi "iroqi" chokini eslatadi. O'zbekiston Davlat San'at muzeyidagi so'zanasi, hajmi 246×170 sm oq kosibiy matoga qarsdo'zi uslubida bajarilgan. O'simliksimon naqshlar ipak iplar bilan tikilgan, hoshiyada naqshlar markaziy maydondagilarga o'xshamaydi. Markazda shoxchagullar, keng hoshiyada doirasimon rozetkalar joylashgan. O'simliksimon naqshlar markaziy maydon motivini uyg'unlashtirib yuborgan.

Mayin ranglar so'zanaga nafis ko'rinish kasb etgan. Zangori, kulrang, sarg'ish ranglar, qizil, to'q qizil ranglar bilan qo'shib, ranglar tuzilishini tashkil qiladi. Gullari o'simliklardan tashkil topgan Shofirkon kashtalaridagi naqshlar tabiatning abadiy uyg'unishi timsoli bo'lib, erdagi hayotbaxsh kuchlarning poetik jihatdan ulug'lanishi ramzi bo'lib xizmat qilgan. Shofirkon chevarlari eng ko'p ishlatadigan naqsh mavzulari doiragul, to'pbarggul, gulisafsar, chinnigul, namozshomgul,

bodom va qalampir kashta buyumlariga o'zgacha chiroy va go'zallik bag'ishlagan. Hozirgi kunda Shofirkon tumanida milliy kashtachilikni rivojlantirish maqsadida kashtachi Zuxro Obloberdieva tomonidan kasb-hunar maktabi ish olib bormoqda. Bu erda milliy hunarmandchiligimizning kashtachilik, zardo'zlik, bo'z tikuvchilik, rang tasvir, kosibchilik guruhlari ochilib, xalqimizda qadim-qadim zamonlardan beri asrabavaylab kelingan xalq hunarmandchiligi sirlarini o'rgatishmoqda. Qo'li gul ustalardan bo'lmish Zuxro Obloberdieva 1953 yil 5 martda Buxoro viloyati Shofirkon tumani Urganji qishlog'ida kashtachilar oilasida tavallud topgan.

1962 - 1972 yillarda Shofirkon tumanining Hamza maktabida tahsil olgan. 1972 yilda 17 Buxoro Pedagogika bilim yurti Badiiy Grafika fakultetiga o'qishga qabo'l qilindi. O'qishni bitirgandan so'ng 1976 yilda Shofirkon tumani Al-Buxoriy maktabida rasm va chizmachilik o'qituvchisi bo'lib ishga kirdi. 1985-90 yillarda Nizomiy Pedagogika Universiteti Badiiy Grafika fakultetini o'qib tugatdi. Zuxro Obloberdieva 1990 yildan boshlab kashtachilik bilan shug'ullana boshladi. 1994 - yildan viloyat ko'rik tanlovlarida qatnasha boshladi.

1996-97 yillarda Qozoqiston – Olma-ota, Bishkek savdo yarmarkalarida qatnashib kelgan. 1997 - yil fevralda Hindistonda joylashgan Haydarobod shaxridagi Daskar universitetining tabiiy bo'yoqlar bo'yicha fakultetini 1 yil mobaynida tugatib keldi. Hindiston ustozlaridan ipakni tabiiy bo'yoqlarda bo'yash sirini o'rgandi va ko'pgina davlatlarning ko'rgazmalarida qatnashib kelgan. Shulardan, 1998 yilda Yaponiya, Franstiya, 1999 yilda Germaniya mamlakatlarida bo'lib kelgan. 2002 yilda «Tashabbus» tanlovida eng yaxshi tadbirkor ayol nominastiyasi g'olibi bo'ldi. 2003- 2005 yillarda Yaponiya, Franstiya, Germaniya, Qozoqiston mamlakatlarining ko'rgazmalarida qatnashib keldi. 2002 yilda Viloyat hokimi topshirig'i bilan Shofirkonda 6 yillik shartnoma bilan kashtachilik maktabi joriy etildi, uning rahbari etib Zuxro Obloberdieva 18 tayinlandi. 2009-yilgacha Zuxro Obloberdieva 700 ga yaqin shogird tayyorladi. Zuxro Obloberdieva kashtachilik san'atida to'rtinchi avlod vakili hisoblanib, u kishigacha Zubayda Obidova, Nusratbibi Obidova, Zulayho Boboevalar ustozlik qilishgan. Hozirgi kunda Zuxro Obloberdieva beshinchi avlod vakillari bo'lmish o'z qizlari Nigora

hamda Dilafruz Rahimovalarga o'z san'ati sir-asrorlarini o'rgatib, kashtachilikda yangi asarlar yaratib kelmoqdalar. XIX asrning 80 yillarigacha Shofirkonda yirik dekorativ kashtalar xonaki oq karbosga sariq rangli malla matoga tikilardi. Hozirgi kunda ham oq xonaki karbosga, o'zlari tayyorlagan tabiiy bo'yoqlarda, ipak iplarda kashtalar tikish yo'lga qo'yildi.

Tabiiy bo'yoqlar tayyorlash texnologiyasini tiklash va uni rivojlantirish olib borilmoqda. Shofirkon kashtachilik san'ati qadimdan rivojlanib kelayotgan o'z an'analari, badiiy uslublari mavjud. O'ziga xos ish qurollari ham mavjud bo'lib, ular: igna, ilmoqli va ilmoqsiz bigizlar, angishvona, to'g'nog'ich va qaychidir, katta tikiladigan bigiz ilmoqli, yog'och dastali bo'ladi.

Kashtachilik san'atida ramziy naqshlar ma'nosi- Bizgacha etib kelgan kashtachilik namunalarini sinchiklab o'rganib chiqilsa, shunday xulosaga kelish mumkinki, kashta naqshlari qadim - qadim zamonlardan, eramizdan oldingi davrlardan takomillashib, uyg'unlashib, boyitib kelingan va shu bilan birga asosiy yo'nalish va naqshning turli xillari saqlangan.

Shofirkon kashtalari shakllari, kompozistiyasi va naqshlariga ko'ra Buxoro kashtalariga yaqin turadi, ammo ularda ko'proq o'simliklar dunyosi va turli predmetlar (kord) - pichoq tasviri, ko'zacha va oftobalarining, qushlar va toshbaqa, chayonlar tasvirining uchrashi Nurota kashtalarini xam eslatib turadi. Asos matoxlarining rangining ochiqligi, gullarning yorqin tusi, yo'rma chokining bigizda donador qilib tikilishi esa Shaxrisabz kashtalariga o'xshab ketadi. Shofirkon kashtalarida ko'p uchraydigan naqshlar: to'pbarggul, bodom, qushbodom, qalampir, savsargul, shoxchagul, butagul va boshqalar, O'rta Osiyoda islomning tarqalishi natijasida dunyoga kelgan bezak san'atining boshqa turlarida ham ko'p uchraydi. Ayniqsa Shofirkon kashtalarida bu usul nihoyatda xalqchil shakldagi ko'rinishiga ega bo'ldi.

Hayotdagi real ko'rinishdagi tasvirlarning ramziylashgan ko'rinishini oldi. Shofirkon kashtalarining kompozistiya tuzilishi ko'p hollarda simmetriyaga asoslansada naqshlar va naqsh unsurlari erkin joylashtirilishi yirik shaharlar

ulugʻvor kashtachiligidan uni ajratib turadi. Shofirkon kashta naqshlarida kishilarning tabiat hodisalari, hayot haqidagi tasavvurlari aks ettirilgan.

Kashtachi oʻz ijodiy fantaziyasini har bir soʻzana detallarida namoyish qilishga harakat qiladi. U gullardan – yulduzlar, guldastalar, oy, quyoshni tasvirlaydi. Gullarning novdalarini tasvirlab, ular shoxchalarga silkinib, nafis butoqlarda osilib turgandek namoyish qilinadi. Kashtachi tabiat manzarasini tasvirlar ekan, u borliqdagi bor oʻsimliklarni, hayvonot olamini, uy - roʻzgʻor buyumlarini, hatto inson suratlarini ham tikishga, tasvirlashga harakat qiladi.

Naqshli bezaklarda oʻsimliksimon islimiy naqshlar - hayotning davomiyligi, avlodlar kelishini; gullarning chaman boʻlib ochilib turishi - baxt, quvonch va shodliklarga toʻla hayot orzusi; quyosh - yorugʻlik, issiqlik, moʻl hosil; oy - baxt va 20 visol, osoyishta baxtli hayot; oftoba - moʻlkoʻlchilik, baxtiyorlik; koʻza, suv - dehqonning umidi, hosilning moʻl boʻlishi, oilada fayzbaraka, seroblik, serfarzandlik (koʻza, oftobalar asosan soʻzaning yuqori burchaklarida tikiladi). Qushlar tasviri ham qadimiy sanʼatga xosdir.

Qadim-qadimdan biror ishni boshlashda, shu ish yaxshi, saodatli boʻlish niyatida qushlar tasviri tushirilgan, shu sababli hashamatli bogʻlarda qushlarni boqish odat boʻlgan.

Kashta naqshlaridagi barglar bir necha shaklda: tuxumsimon, atirgul yaproqlari singari qirrali, archasimon, serbarg va turli shakllardagi, bosh barglar shaklida boʻladi. Meva bezaklari ichida anor tasviri ayniqsa katta oʻrinni egallaydi. Anor hosildorlik ramzi boʻlib hisoblanadi. Uni Anaxita haykali qoʻlida eramizning boshlarida qurilgan (I-Vasr) Ossuriylar devorlaridagi naqshlarda ham uchratishimiz mumkin.

Anor juda sodda shaklda beriladi: dumaloq koʻrinishi va uchidagi gul kosachasigina tasvirlanadi. Oʻsimliksimon bezaklarning ichida eng keng tarqalganlaridan yana biri lola, bodom yoki qalampir tasvirlari boʻlib, ular juda koʻp shakllarga ega.

Bundan tashqari, rang - barang iplar bilan tikilgan doira gullari ham mavjud bo'lib, ular ma'lum guruhlarga bo'linadi. Ular, zaboncha, oftobacha, ko'zacha deb ataladi.

Toshkentda doira gul, oy, Buxoro va Nurotada moh(oy), Samarqandda lola deb yuritiladi. Naqshlarda buyum tasviri ko'p ishlatilishi mumkin, masalan, ko'za tasviri. Ko'za yoki choynakka ba'zan shoxcha solib qo'yilib, uni tangacha bezaklar bilan bezatiladi. XIX asr kashtalarida uchburchak shaklida ham tumorlar tikiladi, u har qanday yomon ko'zlardan asrashini bildiradi. Bo'lardan tashqari kashtalarda qushlar tasviri ham uchraydi. Ular tovus, qirg'ovul, o'rdak, xo'roz va boshqalar. Qushlar kashtada shunday ustamonlik bilan joylashtiriladiki, ularni bir qarashda aniqlab bo'lmaydi. Masalan, qush patlari dekorativ uslubda tikilgan, dumi va tanasi turli 21 rangdagi ipaklarda tikilgan bo'ladi yoki qush tanasi yarim oy shaklidagi turli rangli ko'ndalang qismlarga bo'linadi va ular turli rangdagi ipak iplarda tikiladi. Agar qadimiy manbalarga asoslanadigan bo'lsak, kashtachilikda qushlar tasviri Markaziy Osiyo xalqlari mifologiyasi bilan bog'liq ekanligining guvohi bo'lamiz va bu an'ana juda qadimdan davom etib kelganligini yaqqol sezamiz. Masalan, SanktPeterburgning Ermitaj muzeyida saqlanib kelinayotgan so'zanada shoxchani cho'qib turgan va tumshug'ida shox saqlab turgan qush bezagini uchratamiz.

XIX asr oxirida kashtachilikda qushlarga juda kam e'tibor berilgan va ular so'zananing bir chetida kichik hajmda tasvirlangan. Shofirkon kashtalari ko'proq xalqchil ko'rinishga egadir. Shofirkonlik chevarlar XIX asrning oxirlarigacha so'zana, joypo'sh, joynamozlar uchun asos sifatida ko'proq uyda to'qilgan oq mato bo'z va sarg'ish rangli malladan foydalanishgan. Keyinroq binafsha, to'q sariq, och yashil rangli xonaki maxalliy matolar bilan birga chetdan olib kelingan oq va rangli ip gazlamalardan ham foydalanilgan. Kashtalarga gul solish uchun mahalliy sharoitlarda ishlab chiqarilgan, tabiiy bo'yoqlar bilan bo'yalgan ipak iplar ishlatilgan. Buxoro kashtachilik maktabida Shofirkon kashtalari o'ziga xos alohida o'rin egallaydi. Shofirkonda ipakchilik qadim davrlardan taraqqiy etgan.

Kashtachilik esa xalq ijodining eng ommaviy shakli bo'lib kelgan. Uylarga bezak berish san'atining barcha soxalarida tajriba avloddan – avlodga o'tish usuli bilan rivojlanib borgan. Har bir kashtado'z o'ziga xos yagona tikish usulini yaratishi bilan kashta go'zalligi sayqalanib borgan. Husnixatda har bir hattot qanday yozuv uslubiga ega bo'lsa, kashtachi chevarlar ham shunday uslubga egadir.

Bir kashtachining bir xil uslubi, shunday 22 uslubda tikilgan boshqasinikidan farq qiladi. Kashta san'atining go'zalligi ham shunda o'z aksini topgan. Kashtachilik hamma vaqt ham faqat xotin-qizlar hunari hisoblanib, uy ro'zg'or tashvishlaridan bo'sh vaqtning bari shu hunarga, u orqali xonadonni ko'rkam qilishga qaratilgan. U xalq turmush madaniyatining estetikasida ham o'z aksini topgan.

Shofirkon kashtalarining nodir namunalari hozirgi kunda jahonning ko'plab muzeylari, shaxsiy kolleksiylarida saqlanib kelmoqda. Vatanimizning etakchi muzeylari kolleksiylaridagi noyob Shofirkon so'zanalari, bu hunarning shofirkonlik chevarlar san'at darajasiga ko'targaniga guvoxlik beradi.

XX asrning 20-30 yillariga kelib o'zbek kashtachiligida kuzatilgan bezak va naqshlardagi sifat o'zgarishlari Shofirkon kashtalariga ham o'z ta'sirini o'tkazdi. An'anaviy naqsh silsilalari o'rniga, naqsh chiziqlari qo'pollashgan, tasvirlar jo'nashgan, ortiqcha bezaklar yo'qolgan, bo'yoq ranglari yorqin tus olgan holni ko'ramiz. Ming afsuski, asrlar bo'yi shakllanib XIX asrda o'zining yuqori bosqichiga chiqqan an'anaviy Buxoro kashtachilik maktabining yana bir yirik markazi inqirozga yuz tutdi. Shofirkon kashtalarining hajmi turlicha bo'lib, ular yaxlit manzarani kashf etadi. Takiyapo'shlar so'zanalarga qaraganda kichikroq bo'ladi, kompozistiyasi so'zanaga o'xshash bo'ladi.

Joynamoz va nikoh choyshabi (joypo'sh)ning gullari boshqacha bo'ladi, markazida gul tikilmaydi va mehrobli bo'ladi. Joynamozning oyoq tomonidan hoshiya tikilmaydi, ochiq qoldiriladi.

Bug'joma: (bug'cha) kunduzlari o'rinni o'rab qo'yish yoki turli xil buyumlarni tugib qo'yish uchun ishlatiladi. Uning markaziga to'rt burchak

shaklida ornament tikiladi, goxida bir burchagiga gul tikilgan bo'ladi. So'zanalar tikish bir yarim ikki yil davom etgan. Agar qizni turmushga chiqishi tezlashtirilsa unda qarindosh-urug'lari, dugonalari va hamsoyalari to'yga qadar tugatish maqsadida yordamga keladilar. Gul chizilgan mato bo'lak - bo'lak bo'lib tikilgan va oxirida birlashtirilgan.

Kashtalarga qalamqosh yoki chizmakash, deb nom olgan talantli xalq rassom - chizmakash ayollari gul chizganlar. Chizmalar o'lchamsiz asosan ko'z bilan chamalanib chiziladi. Har bir hududning o'ziga xosligi mavjud bo'lib, bu o'sha chizmakashning mahoratini, uning tabiati, o'rab turgan muxitning qanchalik aniq va keng bilishiga 23 bog'liq bo'ladi. Ular asosan qadimdan qolgan chizmalarni asos qilib olsalarda, chizmalarga o'zlarining fantaziyalarini qo'shib borganlar. Shofirkon kashtalarining o'ziga xos xususiyati hammani maftun etib olishida, ularda bir xil elementlarning uchramasligi va mexanik ravishda qaytarilmasligidadir.

Kashta tikish paytida barmoqlarga bigizning ilmog'i zarar etkazmasligi uchun maxsus barmoqqa kiydiriladigan asbob noxunak – tojikcha so'z bo'lib, noxun tirnoq, tirnoqqa kiydiriladigan ma'noni bildiradi. Buxoroda bigiz daravsh, deb yuritiladi.

Daravsh bilan tikishda ipak iplar avval kalava shaklida tayyorlanadi, so'ngra bo'yaladi. Bo'yalganidan so'ng kalava qayta koptok shaklida o'raladi va iplarning biri o'ngga, biri esa chapga aylantirilib, tob solinadi, shundan so'ng ular birlashtirilib, ikki ip bir ip qilinib o'raladi va kichik koptok shakliga keltiriladi. Daravsh bilan tikilganda tikiladigan matoning yuzi tomonidan taxminan 30 - 40 gradus qiyalikda so'kiladi va ip matoning ostidan barmoqlar yordamida berib turiladi.

Yo'rma chok bilan tikilganda tikish gul konturi bo'ylab yo'rma chok zanjiri davom ettiriladi, chetki kontur tugagach, gulning ichiga turli tasvirlar tikib chiqiladi. Katta gullarni yo'rma zanjiri bilan to'ldirishda kashtachilar erkin uslubga suyanadilar.

Buxoroning, aynan, Shofirkonning yo'rma chok san'ati ko'p qadimiy so'zanalari bilan dong taratgan. Kashta sirtida tugun bo'lishiga yo'l qo'yilmaydi. Ip tugay deganda odatda, kashta ostida qoladigan mato qismiga yangi ipning uchi esa kashta tagida qoldirib tikiladi.

Qo'lda tikiladigan kashta 2 ga bo'linadi:

1. Bezatiladigan, tikiladigan matoning arqoq va tanda (o'rish) iplarini sanab kashta tikish.

2. Matoga gul-naqsh, tasvir konturi chizilib, erkin kashta tikish uslubidir. Arqoq va tanda (o'rish) iplari kesishtirib to'qilgan matoga tikiladi, chunki bu matoda iplarni sanash qulay. Buxoroda sanama kashtaning iroqi turi tarqalgan. Erkin kashta esa har qanday matoga tikilaveradi, bunda kashta gullari ixtiyoriy, turlicha bo'lishi mumkin. Bosma va yo'rma choklarning turli xillari qo'llaniladi: ornament gullari ham shu choklarda tikiladi. Bu choklar ikki turga bo'linadi: bosma va kandaxayol. Ikkalasi ham bir-biriga o'xshaydi. Tikish uslubi: uzun tomonining bir chetidan ikkinchi chetiga ip tortiladi va u ko'ndalang chok bilan tikib chiqariladi. 24 Keyingi ip oldingi bo'ylama tortilgan ipga yopishtirib tortilib, xuddi avvalgisidek eniga siriladi.

Xondo'zi - bu uslub asosan mayda buyumlarda qo'llaniladi. Lekin ikki tomoni gulli bo'lishi shart bo'lmagan yirik devoriy kashtalar ham tikiladi. Kashtachilik buyumlari o'zining badiiy ko'rinishi, o'ziga xos ifodaviyligi, qulayligi va foydaligi, bezakdorligi bilan diqqatni tortadi. Mana bir necha yuz yildirki, kashtachilik san'ati kelin sepining ajralmas va asosiy negizi bo'lib kelmoqda. XIX asr ohirlariga qadar ayollar kashtaning qo'l mehnatiga asoslangan bosma, yo'rma, kandahayol, iroqi singari choklarini qo'llab kashtachilik buyumlarini yaratib kelganlar. O'zbekistonning badiiy kashtachiligida ko'plab texnik usullar hozirgi kungacha samarali qo'llanilib kelinmoqda. Xususan, choklarni yo'rmalash, detallarni mayda pardozlashga katta ahamiyat berilgan.

Tasvirlarning yirik parchalari yoki bir yoqlama tekis bosma bilan tikilib, pishiq, sal-pal bo'rtiq taglik tashkil qilgan, yoki bo'lmasa mayda yarim katak shaklidagi naqshning ustki qismini dona-dona qilib ko'rsatuvchi iroqi, yoki ta'sir

kuchi aniq hisobga olingan qimmatbaho toshlarning tovlanishiday taassurot tug'diradigan to'qima baxyali yo'rma tikiladi. Yo'rma ko'pincha jiyaklarga va naqshlar tarhini ajratishga ishlatilgan. Shuni aytish kerakki, har bir bahya ko'plab variantga ega bo'lgan.

Kashtachilik san'atining har hil markazlarida tikishning muayyan usulini afzal ko'rishgan, bu esa mahalliy uslublarning vujudga kelishiga sabab bo'lgan. Kashtalar naqshlari bir necha guruhga ajratiladi: ramziy-alomatli mavzular, o'simliksimon, girih (handasaviy), hayvonlar tasviri (zoomorf uslubi), antropomorf (odam tasvirli) mavzular, maishiy hayot buyumlari va epigrafik (yozuvli) naqshlar.

Kashtachilikning Toshkent, Buxoro, Nurota, Shahrisabz, Farg'ona singari mahalliy maktablari mavjud. Hozirgi kunda O'zbekistonning qishloqlarda yashaydigan aholisi qo'l hamda tikuv mashinalari kashtachiligi bilan ommaviy tarzda shug'ullanishmoqda. Ramziy - alomatli mavzu o'zbek kashtachiligining muhim ahamiyatli naqshli guruhlaridan biridir, kelib chiqishiga ko'ra ular birmuncha qadimiy va xalq san'atining qatlamlarini o'zida mujassamlashtiradi. Ularning saqlanib qolishi, 25 birinchidan, kashtachilik san'ati juda ko'hna ildizlarga ega ekanligini, ikkinchidan, san'atning bu turida an'anaviy shakllarning qat'iyligini bevosita belgilab turadi. Birmuncha keng tarqalgan belgili ramzlar sarasiga quyosh, oy va yulduzlar turkumi tizimidagi belgilar kiradi. Bu belgili ramzlar izohidagi jihat ularning xalq nazmi va folklor tasavvurlar bilan bog'likligidir. Nazmiy-folklor qiyofalarning nusxasi (ekvivalenti) bo'lib keladi.

Aylana, romb, xoch, to'liqlik va to'g'ri chiziqlar xalq san'atida birmuncha qadimiy (arxaik) mavzular sanaladi. Zero, aylana, romb, va xoch yagona g'oyaviy ma'no kasb etib, ular quyosh ilohasining ramzi yoki ajralmas unsurlari bo'lib kelgan.

Dunyoning boshqa xalqlari singari O'rta Osiyo xalqlarida aylana quyoshning, ayniqsa, oy (to'lin oy g'oyasi akslantirilishi)ning ramzi bo'lgan. Aylana (doira) yovuz kuchlardan saqlovchi tumor, shuningdek, Olloh va koinot ramzidir.

Aylana eng mukammal shakl bo'lib, to'la-to'kislik va baxtning alomatidir. Islom davridan ilgari davrdan oldin paydo bo'lgan motivlardan biri chaxar chiroq

(to'rt chiroq) markaziy qismdan rozetka va undan to'rt o'tkirli oval gullardan tashkil topgan. Bu chiroq va uning piltalari uchun mo'ljalangan nasadkalari, o'tkir tillari olovning tillarini eslatadi. Katta bo'lmagan naqshlar, olov ramzlari O'rta Osiyo xalqlari diniy marosimlarida olov ximoya kuchini o'ynaydi.

Olovni kelin kuyovlar, go'daklar va tuqqan ayol xonasida o'chirish mumkin bo'lmagan. Kashtachi ayolning san'ati, uning nozik didi kashta buyumini bezashda o'z ifodasini topadi.

Yorqin rangli iplar bilan kashtalangan kashta buyumlari naqsh san'atining nozikligi va go'zalligi bilan ajraladi. Biroq, XIX asr oxirlariga kelib shakldagi singari ranglar echimida sezilarli tarzda soddalashtirilganlik ma'lum bo'ladi.

Mevalar mavzusi orasida bodom yoki buning o'xshash shakli qalampir mavzusi ham juda ommaviy bo'lib, bir qancha ko'rinishlarga ega bo'lgan. Ravshan bo'ladiki, u o'zining kelib chiqishiga ko'ra o'simliksimonlardan emas, balki hayvonot olamiga shakliga mansubdek, uning g'oyaviy-mantiqiy ahamiyati yo'qotilgan.

Bodomning turli shaklli naqshlarini o'rganib chiqish bu naqsh qismlarining doimiy to'kilib, uzilib turishini ko'rsatadiki, u o'tmishda birmuncha tushunarli bo'lgan tustovuq shaklidagi naqshlarni xususiyatlaydi.

Hayvonlarning tasvirli ramzlari O'zbekiston san'atida qadim davrlardan bo'yon an'anaviydir. Hayvonlar yoki odam tasviri naqsh unsurlarini to'ldirish maqsadida, ayniqsa, ularning bezaklari gulli-naqshlar bilan bog'liq bo'lgan bir paytda, kashta buyumlarida ko'p uchraydi. Shunga qaramay, biz qushlar va baliqlar tasviriga yoki ma'lum hayvonning alohida qismlariga (xalq san'ati uchun an'anaviy bo'lgan qismdan yaxlitlik tasvir uslubi) ko'pincha duch kelamiz.

Ko'pincha hayvonlar mavzusi xalq san'atida shaklni yuzaga keltirishdagi umumiy uslub deb, tushuntirilgan o'simliksimon naqshlarga o'xshatiladi, ular keng ommalashgan. Turli tasvirlar bilan yashirilgan kompozistiyada, birdaniga barg va bodom shaklida dumi yoki toji gullar bilan bezatilgan baliq yoki qushni ko'rishimiz mumkin. Ba'zi hayvonlar tasvirli kompozistiyalar ma'naviy jihatlari mavzuning umumiy mohiyatiga ko'ra tushuniladi. Masalan, suv bilan bog'liq baliq

qachonki buta asosida tasvirlansa, odatda, baliq hosildorlik ramzi bo'lishiga qaramasdan, mohiyatan u suvning hayotbaxshligi bilan bog'liq holda tushuniladi. Boshqa mavzular ham, xuddi shuningdek, ko'p ma'noli bo'lishi mumkin.

Qushlar tasviriga aloqador holda, masalan xo'roz, tovu singarilar ham ko'p ma'noli sharxlarga ega. Bo'lar faqatgina qalb haqidagi tasavvurlar bilan aloqadorlikni aytib o'tganimizda shuningdek, qushning vazifasi ikki olam o'rtasidagi vositachi ekanligi tushuniladi. Xo'rozlar tasviri (xo'rozlar haqida tojlariga ko'ra munozara yuritish mumkinligi) XIX asrga tegishli Shahrisabz kashtasidagi nishonli kompozistiyasida bir necha marotaba takrorlangan. Bu qushlarning tanasini nishon markazida (ular markaziy kichikroq aylananing asos aylanasi bo'yicha joylashtirilgan), shuningdek, o'rta maydonning ingichka qismida qo'shaloq holda va hoshiyada ya'ni arab harflarida bitilgan jimjimador lavhalar ichida qushlar qiyofalari galma - gal takrorlanadi. Buyumli naqshlar mavzulariga, avvalambor, suv uchun mo'ljallangan qumg'on (oftoba) kiradi. Oftoba, ko'pincha, islom uchun zaruriy unsur bo'lganligi bois, diniy-marosimiy pokizalik ramzi sifatida talqin etiladi. Biroq u suvning ramzi ham bo'lib keladi, bu bilan uning jonbaxsh quvvati inobatga olinadi. Lekin tasvirda barglar va chirmashuvchi poyalar orasida uni ajratib bo'lmaydi. Oftoba tasviri Shahrisabz do'ppilarida va kashta buyumlarida ko'p uchraydi, va asosan o'rta ingichka maydonda va hoshiyada tasvirlanadi. Oftobaning shakli uncha katta bo'lmaganligi bois, yirik butalar va gulli to'pbarggular orasida ko'rimsiz bo'lib qoladi. Shuning uchun kashtado'zlar ularni tasvirlashda har biriga alohida ranglarda fon berib ajratib ko'rsatishadi. Navbatdagi kompozistion mavzu sifatida islomgacha bo'lgan to'rt chiroq (chor chiroq) qaraladi. U markaziy to'pbarggul va undan chiqqan tuxumsimon gullardan tashkil topgan. Bo'larning barchasi pilik uchun mo'ljallangan to'rt ilmoqli moychiroq sifatida izohlanadi: ularning uchlik shakllari olov tillari singari talqin etiladi.

Epigrafik naqshlar ham kashtalarda ko'proq XIX asr do'ppilarida uchrab, asosan Buxoro va Shahrisabz maktablariga xosdir. Shu bilan birga qayd etish

lozimki, amaliy - bezak san'ati buyumlariga yozuvlarining kiritilishi amaliyotda tarqalgan.

Sharq san'atida yozuv o'zida muqaddaslik xususiyatini namoyon etadi va uning buyumlarda ifoda etilishi o'sha buyumga muqaddaslik ramziy alomatini bahsh etadi. Juda kamchilik kashtado'zlar arab harflarini ishlata olganligi bois, yozuv ko'p hollarda tushunarsiz, keskin uslublashtirilgan bo'ladi, shunga qaramay o'qilmaydigan bezakdor yozuvlar amaliy - bezak san'atida ancha - muncha ommaviylashgan. Tushunarli, o'qilishiga imkon beradigan yozuvlar ham uchraydi, ular Qur'on suralaridan olingan yoki kelinchakka onasi yoki boshqalar tomonidan bildirilgan samimiy tilaklar bo'lgan.

An'anaviy naqshlar har xil ko'rinishi yangi va yangi kompozistiyalarni yaratishga imkon bergan. Har bir usta yangi motivlarni takrorlab qolmasdan, ko'pincha birdagina naqshning yangi kompozistiyasi yangicha talqin etgan, yoki uning rang uyg'unligini o'zgartirib, kashta buyumiga o'ziga xoslik va noyobligini oshirgan.

Naqshni tuzilishi va uning bezakli va rangli echimi, ashyolar fakturasi va kashtachilik texnikasi o'zaro bog'langan va bir birini to'ldirib borib, yagona uyg'unlikni tashkil qiladi. Shunday qilib, buyumlarni kashtalash san'ati O'zbekistonning amaliy bezak san'ati markazlarida asrlar davomida shakllangan va boy an'analarni meros qilgan va xalqning hayoti va an'analari bilan mustahkam bog'liq. Bu bejiz emas, o'zbek kashtachilik san'atida uchraydigan bezak elementlari, real hayotni aks ettiradi va uni anglash, ko'rsatish, shakl va rang mukammalligi bilan hayratlanish natijasidir. Kashtachilik san'ati bilan azaldan asosan, xotin - qizlar shug'ullanib kelishgan, ko'pchilik naqshlarni ular yaratishgan. Har bir chevar nafaqat ma'lum bir 29 andozani takrorlagan, balki, tez - tez o'zicha naqsh kompozistiyasini o'zgartirib, uning rang tusini almashtirib borgan, bu esa buyumga alohida husn bag'ishlagan. Shunday qilib, an'analashgan sari bu san'at avloddan avlodga o'tib, buyumlarning kashtalarida rang - barang va betakror naqshlar paydo bo'lib borgan.

O'zbek kashtachilik san'atida uchraydigan bezak unsurlari real dunyoni tasvir etib, uning anglashning o'ziga xos vositasi, shakl va rang mukammaligidan hayratlanish ifodasi hisoblanadi.

Buyumlarda va do'ppilarda atirgul, gulsafsar, chinnigul, lola, gultojxo'roz, olam guli kabi gul turlari, bodom, charos, qalampir, anor singari mevalar tasvirlanadi.

O'simliksimon naqshlar, tustovuq, xo'roz, bo'lbo'l kabi rangni qushlar tasvirlari bilan qo'shimcha to'ldirilgan. Qushlar shakllari yorqin bezaklarda berilgan, ular o'z uslubiga ko'ra naqshlar bilan yaxlit uyg'unlashgan. Chizgilar garchi shartli bo'lsada, ularda tasvirlarni oson bilib olish mumkin.

Kashtachilik buyumlarida va do'ppilarda ko'p uchraydigan tasvirlardan biri, qut-baraka va hayot ramzi bo'lgan bodom naqshidir, uning muqobili sifatida nozik va ingichkaroq qalampir naqshi tikiladi. O'zbekistonda bolalar, birinchi navbatda yangi tug'ilgan go'daklar, shuningdek ko'zi yorigan ayollarni yomon ko'zlardan asrash ma'nosida bodom yoki qalampir shaklida tumor taqishadi, shu bois ularni xalq san'atida ham himoya ma'nosida qo'llashgan.

Bodom naqshi shifobaxsh meva va bahor kelganidan darak beruvchi ramz sifatida tasvir etilgan. Yomonlikdan asrovchi sifatida do'ppilarda ko'p tarqalgan naqshlardan yana biri – ilon izidir. O'tmishda ilonga sajda qilish, ilonning sehrli kuch-qudrati haqidagi tasavvurlar bilan bog'liq.

Buyumlarda boshqa hayvonlar – tog' kiyigi, chayon, qoplonga o'xshash tasvirlar ham tikilgan. Handasaviy naqshlar ham ommaviy bo'lgan. Tik, ko'ndalang chiziqlar va to'g'ri burchaklar chatishuvi komil uyg'unlik deb qaralgan. To'lqinsimon va sochma naqshlar obi hayot to'lqinlari timsolini aks ettirib, ular, dehqonchilikda qut-baraka ramzi bo'lgan.

Buyum va do'ppilarning naqsh kompozistiyalarida qator hollarda arab yozuvi kashtaga uyg'unlashib ketgan. Dono so'zlar, samimiy tilaklar va hayotiy iboralar do'ppi kashtasining mazmuni va ifodaviy nafosatini teranlashtirgan. Bu naqsh – yozuvlar bir vaqtning o'zida ko'zlarni quvontirish hamda aqlni peshlash uchun xizmat qilgan. O'zbekiston tarixi Davlat muzeyida saqlanayotgan XX asr boshiga

mansub, Buxoro erkak do'ppisida arab yozuvida oq ip bilan shunday so'zlar bitilgan: "Quloh, mayli, boshda qolsin, dushman er bilan yakson bo'lsin".

Kashtachilik buyumlarida qadimgi ramzlar bugungi kunda o'z ma'nosini yo'qotgan va faqat bezak sifatdagina qo'llanilgan. Naqshlar mazmunan turli-tumandir. Islom dinida tirik mavjudotlarni tasvirlash man etilgani uchun, kashtachilikda o'tmishdan boshlab hozirgi kungacha asosan islamiy tasvir qo'llanilmoqda. Rangli yechimi naqshning gulli va barglar qismini qaramaqarshiligida hosil bo'lgan. O'simliksimon shakllar va motivlardan tuzilgan kompozistiyalar - dala va bog' gullari, maysalar va boshqalar o'zining xarakati, ritm, burilish, kashta chetlari kattaligi va to'ldirilishi jihatidan ko'p qirraligi bilan ifodali. Tasvirlanayotgan o'simliklar bezakdorligidan tashqari davolash kuchiga ega ekanligi va ko'pgina davrlarda qo'llanilishi hisobga olinib kerakli o'simliklar tasvirlangan.

O'simliksimon naqshlar orasida - atirgul, gulsafsar, chinningul, lolagul, gultojxo'roz, olma guli va boshqalari ko'p tarqalgan, mevalardan esa - anor, olcha, gilos, bodom va garmdori, ko'knori boshlari va hokazolar tasvirlangan, shuningdek lola va nilufargulga yaqin bo'lgan gulning naqshi ko'pincha uchraydi, hamda bu gulga o'xshash tasvir qadimgi san'at asarlarida ham bor. Bu O'rta Osiyo daryolarining hosildorlik xudosi bo'lgan Anaxita ma'budasining ramzlaridan biridir.

Gullar shakli ko'rinishi har safar kashtachilar tasavvuri bilan o'zgarib borgan. Naqshning o'simliksimon shakllari shartli, umumlashgan va tekis yuzada bajarilgan, gullar tepa va yon qismida tasvirlangan. Gullar ichidagi detallar mukammal ishlanib chiqilar edi.

Sharq xalqlari san'ati naqsh mohiyati - qadimdan odamlarning borliq haqidagi taassurotlarini mujassamlashtiradigan - belgi ramzlarning o'ziga xos tizimini namoyon etadi. Kashta naqshlari asosida koinot (bizni o'rab turgan olamni eslatuvchi), o'simliklar va hayvonot dunyosi bo'ladimi, bezakli va xo'jalik buyumlari yoki xalqning etnik tarixi bilan bog'liq muhr (tamg'a) va urug' belgisi singarilar bo'lishidan qat'iy nazar, mavjud olam tasviri yotadi. Kashtado'z matoga

naqshni tushirar ekan, borliq uyg'unligi taassurotini berishni o'z oldiga maqsad qilib qo'ymaydi, albatta. Bu muammolar ko'proq o'rta asrlar rassomlarni tashvishlantirgan. Xalq ustalari asl san'at xazinasiga mansub kompozistion jadval va naqshli motivlarni o'zlashtirgancha, ularni boshqacha tus olishida, ya'ni "moddiy" ahamiyat kasb etishida o'z hissasini qo'shganlar. Ular bunda hayot tarzi, tevarak muhit va maishiy turmush unsurlariga tayanadilar. Masalan, gulli kompozistiya ona-tabiatni gullab yashnashini gavdalantiruvchi vaj bo'lishi mumkin. Har bir kashtachilik maktabi, ulardagi naqshlar qadimdan odamlarning tabiat va unga bo'lgan munosabatning ifodasi bo'lishiga qaramasdan, badiiy o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Shuning uchun O'zbekiston kashtachiligida ko'rkam bog'lar, chamanzorlar singari tasvirli mavzular, ya'ni o'simliksimon mavzular etakchilik qiladi.

Qadim matolardan so'zanalar shakli va mavzulariga kirib kelgan, shuningdek, ilk o'rta asrlar (Varaxsha, Panjikent) devoriy suratlardagi meros ajablantirmaydi. Gulli guldonlar, guldasta, hayot daraxti, ertakona bog'lar manzarasi, daraxtlardagi qushlar, osmon yoritqichlari – bo'larning barchasida nazmiy ramzlar va majozlar yangitdan tug'iladi va yorqin ertakona jaranglaydi. Nozik uzun nurladan tashkil topgan girvat (girdob)li to'pbarggul yoki parrak (charx) quyosh tizimidagi jismlar ramzlarining bir ko'rinishidir.

Gurvatli to'pbarggul nur sochayotgan quyosh nurlarining an'anaviy ramzi hisoblanib, u Old Osiyo va O'rta Osiyodagi ko'p xalqlarining bezak san'ati, kulolchilik, haykaltaroshlik va to'qimachilikda keng tarqalgan. Romb quyosh tizimidagi jismlarni ifodalovchi boshqa ramzlar qatori qadim Sharq san'atida hosildorlik ramzi bo'lib keladi. Ta'kidlash lozimki, romb kashtachiligi bezakning alohida unsuri sifatida uchramaydi, lekin asosida romb gavdalangan panjarali kompozistiyada keng qo'llaniladi. Besh qirrali yulduz islom madaniyatida qisqa umrni, to'lin oy esa islom ramzi sifatida gavdalantiriladi. Bu mavzu kashtalarda juda kam uchraydi, zuluk shaklida ma'lum bo'lgan "S" belgisi xalq ijodiyotida an'anaviy tarzda oqar suv ramzini anglatadi. Kashtada gullarni ikki uslubda tasvirlashgan – bo'y-lamasiga kesishgan gullar, o'zaro bog'liq bo'lib, ichki tuzilish

hamda gulning yuqoridan ko‘rishiga imkon berishgan. Bu paytda gulning qiyofasi tabiiyisiga juda yaqin, lekin shakli ancha soddalashtirilgan.

Gul shakllarining ma’naviy jihatlariga e’tiborimizni qaratar ekanmiz, gulsavsar islom san’atida an’anaviy bo‘lib, ramziy ma’no anglatib kelgan. Uning yuqoriga tomon o‘sgan yaproqlar bilan uyg‘unlashib, qarama-qarshi tomonlar birligini anglatadi. Gulsavsarning shakli bargni qandaydir ko‘rinish yoki narsaning qarama-qarshi xususiyatini anglatadi.

Gulsavsar ham chinnigul singari o‘zining ma’naviy ahamiyatini yo‘qotib borgan. Biroq gulning shakliy xususiyatini, uning tishli gulbarglarini kashtalarda ishonchli tasvirlashadi.

Nilufargul – kasbkor va ruhiyatning halolligi, pok, begunohlikning an’anaviy ramzidir.

Lola - kashtada tasvirlanadigan birmuncha qiziqarli tasvir bo‘lib, u jonbaxshligi va tartibsiz shakli bilan ajralib turadi. Bu gulning tartibsiz gulbarglaridan, hatto, shakliga ko‘ra biroz hayoliylashtirilgan bo‘lsa - da, osongina tanib olish mumkin.

Bodom - yoki buning o‘xshash shakli qalampir mavzusi ham juda ommaviy bo‘lib, bir qancha ko‘rinishlarga ega bo‘lgan. Bodomning turli shaklli naqshlarini o‘rganib chiqish, bu naqsh qismlarining doimiy to‘kilib, uzilib turishini ko‘rsatadiki, u o‘tmishda birmuncha tushunarli bo‘lgan tustovuq shaklidagi naqshlarni xususiyatlaydi. Bu meva sehr - jodu va asrab-avaylovchi unsur vazifasini bajarib, hayot va hosildorlik ramzi hisoblanadi. Mazkur mavzuning kelib chiqishi qushlar (qirg‘ovul, xo‘roz yoki tovus) qanoti ramzi singari, shaklning asta - sekin uslublashtirilishi va tasvirning ma’lum qismlari yo‘qolishi bilan vujudga kelgan. Masalan, uning buyumlarda va do‘ppilarda qo‘llanilishi osmonga, yuqori ilohiy olamga intilish bilan aloqador. Shifobaxshlik xususiyatiga ega bo‘lgan bu meva bahorning kelishini timsollashtiradi va mavzuning haqiqiy mazmuni bodom mevasi yoki butun qalampir bilan muvofiq kelishi mumkin.

Qushlarning sharxlanishi qiziqarli bo‘lib, qushlar tasviriga aloqador holda, masalan, xo‘roz, tovus singarilar ham ko‘p ma’noli sharxlarga ega. Bo‘lardan

faqatgina qalb haqidagi tasavvurlar bilan aloqadorlikni aytib o'tganimizda, shuningdek, qushning vazifasi ikki olam o'rtasidagi vositachi ekanligi tushuniladi. Markaziy medalon va hoshiyada tasvirlangan qushlarning elkasida qo'chqor shoxining uslublashtirilgan o'ziga xos shakli o'sib chiqqan. Biroq buni kashtado'z o'ylab topmagan va u tasodifiy unsur emas. Bunday g'aroyib qushlar tasviri O'rta Osiyo qadim va o'rta asrlar san'atida tez-tez uchraydi.

Qadimda muqaddas hayvonlar, jumladan, antiqa qushlar haykalchalari ostadon (suyakdon)larda o'rnatilgan va ularning elkasida kichik sham uchun shamdonlar bo'lgan va unda olov yoqilgan. Bu paytda jonivor saqlovchi muqaddas olov quvvati bilan yo'g'rilgan.

Qushlar va hayvonlar yelkasida o'rnatilgan shamdonlar loydan yasalgan o'yinchoqlarda va kashtachilik san'atida ham saqlanib qolgan. Elkasida shamdon bo'lgan xo'rozlar tasviri balo - kazodan saqlovchi tumor sifatida qadim davr san'atidan kelib chiqqan. Umuman olganda, kashtalardagi qushlar qiyofalari o'zlarining shakliy ko'rinishlarini ko'p hollarda yo'qotganlar va baxt qushi hamda xotirjamlik ramziga aylanib qolishgan. Shunday qilib, kashta buyumlaridagi qadimgi ramzlar bugungi kunda o'z ma'nosini yo'qotgan, ammo ko'proq bezak sifatidagina qo'llaniladi. Turli ranglar qo'llanilishi do'ppi bezagini yanada ifodali va mazmunli bo'lishiga yordam beradi.

Naqshlar alifbosi. Geometrik naqsh elementlari:

1. Nuqta hayotni boshlanishi, zarraga, tangrini yagonaligi, hayotni tugaganlik va boshqalar ramzi.
2. To'g'ri chiziq hayotni, to'g'ri yoki hayotni ravonligi.
3. To'liq chiziq hayotni notekisligi, oyni o'n beshi yorug', o'n beshi qorong'ulikligi.
4. Olti qirrali yulduz. Hayotni boshlanishi va oxiri.
5. Musbat belgisi. Juftlik ramzi.
6. Tik turgan holatidagi teng tomonli uchburchak. Hayotning boshlanishi.
7. Teskari turgan holatida teng tomonli uchburchak. Hayotning oxiri.

8.Teng yonli uchburchak. Yaxlit bo‘lingan bo‘lak qayriliq olam, dunyoning to‘rt tomoni, osmon saroyi.

9.Kvadrat. Quyosh farzandi, abadiylik yorug‘lik mustaxkamlik olamning cheksizligi. Borliq er, suv, olov va havodan iboratligini bildiradi.

10.To‘g‘ri to‘rtburchak. Ishonch.

11.Romb. Ayol ya‘ni ona er, serfarzandlik.

12.Aylana. Olam, baxt, quyosh, abadiylik insonlarni yovuz niyatidan qaytarish ramzi.

13.Besh qirrali yulduz. Hayotni qisqaligini, besh kunlik dunyo, islomning besh ustuni.

14.Yarim aylana. Baxt.

15.Yangi oy. Islom dinining ifodasi. Musulmonlik.

16.Quyosh. Hayot, yorug‘lik, ilqlik.

17.Quyosh nuri. Ziyo.

18.Bo‘lut, olov. G‘oliblik, ulug‘vorlik.

Islimiy naqsh elementlarining ramziy ma‘nolari.

1.Bodom. Baxt – iqbol.

2.Barg. Bahorgi o‘yg‘onish.

3.Qalampir. Har xil yomonliklardan va yomon ko‘zlardan.

4.Zirk guli (gulsafsar). Asrash ramzi.

5.Anor. Osoyishtalik va umr uzoqligi.

6.Oygul. Ezgulik to‘qchilik.

7.Jingala. Baxt – iqbol, go‘zallik.

8.Olma. To‘kin – sochinlik, boylik ramzi.

9.Novda. Muxabbat.

10.Yaproq. Boylik va faravonlik.

11.Isiriq. Bahorgi o‘yg‘onish. Navro‘z.

12.Atirgul. Go‘zallik.

Qush va hayvonlar.

1.Sher. Mardlik, jasorat, kuchlilik, xokimlik.

- 2.Tulki. Makkorlik, ayyorlik.
- 3.Chumoli. Donolik, xokisorlik.
- 4.Bo‘lbo‘l. Sadoqat.
- 5.Xumo. Baxt qushi.
- 6.Boyqush. Baxtsizlik, vayronalik.
- 7.Baliq. Xushyorlik, xalol luqma.
- 8.Sichqon. O‘y hayvonlarining ko‘payishi ramzi.
- 9.Echki va qo‘chqor. Jasurlik, mardlik, pokizalik.
- 10.Oq kabutar. Tinchlik.
- 11.Oxu. Go‘zallik, ximoyasizlik, noziklik.
- 12.Ajdar. Yovuzlik, yomonlik.
- 13.Ilon. Yomonlik.

Buyumlarning ramziy ma’nolari.

- 1.Taqa. Yomon ko‘zdan asrash ramzi.

- 2.Oyna. Kungil, soflik, aks.

Ranglarning ramziy ma’nolari.

- 1.Yashil rang. Ona tabiat, islom ramzi.
- 2.Moviy rang. Osmon, koinot, tinchlik, yomon ko‘zdan asrash ramzi.
- 3.Qizil rang. G‘alaba, olov, iliqlik, xursandlik, shodlik, qon.
- 4.Sariq rang. Muqaddaslik, yorug‘lik, quyosh, kenglik.
- 5.Qora rang. Motam, cheksizlik, mavxumlik, qo‘rquv, tushkunlik, noaniqlik.
- 6.Zangori rang. Oliy e’tiqod.
- 7.Oq rang. Poklik, ozodlik, yorug‘lik, baxt, omad.

Kashtachilikda bezalgan sovg‘abob buyum turlari-O‘rta Osiyoda kashtachilik juda keng tarqalgan bo‘lib, oilada har bir ayol kashta tikishni bilishi kerak bo‘lgan, shuning uchun har bir oila o‘zi uchun kirpech, so‘zana, dorpech, oynaxalta, choyxalta va boshqalarni o‘zi tayyorlagan.

Bezak buyumlarining turi juda ko‘p masalan, so‘zana, kirpech, choyshab, oinaxalta, choy xalta, zardevor, palak, gulko‘rpa, dorpech, bu joma, parda, belbog‘, takyapo‘sh (yostiq ustiga yopiladigan), do‘ppi, ko‘ylak, dastro‘mol, hamyon,

joynamozi, sumka, nimcha, maxsikavush, xaltacha va boshqalar badiiy did bilan bezatilgan. O'tmishda bu kashtalar oq va malla matolarga tikilgan. Keyinchalik satin, shoyi baxmalga tikiladigan bo'ldi.

Kashtachilikda ishlatiladigan bezak buyum turlari bilan tanishib chiqamiz. Do'ppi - O'zbekistonda keng tarqalgan engil bosh kiyim. Do'ppi kiyish dastlab Eronda va turkiy xalqlar o'rtasida, Rossiyada esa XIII asrda rasm bo'lgan. Asrlar davomida do'ppining turli xillari vujudga kelgan. Baxmalga, satinga, sidirg'a shoyiga ip, ipak va zar bilan do'ppi gullari tikilgan.

O'zbekistonda, Toshkent, Chust, Buxoro, Samarqand, Boysun, Shahrisabz do'ppilari mashhur bo'lib, ular o'ziga xosdir. Jumhuriyatimizning barcha rayonlarida do'ppi tikiladi, uning iroqi, Chust do'ppi, gilam do'ppi, chakma to'r, qizil gul, piltado'zi, zardo'ppi, to'ldirma deb nomlanadigan milliy do'ppilar bor, har bir do'ppi yaratilish uslubiga ega bo'lib, ular birbiridan farq qiladi. O'zbekistonda ommaviy bosh kiyimi asosan uch xil shaklga ega bo'ladi, quloh, araqchin, tusdo'ppi.

Do'ppilarning xilma-xilligi - qubbasimon, to'rtburchak, dumaloq, gumbazsimon shakllari, ularga tikilgan kashtalarning bezaklari boyligi ba'zan to'rsimon, ba'zan yirik relefli, ba'zan gilamga o'xshash tus olishi, matoning oq-qoradan tortib kamalaksimon jilolanishigacha ranglarning anvoyi tovlanishi - o'zbek bosh kiyimining xilma - xilligini ko'rsatadi. Do'ppilarning ustki qismi va jiyagi guldor geometrik naqshlar bilan yaxlit tagdo'ziga gohida to'garaklar, gohida gul shoxlari shaklida tikiladi. XIX asr va XX asrdan boshlab do'ppilarda har xil mahalliy xususiyatlari shu qadar aniq beriladiki, uni kiygan kishining asli qaerdanligini aniqlash oson bo'lgan.

Kashtali do'ppilarning naqshinkor uslubi o'rta asr miniatyura va amaliy san'atdagi rivojini topgan boy naqshlarga yaqin. Turmush va tabiat haqidagi odamlarning tasavvurini aks ettirgan do'ppilar turli vaqtda rivojlangan obrazlarni o'zida singdirib sintezlashtirgan.

Buxoroda do'ppilari - ko'proq zar iplar bilan tikilgan. Kallapushi buxori boshqa viloyat do'ppilaridan nafaqat nomlanishida, shuningdek noyoblighi va

o'ziga xosligi bilan ajralib turadi. Buxoro do'ppilari turli tuman bo'lib, zardo'zlik texnikasida bajarilgan.

Kallapushi zardo'zi do'ppilari qadimda saroy amaldorlari libosining bir qismi bo'lgan, hozirgi kunda esa to'y va sunnat to'ylarining ajralmas qismi hisoblanadi. Shuningdek, Buxoroda do'ppi boshqa ma'noda ham qo'llanilgan, u qiz libosining bir qismi bo'lib, undan muchal marosimlarida keng foydalanilgan.

Buxoro zardo'zlik do'ppilarining rivojlanishi bir nechta bosqichlarni bosib o'tgan. Guldo'zi texnikasi o'rniga zamindo'zi texnikasi keng qo'llanila boshlandi. Yillar mobaynida Buxoro do'ppido'zlik san'ati rivojlanib, yangidan - yangi usullar ishlab chiqilib, naqsh kompozistiyalari murakkablashib bordi. Asosan do'ppilar siyohrang, yashil, qizil va ko'k kabi duxoba matolardan tikilgan.

O'zbekiston hududida asrlar davomida xalq badiiy hunarmandchiligining o'ziga xos yirik markazlari shakllangan. Har bir hudud o'zining badiiy bezak san'ati bilan boshqalardan ajralib turgan.

Kashtachilik san'ati ham juda qiziqarli va qadimiy san'at turlaridan biri hisoblanib, asrlar davomida ardoqlangan holda meros bo'lib kelmoqda. Hozirgi paytda Respublikamizning ko'pgina tumanlaridagi badiiy buyumlar ishlab chiqaruvchi korxonalarda turli xil kashta buyumlari ishlab chiqariladi. Bundan tashqari, bu kasb bilan xususiy tarzda juda ko'plab malakali chevarlar shug'ullanadi. Har ikki jabhada ham mahalliy sharoitda shakllangan naqshlaru chizmalar keng foydalanilmoqda.

Rango - rang naqshlarga boy do'ppilar nafaqat o'zbek xalq an'anaviy milliy libosi, xalq san'atining ommaviy turlaridan biri, balki milliy koloritga yo'g'rilgan zamonaviy kiyim bosh sifatida ham yashab qoldi. Do'ppilar milliy libosning bir qismi sifatida respublikamiz va horijda o'tkazilib kelinayotgan ko'pgina badiiy ko'rgazmalar, turli tanlovlar, Tashabbus tanlovlarida namoyish etilib kelinmoqda. O'zbek kashtachilari mohir qo'llari bilan yaratilgan do'ppilar O'zbekiston muzeylari va horijiy muzey zallarini bezab turibdi. Bu do'ppilarda uzoq asrga teng milliy urf - odatlarimiz, xalqimizning turmushi, uning boy madaniy va ma'naviy merosi mujassamlashgan.

O'zbekistonning nufuzli muzeylaridan biri sanalgan O'zbekiston Amaliy san'ati muzeyi ham bunday tadbirlarga o'z hissasini qo'shib kelmoqda. Muzey ekspozitsiyasidan o'rin olgan do'ppilar keng ommaga alohida namoyish etilmoqda. Xususan, "O'zbek milliy do'ppilari" nomli amaliy san'at ko'rgazmasi 2007 yilda 18 may - Xalqaro muzeylar kuni arafasida muzeyning ko'rgazma zalida ochildi, unda Respublikamizning barcha viloyatlariga mansub do'ppilar namoyish etildi. Har do'ppining naqshinkor jilovi, bezak unsurlari, badiiy shakli, ifodaviyligi ko'pchilik tomoshabinlarda, ayniqsa xalq san'atiga qiziquvchi keng omma, jurnalistlar, diplomatik xizmati vakillari, chet ellik sayyohlarda qiziqish uyg'otdi. Shunday ekan, do'ppido'zlik san'atining noyob namunalarini avaylab - asrash, xalqqa tanishtirish muzeylar zimmasida bo'lgan eng katta va muhim vazifadir. Kuloh - konussimon bosh kiyim. U asosan darveshlar qalpog'i, uning matohi toq uchburchak parchalaridan bichilib yonlamasiga tikiladi. Kuloh (erkaklar bosh kiyimi) hozir juda kam uchraydi.

Araqchin - sharsimon do'ppi, uni asosan keksalar kiyadi. Toshkentda sharsimon do'ppilar kanda xayol, bosma, chakmato'r, iroqi chok usullarida tikiladi.

Tus do'ppi - Keng tarqalgan yassi yuzali do'ppi. Ko'pincha tus do'ppi chust do'ppi deb yuritiladi. Tus do'ppilarning birgina klassik variantining o'zida sakkizta yuvelir chok uslubi qo'llaniladi. Masalan, zanjira, to'g'ri chok, chita, kungura, etalatma, taroq, ova, pildiroq.

Chust do'ppisining tepasiga kizakdan kvadrat shaklida bo'rtib chiqib, yarim shar ko'rinishida bo'ladi. Toshkent do'ppisi sidirg'a baxmaldan (gulsiz) tikilgan bo'ladi. Buxoro do'ppilari sidirg'a yoki gulli baxmaldan jiyakli qilib tikiladi, jiyagi turli xil ipaklardan rangdor naqshli yo'rma usulida tikilgan bo'ladi.

Joynamoz - yerga solib ustida namoz o'qiydigan to'shama bo'lib hisoblanadi. Joynamozdan Islom diniga e'tiqod qiluvchilar ishlatishadi, u ibodat vaqtida kishini bu dunyodan ajratuvchi omil deb tasavvur qilinadi. Joynamoz har xil matodan tayyorlanib, uning uch tomoni mehrob shaklida tikilgan bo'ladi, undan machit, madrasa va uylarda foydalaniladi va u turli o'lchamda bo'ladi. Joynamoz

kashtachilikda juda chiroyli va bejirib qilib bezatiladi, unda rang tanlashga ham juda katta e'tibor berish kerak.

Zardevor - uy jihozi bo'lib, u sidirg'a shoyi baxmal, satinga kashta tikib bezatilgan badiiy buyumdir. Zardevor o'zbek hamda tojiklarda yangi tushgan kelinning uyiga, shiftiga yoki devoriga ilib qo'yiladi va o'lchamga mo'ljallanib tikiladi. U zar ip yoki ipak gajimli bo'lib, eni 40-70 sm, uzunligi mo'ljallangan uyning devoriga moslab tikiladi.

Palak - devorlarga ilinadigan eng yirik, eng qimmat bezak buyumlaridan biri, palakda osmon va to'lin oy aks ettiriladi, uni qadimda oq yoki malla bo'zga kashta tikib tayyorlangan. U so'zanadan gullarining yirikligi, zaminiga ham kashta qoplanishi bilan farq qiladi. Palakni o'rtasida yirik oy tasviri qizil qirmizi, pushti ipak bilan kashtalanadi va atrofiga juda chiroyli qilib o'simliksimon naqshlar tikiladi. Naqshlar ichida ko'pincha bodom, qalampir elementlari qo'llaniladi. Palakda qirqtacha oy ham tasvirlash mumkin, shuning uchun oyini soniga qarab olti oyli palak, o'n ikki oyli palak, hattoki katta uylar uchun qirk oyli palak tikilgani bizga ma'lum. Oylar turli ranglar bilan bir necha xil tasvirlangan. Mashhur kashtado'zlar ba'zida oyni ajoyib naqshlar bilan bezab, o'z mahoratlarini namoyon etganlar, agar oyni ichi sidirg'a rangda ifodalangan bo'lsa, uni oypalak, agar naqshli bo'lsa gulpalak 40 va hokazo nomlar bilan yuritiladi. Keyingi vaqtlarda palakni qo'l mehnati ko'p bo'lgani uchun so'zana deyila boshladi, lekin hozir palakni qo'lda tikishga katta ahamiyat berillloqda.

Kirpech - kirpo'sh, tokchaga taxlab qo'yilgan kiyimkechak ustidan yoki devorni vertikal bo'sh joylariga ilib, uyni bezatib turishi uchun ishlatiladigan badiiy buyum. Kirpech kashtalari qo'lda yoki mashinada tikiladi va qo'lda ilma kashta bilan bezaladi. U kiyim - kechakni changdan saqlaydi va uyni bezab turadi. Odatda, palakka o'xshatib tikilgani kirpechpalak deb yuritiladi, bu turi ham keng ishlatiladi.

So'zana - forsha so'zani deb ham yuritiladi, igna bilan tikilgan degan ma'noni beradi. So'zana matoga kashta tikib tayyorlangan badiiy buyum bo'lib, xonani bezatish uchun devorga ilib qo'yiladi. U satin, baxmal, shoyi va boshqa

matolarga kashta tikib tayyorlanadi. U o'ziga xos badiiy ko'rinishga ega. Matoning rangidan ustalarimiz kashta zamini sifatida foydalanadilar, shuning uchun palakdan farq qiladi.

So'zana har bir xonadonda bo'lgan, chunki har bir qiz turmushga chiqishidan oldin o'zi uchun so'zana tayyorlashi kerak bo'lgan, chunki so'zana kelinlarning sepi hisoblangan. So'zana uchun kompozistion joylashgan o'simliksimon naqshlardan foydalaniladi, o'rtasida ko'pincha doirasimon gul tikilib atrofi guldor islmiy naqshlar bilan bezatiladi. So'zana tikish juda qadimdan rivojlangan bo'lib, XIX asrgacha bo'lgan so'zanalar saqlanmagan. Faqat XIX asrga oid Samarqand, Buxoro, Nurota, Farg'ona, O'ratepa, Shahrisabz, Toshkent, Farg'ona va boshqa joylardagi so'zana turlaridan namunalar bor. San'atning bu turi ayniqsa O'zbekiston va Tojikiston territoriyasida qadimdan keng tarqalgan. Keyingi paytlarda 40 yillardan boshlab so'zana mashinada tikilib kelmoqda.

Choyshab – forscha, tojikcha, ro'yjo - tun chodiri degan ma'noni bildiradi. Choyshab asosan taxmonga tutish, yotganda yopinish uchun, to'shak ustidan to'shaladi. To'shak ustidan yoziladigan choyshab kam kashtali oq surup, taxmonga tutiladigan satin, shoyi, baxmal va boshqalardan tikiladi. Hozirgi vaqtda choyshabdan so'zana kabi badiiy buyum sifatida ham foydalanib kelinmoqda.

Kashtachilik san'atida qo'llaniladigan asbobuskunalar va ipak turlari- Kashtachilik san'atida qo'lda kashta tikish jarayonida, o'ziga xos asbob va uskunalar, matolar, ipak va boshqa turdagi rangli iplar mavjud. Kashta tikish jarayonida ignalar komplekti, angishvona, kichik qaychi, santimetr, bigizli kashta tikish uchun esa, ilmoqli va ilmoqsiz bigizlar hamda chambarak ishlatiladi. Kashtachilikda hozirgi kunda xilma-xil matolar keng ishlatilib kelinmoqda, bo'lar adras, bo'z, karbos, shoyi, baxmal, chit yoki satin kabi matolardir. Bunday matolarda naqshlar chizilganda yaxshi ko'rinadi, rangli iplarning aksariyati unga mos qilib tanlanishi kerak.

Naqsh kompozistiyasi chizish uchun chizg'ichlar, yumshoq va qattiq qalamlar, millimetrlangan qog'oz, nusxa ko'chiradigan qog'oz va shaffof qog'ozlar kerak bo'ladi. Agar kashta tikuvchi o'zi naqsh chizib bilsa, u holda u

to'g'ridan to'g'ri mato ustiga tanlangan naqsh kompozitsiya va tasvirni chizadi va ranglarni to'g'ri va did bilan tanlab, kashta tikishni boshlaydi. Bigiz yordamida kashta tikishda, chambaraklar (korcho'p) ishlatiladi, chambarak gazlamani tarang tortib turish uchun xizmat qiladi. 20-40 sm li ikkita gardishdan iborat bo'lib, bir - birini ichiga tushib turadi. Agar kichik gardish katta gardish ichiga qiyin tushadigan bo'lsa, katta gardishning ichki tomonini jilvir bilan tozalash kerak. U juda kichik bo'lib, katta gardishdan tushib ketadigan bo'lsa, atrofiga yupqa gazlama o'rab qo'yish mumkin. Bigiz yordamida kashta tikishda yog'och dastali ikki xil, ya'ni ilmoqli- ilmoqsiz bigizlar ishlatiladi.

Kashta tikishda ilmoqli bigiz ayrim materiallarga, masalan charm, kartonga ninani qiynalmay o'tkazish uchun, oldin ilmoqsiz bigiz bilan teshib olinadi, so'ngra kashta tikiladi. Chambarak tortilayotgan yupqa gazlama yirtilmasligi, shuningdek, kashta tikiladigan gazlama ish paytida iflos bo'lmasligi uchun, uning ustiga o'rtasi chambarakning diametridan kichikroq doira qilib qo'yilgan boshqa gazlama qo'yiladi.

Chambaraklar stolga mahkamlab qo'yish uchun vintli bo'lishi ham mumkin. Qo'lda kashta tikishda umuman chambarak ishlatilmaydi. Kashta tikish uchun cho'ziqroq ko'zli kalta (1 va 2 tartibli) ignalar tanlanadi. Ignalar sanama va oddiy choklarni tikishda, hamda ipni sanash va ajratib olish uchun juda qulaydir. Ipakni ikki qavat qilib, hosil bo'lgan halqa ichiga jun ipi uchun kiritiladi, ipakning ikkala uchini igna ko'zidan o'tkazib, jun ip bilan birga tortib olinadi.

Zich va yupqa (markizet, shoyi, batis, shifon) gazlamaga kashta tikishda, ko'zi kichik va juda mayin ignadan foydalaniladi, chunki agar igna yo'g'on bo'lsa, igna sanchilgan joylari teshilib qoladi. Kashtani chambaraksiz tikishda, bir necha qavat gazlamaga igna sanchishda, buyumlar chetini buklab tikishda ignani gazlamadan o'tkazish uchun angishvona kerak bo'ladi.

Ang - (forsa - angusht), ya'ni barmoq, vona - (bona - saqlovchi), degan ma'noni bildiradi. Barmoqni igna suqilib ketishidan asrash maqsadida ishlatiladigan metall g'ilof. Bu texnika xavfsizligiga rioya qilishda ham zarurdir.

Angishvonaning usti va yoni ignani qadashda toyib ketmasligi uchun chuqurchalar qilib tayyorlanadi.

Angishvona o'ng qo'lining o'rta barmog'iga taqiladi, uni barmoqning yo'g'onligiga qarab tanlanadi, lekin u barmoqni siqib yoki undan tushib qoladigan bo'lmasligi kerak. 43 Kashta tikish jarayonida iplarni qirqib olish va matolarni qirqish uchun turli xil o'tkir uchi 10-12 sm uzunlikdagi qaychilar ishlatiladi. Qaychilar yaxshi charxlangan, tig'larining uchi to'la yopiladigan bo'lishi kerak. Santimetrli lenta tikish ishlarida buyum o'lchamlarini aniqlash, gazlamaga bezakni rejalash, tikish ishlarini bajarishda foydalaniladi.

Naqsh kompozistiyasini gazlamaga ko'chirishga tayyorlashda shaffof qog'oz ishlatiladi. Naqsh avval shaffof qog'ozga ko'chiriladi, keyin qog'ozdan gazlamaga ko'chiriladi. Kashta gulni gazlamaga ko'chirish uchun (kopirovka) qog'ozi ishlatiladi. Ipakni tabiiy ranglarga bo'yash uchun zarur bo'lgan asbob-uskunalar: Mis qozonlar.

Tarixga nazar tashlasak, ota-bobolarimiz ipakni bo'yashda xumlardan foydalanishgan. Hozirgi kunlarda bo'yashni mis qozonlarda yoki sirlangan idishlarda amalga oshirsa bo'ladi. Mis qozonlar yoki sirlangan idishlardan foydalanganda, ranglash turlariga qarab hajmi yoki soni turlicha bo'ladi.

To'qimachilikda (abrli bo'yoqlar) 50-100 litr hajmli idishlardan foydalanish kerak, chunki bo'yaladigan ipak iplar hajmi katta bo'lishi mumkin, shu sababli ularni bitta idishga solib bo'yaladi. Agar bo'lib solinsa, rang bir-biridan keskin farq qilib, yoki to'qroq va yoki ochroq tusli rang pa ydo bo'lishi mumkin. Kashtachilikda bo'yaladigan ipak kalava holatida bo'ladi. Ranglash jarayonida idishga rangning miqdoriga va solinadigan suvning miqdoriga katta ahamiyat beriladi. Ranglash jarayonida ishni ohorlash, achchiqtoshda pishirish bitta idishda, sariq, qizil va ko'k rangga bo'yashda bitta idish va boshqa ranglarda bo'yashda yana bir idishda bo'yalgani ma'qul. Hovoncha. Bu idish yordamida bo'yoqlar va achchiqtoshni maydalash (tuyish) uchun foydalaniladi. Tarozi (grammli).

Ipak bo'yashda tarozi eng zarur bo'lgan asboblardan biri bo'lib hisoblanadi. Bo'yash jarayonida achchiqtoshni yoki bo'yoqni kerakli miqdorini to'g'ri o'lchab

olish uchun va mo'ljallangan rangni me'yorida olish uchun mo'ljallangan. 45 Sopolli xumlar va plastmassa idishlar Sopol xumlar yoki plastmassa idishlar ranglashdan keyin bo'yoqli suvlarni saqlashga, yomg'ir suvlarini to'plashga zarur bo'ladi. Bunda xumlarni va plastmassa idishlarni soyali va qorong'i joylarda, yaxshisi erto'lada saqlansa, suvning xususiyatlari buzilishini kamaytiradi. Suv haroratini o'lchagich Suv haroratini o'lchagich asbobi bo'yoqchilikda hizmati beqiyos.

Bo'yash jarayonida suv haroratini o'lchash uchun mo'ljallangan asbob qo'ldan tushmaydi. Suvni haroratini to'g'ri o'lchash mo'ljaldagi rangni olishga yordam beradi. Tayoqchalar (40-50 sm o'zunlikda) Tayoqchalar yog'ochdan yasalgan bo'lib, ranglash jarayonida kovlash, ranglanganidan keyin ishni qoqishga yordam beradi.

Har bir rang uchun alohida tayoqchalar ishlatiladi. Ish jarayonida zanglamas tayoqchalardan ham foydalanilsa bo'ladi, chunki ular o'ziga rangni shimimaydi. Ipaklarni quritish uchun maxsus xona Ipak, ip yoki jun achchiqtoshda pishirilganda yoki ranglangandan so'ng salqin, soyali, qorong'i xona zarur bo'ladi. Ish qorong'i xonada ranglashgacha va chayish jarayonigacha 7-10 kun saqlanadi. Sababi, bunda ipak rangni yaxshi oladi va rangni o'zida yaxshi saqlaydi. Rezina qo'lqoplar Indigo rangini bo'yashda rezina qo'lqoplardan foydalanish kerak, chunki, gidrosulfid qo'lga aksta'sir berib, terini kuydirishi mumkin. Cho'michlar Ipak bo'yashda o'lchovli cho'michlardan foydalanish kerak.

Plastmassa cho'michlar ham bo'laveradi, asosiysi, issiqlikka dosh beradigan bo'lishi kerak. Bo'yash jarayonida suvning tozaligi katta ahamiyatga ega, chunki suvning tozalik darajasi ham bo'yoqga katta ta'sir etadi. Ba'zi ipak bo'yash bilash shug'ullanadigan ustalar, yomg'ir suvini ishlatishni ma'qul ko'rishadi, lekin hozirgi kunlarda yomg'ir suvi ham oddiy jumrak suvidan toza bo'lishiga kafolat yo'q. Shunga qaramay, tabiiy va mahsus suv sifatida yorqin va tiniq rang olish uchun yomg'ir suvini plastik idishlarda to'plab ishlatlsa ma'qul, chunki yomg'ir suvi bunda o'z xususiyatlarini saqlab qoladi. Bo'yoqchilikda oddiy jumrak suvi yoki yomg'ir suvlarni saqlab ishlatish maqsadga muvofiqdir.

Ranglashdan keyin ishlatiladigan suv Bo‘yalgan ipak, jun, paxta ip va gazlamalarni chayish yoki yuvishda o‘sha bo‘yalgan suv tarkib saqlangan suvda chayish kerak. Aks xolda ranglar o‘zgarishi mumkin. Idish yuvish uchun ishlatiladigan suyuqlik bo‘yalgan narsalarni chayish uchun eng qulay vosita bo‘lishi mumkin, chunki uning tarkibida neytrallik xususiyat bor. Ipakni oqlash va ipak, ip, jun mahsulotlarni ranglashga tayyorlash Ranglashdan oldin ipak, ip, jun yoki to‘qilgan matoni achchiqtoshda, qozon yoki sirlangan va zanglamas idishlarda qaynatib olish kerak. 1 kg ipakni qaynatish uchun 250-300 gramm achchiqtosh zarur bo‘ladi. Achchiqtosh O‘zbekistonning hamma bozorla rida keng uchraydi. U yurtimizga Eron va Rossiyadan keltiriladi, asosan achchiqtoshni kassalikni davolashda va ichimlik suvni qayta ishlash korxonalarida suvni tozalash maqsadida ishlatiladi. Achchiq tosh xovonchada maydalanib, qum xolatiga keltiriladi.

Alohida kichkina idishda qaynatib eritib olinsa, maqsadga muvofiq bo‘ladi. Eritilgan moddani katta idishga solib 120 gradusda qaynatiladi va shu holatda 30-45 minut qaynatiladi. Yuqori haroratda qaynatilgach, sovitilib polietilen xaltachalarga bakteriyalardan saqlash uchun mahkam berkitib solib qo‘yiladi. Soya, salqin, qorongi xonalarda polietilen xaltachalarda 6-8 kun muddat saqlanadi. Yaxshi ranglash uchun eng ko‘pi bilan 8 kun saqlash maqsadga muvofiqdir. Kimyoviy ranglarda achchiq tosh rangni mustaxkamlovchi vazifani bajarsa, tabiiy ranglarda achchiqtosh rangni so‘rib oluvchi vazifasini bajaradi. Agar siz tabiiy rangda ishlay boshlasangiz rangga tayorlash jarayonida ipakni achchiqtoshga solingandan keyin, qo‘lda siqib olsangiz qo‘lingizni quruqlashganiga guvoh bo‘lasiz. Ipakni oqlash (pishirish) Bu jarayonni amalga oshirish uchun, 50-yillargacha oxorlash uchun tabiiy ishqordan foydalanishgan.

Farg‘ona vodiysida qirq bo‘g‘im o‘simligi kulidan keng foydalanilgan. Ishqordan kulolchilikda keng foydalaniladi. Buxoroda, Boysunda va Rishton shaharlarda ishqorni topish osonroq. Tabiiy ishqorlangan ipak rangni yaxshi oladi va ipakning sifati yaxshi saqlanadi. Hozirgi mahalda xunarmandlarimiz temir sodasidan keng foydalanishadi. Ipakni oqlash, ya’ni yuvish kerak, bu uchun qozon

yoki sirlangan va zanglamas idishlar zarur bo‘ladi. Idish 50 litrli bo‘lsa ipakdan 5 kg, temir sodasidan 200 gramm, 70 gramm kir sovun zarur bo‘ladi. Idishga suvni quyib tagiga olov yoqamiz, suv isigach, sovunni maydalab sodani qo‘shib solamiz. Sovun erib ketishi zarur, sovun erigach 50-60 gradusda ipakni tayoqchalar yordamida aylantirib turamiz. 30 minut qaynagandan keyin idishdan ipaklarni olamiz va boshqa qozonda isigan, qaynashga yaqin bo‘lgan suvda chayiladi. So‘ngra ipak tayoqchalarda ikki kishi yordamida yaxshilab qoqib silkitiladi. Ipakning holati qurigandan keyin mayin bo‘lsa yaxshi yuvilgan, ipaklar bir-biriga yopishgan dag‘al tursa qaytadan soda va sovunli suvda yuvamiz.

Buyumlarni kashtachilikda bezashda kompozitsiya qonuni-Musavvir, shoir, kashtado‘z, yoki boshqa san‘at arbobi, yangi asar yaratar ekan, albatta tabiatdan ilhom oladi va undagi mavjud go‘zallikni yanada jozibaliroq aks ettirishga harakat qiladi. Ma‘lumki, o‘zbek xalq amaliy bezak san‘atining qaysi bir turida ijod bo‘lmasin, uning zaminida naqsh kompozitsiyasi - kompozitsiya asoslari yotadi. Mavjud naqsh kompozitsiyasini ma‘lum qonun - qoidalarga amal qilingan holda joylashtirish, ya‘ni kompozitsiya tuzish uziga xos bilim va malakaga ega bo‘lishni talab etadi. Birgina anor, bodom, qalampir, gul nusxalaridan kashtado‘zlik, ganchkorlik, kulolchilik, zardo‘zlikda turli - tuman o‘ziga xos naqsh kompozitsiyalarini yaratish mumkin. “O‘zbek xalq ustalari qadimdan qo‘llab kelayotgan ko‘plab naqshlar, tabiat hamda, voqelikning shartli tasviri bo‘lishiga qaramasdan, o‘ziga xos qonunqoidalarga ega, bu qonun-qoidalar tabiatning o‘zidan olingan. O‘simliklar faqat bir tomonga qarab o‘sadilar. Masalan, majnuntol xuddi pastga qarab teskari o‘sayotgandek tuyuladi, lekin, novdada burglar bo‘lib, bir xil yo‘nalishda davom etib keladi. Tabiatning bu qonuni naqshlarda ham o‘z aksini topgandir. Usta chizadigan naqsh shunchaki qog‘oz betini to‘ldirish emas, balki ongli ravishda tabiat va badiiylik qonun-qoidalariga amal qilgan holda manzara tasvirini chizishdan iborat”.

Kompozitsiya - lotincha so‘zdan olingan bo‘lib, joylashtirish, qurish, tuzish degan ma‘noni anglatadi, bunda tanlangan naqsh namunasiga ko‘ra uning kompozitsiyasi qog‘oz yuzasida bir-biriga bog‘liq holda joylashib, yaxlit

kompozitsiyani qosil qiladi. Istalgan mavzu mazmuniga mos keladigan naqsh kompozitsiyalarini tuzishda avval ko'plab xomaki ishlar, eskizlar ishlanadi va ulardan eng chiroyli namunalar tanlab olinadi. Naqsh kompozitsiyalarini tuzishda elementlar o'rnini almashtirish, qo'shimcha elementlar kiritish orqali uning mazmunini yanada boyitish kabilar ham muqim ahamiyatga egadir. Naqsh mazmunini ifodalashda kompozitsiyaning asosiy qonuniyatlariga rioya qilish lozim. Bo'lar kompozitsiyaning bir butunligi, elementlar, shakllar, ranglarning takrorlanishi va ular o'rtasidagi o'zaro bog'liqlik, kompozitsiyaning tarkibiy qismi bo'lgan rang tuslarining ma'lum bir koloritga bo'ysundirishdan iborat. Kompozitsiyada naqsh yaratishning shunday qoidasini simmetriya, assimetriya, ritm, markazni topish, stilizatsiya, muvozanat, elementlarning o'lchovi, shakli, rangi kabilarga rioya qilishni tashkil etadi va bunga qat'iy amal qilinadi.

Kashta tikuvchi naqsh chizishda quyidagilarga amal qiladi:

1. Naqsh namunalaridagi chiziqlar harakatning stilistik birligiga erishish.
2. Davriy takrorlanish.
3. Simmetrik joylashuv va ranglar mutanosibligini aniqlash.

Bo'lar mustaqil naqsh chizish jarayonida uning qismlari o'rtasidagi bog'liqlik, naqshdagi elementlarning o'q chiziqiga nisbatan teng ravishda joylashuvi, rang tuslarining bir-biriga muvofiq ravishda naqsh sirtiga yoyilishi, turli gullar, novdalar va shu kabi shakllarning uzviy ritmik jihatdan boqlanishi hamda shu kabilardan iborat.

Kompozitsiya tuzishning qoida-qonuniyatlari:

1. Chiziladigan naqsh kompozitsiyasini shakl, o'lcham va taqsimlarini mo'ljalga olish.
2. Kompozitsiyaning yakka va qo'sh banddan iborat bo'lishligini nazarda tutgan holda, tanob elementi shakllarini joylashtirish.
3. Kompozitsiyaga novda, barg, gul, shobarg va boshqa naqsh kompozitsiyasini kiritib mukamallashtirish.
4. Naqsh bandini bofta, shkufta kompozitsiyasi bilan bog'lab boyitish.
5. Kompozitsiyaning asosiy shaklini umumlashtirib, naqshni nomlash.

6. Kompozitsiyaning ma'no va maqsadini hisobga olgan holda rang tuslarini aniqlash va boshqalar.

Naqsh kompozitsiyalarini tuzish jarayonlarida simmetriya, assimetriya, ritm, muvozanat, elementlarning o'zaro birikuvi, turlanishi kabi qoidalarga rioya etish bilan birga, tabiat go'zalligini chuqurroq his etish, badiiy va ijodiy qobiliyatning rivojlanishi ham shakllanib boradi. Simmetriya – tenglik degan ma'noni anglatadi. Bunda naqsh kompozitsiyasi o'q chiziqining markazi atrofida bir xil o'lchamda joylashadi, hamda bir butun yaxlit ko'rinishda tikiladi.

Naqsh kompozitsiyasining simmetrik tuzilishi – “rapport” naqsh bo'laklari va bo'linish joylari esa “taqsim” deyiladi. Yo'l ichiga joylashgan “hoshiya naqsh” lari simmetrik rapport tarzida davriy (ya'ni ritmik) takrorlanib keladi. “Rapport” naqsh kompozitsiyasining ma'lum tartib va oraliqda uzluksiz takrorlanib kelishini bildiradi.

Assimetriya - simmetriyaning teskarisi bo'lib, bunda kompozitsiyadagi muvozanat qonuniyatiga amal qilinmaydi. Naqsh kompozitsiyasidagi harakat birbiriga mutanosib ravishda joylashmaydi. Bunda naqsh kompozitsiyasi o'q chiziqi va markaz kabi shartli belgilarga rioya qilinmagan holda joylashtiriladi. Assimetrik naqshlarni ko'proq ayollar libosida, pannolarda ishlatiladi. Mustaqil ijod orqali yangi naqsh namunalari yaratilar ekan, ranglar jozibasi va yorqinligi ham aloqida his etib boriladi. Kashtado'zlik, ganchkorlik, yog'och o'ymakorligi va boshqa xalq amaliy bezak san'ati turlarida dastlab buyum yoki ma'lum bir yuzalarga ishlanadigan naqsh kompozitsiyasini dastlabki xomaki namunasi ishlanadi va u “naqsh chizgilari” deb ataladi. Naqshning shakl yasovchi yo'l kompozitsiyasi va rang tuslari kompozitsiyaning nomlanishida katta ahamiyatga egadir.

Mustaqil ijod orqali biz yangi naqsh namunalari yaratish ekanmiz, ranglar jozibasi va yorqinligini ham aloqida his eta boshlaymiz, chunki, kompozitsiyaning mazmuni va ma'nolariga mos ranglarning o'zaro birikuvi, naqshning nafisligini oshiradi. Tuzilgan kompozitsiyaning mazmunan boy, chiroyli tuzilishi, naqshning asosiy shakl chegarasiga ham bog'liq. Kompozitsiya tuzishda dastlab o'lcham

aniqlangach, naqshning asosiy shakli bajariladi. Naqsh eskizini tuzishda, elementlar ko‘rinishini yo‘l, aylana va hokazo shakl o‘lchamining ichiga joylashtiriladi. Masalan, so‘zana, yostiq jildi, liboslar kompozitsiyasini misol qilsak bo‘ladi, bu oddiy naqsh kompozitsiyasini bosqichma - bosqich, yo‘l, to‘rtburchak va aylana kabi shakllar ichiga joylashtirib, kompozitsiyal tuzib chiqiladi.

Naqshlarni – shakl yasovchi elementlarning nomlari bilan atash mumkin. Masalan, mehrob lola ko‘rinishi ifodalangan yo‘l ichidagi naqsh shakli odatda hoshiya naqshlar, deb atalganligi sababli mehrob hoshiya, deb nomlanadi. To‘rtburchak shakldagi naqshlar patnisga o‘xshash bo‘lganligi sababli mehrob patnis shaklidagi naqsh kompozitsiyasini tashkil etadi va shunday nomlanadi.

Aylana - gardish shaklidagi naqsh kompozitsiyasi esa aylana mehrob naqshi, deb ataladi. Ushbu naqsh shakllarini ixtiyoriy ravishda yakka, qo‘sh va bir necha bandli ramka ko‘rinishlarida chizish mumkin, bunday turdagi ko‘rinishlar naqshlar rejasi, deb ham yuritiladi. Tuziladigan naqsh kompozitsiyasi naqsh kompozitsiyasini ana shu kabi turli qoliplar ichiga joylashtirib qosil qilinadi. Naqsh kompozitsiyalarini tuzishni o‘rganishda xalq ustalarining ijodiy ishlarini kuzatib, ulardan nusxalar ko‘chiradilar, shuningdek, turli muzeylar, uylar va ma‘muriy binolarni ichki va tashqi tomonlarini bezashda qo‘llanilgan naqshlar va ularning turlari bilan tanishtirib boriladi. Naqsh kompozitsiyasini yangi nusxalarini yaratish, ularni yoddan chizish borasida tabiat qo‘yniga sayoqatga chiqish va unda nazariy hamda amaliy bilim, malakalar asosida stillashtirish usullari bilan bevosita shuqullanish kerak. Yana ramziylik va qayta ishlashga doir maxsus ketma-ketlik asosida tuzilgan rangli yoki oq-qora foto-suratlardan foydalanish ham yaxshi natija beradi.

Boshlang‘ich sodda naqsh kompozitsiyalarini tuzishda dastlab yuza sirtini, uning o‘ziga xos o‘lchamlarini diqqat bilan ko‘zdan kechirib naqsh shaklini xayolan tanlab olamiz. Albatta bu naqsh kompozitsiyasi biz qachonlardir kuzatib yoki o‘zlashtirib olgan naqsh bo‘laklaridan iborat, bunda biz fikr yuritishimiz orqali ish tajribalarimiz, tasavvur, shuningdek xotira zaqiralarimizda qanchalik

ko'p naqsh kompozitsiyasi mavjud bo'lsa, shuncha ko'p ajoyib naqshlar tuzishimiz mumkin bo'ladi.

Kompozitsiyaning rejasini tuzish va chizish jarayonida, zamin bo'yicha tarqaluvchi naqshlar va elementlarning o'zaro mutanosibligi hisobga olinishi shart, buning uchun dastlab naqsh kompozitsiyasining qoralama nusxasi chizib olinadi. So'ng, ana shu qoralama asosida har bir elementga aloqida ishlov berilgan holda, uning nusxasi kerakli matoga ko'chiriladi va yaxlit naqsh kompozitsiyasi tuziladi.

Naqshda kompozitsiyalar asosan yakka va qo'sh bandli novdalar ishtirokida tuziladi. Yana bir boshqa naqsh kompozitsiyasini tuzish uchun mehrob ko'rinishigagi naqsh kompozitsiyasini tanlab olamiz. Mavjud mehrob elementini yo'l, to'rtburchak va aylana matolari ichiga joylashtiramiz. Ushbu mehrob shakli kompozitsiyada yasovchi vazifasini o'taydi. Navbatdagi chiziluvchi barcha naqsh kompozitsiyasini to'ldiruvchi elementlar deb atash mumkin, chunki ular bodom, anor, novda, barg, gul, kurtak va hokazo naqsh yuzalarini to'ldirib turadilar. Endi mehrob ko'rinishigagi shakllarga novda harakati kiritiladi.

So'ngra, shakl yuzalariga mos ravishda lola guli hamda kurtak naqsh kompozitsiyasini chizamiz, bunda o'ziga xos ko'rinishdagi yangi naqsh nusxalari qosil bo'ladi. Kashtachilikda buyum tikishdan oldin, uning umumiy badiiy yechimini o'ylab ko'rish, bezakning, undagi ayrim bo'laklarning buyum yuzasiga qanday joylashtirishni, elementlarning nisbatlarini, qanday rangda tikishni, ya'ni kompozitsiya tushunchasiga kiradigan hamma narsani aniqlab olish kerak.

Kompozitsiya xarakteri ko'proq ritmga - naqshdagi alohida elementlar yoki element gruppalarining qonuniy almashinishiga bog'liq bo'lib, bu kompozitsiyaning ifodali bo'lishiga, aniq idrok etilishiga yordam beradi.

Yo'l ichida bajarilgan ba'zi naqsh bezaklari, shunday xususiyatga egaki, har bir yo'lda ma'lum umumlashtirilgan uslubda, bitta motiv bir yoki bir necha marta takrorlanib, ritmik qator hosil qiladi.

Mutlaqo bir xil elementlarning yoki elementlar gruppasining takrorlanishi rapport deyiladi. Naqshni tuzishda geometrik shakllar (uchburchak, kvadrat, yulduzcha, aylana) dan, shuningdek to'liqinsimon, siniq chiziqlar, o'simlik

motivlari (barglar, gullar, shohlar, daraxtlar)dan, jonivorlar dunyosi (hasharotlar, qushlar, baliqlar va h.) tasviridan, shuningdek, umumlashgan odam qiyofasidan foydalanish mumkin. Ba'zan naqshda geometrik shakllar bilan tabiat motivlari qo'shilgan bo'ladi.

Nazorat savollari:

1. Naqshlar alifbosi, geometrik naqsh elementlari haqida ma'lumot?
2. Kompozitsiya tuzishning qoida-qonuniyatlari?
3. Kashta tikuvchi naqsh chizishda nimalarga etibor berish kerak?
4. Buyumlarning ramziy ma'nolari ?

III-BOB. BADIY LOYIHALASH

3.1§-BADIY LOYIHALASH

Badiy loyihalash – sanoatda ishlab chiqariladigan badiy buyumlarni loyihalash. Badiy loyihalash jarayoni. Hozirgi vaqtda badiy loyihalash sohasida ishlayotgan olim, rassom, muxandis, texnolog va boshqa mutaxassislar orasida bu atamalar va ularning mohiyatini aniklashda qarama-qarshi fikrlar mavjud.

Dizayner faoliyatida turli xil yunalishlar mavjud bo‘lib, ulardan ko‘proq quyidagilari keng tarqalgan: asbobsozlik, mashinasozlik, transport vositalari, yengil sanoat maxsuloti, asboblarni sanoati, chiziqlar bilan rasm solish va xokazo.

Sanoat ishlab chiqarish maxsuloti va texnik tizimlarni badiy loyihalash jarayoni yuksak darajada murakkabdir.

Uslubiy jihatdan bu jarayon ko‘pincha me‘moriy loyihalashtirishga teng keladi, ba‘zan esa undan ham murakkabroqdir.

Sanoat san‘ati atamasi bilan bir qatorda ingliz atamasi dizayn (inglizcha desing niyat, mo‘ljall, loyiha) keng tarqalgan, u rassom loyihalovchining dizaynning ijodiyotini, mehnatning usullari va natijalarini ishlab chiqarishga tatbiq qilish shart-sharoitlarini o‘z ichiga oladi.

Dizaynning maqsadi-jamoat manfaatlari, ishlatish qulayligi, go‘zallik talablariga javob beradigan maxsulotning yangi turlari va xillarini yaratishdir.

Yuqoridagilardan shu narsa ma‘lum bo‘ldiki, sanoat san‘ati va dizayn atamalari ma‘lum darajada har xil ma‘noga ega bo‘lib, ularning ikkalasi xam to‘la huquqlidir.

Texnikaviy estetika uzining uslubiy asosiga ega, yangi jamiyat estetikasining umumiy tamoyillariga tayanadi, shuningdek, texnika, ruxshunoslik, fizikaviy, tozalik va boshqa fanlarning yutuqlaridan ham foydalanadi.

Badiy loyihalash atamasi mukammal emasligiga qaramasdan, qabo‘l qilindi va hamma unga ko‘nikib ketdi. Ammo tabiat qonuniyatlaridan kelib chiqadigan tamoyillar va mavjudot qonuniyatlar borki, ular texnik va badiy ijodning eng xilma-xil soxalari uchun, shu jumladan dizayn uchun ham ma‘lum darajada bir xildir.

Endi badiiy loyihalashda shu tamoyillarni ko'rib chiqamiz. Moskva Oliy Badiiy O'quv yurti olimlari sanoat ishlab chiqarishi buyumlarini loyihalashning uch asosiy tamoyilini ishlab chiqqanlar.

1.Manfaatdorlik ishga oidlik loyihalashtirish-texnolog, iqtisodiy masalalar majmui, bir vaqtda hal etish.

2.Atrof-muxit va aniq shart-sharoitlarni xisobga olish.

3.Shakl va mazmun birligi (jonlilik).

Birinchi tamoyilga tegishli boshqa masalalarni o'ziga tobe qilib olgan hal qiluvchi masala manfaat va ishga oidlik masalasi bo'lib xisoblanadi. Xaqiqatan ham turmush ashyolari, asboblari, ishlab chiqarish uskunalirining ishga yaroqliligi ahamiyati isbotni talab qilmaydi.

Me'morchilik, amaliy san'at va dizayn sang'atning boshqa turlariga qaraganda moddiy ishlab chiqarishga yaqinroq turadi. Ular insonga va uning kundalik turmushiga zarur bo'lgan ko'pgina buyumlarni nafaqat foydali sifatlarga ega bo'lgan, balki badiiy qiymatga ega bo'lgan inson xis-tuyg'ulariga ta'sir etadigan maxsulotlarga aylantiradi.

Shakl va mazmun birligi (obrazlilik).

Badiiy loyihalashda tamoyil badiiy-estetik, g'oya nuqtai nazaridan eng murakkab va mas'uliyatli bo'lib xisoblanadi. Ma'lumki, asrlar davomida turli bino va inshootlarning shakli ularning mazmuniga mos ravishda o'z ifodasini topgan. Tarixiy jarayonda me'morchilik turlari ilm, texnika, san'at, kishilar turmushi ijtimoiy sharoitlarining ilg'or taraqqiyoti bilan birga o'zgarib kelgan.Manfaatdorlik san'atda bu shakl va ko'rinishlar, ayniqsa, yangi buyumlar va loyihalar, jamiyat ishlab chiqarish kuchlari rivojlanishida yangi iqtisodiy, maishiy shart-sharoitlar paydo bo'lgan vaqtda yuzaga keladi.

Dizaynda turli xil bino va buyumlar kurinishi asosiy tamoyillar, shu jumldan, shakl va mazmun birligi tamoyilini xisobga olingan xolda ijodiy jarayonda shakllanadi.

Texnik loyihalar yasash sohasidagi yangi estetik yo'lining burilishi va yunalishlarini faqat dizayner seza oladi. Muljallanayotgan tanlash, yangi

buyumning ma'kul deb topilishi, xaridorning afzal topishi deb xisoblanadi. Uni oldindan payqash uchun aloxida maxorat talab qilinadi.

Buyumning shakli, rangi, fazoviy tuzilishi bo'ladi va biz yuqorida aytib o'tganimizdek, u tasviriy san'atning rang-tasvir, xaykaltaroshlik, me'morchilikning ba'zi bir shakliy sifatlariga ega bo'ladi. Bu buyum estetik qiymatning yaratuvchisidir.

Ishlarning tayyorgarlik bosqichini ikki tarkibiy qismga bo'lib chiqsa bo'ladi: loyihalashtirishga oid dastlabki topshiriqni o'rganib chiqish va loyiha mavzusi bilan batafsil tanishib chiqish. Bu o'rganish qo'yidagilarni ko'zda tutadi: belgilangan shartlar asosida maqsad va vazifalarni aniqlash: bo'lajak maxsulot (yoki muxit) o'lchamlarini, ularning asosiy tavsilotlarini o'zlashtirish, muxim xizmatga oidlik alokalarini ochib tashlash, maxsus adabiyatlarni ko'rib chiqish, o'rganish, loyiha tarkibi bilan tanishish, nazorat ishining muddatlari, loyihani topshirishning eng oxirgi vaqtini aniqlash. Ish, xarakat (ishlab turish) tahlili birinchi darajali ahamiyatga ega, buyum qanday xarakat qilayapti yoki xarakat qilishi kerakligini uning xususiyatlarini, ulardan foydalanish tajribasini va qaysi amaliy vazifalarni xal qilish kerakligini ko'rsatish kerak.

Analog (o'xshash, o'xshashlik) yoki prototipni (timsol) badiiy-loyihalovchi nukta nazaridan tahlil etish aloxida ahamiyatga ega: agar shu tahlil amalga oshirilsa, loyihalashtirish xam timsol asosida olib biladi. Bu yerda xunarmandchilik ishlab chiqarilishi davridagidek, buyumning o'zi axborotning asosiy manbaidir.

Bu shaklning ko'z bilan qilingan tahlili, loyiha ishga oidlik tahlili, foydalanilayotgan matolarning qabo'l qilingan ishlov berish usullari, iqtisodiy ko'rsatkichlari tahlili, shuningdek undan foydalanish masalalarining ham tahlilidir.

Ishga oidlik tahlili bir tomonlama, allakachon mavjud bo'lgan tajribaga, maxsulotning iste'molchilar tomonidan baholanishiga tayanadi, ammo bu tahlilda asosiy narsa loyihalashtiruvchi zarur paytda mutaxassislarni o'zi topib maxsulotni chuqur tekshirishi bo'lib xisoblanadi.

Ishga oidlik tahlili odatda bitta emas, balki buyumdagi bir necha aniq xizmatlarni o'z ichiga oladi. Ular asosiy va ikkinchi darajali, ko'pincha, bir-biriga qarama-qarshi va loyihalashtiruvchini murosa yo'lini topishga majbur etuvchi bo'lishi mumkin. Bunday qarama-qarshilik oshxonaga oid idish-tovoqlarni loyihalashtirganda uchrab turadi.

Dizayn- dizayn turini, predmetli muhitni shakllantirishda fanlararo badiiy - texnik faoliyat. Dizaynning maqsadi - insonning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini to'liq qondiradigan uyg'un ob'ekt muhitini yaratish. Dizaynning eng muhim ikkita komponenti - bu funksionallik va estetika.

Dizaynning asosiy turlari:

1) Grafik dizayn. Dizayn ob'ekti: shriftlar, piktogrammalar, korporativ identifikatsiya, turli vizual aloqa va boshqalar. Bu samolyotda qilingan ish.

2) sanoat dizayni. Dizayn ob'ekti: mashinalar, asboblari, uskunalar, mebellar, idishlar, kiyimlar. Bu erda hajm bilan ishlash allaqachon olib borilmoqda.

3) Arxitektura dizayni... Ob'ekt: tuzilmalar va ularning komplekslari, shu jumladan ichki dizayn. Biz kosmos bilan ishlaymiz.

4) me'moriy muhitni loyihalash... Dizayn ob'ekti-bu inson muhitining murakkab-dinamik tizimi, atrof-muhitning turli ob'ektlarining optimal sub'ekt-fazoviy tashkiloti va tasviri.

Dizaynning yangi turlari... Ikki guruh bor:

1) Sfera dizayni: ekodizayn, ergodizayn (asosiy shart - bu ergonomik talablarga javob berish, ya'ni foydalanish qulayligi), futuro dizayni (negadir hozircha qo'llanilishi mumkin bo'lmagan kelajak loyihalari dizayni), amaliy dizayn, ko'rgazma dizayni (ko'rgazmalar), muhandislik dizayni (ko'priklar kabi turli xil texnik tuzilmalar).

2) natijaga yo'naltirilgan dizayn: badiiy dizayn (dizaynning yagona ob'ektlari san'at ob'ekti sifatida), kompyuter dizayni va veb -dizayn.

Muhim! Ob'ektni loyihalashni boshlashdan oldin siz uning rasmiy sifatlarini aniqlashingiz kerak: tashqi ko'rinish xususiyatlari, ob'ektlarning strukturaviy

aloqalari, ob'ektning maqsadi. Shundan so'ng, ishning mazmuni aniqlanadi va shundan keyingina shakl ustida ishlashni boshlash mumkin.

Dizayndagi kompozitsiya

Dizayndagi kompozitsiya... Bu asarning maqsadi va texnik g'oyasiga mos keladigan, hissiy va hissiyotni aks ettiruvchi badiiy-majoziy g'oyaga mos keladigan asarning konstruksiyasi, uning qismlari joylashuvi va ulanishi. dizayn mahsulotidan iste'molchining umidlari.

Kompozitsiya ustida ishlashning mohiyati mahsulotning badiiy tomonini kengaytirish, kompozitsion vositalar yordamida murakkab birlik va tartibga erishishdir.

"Kompozitsiya" tushunchasining mohiyati... Kompozitsiya - bu har qanday g'oyaga muvofiq, turli qismlarni bir butunga birlashtirish. Bu qismlar birgalikda ma'lum bir shaklni hosil qiladi. "Kompozitsiya" atamasi ikki jihatdan ishlatiladi: 1) mazmuni, xarakteri va maqsadiga ko'ra badiiy asarni maqsadli qurilishi. 2) bu badiiy shaklning eng muhim tashkiliy elementi bo'lib, asarga uyg'un birlik va yaxlitlikni beradi, uning tarkibiy qismlarini bir -biriga va umuman bo'ysundiradi, badiiy asarning atributi vazifasini bajaradi.

"Uyg'unlik" tushunchasining mohiyati... Yunon tilidan tarjima qilingan uyg'unlik - bu uyg'unlik, uyg'unlik, betartiblikning aksi. Uyg'unlik yuqori tartiblilikni anglatadi va mukammallik va go'zallikning estetik mezonlariga javob beradi. Kompozitsiyaga kelsak, uyg'unlik uning rasmiy xarakteristikasi sifatida tushuniladi.

"Rasmiylik" tushunchasining mohiyati. Rasmiy kompozitsiya... Shakl mazmun bilan o'zaro bog'liq, lekin real ob'ektlarni rasmiy (yoki mavhum) ob'ektlar bilan almashtirish orqali shaklni mazmunidan ajratish mumkin, lekin rasmiy kompozitsiya g'oya va badiiy-majoziy dizaynni quyidagicha ifodalaydi.

Kompozitsiya elementlarining xususiyatlari va xossalari

Tarkib elementlarini tizimli tashkil etish orqali

Men sizning e'tiboringizga grafik dizayn asoslariga bag'ishlangan quyidagi maqolani taqdim etaman. Unda men gaplashmoqchiman kompozitsiyaning asosiy

qonunlari. Ko‘pincha bu qonunlar dizayn printsiplari deb ataladi, lekin menimcha, dizayn juda keng qamrovli fan va u mutlaqo boshqa tamoyillarga ega. Ularning tavsifini dizayn nazariyasi va metodologiyasi asoslariga oid kitoblarda topish mumkin.

Shunday qilib, birinchi navbatda, kompozitsiya tushunchasini eslashni taklif qilaman.

Kompozitsiya - bu turli grafik elementlarning tashkil etilishi, joylashuvi va bog‘lanishi, ularni joylashtirish san'ati, badiiy shaklning eng muhim komponenti, grafik dizayn yuragi. Kompozitsiya bo‘lmaganda, dizayn ham bo‘lmaydi.

Elementlarning joylashuvi mantiqiy ketma -ketlikda sodir bo‘ladi, bu asarning idrokini aniqlaydi.

Eng muhimi kompozitsiya qonunlari Men quyidagilarni ko‘rib chiqaman:

Muvozanat-Bu qonun bizga har bir kompozitsiyaning barqaror bo‘lishi kerakligini aytadi. Ya'ni, elementlarning joylashuvi shubhalar va ularni biror joyga ko‘chirish istagini keltirib chiqarmasligi kerak.

Chapdagi rasmda ikkita aylana muvozanat holatida, agar biz ularni ajratib qo‘ysak, ular alohida-alohida allaqachon muvozanatsiz ko‘rinadi. O‘ngdagi rasmda kvadrat o‘qlariga nisbatan siljigan bir xil aylanalar jufti muvozanatsiz ko‘rinadi. Balanslangan kompozitsiyaning eng aniq namunasi - simmetriya, lekin muvozanat har doim ham nosimmetrik emas. Siz taxmin qilganingizdek, assimetriyada muvozanatga erishish qiyinroq.

Birlik-Kompozitsiyaning birligi (yoki yaxlitligi) qonuni, agar tasvir nigoh bilan qoplangan bo‘lsa, u bir butun sifatida qabo‘l qilinsa va alohida qismlarga bo‘linmasa, bajarilgan hisoblanadi. Elementlar orasidagi "tortishish" borligini sezish kerak, ular bir -biriga "mos" bo‘lishi kerak. Kompozitsiyaning semantik markazi ham aniq ajratilishi kerak.

Grafik dizayndagi kompozitsiyaga nisbatan siz yaxlitlikni quyidagicha tekshirishingiz mumkin: agar siz tasvirning bir qismini yopib qo‘ysangiz, u etkazadigan xabar o‘zgarishi kerak. Agar u o‘zgarsa, unda kompozitsiya tugallangan bo‘ladi.

Taqdim etish ushbu qonun semantik markaz bo'lgan kompozitsiyada dominant bo'lishi kerakligini aytadi. Asosiy element darhol ko'zni tortadi, ikkilamchi rol - bu soya qo'yish, ta'kidlash, dominantni ajratib ko'rsatish va tomoshabinning qarashiga qarash.

Men darhol mumkin bo'lgan tushunmovchiliklardan ogohlantirmoqchiman: semantik markaz kompozitsiyaning geometrik markaziga hech qanday aloqasi yo'q. Bundan tashqari, bir nechta kompozitsion markaz bo'lishi mumkin.

To'liqroq bilim olish uchun sizga kompozitsiyaning asosiy qonunlari to'liq tushunilgan kitoblarga murojaat qilishni maslahat beraman (tasviriylar san'atga nisbatan). Siz bunday kitoblardan bir nechtasini topasiz.

Dizayndagi dizayn va kompozitsiya. Dizayn- dizayn turini, predmetli muhitni shakllantirishda fanlararo badiiy -texnik faoliyat. Dizaynning maqsadi - insonning moddiy va ma'naviy ehtiyojlarini to'liq qondiradigan uyg'un ob'ekt muhitini yaratish. Dizaynning eng muhim ikkita komponenti - bu funksionallik va estetika.

Nazorat savollari:

- 1.Shakl va ma'no birligi?
- 2.Dizaynning eng muhim komponenti?
- 3.Yaxlitlikning ahamiyati?

3.1§-BADIY LOYIHALASHDA KOMBINATORIKA

Kombinatorika (lot. combinare -birlashtirish), kombinator analiz, kombinator matematika — matematikaning chekli to'plamlar ustida bajariladigan amallarni o'rganadigan bo'limi. Eng ko'p qullanadigan amallari: 1) to'plamni tartiblash, ya'ni berilgan p elementli to'plam elementlarini nomerlab (ag a₂, ..., a_p), ketma-ketlik hosil qilish. Bunday ketma-ketlik p elementdan tuzilgan urin almashtirish deyiladi va qisqacha ag a₂, ..., a_p kabi yoziladi. Mas, 3 ta a, , s elementdan 6 ta o'rin almashtirish tuzish mumkin: abc, acb, bac, bca, cab, cba. Umuman, p elementdan tuzilgan o'rin almashtirishlar soni: $R_i = 1 \cdot 2 \cdot 3 \dots (p - 1) \cdot 1 = i$ formula bilan hisoblanadi; 2) to'plamning qismlarini tuzish. p elementli to'plamning m elementli qismi p elementdan m tadan tuzilgan kombinatsiya deyiladi. Mas, {a, , s,

d) to'planning 2 elementli 6 ta qism to'plami bor $\{a, \}, \{a, s\}, \{a, d\}, \{, s\}, \{b, d\}, \{s, d\}$. Umuman, p elementdan m tadan tuzilgan kombinatsiyalar soni: $l(p-1)(p-2)\dots(p-s+1)$ $S = l - 2 - Z \dots t \setminus \{n - m\}$ formula bilan hisoblanadi. S_p sonlari $(a+)$ ikki hadli yoyilmasining koeffitsiyentlari bo'lib, binomial koeffitsiyentlar ham deyiladi (qarang Nyuton binomi); 3) to'planning tartiblangan qismlarini tuzish. i elementli to'planning tartiblangan t elementi p elementdan t tadan tuzilgan o'rinlashtirish deyiladi. Mas, uchta $a, \, , s$ elementdan 2 tadan tuzilgan urinlashtirishlar ab, as, be, ba, ca, cb bu-ladi. Umuman, p elementdan t tadan tuzilgan o'rinlashtirishlar soni $A^{\text{TM}} = p(p-1)(l-2)\dots(p-t+1)$ formula bilan hisoblanadi. $R_p, S^{\text{TM}}, A^{\text{TM}}$ sonlari uchun $A_p = R_t - S_p, S_p = S_p s^{\text{TM}} + s'' + | = s^{\text{TM}} + |, s'' + s[+ +s] + \dots + s'' + s'' = 2^\circ$ tengliklar o'rinli. K.dashu singari masalalarni yechish kridalari ishlab chiqilgan.

K.ning kombinator geometriya deb ataladigan bo'limida elementlari soni cheksiz ko'p bo'lgan ba'zi to'plamlar (geometrik figuralar) ham o'rganiladi. Mac, tekislikda yotuvchi chegaralangan qavariq figuralar berilgan bo'lib, ulardan har uchasi umumiy nuqtaga ega bo'lsa, shu figuralarning barchasiga tegishli nuqta ham mavjud bo'ladi (J. Xelli teoremasi).

Kompozisiyaga oid dastlabki ma'lumotlar qadimdan ma'lum. 17—18 asrlarda K.ning asosiy masalalari ko'p hadlilar nazariyasi va ehtimollar nazariyasi talabi bilan o'rganilgan. 20-asrda elektron-hisoblash mashinalari, kompyuterlar yaratilishi bilan Kompozisiya kengayib, texnika va iqtisodiyotda tatbiq qilina boshlandi.

Kombinator usullariga quyidagilar kiradi: kombinatorika, transfrmatsiya, kinetizm, razmersiz kiyim ishlab chiqish, yaxlit bo'lak matodan kiyim yaratish.

Kombinatorika – dizaynda fazoviy, konstruktiv, funksional, grafik tarkiblarni variantli o'zgarish qonuniyatlarini qidirish, tadbiq etish, foydalanishga va tipik elementlaridan dizayn obektlarini loyihalash usullariga asoslangan kiyim shaklini hosil qilish tarzi.

Soddaroq aytganda, kombinatorika – bu har xil tarzda shakl va uning elementlarini kombinayiyalash.

Kombinatorika – bu variantli izlanish, uni loyihalashda bir qator asosiy usullarga ajratish mumkin:

- to‘qimachilik kompozitsiyalarini, rapportli gazlamalarni yoki trikotaj polotnosini ishlab chiqqanda elementlarni tekislikda kombinatsiyalash;
- yaxlit shakl hosil qilinganda tipik standart elementlarni (modul) kombinatsiyalash;
- muayyan shakl ichida (bir konstruktiv asos yoki bazaviy shakl) detallarni va proporsional bo‘linishlarni kombinatsiyalash;
- tayyor komplektlarni tashkil etish, tayyor variantlarni kompyuterda qidirish.

Kombinatorika ma’lum usullardan foydalanadi: joyini o‘zgartirish, qo‘shimcha guruhlash, aylanish, ritmlarni tashkil etish.

Joyini o‘zgartirish yoki evristik kombinatsiyalash, elementlarni o‘zgartirish yoki alamashishni nazarda tutadi. Bu usul loiyihalashda keng tarqaldi, chunki oddiy va deyarli kutilmagan natija beradi. Kiyim bo‘ylab detallarni kompanovka qilinganda, bir detallar boshqalari bilan almashtirilganda, bir konstruktiv asosda buyumning detallari variantli foydalanishda bu usul qo‘llanadi. Masalan, yoqani chuntak, belbog‘, sumka, transformatsiyalanadigan kvadrat, uchburchak, doiraga va boshqaga almashtirish. Ba’zan, bu g‘oya be’mani bo‘lsa ham, unda oqilona g‘oyani topish mumkin. Kombinatorika usullari. Kiyim loiyihalashda kombinatorika usullarni ilk bor 1920 yillarda konstruktivistlar A.Ekster, A.Rodchenko, L.Popova, V.Stepanova qo‘llashgan.

Tizimga oid tarkibiy tahlilini o‘zlashtirib va abstrakt rangtasvirda “formal tajribalar” bilan shug‘ullanib, konstruktivistlar bu usullarni kiyim ishlab chiqishda foydalanishgan. Kiyim loiyihalashda ular bir necha shakllantirish usullarni qo‘llashgan: oddiy geometrik shakllar to‘plamidan standart elementlarni kombinatsiyalash; bazaviy shakl asosida har xil bezaklarni kombinatsiyalash; tayyor standart obektlarini kombinatsiyalash. Keyinchalik shaklni hosil qilishning programmashtirilgan usullari sanoatga oid kolleksiyalarni loiyihalashda faqat yetakchi usul bo‘lmisdangina grafik kompyuter dasturlarning asosiga yotadi.

Kombinator usullariga quyidagilar kiradi: kombinatorika, transformatsiya, kinetizm, razmersiz kiyim ishlab chiqish, yaxlit bo‘lak matodan kiyim yaratish.

Kombinatorika – dizaynda fazoviy, konstruktiv, funksional, grafik tarkiblarni variantli o‘zgarish qonuniyatlarini qidirish, tadbiq etish, foydalanishga va tipik elementlaridan dizayn obektlarini loyihalash usullariga asoslangan kiyim shaklini hosil qilish tarzi.

Soddaroq aytganda, kombinatorika – bu har xil tarzda shakl va uning elementlarini kombinatsiyalash.

Kombinatorika – bu variantli izlanish, uni loyihalashda bir qator asosiy usullarga ajratish mumkin:

- to‘qimachilik kompozitsiyalarini, rapportli gazlamalarni yoki trikotaj polotnosini ishlab chiqqanda elementlarni tekislikda kombinatsiyalash;
- yaxlit shakl hosil qilinganda tipik standart elementlarni (modul) kombinatsiyalash;
- muayyan shakl ichida (bir konstruktiv asos yoki bazaviy shakl) detallarni va proporsional bo‘linishlarni kombinatsiyalash;
- tayyor komplektlarni tashkil etish, tayyor variantlarni kompyuterda qidirish.

Kombinatorika ma’lum usullardan foydalanadi: joyini o‘zgartirish, qo‘shimcha guruhlash, aylanish, ritmlarni tashkil etish.

Joyini o‘zgartirish yoki evristik kombinatsiyalash, elementlarni o‘zgartirish yoki almashtirishni nazarda tutadi. Bu usul loyihalashda keng tarqaldi, chunki oddiy va deyarli kutilmagan natija beradi. Kiyim bo‘ylab detallarni kompanovka qilinganda, bir detallar boshqalari bilan almashtirilganda, bir konstruktiv asosda buyumning detallari variantli foydalanishda bu usul qo‘llanadi. Masalan, yoqani chuntak, belbog‘, sumka, transformatsiyalanadigan kvadrat, uchburchak, doiraga va boshqaga almashtirish. Ba’zan, bu g‘oya be’mani bo‘lsa ham, unda oqilona g‘oyani topish mumkin.

Ko‘shimcha (o‘yib o‘rnatish) usuli oddiy shakldan murakkab shakl hosil qilinganda foydalanadi. Oddiy shakl ma’lum yo‘nalishda (vertikal, gorizontal,

diagonal yoki aralash) qirqiladi va turli shaklli geometrik shakllar (kvadrat, to'g'riburchak, uchburchak, doira, kapalak, gul va b.) orasiga kiritiladi.

Transformatsiya (lot. transformasio – o'zgarish) – kiyim shaklini boshqa turga aylantirish yoki o'zgartirish uchun kiyim loyihalashda ko'pincha foydalanadigan usul. Transformatsiya jarayoni dinamika, o'zgartirish harakati bilan mavjud bo'ladi.

Transformatsiya quyidagicha amalga oshiriladi: bir shaklni ikkinchisiga o'zgartirish (masalan, uzun yubkani kalta qilish, taxlama sumka va b.); bir detal shaklini o'zgartirish (masalan, yoqaning uchi qaytariladi, uriladi, bog'lanadi va h.k.).

Kinetizm (yunon. kinetikos – harakatga keltirmoq) kombinatsiya qilish nazarda tutilgan loyihalash usuli, uning asosida ko'z ilg'aydigan shaklni harakatga keltiradigan g'oya olingan.

Kinetizm usuli shaklda bezakda, naqshda va b. ko'z ilg'aydigan dinamikani hosil qilish. Shaklning harakat g'oyasi V.Tatlin, K.Melnikov, A.Rodchenko, va b. mansub, 1920-1960 yy. bu g'oyani L.Moxoy-Nad, M.Dyushan, R.Soto, N.Shoffer, Vazarelli va b. rivojlantirishgan.

Kostyum dizaynida kinetizm usuli kiyimni transformatsiyalaydigan detallar dinamikasida, aylanayotgan va harakat qilayotgan elementlarida qo'llanadi. Ko'zni aldaydigan grafik vositalar yordamida "op-art" uslubida modellar kolleksiyasi ishlangan. Asosan illyuziya effekti to'qimachilik sohasida kuchli dinamikani yaratish mumkin.

Razmersiz kiyimni ishlab chiqish – har xil qomatli odamlarga mos keladigan o'rta razmerli kiyimni ishlab chiqish uchun kombinatsiyalangan loyihalash usulidir. Razmersiz kiyim turli hajmli trikotaj kiyimlarida mavjud. Bunday kiyim turini loyihalash va ishlab chiqish dolzarb hisoblanadi, ya'ni ma'lum kombinatsiya yordamida hayotning barcha hodislariga mos kostyum garderobini tashkil etish mumkin.

Shuni ham hisobga olish kerakki, buyumlar oddiy, hattoki shakli primitiv bo'lishi kerak, ulardan oddiy va murakkab komplektlarni tashkil etish mumkin. Bu yerda "oddiydan murakkabkga" o'tish usuli.

1990 yilda amerikan dizaynerlar trikotajdan modali kiyimlarning o'zgaruvchan gardrobini taqdim etishdi. Taqdim etilgan komplektning ayrim qismlari ("truba") juda oddiy bo'lgan. Ushbu oddiy shakllar komplektning qismi sifatida bir-biri yoki boshqa kiyimlar bilan kombinatsiyalanib kiyilishi mumkin.

Razmersiz kiyimning assortimenti har xil: qo'sh burmali toplar; har xil qo'sh burmali yubkalar; yopishgan siluetli, uzunligi minidan maksigacha yubkalar; har xil razmerli "xomutlar" yoqalar, lif, belbog'simon kiyish mumkin.

Razmersiz kiyim g'oyasini yapon dizaynerlari ham taqdim etgan. Masalan, I.Miyake barcha odamlarga mos, bo'yiga va kundalangigia gofreni qo'llab, kiyim kolleksiyalarini taqdim etgan. Demak, kiyimning tanaga yopishib turish effektiga elastik trikotajdan tashqari, gofre, plisse, g'ijimlangan faktura, laykra va rezinka qo'shilgan mato, kuliska va drapirovka yordamida erishish mumkin.

Elastik materiallar rivojlanganligi bois "hammabop kiyim" loyihalash uchun imkoniyatlar ko'p. Imte'molchi esa komplekt yaratganda o'z ijodini ham qo'shadi.

Yaxlit mato bo'lagidan kiyim ishlab chiqish – bichilmagan va tikilmagan kiyimni kombinatorika usulida yaratish. Bu usul qadimdan bo'lgan: ibtidoiy xalqlarda, qadimiy yunon va rimda, hind va hindularda va b. xalqlarda.

Tikilmagan kiyim usuli texnologiya va konstruktiv jihatdan juda qiziqarli va samarali. Har xil moslamalar (bog'lash, tugun, bantlar, furnituralar) yordamida transformatsiya o'zgarishi ro'y beradi. Masalan, Fransiya "Ermes" firmasi o'z "kare" ro'molari bilan dunyoga mashhur ko'rgazmalarda doimo o'z mahsuloti bilan foydalanish usullarini namoyon etadi. Masalan, ro'mol-karedan (90x90 sm) bo'yni va belida bog'lanadigan lif, xalqa yordamida lif-bikini, o'rab kiyiladigan yubka-sarong, bo'yn bezaklarni va h.k. barpo etish mumkin.

Matoda kesim qilib, har xil kiyim turlarini taqdim etish mumkin.

"Origami" usulni qo'llab kompanyon-materiallar, ikkiyuzli gazlamalar, turli matolar, har xil bezak, moslamalar, kesimlar, qo'shimchalar va turli geometrik

shaklda mato bo'laklarini qo'llab kostyum qismlarining turlicha variantlarini taqdim etish mumkin.

Texnikaviy progressning templarini tezlashtirgan ilmiy-texnikaviy progress (ITP) badiiy madaniyatga kuchli ta'sir ko'rsatdi.

San'at va ITP bir-biriga qarama-qarshi emas. ITP qo'ygan masalalar "hayotni go'zallik qonunlari bo'yicha" tasdiqlashni nazarda tutadi. Ikki sohani o'zaro bog'liqligi ijodiy fikrni konsentratsiyalashda aniq ifodalangan. San'at jamiyatda ijodiy fikrning akkumulyatori bo'lib, faol ijodiy shaxsni tarbiya qililishi lozim.

Zamonaviy san'at, ya'ni jahon san'ati, jahon badiiy madaniyati, bir xil emas va o'zaro keskin qarama-qarshidir. Mamlakatlar va jahon xalqlar zamonaviy san'atda universal badiiy uslub mavjud emas. Jahon san'ati o'z ijtimoiy-tarixiy tipologiyasi bo'yicha har xil badiiy madaniyatlarni o'zaro bir-biriga ta'sir etib barpo etilmoqda. Hozirgi davrda jahon san'at tarixini dialektikasiga binoan g'oyaviy-badiiy harakatlarni yaqinlashi va tuqnashi ro'y bermoqda.

Ammo, bu sharoitda ayrim san'at turlari orasida uyg'un bog'lanish muammosi, yagona uslub yaratish, yaxlitlik va mukammallikni barpo etish lozimligi juda muhimdir. Zamonaviy demokratik ruhlangan rassomlar jahondagi ziddiyatlarni oqlaydigan va uyg'unlikni inqor qiladigan estetikaga qarama-qarshi insonparvar ideallarni tasdiqlamoqda.

XX asr ilmiy-texnikaviy inqilob voqelik va hayotga yangi qarashlar bilan bog'liq. Yangi san'at o'tmishning ulug'ligini o'zlashtirib, ana'nalarga yangiliklarni kiritdi.

San'at bilan aniqlik, tejamlilik, tektonik, ravshanlik, yetakchilik qilmoqda. Zamonaviy san'atning asosiy vazifasi - insonning faoliyatiga maksimal mos bo'lish va unga komfort va qanoatni hosil qilish.

Korxonani ijtimoiy funksiyalariga mos yangi uslub sanoatda ishlab chiqaradigan mahsulotlarda yangi estetik qiymatlarni hosil qiladi. Bu buyumlarda sanoat mollarni yangi sifat prinsipi mavjud: ritm, musiqalik va shakllari geometrizaratsiyalanishi.

Sanoat san'ati – dizayn moddiy ishlab chiqarish sohasida borlikni estetik o'zlashtirish faoliyati sifatida ishtiroq etmoqda. Hozirgi zamon – bu texnikani kuch-qudratiga tan berishdir, endi u akl va mantiqani ifodasidir.

Buyumlarning funksionalizmi va keyinroq psixologizmi zamonaviy go'zallik va madaniyatni ifodasi deb ayon etiladi. Buyumlarning funksionalizmi va u bilan bog'liq konstruktivizm hozirgi davrda asosiy g'oya bo'lib qoldi.

XIX asr kostyumidan yaratilib, zamonaviy kostyum undan butunlay farqlanadi – u sodda, oddiy, hajmi katta emas, yengil, figuraga yaqinlashgan. Ammo, o'tgan asr kostyumini inqor etib, zamonaviy kostyum uni prinsiplarini rivojlab qo'llaydi. Siymo inson va kostyumning uygunligida hosil bo'ladi.

Zamonaviy kostyum go'zal proporsiyalarni yaratmasdangina ularni ko'rsatadi. U o'zgaruvchan, egiluvchan va dinamiklik. Kostyum figurani o'zgartirmasdan uni go'zalligini namoyon etadi.

Zamonaviy davr quyidagilarni talab qiladi: mukammal shaklni; figurani yaxlit tasavvur etilishini; buyumni texnikaviy jihatidan yaxshi ishlanishi; buyum figurada "yaxshi turibdi" ideali o'rniga yangi estetik ideal paydo bo'ldi – "buyum figuraga plastik moslanishi".

XX-XXI asrlar garderobini ta'minlanishi vaqtlar sari sinalgan shakllar asosida barpo etilmoqda, ularni asosida moda yo'nalishlari yaritilmoqda, ular har doim yangi timsol tizimlari va badiiy siymolari bilan boyitilmoqda.

Zamonaviy kostyumni quyidagilar tavsiflaydi:

- kostyum ansamblining yorqin siymoligi;
- qo'shimchalar kostyumni nimaga mo'ljallanganligini ko'rsatadi;
- kiyim yagona turlarining materiallarini erkin kompozitsiyasi;
- rang aksentlarini erkin joylanishi;
- ko'pfunksiyaliigi, mavsumga mos emasligi, turlanishi kostyumni universalligi va qo'layligini ifodalaydi;
- yangi kiyim turlarini yaratish va ana'naviylarni transformatsiyalash;
- materiallarning qo'llanishini qayta taqsimlash;
- materiallarni universalligi;

- ichki kiyimlarni ustki kiyim sifatiga o'tishi;
- kostyumda uzunliklar va hajmlar, va siluetlarni kontrast birikmalari, ko'pqavatlik, ko'ppog'onalik, komplektlarni notipikligi ustunlik qilmoqda;
- sport uslubini yetakchiligi;
- uslublarni mosligi yoki kontrastligi;
- uslublar, materiallar va buyum turlarini barcha yosh guruhlarida eklektik birikmalari yangi estetik sifatni barpo etdi;
- kostyum elementlarini kiyish turli usullari, ulardan har xil birikmalarni yaratish;
- inson garderobida bir xil mo'ljalga belgilangan buyumlar kamaymoqda.

Kiyimni takomillashtirishiga majbur etadigan asosiy kuch – bu inson talablarini rivojlantirish va ularni qondirishdir. Kiyimga qo'yiladigan talablar inson – kostyum – muhit – korxona tizimida tuziladi, qayerda inson, iste'molchi bo'lgani bois tizimni loyihalashga yo'naltiriladi.

Kiyim assortimentining rivojlanish tamoyillari tizimli nuqtai nazar prinsiplari va o'zidan o'zi jalb etadilishi bilan asoslanadi: insonni shakllantiradigan kiyim (figurani ta'qidlaydigan yoki yashiradigan); tashqi muhit o'zgarishlariga odamni moslanishiga va rivojlanishiga imkoniyat beradigan kiyim; chiqindisiz kiyim.

Kostyumning an'anaviy turlari va bir xil materiallardan tayyorlangan kiyimlar endi insonlarning ehtiyojlarini qondirmaydi.

Hozirgi davrda insonning ruhiy rivojlanishi, o'z fikrini erkin ifodalashi nazarda tutiladi. Shuningdek jismoniy rivojlanishi, o'z o'zini takomillashtirishi ro'y bermoqda.

Birinchisi – insonning rivojlanishida ko'zga yaqqol tashlanadigan tengsizlikni ifodalasa, ikkinchisi – odamlarning sport bilan shug'ullanishi va korxona talablari bilan bog'liq.

Kostyum assortimenti bo'limlarga parchalanishi va odamda sinalish jarayoni ro'y bermoqda. Tizimli tahlil nuqtai nazaridan bu aholining zichligi bilan bog'liq.

Zamonaviy va kelajak kostyumga quyidagi talablar qo'yladi: har xil qomatli odamlarga kiyish imkoniyatini yaratish; tashqi muhitni o'zgarishiga va uslubiy

yo‘nalishiga mos siymoni kostyum bilan ta‘minlash; insonning ahvolini tezlik bilan tiklash; materialning universalligi va konstruksiya tuzilishlar yordamida kiyimni har xil qomatli odamlarga kiyish imkoniyatini yaratish (bu talablarga relefli yuzalar yoki olib qo‘yiladigan detallar yordamida erishish mumkin).

Yangi kiyim yaratish uchun iste‘molchi va korxona talablari nuqtai nazaridan loyihalash usullarni, ishlab chiqish texnologiyasini va qo‘llanadigan asbob-uskunalarini butunlay qayta kurib chiqishni majbur etadigan muammolar:

1) sog‘lomlashtiradigan, davolaydigan va kasalliklarni oldini oladigan kostyum uchun materiallar, shakllar, konstruksiyalar va texnologiyalarni yaratish (masalan, charchashni, ruhiy-jismoniy keskinlikni yo‘qotish, jarohatni davolash, odamning harorati o‘zgarishga ko‘ra rangini o‘zgartiradigan kiyimlar va h.k.);

2) noyob xususiyatli materiallar shakllar, konstruksiyalar va texnologiyalarni yaratish: odamni o‘z-o‘zidan isitadigan yoki sovutadigan material va kostyumlar; rang sezgili va yorug‘lik o‘tishni rostlaydigan kostyum; ovozni rostlaydigan kostyum; hidni sezadigan kostyum; odamni ovozigga javob beradigan kostyum elementlari; o‘z-o‘zidan tiklanadigan materiallar; belgilangan muhitda istem‘olchi talablarini ta‘minlaydigan kostyum; himoya kostyumlarini yaratish: o‘z-o‘zidan tashqi muhitning har xil zarali tahsirlaridan rad etadigan; har xil mikroblar uchun tuzoqli kiyimlar; sanitariya kiyimi – odam organizmi chiqindi moddalaridan himoya qiluvchi.

3) insonning jismoniy, ruhiy va psixik imkoniyatlarini kengaytiradigan kostyum uchun yangi materiallar, shakllar, konstruksiyalar va texnologiyalarni yaratish: aqliy va jismoniy og‘irlikni yengillashtiradigan yoki olib tashlaydigan (masalan, shaxtyorlar kostyumida kumirdan qo‘shimchalar va o‘zgarmas magnitlar yordamida bu muomala yechiladi); ogohlantiradigan kostyumlar (bolalar, ko‘zi ojizlar, qarilar va b. uchun); inson amalga oshirmagan (san‘atga, fanga va h.k.) potensial imkoniyatlarini yuzaga chiqaradigan kostyumlar; insonni nohush rag‘batlarini ogohlantiradigan kostyumlar.

4) bir marta kiyiladigan kiyimlar: o‘zidan o‘zi yuviladigan, erib ketadigan, kimyoviy hodisalaridan darak beradigan kostyumlar.

Shu ravshda kostyum assortimentini kengaytirish va sifatini yaxshilash real perspektivalar kiyimni tizimli loyihalashda o‘zaro bog‘liqlarni prognozlash va optimizatsiyalashganda barpo etilishi mumkin, u inson - kostyum – muhit – korxona tizimida o‘zlashtirilishi lozim.

Hozirgi kunda bu muammolar Fransiya, Yaponiya, AQSH, Janubiy Koreya va b. mamlakatlar laboratoriyalarida tadqiqot etilmoqda. Masalan, Fransiyada chiqarilgan maxsus gazmol bir tomoni odamni isitsa, ikkinchi tomoni esa - sovutadi; Yaponiyada vitamin S bilan ishlov berilgan gazlama yaratilgan, u odamni ushbu vitamin bilan ta‘minlaydi (50 karra yuvilishni chidaydi), xidi bo‘lmaydigan paypoqlar chiqarilmoqda (maxsus antimikroblil modda bilan ishlov berilgan); haroratga ko‘ra rangi o‘zgaradigan gazlama chiqarilgan, va h.k.

Nazorat savollari:

1. Kombinatorika so‘zining lug‘aviy ma‘nosi?
2. Zamonaviy kostyumni qoidalari?

3.3§-RANGSHUNOSLIK ASOSLARI

Ranglar ko‘plab ilmiy kashfiyotlar yaratilishiga asos bo‘ldi. U fizika yoki kimyo ta'sir, balki falsafa va san'at bo'yicha muhim aylandi nafaqat. Vaqt, rangi ilmi keng bormoqda. Biz bu hodisani o‘rganishni fanni paydo boshladi.

Fizika, fiziologiya va psixologiya: Bu turli tadqiqotlar tizimlashtirilgan ma'lumotlarni o‘z ichiga olgan rang, fani hisoblanadi. Bunday joylar falsafa, estetika, tarix, adabiyot haqida ma'lumotlar bilan natijalarini birlashtirib rangdagi hodisani tahsil olmoqda. Olimlar uzoq rangi bir madaniy hodisa sifatida

berilgan.

Rang turlari

Lekin binoni rang nazariyasi va inson faoliyatining turli sohalarida qo'llash yanada chuqur o'rganish hisoblanadi.

Bu fanlar uzoq notinch odamlar bor, deb hech ajablanarli joyi yo'q. Albatta, keyin hali ham "rangshunoslik" va "rang" kabi tushunchalar bor edi. Shunday bo'lsa-da, rang buyuk madaniyati ahamiyatini va xalqlarning rivojlanishini biriqtirilgan edi.

Tarix, biz bu haqda ilm ulkan rezervuari tasavvur mumkin. 17 asrga qadar va hozirgi kunga qadar 17 asr davomida davri: Shuning uchun, olimlar ikki bosqichda barcha bu safar almashish uchun qaror qabo'l qildi.

Rangi tarixi bilan yo'lga Ranging, siz qadimiy Sharq qaytib borish kerak. O'sha paytda 5 ta asosiy ranglar ham bor edi. Ular to'rt asosiy yo'nalishlari va urning markazi ramzi. Xitoy, yorqin, tabiiy va rang-barang chiqib turadi. Keyinchalik, barcha o'zgardi, va bu mamlakatning madaniyati monoxrom xira rasm tomosha qildi.

Hatto yanada rivojlangan, bu borada Hindiston va Misr edi. kuzatildi ikki tizimlar mavjud: (qora va oq, qizil,) rangi vaqtda yadro mavjud uchlik; va vedichnaya, Vedalar asoslangan. ikkinchisi tizimi falsafa derinleştirildi, shuning uchun quyosh nurlari, oq Sharq ramzi, qizil javob - G'arb nurlari juda qora - - qora, Janubiy nurlari va Shimoliy ko'rinmas nurlar - markazi.

Hindistonda bir katta ahamiyati saroy loyihalashtirish beriladi. dunyo bo'ylab sayohat, va endi u tez-tez oq, qizil va oltin ishlatiladi, deb ko'rish mumkin. Vaqt o'tishi bilan, u sariq va ko'k rang kiritish boshladi.

O'rta asrlarda G'arbiy Yevropa dindan rang fan asoslarini qaradi. O'sha paytda biz ilgari asosiy uchun qabo'l

emas edi, boshqa rang paydo bo'la boshladi. o'sti va Dajjol - Oq Masih, Xudoning, farishtalarni, qora ramzi keldi. Sariq ma'rifatni va Muqaddas Ruhning chora, va qizil anglatadi - Masih, olov va quyosh qon. Moviy osmon va Xudoning aholisini, va yashil ramzi - oziq-ovqat, o'simliklar va Masihning yo'lini er.

Shu narsa sodir bir Coloristic bilan Yaqin Sharqda, bu paytda. Bu erda Islomning ta'siri qabo'l qildi. Asosan, qiymati bir xil rang bo'lib qolmoqda. faqat yashil asosiy lozim va Adan bog'idan ifodalaydi.

Rangshunoslik va binoni qaytadan o'zgartirdi. Ikkinchi bosqichda oldin Uyg'onish keladi. Bu vaqtda, Leonardo da Vinchi o'zining rang sxemasini e'lon qiladi. Bu 6 variantlarining iborat oq va qora, qizil va ko'k, sariq va yashil. Shunday qilib, fan asta-sekin rang zamonaviy kontseptsiyasi yaqinlashmoqda.

17 asr - tasniflash yangi bosqichi boshlanishi hisoblanadi. Nyuton barcha ranglar rang ko'rsatadi oq rangli bir qator foydalanadi. ilm-fan, bu masala bo'yicha juda boshqacha ko'z bor. har doim bor, qizil bo'lib qoladi, to'q sariq qo'shiladi qaysi, bu yerda bo'lib, yashil va ko'k, balki ko'k va ular bilan safsar topildi.

Yevropada 19 asr naturalizm va impressionizm bizni olib keladi. Ikkinchi faqat tasvirlar uzatish asoslangan birinchi Style, ranglar, soyalar va ohanglari to'liq chiziq e'lon qiladi. Bu paytda u erda rang fan asoslarini bilan binoni.

Bir marta dunyo asosida tizimini tarqatadi Philip Otto Runge, nazariyasi bor. Ekvator "dunyo" quyidagi sof asosiy ranglar joylashdilar. qora - yuqori ustun oq rang, quyi oladi. Qolgan joy aralashmasi va soylarni band.

Runge tizimi juda hisoblanadi va bo'lishi joy. dunyo har bir kvadrat o'z "manzili" (uzunlik va kenglik) bor, u shuning uchun hisob bilan aniqlanishi mumkin. Chevreul, Goltz, Bezold: tizimini takomillashtirish va yanada qulay variantni yaratishga harakat qildik ketdi olimlar va boshqalar izidan.

Zamonaviy davrda, olimlar haqiqatni yaqinlashish va zamonaviy rang modelini yaratish imkoniga ega bo'ldi. Bu vaqt uslubi xususiyatlari bilan xizmat qildi. Yaratuvchilari rangi katta ahamiyat berib, ularning asarlari yaratish. Bu san'at ko'zlarini ifoda mumkin, chunki o'sha. Rangli musiqa sherik boshlaydi. U

hatto bir cheklangan sxemasidan holda, ranglar katta miqdorda oladi. Odamlar shunday qilib, soqov, asosiy ranglar, balki ovozlarni ajratadi va o'rgandi

Rang fan asoslari u olimlarning oldingi urinishlar soddalashtirilgan bo'lib, bu odamni olib keldi. Runge dunyo so'ng, u erda Ostwald nazariyasi, unda 24 ranglar bilan bir doira shug'ullanuvchi qildi. Endi doira edi, lekin ikki marta tushib ketdi.

Itten olim mukammal bir tizim ishlab chiqish imkoniyatiga ega bo'ldi. Uning doira 12 rangdagi iborat. birinchi qarashda, etarli qiyin tizimida, lekin siz u bilan shug'ullanish mumkin. Asosiy ranglar hali ham uch bor: qizil, sariq va ko'k. apelsin, yashil va binafsha: uch asosiy aralashtirish tomonidan tayyorlangan bo'lishi mumkin murakkab ikkinchi tartib ranglar bor. Shuningdek, jumladan, uchinchi-tartibi komponent va murakkab ikkinchi tartibda asosiy rang aralashtirish tomonidan olinishi mumkin ranglar bor.

Agar Itten doira haqida bilish kerak bo'lgan asosiy narsa - bu tizim nafaqat to'g'ri rangdagi barcha tasnifi mo'ljallangan, balki har tomonlama barkamol, ularni birlashtirish, deb. uchburchak ajratish, sariq, ko'k va qizil asosiy uch ranglar, . Bu ko'rsatkich olim bir Hexagon bo'lgan asosida, aylana bitilgan. Endi biz bir murakkab ikkinchi tartib rangdagi joylashtiriladi teng yonli uchburchak, paydo bo'ladi.

O'ng soya olish uchun, u teng nisbatlarini saqlab qolish zarur. yashil olish uchun, siz sariq va ko'k birlashtirish kerak. to'q sariq rangli olish uchun, siz sariq qizil, olish kerak. safsar olish uchun, qizil va ko'k aralashtiring.

Yuqorida aytib o'tilganidek, juda qiyin rang fan asoslarini tushunish. rang g'ildirak quyidagi tamoyiliga hosil bo'ladi. Bizning olti burchakli atrofida bir doira chizish. 12 teng tarmoqlari ajratish. Endi siz asosiy ranglar va o'rta qutichalari to'ldiring kerak. Ular uchburchak yuqori ishora qiladi. Bo'sh o'rindiqlar uchinchi tartibi soyalarda to'ldirish kerak. Yuqorida aytib o'tilganidek, ular, boshlang'ich va o'rta rang aralashtirish tomonidan olinadi etiladi.

Misol uchun, sariq, to'q sariq sariq-yarating. shunday qilib, ko'k-binafsha va .. - Blue va binafsha

Bu Itten qator nafaqat rangini yaratish yordam beradi, deb ta'kidlash joizki, balki ularni birlashtirish uchun foydalidir. Bu zarur emas, balki faqat hokazo rassomlar, balki dizaynerlar, moda dizaynerlari, vizajistlar, rassomlar, fotosuratchilar

Ranglar uyg'unligi, barkamol xususiyati va xos bo'lishi mumkin. Biz qarama-qarshi soyalarni olish bo'lsa, ular Barkamol qarash qiladi. Agar orqali sohasini egallab bir rang tanlash bo'lsangiz, odatda, bir birlashmasidan olish. Agar boshqa so'ng bir doira bir ajratilgan tegishli ranglar tanlash bo'lsa, unda biz xos ulanish olish. Bu nazariya etti rangdagi sektori uchun amal qiladi.

Ikki-ohang uyg'unlikni olish, soyalari Shuning 12 ekanligini hisobga olish zarur, deb Itten davrasida bu qoida ham ishlaydi, lekin boshqacha bir oz, biz ohangini olish kerak, bir-biriga qaragan. doira satrlarga bo'lsa Uch-rang rozilik olingan Teng tomonli uchburchak, bir to'rtburchaklar totuvlikni olish Shu usul ko'ra, lekin ichki, biz to'rtburchaklar, kiriting. Agar doira maydonida qo'yish bo'lsa, to'rt-totuvlikni o'girib. Hexagon olti-rang birlashtirish uchun mas'uldir. Bu variantlar tashqari, bir analog totuvlik, bor, biz kromatik rang olib, agar qaysi, sariq tovlanish. Misol uchun, shuning uchun biz sariq, sariq-to'q sariq, to'q sariq va qizil-to'q sariq rangli olishingiz mumkin.

Ularning har biri, chunki u ohangsizlik o'girs nima, boshqa hukmronlik qilish uchun harakat qilmoqda. Bu, masalan, u barkamol, qizil va yashil birlashtirish mumkin emas, degani emas-da. Buning uchun, siz rang xususiyatlarini tushunish kerak.

Hue - bir xil bo'ladi ranglar majmui rang spektr. Saturation - to'xtash darajasi hisoblanadi. Oshkoralik - oq va aksincha bu yondashuv rang. Yorqinlik - qora rangga yaqin darajasi hisoblanadi.

Shuningdek ranglar va xira rang almashish. Ikkinchi guruh, oq, qora va kulrang bo'ladi. Birinchi guruh - qolgan. Bu barcha xususiyatlari ranglar bilan mosligini va uyg'unlikni ta'sir qilishi mumkin. Agar tufayli yengilligi o'sishiga, tinchroq qilish kamroq yorqin yashil va bir oz so'nib, qizil qilish bo'lsa, bu ikki go'yo noqulay rang barkamol birlashtiradi.

Bolalar uchun rang fan asoslari o‘yin, qanday qilib, me‘yor sifatida, va barcha o‘quv shaklida quriladi. "Har bir ovchi, qirg‘ovul o‘tirgan qaerda bilishni istaydi": Shuning uchun, u spektral ranglarning mashhur iborani xotirlab arziydi. Bu bolalarcha hayot Hack bilan notanish bo‘lgan kattalar uchun, bu jumla har bir so‘zning birinchi harfi spektrda ranglar nomi nazarda tutayapti, deb aniqlik zarur. Bu bizning qizil, keyin apelsin, sariq, yashil, ko‘k, indigo va binafsha boshida bo‘ladi. Xuddi shu ketma-ketlikda Kamalak qismidir ranglar bor. Shunday qilib, birinchi narsa bir bola kamalakni chizish.

Albatta, juda kichik va qachon, rang fan asoslari, uni misollar bilan binoni kitob sotib olish uchun yaxshi bo‘lgan narsani bilmaydi. Bu bola qizil, jigarrang va maysalar bilan osmonni bo‘yoq emas ta‘minlashdan iborat. Bir oz o‘tib, siz bola o‘z rangini aniqlash mumkin bo‘ladi, deb ko‘rasiz, lekin avval variantlarini belgilash uchun yaxshidir.

Uzoq vaqt davomida olimlar baza rangi har qanday soya odamning his-tuyg‘ularni ta‘sir qilishi mumkin, deb tushunish mumkin edi. Birinchi marta 1810 Gyote haqida gapirdi. Keyinchalik, olimlar inson aql degan ma‘noni anglatadi, tashqi haqiqatga bilan bog‘liq, deb topildi rangi idrok ham his-tuyg‘ularini ta‘sir qilishi mumkin.

Ushbu tadqiqot keyingi qadam, har bir ohang ma‘lum tuyg‘u egalladi kashfiyot edi. Bundan tashqari, bu nazariya deyarli tug‘ma paydo bo‘ladi. Bu, shuningdek, his-tuyg‘ular, bir qator anglatadi, bir rang kodi bor, deb ochiq-oydin bo‘lib qoldi. misol, hasrat, qo‘rquv, charchoq, barcha qora yoki kulrang, deb ta‘rif berish mumkin. Lekin quvonch, foiz, uyat yoki muhabbat, odatda, bir qizil rang g‘ashi bilan bog‘liq.

rangi psixologik ta‘sir tashqari klinik kuzatish ostida o‘rganildi. Bu yashil bosim va ko‘k tasalli kamaytiradi, qizil, sariq mustahkamlash g‘oyat quvontiradi, deb topildi. Shuningdek, rangi xususiyatlari bog‘liq. Bu tinch qizil bo‘lsa, u quvonch va sevgi

Nazorat savollari:

- 1.Ranglarning xususiyati?
- 2.Ranglardagi uyg'unliklar?
- 3.Ranglarning ramziy ma'nolari?

3.4§-GRAFIK DIZAYN

Qadim zamonlarda estetika orzusi namoyon bo'ldi. Ba'zi odamlar o'zlarini ustalarning ishi qanday rivojlanayotganligi haqida savol berishadi. Ushbu tadqiq dizayni kabi san'atga bag'ishlangan. Dizayn tarixi, nazariyaning paydo bo'lishi va shakllanish bosqichlari - buning hammasi ham shular jumlasidandir. O'tmishga kichik safarni o'tkazgan holda, o'quvchi ichki dizayn, kiyim-kechak, landshaftning uslublari qanday rivojlanishini bilib oladi.

Zalning dizayni

Dizayn ta'rifi-Italyanca so'zdan tarjima qilingan "dizayn" "dizayn", "kompozitsion", "model" degan ma'noni anglatadi. Rus tilida u yaqinda paydo bo'ldi, ammo o'z asarlari ko'p asrlar ilgari paydo bo'ldi. Ushbu turdagi faoliyat bilan shug'ullanadigan zamonaviy mutaxassis ushbu soha ob'ektlaridan ko'plab xususiyatlarni bilib olishlari va ularni amaliy ravishda to'g'ri foydalanishlari, loyihalar yaratishlari kerak. Mimarlar, iste'molchilar, quruvchilar, yetkazib beruvchilar va pudratchilar bilan birgalikda biznes sohasida ishlaydigan magistrLAR ichki makonni tashkil qilish bilan shug'ullanadi.

Dizayn nazariyasi tarixi-Go'zallik va foyda o'rtasidagi munosabatlar haqidagi dastlabki fikrlar qadimgi yunon olim Platon, Aristotel, Sokrat, Aristippus, Protagoralar orasida paydo bo'ldi. O'sha paytda inson mashinasi bilan aloqada ish olib borildi. Ko'rib chiqilgan ijodiy yo'nalish quyidagi chiqish versiyalariga ega.

XIX asrning o'rtalarida sanoat ishlab chiqarishni rivojlantirish estetikani ishlab chiqishga va taqdim etishga qaratilgan yangi turdagi faoliyatni talab qildi. Dizayni shu tarzda tuzilgan.

XIX asrning oxirida nazariya va printsiplarning asosiy qoidalari shakllandi, keyinchalik ular magistratura maktablariga ta'sir ko'rsatdi. Shunday qilib, dizayn san'at va hunarmandlikni birlashtira boshladi.

XX asr boshida rassomlar sanoat sohasida yuqori lavozimlarni egalladilar. Ular korporativ identifikatsiyani ishlab chiqdilar va turli elektr jihozlari va avtomobillarni ishlab chiqarishga ta'sir ko'rsatdilar. Shunday qilib, dizayn badiiy va ishlab chiqarish faoliyatiga aylandi.

Bitiruvchining ko'rinishi XX asrda dizayn maktablarini shakllantirish bilan bog'liq.

Dizayn tarixining paydo bo'lish nazariyasiga katta hissa qo'shgan va davriy nashrlarni chop etishda davom etmoqda.

Dizaynni rivojlantirish tarixi 1-va 2-bosqichlar: Rossiyada bu san'atning paydo bo'lishi vaqti-vaqti bilan keskinlashdi: yuqori o'sishdan keyin past pasayish kuzatildi. Ammo kuchli tomoni har doim estetik bo'lib kelgan. Dizaynning evolyutsiyasi bir necha bosqichlarga bo'linadi.

Dastlabki bosqichda (1917-1922 yillar) ishlab chiqarishni to'qnashuvda ommaviy-art bilan to'qnashishi, shuningdek ko'cha bayramlari va siyosiy yurishlarning faol dizayni bilan loyihalashtirishni tashkil etish amalga oshirildi. Ushbu davr mobaynida grafik dizaynni rivojlantirishning boshlanishi bo'lgan reklama, plakat va kitob mahsulotlarini rivojlantirishga yangi yondashuvlar qo'llanila boshlandi.

Ikkinchi bosqichda (1923-1932) Rossiya ishlab chiqarish bo'limlarida professional dizaynerlarni tayyorlash uchun asosiy markazlardan biriga aylandi. O'sha davrda san'atni yanada rivojlantirishga yo'naltirilgan muayyan tushunchalar shakllandi, shuningdek uy-joylarni, ishchilarni va jamoat joylarini tashkil qilish bo'yicha loyihalar ishlab chiqila boshladi. Kollajlarda, shrift kompozitsiyalarida, kitob konstruktsiyalarida, afishada grafikalarda g'alaba yuzaga keldi.

Dizaynni rivojlantirish tarixi: 3-bosqich:-1933-1960 yillardagi ijodiy faoliyat nafaqat insonga, balki yaratilgan muhitga nisbatan qo'llaniladigan standartlashtirish printsipini joriy etish tufayli to'xtatildi. Shu bois estetik kontseptsionizmning birligi davri tugadi. Dizayn bir nechta yo'nalishlarga bo'lingan: uy-xo'jalik, dekorativ-dizayn va muhandislik.

Dizayn evolyutsiyasi:4-bosqich: San'atning rivojlanishi tarixda muhim ahamiyatga ega bo'lgan to'rtinchi bosqichda qayta tiklandi. 60-yillarning boshlarida veb-dizayn sohasida dastlabki nazariy o'zgarishlar yuzaga keldi. 1961 yilda VNIITE (Umumtexnika estetika ilmiy-tadqiqot instituti) tashkil etildi. Uning nashrlari Yevropa madaniyatida birinchi o'rinni egalladi. Ko'rib chiqilgan ijodiy faoliyat juda ommalashgan. Ko'p me'yorlar qayta ko'rib chiqildi va barcha e'tibor xalq iste'mol mollariga qaratildi. G'arbiy Yevropaning grafik dizayn maktablari ta'siri ostida davriy nashrlarning uslubi o'zgargan. 1970-yillarda retro uslubining estetik tendentsiyalari yuqori baholandi.

Xususiy mulk shakli va raqobat kuchayib borishi (80-yillarning oxiri - 90-yillarning boshlarida) rus reklamasi biznesni rivojlantirishda muhim vositalardan biri bo'lgan. Keyinchalik grafik dizayndagi qiziqish sezilarli darajada oshdi va tovarlar va xizmatlar tarqaladigan nashrlar chiqdi.

Ichki dizaynning kelib chiqishi-Odamlar har doim o'z uylarida go'zal muhit yaratishga harakat qilishgan. Shuning uchun professional dizaynerlarning xizmatlari bugungi kunda talablarga mos keladi. Ichki dizayn tarixi qadim zamonlardan boshlanadi. Ibtidoiy odamda g'or toshlar, terilar, devorlarga rasm chizish, daraxtlarning ildizlari va boshqa tabiiy narsalar bilan bezatilgan uy hisoblanadi.

Qadimgi Misr san'ati Erta Shohlik davrida shakllana boshladi. Madaniyat monumentallik va statik tamoyillari bilan aniq ifodalangan. Ayni paytda dafn marosimlari bilan ko'tarilgan qabrlar qurilishi boshlandi. Eng muhim arxitektura "mastaba" edi. O'rta Qirollikning davri o'sha davrda duradgorlik asoslari deb hisoblanadi. Misrda ilk marotaba orqa o'rindiq bor edi, keyinchalik bu zamonaviy dizaynga kirgan barcha stullar uchun shablon bo'lib qoldi. Ichki makon dizayni

tarixi qadimgi Yunonistonning arxitektura buyumlari bilan to'ldirilgan edi: tosh lavhalar, mozaikalar, yog'och, g'isht - bo'larning barchasi mozorlarni qurish uchun ishlatilgan. Devor va shiftlar gipsli va bezaklar bilan bezatilgan. Ushbu mamlakatda teatrlar alohida o'rin egallagan. Turar-joy binolarida eshik o'rniga mato pardalari uy sharoitini bezash uchun ishlatilgan. Ular mifologik yoki tarixiy qiyofaga kiritilgan. Mebel mebellar bilan bezatilgan. Qadimgi Rim ham ichki makon tarixining tarixiga alohida e'tibor qaratdi. Ushbu mamlakat aholisi hammomlarni (antiqa hammomlarni) qurishdi, ichki bezaklari haqiqiy hashamat bilan ajralib turardi: tonozli shiftlar, mozaikalar, hovuzlar, bog'lar. Atrof muhitda ko'pincha oltin, kumush, marmar, yog'och, bronza, fil suyagi ishlatiladi. Gothic madaniyat Fransiyada shakllangan. Bu mamlakatda o'ralgan ustunlar va tirnoqli kamar ishlatilgan. Uylarning devorlari gips bilan qoplangan, shiftdagi devor rasmlari tayyorlangan. Asosiy zallarda garnizonli qalqon, qurol o'rnatilgan, erga esa shoshilinch gilam to'ldirilgan.

Landshaft dizayni shakllanishining xususiyatlari-Uning uyi atrofidagi makon har doim ham dolzarb edi. Shu nuqtai nazardan qariyb 200 yil oldin paydo bo'lgan bo'lsa-da, peyzaj dizayni tarixi insoniyat bilan ishlab chiqilgan. Agar odamlar

landshaft dizayni

oldin tabiatga qattiq bog'langan va sabzavot bog'iga ega bo'lsalar, endi ular go'zallik uchun o'z uylari atrofida alohida turtki yaratadilar.

Ko'chalarni o'tkazish uchun birinchi bog'lar qul tizimining boshlanishi bilan namoyon bo'ldi va jamiyatning boy qatlamlariga tegishli edi. Sohaning mol-mulki yaxshiroq bo'lsa, uyi atrofidagi bog'lar shunchalik go'zal edi. Har bir mamlakatda peyzaj dizayni o'z yo'nalishi bo'yicha ishlab chiqilgan.

Qadimgi Misrda ruhoniylar za'faron aromalar bilan turli xil gullarni o'stirishdi va suv omborlari yuzasida lotuslar bor edi. Kleopatranning hukmronligi davrida gullar ekildi. Thebesda keng tarqalib, o'simliklar va uzum bog'lari, hovli bo'ylab cho'zilgan pergola tarqalgan. Forsda peyzaj san'atining rivojlanishi ovlash uchun mo'ljallangan turli xil hayvonlarni (yovvoyi domalar, sherlar, artiodaktillar) zaxiralarni yaratishdan boshlandi. Forslar bu parkni turli mintaqalarga bo'linib ketgan chiroyli qirralarning kelishgan edi.

Xitoy va Yaponiya qadimgi falsafa va dinlar ta'siri ostida rivojlanayotgan davlatlar bo'lib, tabiat bilan insonning birligini talab qiladi. Shu sababli, bu fuqarolarning bog'larida suv ob'ektlari, toshlar yoki gazebo'lar mavjud bo'lib, tinch va osoyishta dizayn yaratildi.

Rossiyadagi landshaftlar dizayni Yevropaga o'xshash. XVII asrda botanika issiqxonalari va bog'lar paydo bo'ldi. Keyin Gollandiyadan kelgan lolalar, gullar va ziravorlar o'sadi. Vaqt o'tishi bilan hayot o'zgarib, yangi uslublar asta-sekin eski o'rnini egalladi. Ayniqsa, bog 'me'morchiligidagi o'zgarishlar XIX va XX asrlarda sezilarli.

Moda dunyosida evolyutsiyasi-Kiyim tikish tarixi qadim zamonlardan boshlab paydo bo'ldi, chunki odamlar har doim chiroyli, iliq va qulay narsalarni yaratishga intilganlar. Madaniyatga, maxsus kiyimlarga, soch turmagi va aksessuarlariga bog'liq. Liboslar dizayni odamlarga mol-mulk va kast maqomiga qarab ajratildi (askarlar, amaldorlar, treyderlar, dehqonlar). Modaning faol rivojlanishi mato, ip va tikuv mashinalarining paydo bo'lishi bilan boshlandi. Kiyim tikishning asosiy manbalari Fransiya va Italiyada sotuvchi do'konlar bo'lib, ular terzovchilar haqiqiy professionallar bo'lishdi. O'rta asr mobaynida ushbu san'at rivojlanmadi, chunki nostandart kiyim-kechak kutilmagan edi. Shu bilan birga, Uyg'onish davrida o'zgarishlar yuz berdi va modalar tarixi yangi tadbirlar bilan to'ldirildi: bayramona liboslar, xonimlar uchun ichki kiyim, shuningdek, kadife va ipak. Decollete chuqurlashdi va liboslar keskin o'sdi. Vaqt ruhi har doim dizaynga katta ta'sir ko'rsatdi.

XX asrda ayollar kiyimlarini ishlab chiqarish tarixi shim va erkaklar kostyumining qat'iy erkak modellari bilan to'ldirildi. Shundan keyin bir marta

paydo bo'ldi. Hozirgi kunda moda har bir mamlakatda, kutyurelar butun dunyoga o'z ishlarini namoyish qilmoqda.

Dizayn - erishilgan darajadagi hech qachon to'xtamaydigan ijodiy faoliyat yo'nalishi. Odamlar yangi ehtiyojlar va g'oyalarga ega bo'lib, ularning ish ustalari hayotdagi g'oyalarni o'z ichiga oladi yoki o'zlarining original uslublarini yaratadilar. Shu sababli, ushbu san'at doimiy rivojlanishda.

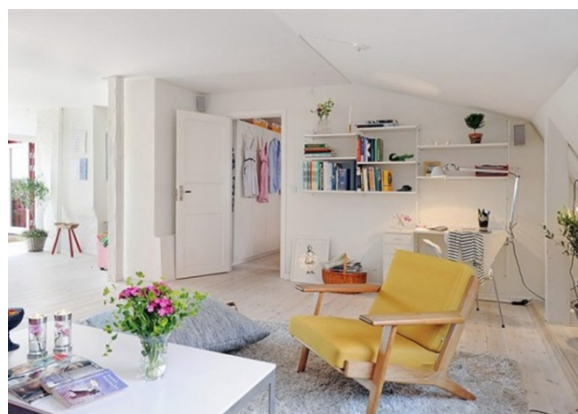
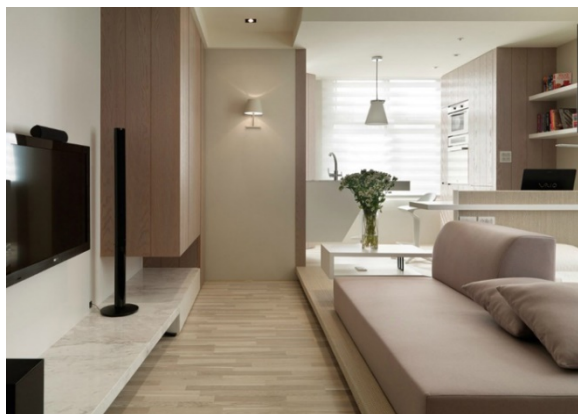
Dizaynning asosiy qoidalari.

Ichki dizayn va bezatishning asosiy qoidalari

Uy kvartira dizayni-Kichkina kvartirani loyihalashning o'ziga xos qoidalarini muhokama qilib, dastlab uy egasi yaqinda bo'ladigan ta'mirlash ishlari natijasida erishmoqchi bo'lgan maqsadlari to'g'risida qaror qabo'l qilishingiz kerak. Bu holda faqat ikkita asosiy maqsad bor - kvartiraning funktsional yaxshilanishi va bo'sh joyning vizual kengayishi. Ikkala maqsad ham ko'p hollarda sxemada keskin o'zgarishlarni anglatmaydi, lekin istisnolar mavjud. Shaxsiy loyihalarda, suhbat nafaqat vizual, balki devorlarning demontaj qilinishi tufayli makonning haqiqiy kengayishi haqida ham bo'lishi mumkin, lekin katta hajmdagi ishlar bilan bog'liq holda, bu variantni alohida usul sifatida ko'rib chiqish kerak. Natijaga erishish uchun. Shuni e'tiborga loyiqlik, kichkina xona bo'lsa ham, devorlarni demontaj qilish va studiya kvartirasini yaratish mumkin. Xususan, bu loyihaga devorlar, xona va yo'lak (oshxona) buzilishi kiradi. Biroq, bunday loyiha imkoniyatiga qaramay, uy egasi bir qator muhim qiyinchiliklarga duch keladi. Bu muammolardan biri ishni bajarish uchun ruxsat olishdir. Biroq, qayta qurish uchun ruxsat olish, albatta, qiyin, lekin mumkin. Biroq, devorlardan biri hali ham yuk ko'taruvchi bo'lib chiqadi va hech kim uni buzishga yo'l qo'ymaydi. Ushbu cheklov tufayli to'laqonli studiya yaratish mumkin emas va devorlarning qisman buzilishi har doim kerakli effektga erishishga imkon bermaydi.

Muhim qiyinchiliklar va ba'zida ishni bajarish imkonsizligi tufayli kamroq keskin choralardan eng mashhur hisoblanadi. Kichkina kvartiraning dizayni - makonning vizual kengayishiga asoslangan, shuningdek, etarli samaradorlikka ega. Albatta, devorlarni bir-biridan ajratish mumkin bo'lmaydi, lekin boshqa variant bo'lmasa, bunday yechim mavjud bo'lish huquqiga ega. Kichkina kvartirani loyihalashning asosiy qoidasi-kichkina xonali xonada keng kvartiralar yasash

mumkin emasligini tushunish. Ammo, shuni ta'kidlash kerakki, uy egasining kayfiyatiga foydali ta'sir ko'rsatadigan katta maydon illyuziyasini yaratish mumkin. Asosiy qoidani anglaganingizdan va istiqbollarni baholaganingizdan so'ng, siz to'g'ridan -to'g'ri loyihani amalga oshirishga o'tishingiz mumkin.

Xoanalar dizayni

Kichkina kvartirani rayonlashtirish-Maydonni vizual ravishda oshirish uchun kichkina kvartiraning egasi uchun mavjud variantlardan biri bu hududni rayonlashtirishdir. Xonani bir nechta funktsional zonalarga bo'lish kerak (tasvirga qarab) - ularning har birida mebelning ma'lum (bu zonasi uchun zarur) elementlari to'plangan. Ayniqsa, zonalarning chegaralarini belgilash uchun, qoida tariqasida, ular funktsional bo'linmalardan (javonlar, tokchalar, shkaflar), har xil rangdagi pol qoplamasidan (materiallardan), podiumdan (yotoqxona maydonida eng mashhur) foydalanadilar.

Shift balandligi past bo'lgan eng kichkina kvartiralar uchun yanada samarali bo'lgan muqobil variant - bu turli zonalarni birlashtirish. Bu holda devorlarni buzish va xonalarni birlashtirish haqida gap yo'q, bu usul turli vazifalar uchun bitta zonadan foydalanishga asoslangan. Masalan, yotoqxona - asosiy maqsadidan tashqari, kvartira egasiga ofis yoki yashash xonasi sifatida xizmat qilishi mumkin.

Yaxshi va juda samarali echim "o'lik zonalar" deb nomlanishi mumkin - eshiklar va derazalar yaqinidagi maydon, yo'llar. Xususan, standart eshikni toymasin konstruktsiya bilan almashtirish taxminan bir yarim metr qo'shimcha bo'sh joy bo'shatadi. Mezzanin va kiler kabi rejalashtirish elementlari haqida

unutmang - ularni demontaj qilish sizga qo'shimcha bo'sh joy olish imkonini beradi.

Kichkina kvartira uchun dizayn qoidalari

1. Ularning sonini kamaytirish uchun mebel va internering volumetrik elementlaridan foydalanish kerak (kichik o'lchamli elementlarning katta qismi kichik xonani "axlatga tashlaydi").

2. Bo'sh joyni vizual ravishda oshirish uchun, iloji bo'lsa, pardalardan voz kechishga arziydi (rolikli pardalar yoki pardalarni ishlatish maqbo'ldir).

3. Menteşeli yoki o'rnatilgan mebeldan foydalanish (er maydoni bo'shatiladi).

4. Ichki makonda nometalllardan foydalanish.

5. Suruluvchi eshiklar.

6. Aksessuarlardagi minimalizm (biz to'liq rad etish haqida gapirmayapmiz, faqat sonni kamaytirish kifoya).

7. Bezakda engil soyalardan foydalanish.

8. Har xil yorug'lik manbalaridan foydalanish (shiftdagi katta bosh nuri devorlarga yo'naltirilgan chiroqlar bilan birlashtirilgan).

Kichkina studiya kvartirasi (ichki)-Kichkina kvartirani studiya yaratish uchun

Kichkina studiya dizayni

ishlatishning o'zi ko'pchilik professional dizaynerlarga, agar keskin salbiy his - tuyg'ularga olib kelmasa, hech bo'lmaganda tushunmovchilikni keltirib chiqaradi. An'anaviy shakldagi studiya standart kvartiradan farq qiladi, chunki uning ko'lami xonaning tasviridan ham, kichik yashash maydonining butun maydonidan ham oshadi. Biroq, ba'zi uy egalari hali ham ushbu dizayn harakatiga murojaat qilishadi.

Kichkina studiya kvartirasining ichki qismini yaratish qoidalari, aslida, an'anaviy versiyadan farq qilmaydi - bo'sh joy etishmasligi tufayli funktsional elementlar va zonalar sonining kamayishi bundan mustasno. Shuni ham ta'kidlash kerakki, vazni bardoshli devorga ega bo'lgan standart kvartiralar umuman bunday qayta qurish uchun mo'ljallanmagan.

Kichkina kvartiralarining zamonaviy intereri-Kichkina kvartirada zamonaviy intererni yaratish borasida salbiy stereotip mavjud - ular bunday turar

Xonalar dizayni

joylar uchun zamonaviy va o'ziga xos narsalarni o'ylab topib bo'lmaydi, deyishadi. Kichkina kvartirada kerakli ichki elementlarni joylashtirish juda qiyin, shuning uchun dizayn yangiliklari haqida qayerda o'ylash kerak. Adolat uchun, tan olish kerakki, ma'lum darajada bu xurofot haqiqiy asosga ega. Kichkina kvartirada zamonaviy interyer yaratish, albatta, oson ish emas. Biroq, bitta muhim nuance bor - bu stereotip sobiq SSSR hududida kichkina kvartiralar uchun dizayn loyihalari va to'g'ridan -to'g'ri ichki elementlarning yo'qligi tufayli rivojlandi. Hozirgi kunda deyarli barcha ixtisoslashtirilgan do'konlar keng assortimentdan ko'proq narsani taklif qilmoqda. Materialga birlashtirilgan tasvirlar bo'yicha siz kichkina kvartiralar uchun interyerlarning mumkin bo'lgan variantlari bilan tanishishingiz mumkin.

Bugungi kunda kamdan -kam uchraydigan uy egasi televizor ekranlarida va jurnal sahifalarida batafsil tasvirlangan zamonaviy dizayn texnikasi va texnikasiga befarq qolmoqda. Dizayner va qurilish ishchilarining sa'y -harakatlari bilan ko'rinmaydigan xonadan moda yoki klassik interyer paydo bo'ladigan bir nechta dasturlarni tomosha qilib, ko'pchilik o'z uyida ta'mirlashni va eng yaqin qurilish supermarketiga va mebel do'koniga borishga qaror qilishadi.

Ko'pchilik uchun ta'mirlash ham sevimli mashg'ulotiga, ham hayot me'yoriga aylandi va har kim ham o'z orzusining ichki dizayniga yaqinlashish uchun did va dizayn qobiliyatiga ega emas. Dizayn tajribalari foydali bo'lishi uchun, yangi tendentsiyalar bilan bir qatorda, uy maydonini bezashning klassik, vaqt sinovidan o'tgan qoidalari va texnikasiga amal qilish yaxshiroqdir.

Darhol aytaylik, sizning uyingizning ichki qismini tartibga solishda, hech bo'lmaganda rasmiy ravishda, amal qilish kerak bo'lgan universal qoidalar yo'q. Va bu erda nuqta nafaqat turli xil qarashlar, did va dizayn imtiyozlarida, balki xonada rangli echimlar, mebel va bezak to'qimasi, turli aksessuarlar yordamida yaratilgan vizual effektni so'z bilan ta'riflash mumkin, ammo ular har biri uchun har xil bo'ladi. ichki Bundan tashqari, ma'lum bir dizayn uslubida qilingan xonaning bir xil fotosuratiga qaraganimizda, har xil odamlarning fikri bir-biriga to'g'ri kelmasligi mumkin: kimdir uchun klassik dizayn ataylab qattiq yoki dabdabali bo'lib tuyulishi mumkin, boshqalari yuqori texnologiyalarni qabo'l qilmaydi.

Masalan, G'arbiy Yevropaning klassik uslubidagi yashash xonasi, o'zining nafisligi, benuqsonligi va o'ziga xosligi bilan, ko'pchilik uchun qorong'i ohanglar, qisman soyalar va pardozi va mebellarning cheklangan ranglari tufayli xira bo'lib tuyulishi mumkin.

Ehtimol, agar chiroyli kamin bo'lmaganida, bu ichki makonni zerikarli va rangsiz deb atash mumkin edi. Bu misol uying umumiy dizayn tajribasini shakllantirishda yorug'lik va rang variantlarining qanchalik muhimligini ko'rsatadi. Ta'mirlash xarajatlari aniq baholangan taqdirda ham, agar xonaning uslubi hisobga olinmagan holda dizayn vositalari va texnikasi yetarli darajada ishlatilmasa, yangi xonaning ichki qismi xafa bo'lishi mumkin. Shu bilan birga, har bir uslub o'ziga xos xususiyatlarga ega, chunki dizayn texnikasi va kontseptsiyalari ishlatilgan. Masalan, derazalari bog'ga qaragan yashash xonasining bu fotosurati binolarni loyihalashda katta oynali sirtlardan samarali foydalanishni ko'rsatadi, bu bo'shliqning cheksizligi taassurotni yaratadi va hatto eng mustahkam intererga engillik beradi.

Fotosurat xonaga "tovush" va joziba qo'shib, ko'zgu aksini ishlatishning keng imkoniyatlarini namoyish etadi. Albatta, bu ko'p jihatdan yashash xonasining keng derazalaridan bog'ning go'zal manzarasi bilan bog'liq. Ko'zgudagi devor nafaqat manzaraning o'ziga: yangi yashil ranglarning rang -barangligi va me'moriy shakllarning murakkabligiga, balki bog'ning aksiga ham qoyil qolishga imkon beradi. Hozirgi vaqtda o'z uyingiz yoki kvartirangizning ichki qismida ishlash hayajonli sevimli mashg'ulotiga aylangan, ba'zida esa ko'p egalarining asosiy mashg'uloti, ayniqsa buning uchun etarli pul va vaqtga ega bo'lganlar. Shu kunga qaramay, ko'plab maxsus adabiyotlar nashr etildi: ta'mirlash uchun rangli qo'llanmalar, ajoyib jurnallar va kitoblar. Televizorda o'zingizning ichki makoningizni tashkil qilish masalalari barcha dastur formatlarida muhokama qilinadi. Ko'p uslublar va dizayn yo'nalishlarining mavjudligi qulay ichki makonni yaratishning turli xil variantlarini taklif qiladi. Shu bilan birga, alohida xonalarning stilistikasi, odatda, uying qolgan qismiga mos keladi va shu bilan ma'lum bir uyga xos bo'lgan umumiy dizaynni yaratadi.

Fusion uslubidagi oshxona ichki dizayni. Grafit jabhali oshxona dastgohi Corian -dan qilingan. Sesar oshxonasi, Corian dastgohi, Artemide lampalari.

Darhaqiqat, qo'shni xonalarda "Provence" va "yuqori texnologiyalar", "zamonaviy" va antiqa uslublar kombinatsiyasini tez-tez ko'rish mumkin emas. Gap shundaki, har bir xona odatda alohida emas, balki butun uying bitta me'moriy ansambli tarkibida qabo'l qilinadi, shuning uchun dizaynning asosiy vazifasi interyerda ishlatiladigan rang va me'moriy echimlarni uyg'unlashtirishdir.

Zich kulrang devorlar fonida to'shakning marvarid qoplamasi va kumush choyshab ayniqsa murakkab ko'rinadi. Savio Firmino mebellari, Foscarini lampalari.

Keling, bir nechtasi haqida to'xtalib o'tamiz klassik dizaynning asosiy qoidalari, bu soddalik va inoyatni muvaffaqiyatli birlashtiradi. Har qanday ichki makonni idrok etishda xonalarning dekorativ va rang sxemasi, ularning geometriyasi, shuningdek kiruvchi yorug'lik miqdori aniqlanadi. Agar, masalan, xona quyoshli tomonga qaragan bo'lsa, devorni bezash uchun kulrang-ko'k yoki

yashil rangdagi devor qog‘ozi yoki bo‘yoq tanlash yaxshidir. Soyali yoki shimolga qaragan xonalarni sariq-to‘q sariq yoki boshqa yorqin, lekin juda engil soyalarda bo‘yash tavsiya etiladi, ularning to‘yinganligi ham yoritilishiga qarab o‘zgarishi kerak. Boshqa narsalar qatorida, ranglarning afzalliklari mavjud xonaning shakliga qarab belgilanadi. Agar ta'mirlash kichik yoki cho‘zilgan (uzun) xonalarda amalga oshirilsa, ularni ochiq ranglarda bezash ham maqsadga muvofiq bo‘ladi - bu ularni kattaroq qilib ko‘rsatishi mumkin. Bunday holda, devor qog‘ozini to‘liq monoxromatik yoki mumkin bo‘lgan eng kichik naqsh bilan tanlash yaxshidir.

Ijro materiallari haqida gapirganda, biz tabiiy to‘qimalardan: yog‘och, yog‘och, dekorativ g‘isht va toshdan foydalanish tendentsiyasini qayd etamiz. To‘g‘ri, bu materiallarga ustunlik ko‘pincha kichik xonalarda yoki devorlarning alohida bo‘limlarida ajoyib aksanlar yaratish yoki tabiiy nosimmetrikliklar yaratish uchun beriladi. Katta xonalarning devorlari odatda yorqin bezak naqshli devor qog‘ozi bilan bo‘yalgan yoki yopishtirilgan.

Muayyan xonaning rang sxemasiga misol sifatida klassik oshxona yoki ovqat xonasini olaylik. Oshxonaga odamga foydali ta'sir ko‘rsatadigan sariq, yashil

Ovqatlanish xonasi dizayni

yoki to‘q sariq ranglar ko‘proq mos keladi, deb ishoniladi. Hamma devorlarga keramik plitalar bilan ishlov berish odatiy hol emas - plitka yoki sirlangan plitkalar bilan faqat pechka va lavabo ustidagi ish joyini yopish kifoya. Osiladigan javonlar va shkaflar plitkalar va devor va pollarning boshqa yuzalarini hisobga olgan holda tanlanadi.

Ovqatlanish xonasida va oshxonada tabiiy materiallar ham ajoyib ko‘rinadi: tabiiy tosh, kuygan g‘isht, yog‘och va yog‘och. Ular bilan birgalikda yoki alohida - alohida, uy xo‘jaliklarining didiga yaqin bo‘lgan turli xil rangdagi engil fon rasmi va bo‘yoqlar mavjud.

E'tibor bering, oshxona dizayni o‘rtacha 50-60% oshxona anjomlari, mebel va aksessuarlari bilan belgilanadi, taxminan 30% - pardozlash materiallarining ranglari va to‘qimalariga, qolganlari esa mayda -chuyda buyumlarga bog‘liq. har qanday uy bekasining yuragi: oshxona anjomlari, gullar, haykalchalar, xonada iliq muhit, qulaylik va joziba yaratadi.

Video - ichki dizayn qoidalari, yoritish:

Umuman olganda, har qanday interyerda ishlayotganda, birinchi navbatda, bo‘lajak egalarining didini hisobga olish kerak, chunki agar ular kontseptual jihatdan interyerda qo‘llaniladigan uslubiy yondashuvlarga yaqin bo‘lmasa, hech qanday moda dizayn tendentsiyalari o‘z -o‘zidan qila olmaydi. haqiqatan ham issiq va shinam uy. Ta'riflangan qoidalar va yondashuvlarni qo‘llash, zamonaviy pardozlash texnologiyalaridan foydalanish har kimga o‘z orzularining ichki qismiga iloji boricha yaqinlashishiga yordam beradi - axir, ijodiy ishda professional bo‘lish unchalik muhim emas. dizayner ilhom va hayotingizni, uyingizni va butun hayot tarzingizni yaxshilash istagini his qiladi. Ko‘pincha, kvartirada yoki uyda asosiy e'tibor "mehmon" xonalari - yashash xonasi, ovqat xonasi dizayniga qaratiladi. Ularning ko‘rkam va chiroyli go‘zalligi, albatta, muhim. Biroq, oila a'zolari va do‘stlarining hayratlanarli sharhlarini kutib, uy egalari uylarini to‘g‘ri tartibga solish va xususiy joylarini, xususan, yotoqxonalar. Vaqti -vaqti bilan, odam hayotining uchdan bir qismini uyqu holatida o‘tkazishi haqida gapirmasa ham, to‘g‘ri dam olish va sog‘ayishga muhtoj. Bu diqqat va e'tiborni jalb qilish uchun jiddiy sababdir ... Shu bilan birga, bir qator muhim jihatlarni hisobga olish zarur. Asosiy yotoqxonani loyihalash qoidalari ko‘p harakat qilmasdan, ichki makonni yaxshiroq o‘zgartirish uchun hammaga yordam bera oladi.

Yotoq xonasini bezashning asosiy vazifasi.

Buning umuman ahamiyati yo‘q katta yoki yo‘q. Bundan tashqari, u umuman dizayn yangiliklari bilan to‘lib ketmasligi kerak. Ichki makon yotoqxonada maksimal dam olish, kundalik tashvishlardan keyin yaxshi dam olish, sog‘lom va

Yotoq xonasi uslubining xususiyatlari

sog‘lom uyqu uchun qulay va qulay muhit yaratishga hissa qo‘shishi kerak.

Kichkina kvartiralarda stilistik xilma -xillik istalmagan. Xuddi shu uslubda bezatilgan kichkina yashash maydoni yanada uyg‘un va kengroq qabo‘l qilinadi. Bunday holda, dam olish, uy ishlarini bajarish va mehmonlar bilan muloqot qilish qulay bo‘lgan variantni topish muhimdir. Katta maydonga ega bo‘lgan kvartirada yoki uyda intererni diversifikatsiya qilish mumkin. Masalan, xususiy va mehmon zonalarini stilistik jihatdan ajratish mantiqan. Yotoq xonasini umuman kvartiraning

Yotoq xonaning rang sxemalari

uslubidan tubdan farq qiladigan uslubda bezash shart emas. Ish, ish muhiti bilan hech qanday uyushmalar yo'qligiga ishonch hosil qilish kerak. Bu dam olish maskani va undagi sharoit imkon qadar tasalli berishi kerak.

Yotoq xonasi uchun dizayn qoidasi mavjud: unda eng ko'p uchta asosiy rang ishlatiladi. Bej, kulrang, sariq, ko'k, och jigarrang ranglar va ularning sokin, pastel o'zgarishlari mos keladi. Yorqin bezaklar va aksanlar qabo'l qilinadi, lekin ular bilan xonaning sokin palitrasini ortiqcha yuklash tavsiya etilmaydi. Tegishli va o'ziga xos tajriba bitta devorning yorqin dizayni bo'ladi - to'shak oldida yoki orqasida. Yorqin yostiqlar va choyshablar yotoqxonaning engil dekorini yangilaydi.

Yotoq xona uchun mebel

Asosiy mebelni yotoqxonaga joylashtirish printsipli- minimalizm, bu faqat eng muhim narsalarga ega bo'lishni anglatadi.

Yotoqxonaning malikasi - bu to'shak. Hozirgi vaqtda bozor har xil ta'mga va hamyonga mo'ljallangan to'shaklarning keng tanlovi bilan to'yingan. Bu shuni anglatadiki, yotoqxonani shaxsiy imtiyozlarga, tananing ehtiyojlariga, shuningdek yotoqxonaning tasvirlari va interyeriga muvofiq sotib olishda hech qanday to'siq yo'q. Bugungi kunda ko'p odamlar Ispaniyaning yotoqxonalarni sifat va uslubi uchun yasashini yaxshi ko'radilar. Kichkina yotoq xonalari uchun qo'llarning engil harakati bilan stolga aylanadigan yoki shkafga o'ralgan katlanadigan to'shaklarning ko'p xillari bor. Yotoqxonada to'shakka qo'shimcha ravishda kiyim uchun shkaflar va tortma sandig'i, kiyinish yoki yotoqxona bo'lishi mumkin. Mebelni to'g'ri joylashtirishga yordam beradigan bir nechta maslahatlar:

maksimal minimalizm;

burchakli shkaflarning ustuvorligi;

qo'shimcha saqlash joyidan foydalanish, masalan, qaravot ostida;

kiyimlarni qaravotga va stullarga (kreslolarga) tashlamaslik uchun kiyim uchun osgichli zamin osgichlardan foydalanish;

stol ustidagi konsollar, kotiblar va mentli javonlarning ustuvorligi;

ichki zerikishni bartaraf etish uchun yotoqxona stollari va to'shaklarning ixtiyoriy to'liq identifikatori;

Ko'pincha, butun yotoqxonani kuchli yorug'lik bilan yoritishga hojat yo'q. Shuning uchun, ishlatilgan aniq joylar uchun alohida yoritishni ta'minlash mantiqan to'g'ri keladi: yotoqxona, kiyinish stoli, kitob va jurnallar uchun o'qish joyi. Shkafga ichki yoritishni o'rnatish mumkin. Bundan tashqari, dizaynerlar tegishli deb hisoblaydilar yotoqxona uchun yorug'lik intensivligini sozlash qobiliyatiga ega lampalar.

Yotoq xona uchun matolar

Yotoq xonasini bezash va quyosh nurlaridan himoya qilish

uchun yorqin choyshablar, choyshablar, gilamlar va dekorativ yostiqlardan foydalanish tavsiya etiladi. Ba'zida rasm va devor pardalari bo'lgan oyna ortiqcha bo'lmaydi. Shu bilan birga, yotoqxonadagi aksessuarlarda oz miqdordagi ranglar va minimalizmdan foydalanish imkoniyati haqidagi qoidalarni unutmaslik kerak. Yotoqxonadagi changli kitob javonlari tushkunlikka tushadi. Yotoq xonasi dizayn variantlari juda ko'p. Uning asosiy maqsadi - yaxshi sog'lik va yaxshi dam olishni ta'minlash muhim ahamiyatga ega.

Ko'p turli xil uslublar mavjud yotoqxona uchun ichki dizayn... Eng qattiq va shafqatsiz erkaklik uslubidan ayollikgacha - gulli. Siz antiqa uslubni tanlashingiz va bir necha davrlarga qaytishingiz yoki yuqori texnologiyali va funktsional uyqu uchun "boshpana" ni tanlashingiz mumkin. Ammo siz tanlaganingizdan qat'i nazar, u siz eshiklarni yopishingiz, o'zingizni butun dunyodan to'sib qo'yishingiz, shovqin -suron, muammolarni hal qilishingiz kerak, shunda siz dam olishingiz,

dam olishingiz, uxlashingiz va yangi ekspluatatsiyalarga tayyor bo'lishingiz mumkin. Bugungi kunda eng mashhur uslub - zamonaviy klassik.

Siz qaysi uslubni tanlasangiz, o'sha yotoqxonaning ichki dizayni u yerda 6 ta asosiy qoidalar kuzatish maqsadga muvofiqdir.

Joylashtirish – oqilona va estetik o'ylangan bo'lishi kerak.

Ranglar palitrasi – mos kelishi kerak. Ranglarni oqilona tanlash kerak.

Saqlash joyi – diqqat bilan o'ylab ko'rish kerak

Zamin – Yalang oyoq bilan yurish uchun qulay bo'lishi kerak va pol qoplamasi ovoz o'tkazmaydigan funktsiyani bajarishi maqsadga muvofiqdir.

Mebel – qulay va qulay bo'lishi kerak

Yoritish – kayfiyatni yaratishi kerak, chunki bu maxsus xonadagi atmosfera mos bo'lishi kerak

Yotoq xonasi tartibi

Yotoq xonasi dizayni binolarni rejalashtirishdan boshlanadi. E'tibor qilish kerak bo'lgan birinchi narsa - bu derazaning joylashishi. Agar u shimol tomonga qarasa, demak xonaga quyosh nuri kamroq kiradi va unda sovuq soyalar ustunlik qiladi. Agar derazalar janubga qaragan bo'lsa, unda xonada issiq ranglar ko'proq bo'ladi. Keyin, to'shak qaerda bo'lishi haqida o'ylashingiz kerak. Agar u har tomondan erkin kirish uchun devorga boshcha bilan birlashtirilgan bo'lsa yaxshi bo'ladi.

Keyin shaxsiy narsalar, kiyim -kechak, choyshab va boshqalarni saqlash uchun shkaflarning joylashishini aniqlash kerak.

Har qanday xonada diqqatni o'ziga qaratadigan va butun diqqatni jamlaydigan narsa bo'lishi kerak. Bizning holatda, bu to'shak, mebelning eng muhim qismi. Garchi yotoqxona dizayni diqqat markazida kamin va rasm yoki boshqa mebel yoki dekor bo'lishi mumkin.

Yotoq xonasining rang palitrasi

Joylashtirishga qaror qilib, biz keyingi bosqichga - ranglar palitrasini tanlashga o'tamiz yotoqxonalar... Bugungi kunda har qanday rang va soyalar biz uchun mavjud, shuning uchun rang sxemasini tanlash qulayroq

bo'ladi yotoqxonaning ichki dizayni, ranglar palitrasidan foydalanishingiz mumkin. Agar siz rang g'ildiragi qoidalariga tayansangiz, osongina to'g'ri qaror qabo'l qilishingiz mumkin. Barcha ranglar ikki turga bo'linadi: sovuq va issiq. Sovuq ranglarga ko'kning barcha soyalari, issiq ranglarga esa qizilning barcha soyalari kiradi. Moviy bo'shliqni vizual ravishda yo'q qiladi va kengaytiradi, qizil esa, aksincha, uni yaqinlashtiradi va go'yo uni siqadi. Yotoq xonasi uchun asosiy rangni tanlash to'g'ri bo'lardi - issiq, va agar xona kichkina bo'lsa, uni sovuq soyalar bilan suyultirish va neytral qilish mumkin. Va rangni tanlayotganda, u ma'lum bir bag'ishlanish bilan soylarini o'zgartirishi mumkinligini va o'zgartirishini unutmang. Xonadagi devorlarni bo'yashdan oldin, u yoki bu rang turli sanktsiyalarda o'zini qanday tutishini tekshirib ko'ring. Buning uchun katta qog'oz varag'iga bo'yoq surting, devorga yopishtirib qo'ying va uni kunning turli vaqtlarida va turli sun'iy qurbonliklar paytida kuzating.

Yotoq xonasi uchun mebel

Yotoqxonadagi eng muhim mebel - bu to'shak. Shuning uchun, uning tanloviga qo'rquv va diqqat bilan yondashish kerak, chunki u uzoq vaqt davomida sotib olingan. Yotoqda eng muhim narsa - bu matras. Hozir ularning katta tanlovi mavjud. Yaxshi va sog'lom uyqu uchun hech bo'lmaganda qulay bo'lishi kerak. To'shakka chiroyli, zamonaviy va to'liq ko'rinish berish uchun mos general yotoqxona dizayni boshcha. U temirdan, metallardan yoki yog'ochdan tayyorlanishi mumkin. Keyin, siz yotoqxonada ko'rmoqchi bo'lgan yotoqxona stolini yoki shkafni va boshqa mebellarni olishingiz kerak. Endi muhim tarkibiy qism haqida o'ylash vaqti keldi ichki dizayn pardozi. Ya'ni pardalar, choyshablar, yostiqlar qoplamalar va boshqa to'qimachilik mahsulotlari haqida. Agar siz to'qimachilik oqining asosiy rangini tanlasangiz, albatta sog'inmaysiz, chunki u universaldir, lekin qiziqish qo'shish uchun bir nechta yostiqlar rangli yostiqlar ro'mol kiyib, to'shakni xuddi shu naqshli adyol bilan yoping. To'shak yoki deraza tokchasiga siz yotoqxonaning asosiy palitrasi bilan uyg'un bo'lgan vaza qo'yishingiz mumkin.

Yotoq xonasini yoritish

Yoritish yotoqxona dizayni muhim elementlardan biri. To'g'ri tanlangan yorug'lik to'g'ri kayfiyatni yaratishga, yotoqxonaga sir va yaqinlikni qo'shishga yordam beradi. Yoritishni boshqarish qobiliyati ham xonaga kiraverishda, ham qaravot yonida bo'lishi kerak. Dimmer sizga muqaddaslikning yorqinligini sozlash imkonini beradi. Chiroqlar sizning ko'zingizga tushmasligi uchun sizni bezovta qiladigan tarzda o'rnatilganligiga ishonch hosil qiling. Shkaf uchun ichki yoki tashqi yoritishni o'rnatishingiz mumkin. To'shakning yon tomonlarida siz devorga osib qo'yishingiz yoki yotoqxona stollariga alohida lampalar qo'yishingiz kerak, shunda yotishdan oldin kitob o'qiyotganda, yorug'lik sizning sherigingizga xalaqit bermaydi. Yotoqxonadagi atmosferani yorug'lik joylari, turli xil soyalar va diqqatga sazovor joylar yordamida yaratish mumkin, masalan, billur qandildan.

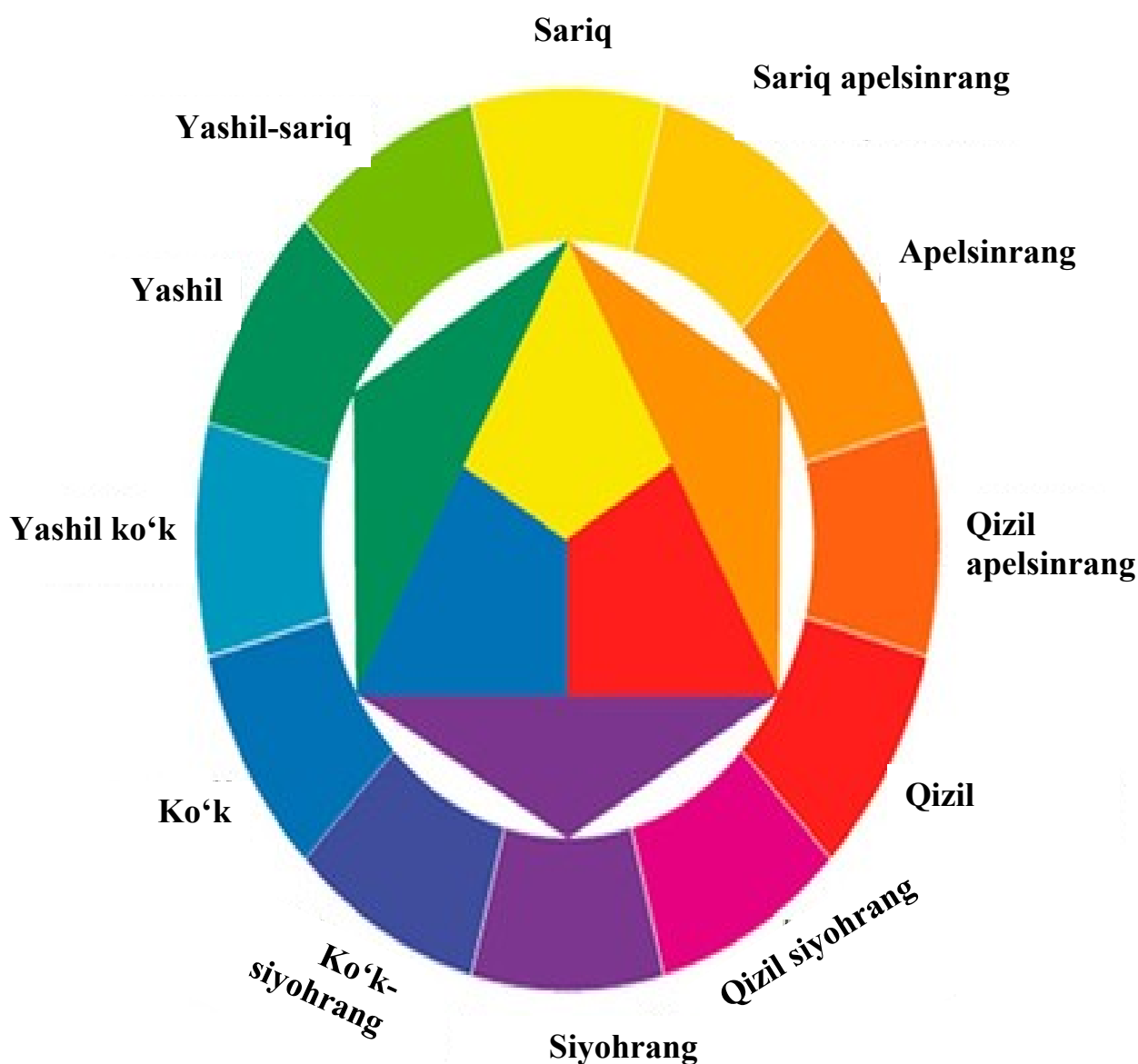
Shunday qilib, endi bilasiz 6 ta asosiy qoidalar yotoqxonaning ichki dizayni va siz yotoqxonangizni, do'stlaringiz va tanishlaringizni xavfsiz tarzda ta'mirlashni boshlashingiz mumkin. Agar siz ushbu qoidalarga amal qilsangiz, siz, albatta, juda oqlangan va murakkab ko'rinishga ega bo'lishingiz mumkin. Rang bizning butun dunyoni idrok etishimizga katta ta'sir ko'rsatadi. Bizning interyer haqidagi taassurotimiz turlicha bo'ladi, bu uning diapazoni, rang miqdori va boshqa tegishli xususiyatlarga bog'liq. Albatta, siz ranglarni birlashtirib, empirik tarzda uyg'unlikka erishishda o'z didingiz va mutanosibligingizga tayanishingiz mumkin. Ammo bu erda ham ranglarni bir -biri bilan birlashtirishga yordam beradigan ma'lum qoidalar mavjud. Keling, ularni amaliy tarzda muvaffaqiyatli tarjima qilish va rang -barang uyg'un ichki makon yaratish uchun asosiy nazariy fikrlar bilan shug'ullanamiz.

Xromatik va akromatik ranglar.

Akromatik ranglar- bu qora va oq, shuningdek ularning aralashmasi bo'lib, turli xil kul ranglarini beradi. Bu ranglar rang muvozanatini saqlash uchun rangsiz va rangsiz bo'lishi kerak, ham sof shaklda (oq), ham aralashmasida (qizil + oq = pushti). Xromatik ranglar- aslida biz "rangli" deb qabo'l qiladigan narsalar.

Rangli g'ildirak va rangli chiziqlar.

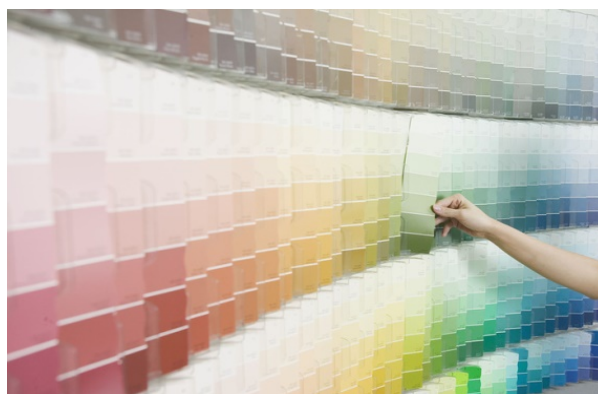
Ko'pchilik dizaynerlar va rassomlar rang bilan ishlashda Yoxannes Ittening rangli g'ildiragidan foydalanadilar. Unda uchta asosiy rang - sariq, ko'k va qizil - birinchi navbatda ikkinchi tartib ranglarini (yashil, binafsha va to'q sariq) hosil qiladi, so'ngra spektrning har bir rangi o'rtasida oraliq ranglar paydo bo'ladi. Shunday qilib, biz 12 ta asosiy soyani olamiz.

Bu ranglar sof shaklda turar -joy interyerida juda o'lchangan tarzda ishlatiladi, chunki ular katta rangli yukni ko'taradi. Ko'pincha biz oqartirilgan yoki qoraygan ranglarni, shuningdek kul rang bilan suyultirilganini ko'ramiz.

Aralashtirish natijasida olingan soya hali ham qaysi rangga tegishli ekanligini tushunishni osonlashtirish uchun dizaynerlar rangli strech belgilaridan foydalanadilar. Ularda spektrning har bir xromatik rangi asta -sekin axromatik holatga keltiriladi va ko'plab qiziqarli soyalarni aralashtirish jarayonida hosil bo'ladi.

Ranglar nafaqat oq, qora va kulrang aralashmalarda, balki bir -birlari bilan aralashmalarda ham qo'llaniladi - bu bitta kompozitsiya uchun tanlangan turli xil ranglar o'rtasida aloqa o'rnatish uchun muhimdir.

Ranglar ierarxiyasi

Har bir uyg'un ichki makon asosiy va qo'shimcha ranglarga ega. Qora, oq va kulrang ranglar hisobga olinmaydi va shunga ko'ra, ular dominant yoki qo'shimcha bo'la olmaydi, garchi ularning maydoni va soylalar soni bo'yicha interyerda ko'p bo'lsa ham. Uchdan ortiq qo'shimcha rangni olmaslik va ularni ahamiyatiga qarab tartibga solish yaxshiroqdir - interyerda uchinchi darajali ranglarga qaraganda ikkilamchi ranglar ko'proq bo'ladi.

Apelsin ustunlik qiladi, ko'k mayda, sariq uchinchi dominant rang printsiplial ravishda aytilgan, u boshqa xromatik ranglarga qaraganda ko'proq miqdoriy. Qoida tariqasida, u eng ko'p soylalar bilan ishlangan, shu jumladan, eng sof rang, hech narsa bilan aralashmagan va spektr va qo'shimcha ranglar soni cheklangan bo'lishi kerak.

Hukmron ko'k rang ko'kdan to'q ko'kgacha soylalarda ishlangan

Agar, masalan, sizning ichki makoningizda ko'k rang ustunlik qilsa, tomoshabin bu "ko'k" ichki makon, boshqa hech kim emas, deb ishonch bilan aytishi kerak.

Moviy rang ustunlik qiladi, garchi kulrang va oq miqdor jihatdan katta

Balans Ichki ranglar muvozanati ta'minlangan taqdirdagina hayot uchun uyg'un va yoqimli bo'ladi. Balans quyidagicha bo'lishi kerak: qorong'i va engil, rang va rangsiz, issiq va sovuq (rang ohangiga ko'ra). Hech qanday aniq qoidalar yo'q, shuning uchun muvozanat faqat tajribaga ega dizaynerlar tomonidan olingan ichki tuyg'u bilan yaratiladi.

Yaxshi muvozanatli ichki makon

Balans uchun muhim nuqta - o'zini o'zi ta'minlash... Bu shuni anglatadiki, interyerda uchta asosiy rang bo'lishi kerak - ko'k, qizil va sariq. Bu bizning ko'zlarimizning tuzilishiga bog'liq: agar, masalan, ochiq kulrang devor fonida ko'rish maydonida faqat ko'k va sariq rangdagi narsalar bo'lsa, bizga devor pushti rangga o'xshab ko'rinadi. Agar biz hech bo'lmaganda bitta qizil ob'ektni qo'shsak, biz devorni qanday bo'lsa shunday ko'ramiz. Bu uchta rang to'g'ridan -to'g'ri bo'lishi shart emas, masalan, ularni boshqa ranglar bilan aralashtirish mumkin: masalan, qizil -jigarrang yoki och to'q sariq rang ham ishlaydi.

Rangni haddan tashqari yuklamaslik uchun yaxshi qoida bor: ichki makonda nima ustunlik qilishini tanlash kerak - me'morchilik yoki mebel. TO arxitektura devorlar, pollar, shiftlar, deraza va eshiklar kiradi. Agar siz arxitekturaga e'tibor qaratsangiz, masalan, devorlarni yorqin rangga bo'yab, eshikni devorlarga qarama -qarshi qilib, mebel yumshoq, hatto akromatik bo'lishi kerak, aks holda nomutanosiblik bo'ladi. Va aksincha, oq devorlar fonida qarama -qarshi va yorqin ob'ektlarni ko'rish yanada yoqimli va qiziqarli bo'ladi. Bundan tashqari, faqat asosiy muhitda toza ranglar (masalan, rangli g'ildirakda) va kuchli qorong'lashdan foydalanish mumkin.

Nodonlik tufayli qilingan eng keng tarqalgan xato: ichki makonda mebel, Eshikni devorlarga qarama -qarshi qilib qo'ying, masalan, ochiq bej rangdagi yog'ochli yog'och. Bunday holda, engil yog'och eshikni tanlash yaxshidir.

Ichki makonda mebel ustunlik qiladi

Siz har qanday rangni bir -biri bilan birlashtira olasiz, lekin ko'p hollarda uyg'unlikka erishish qiyin bo'ladi. Shuning uchun, bila turib g'alaba qozongan

kombinatsiyaga ega bo'lgan standart ranglarni moslashtirish sxemalari mavjud. Ranglar uyg'unligi deb nomlangan ushbu sxemalar haqida biz maqolaning davomida gaplashamiz.

Nazorat savollari:

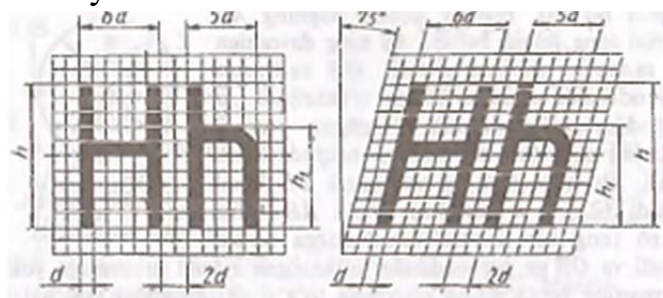
1. Dizaynning asosiy qoidalari?
2. Dizaynda ishlatiladigan ranglar va ularning ahamiyati?
3. Xromatik va akromatik ranglar haqida umumiy ma'lumot berish.

3.5§-SHRIFTLARGA QO'YILADIGAN FUNKSIONAL TALABLAR

Chizmalardagi har qanday yozuv O'zDSt 2304:96 talabiga muvofiq aniq, yaqqoi va chiroyli yozilishi lozim. Davlat standarti bajariladigan chizmalarning hammasida yoziladigan barcha yozuvlarni ushbu shriftlarda yozishni talab etadi.

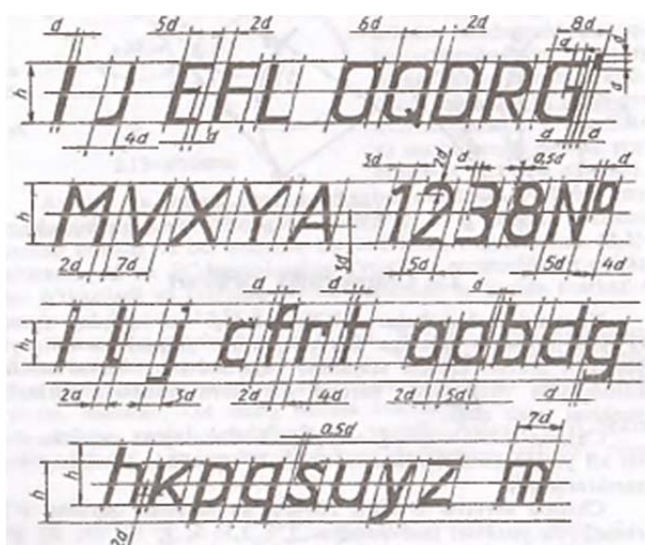
Chizma shrifti o'zining oddiyligi, harflarning va raqamlarning bir xil yo'g'onlikda bo'lishi va doim 75° qiyalikda yozilishi bilan xarakterlanadi.

Chizma shriftlar O'zDSt 2304:96 ga muvofiq quyidagi o'lchamlarda yozilishi tasdiqlangan:
2, 5; 3, 5; 5; 7; 10; 14; 20; 40.

Shriftlarning o'lchamlari deb

bosh harfiarning balandligi h bilan ifodalanishiga aytiladi. Masalan, bosh harfning

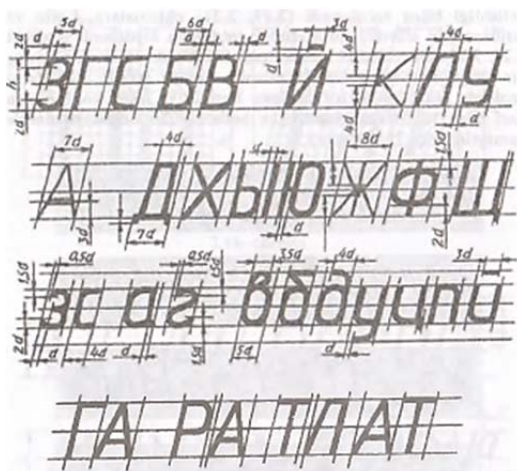
balandligi 10 mm bo'lsa, shriflning o'lchami bilan ifodalanuvchi uning nomi ham 10 bo'ladi.

Standartga muvofiq shriftlar tik va qiya yozilishi mumkin. Ularni yozish qulay bo'lishi uchun yordamchi kvadrat to'rlar chizib olish tavsiya etiladi. To'rlarning oralig'i harf yo'g'onligiga teng olinadi (2.18- chizma).

Harflarning balandligi A , yozilishi yo'g'onligi d bilan belgilansa, eni va elementlari orasidagi masofa d ga qancha to'g'ri kelishligi bilan aniqlanadi (2.19, 2.21- chizmalar). Lotin va kirillitsa (rus alfaviti) shriftlarining to'rlardan foydalanib yozilishi (2.20, 2.22- chizmalarda ko'rsatilgan). Shrifllarni yozishda ularning bir-biriga o'xshashligidan foydalanish tavsiya etiladi. Shrifllarni yozishda ostki qismi tor bo'lgan harf ustki qismi tor bo'lgan harf bilan yonma-yon joylashgan hollarda ular orasidagi masofa kamaytiriladi (2.21- chizma).

Ko'pchilik bosh harflarning eni tartib bo'yicha

oldingi shriftning o'lchamiga to'g'ri keladi. Masalan, 10 shriftning kengligi, ya'ni eni 7 mm bo'ladi. Bu tartib bo'yicha 10 dan oldin keladigan 7 shriftning balandligiga to'g'ri keladi.

Bosh harflar chiziqlarining yo'g'onligi $1/10 A$ olinadi. Masalan, 10 o'lchamli shrift

chiziqlarining yo'g'onligi 1 mm ga to'g'ri keladi. Bosh va yozma harflarning konstruksiyalari va ularning yozilishi (2.19, 2.21- chizmalarda ko'rsatilgan bo'lib, yozma harflar balandligi, asosan, bosh harflar balandligi h ning $7/10$ qismini tashkil qiladi. Masalan, 10 o'lchamli shriftning yozma harflar balandligi 7 mm bo'ladi. ya'ni tartib bo'yicha oldin keladigan shriftning balandligiga to'g'ri keladi.

Yozma harf chiziqlarining yo'g'onligi $1/10 A$ olinadi. Demak, 10 o'lchamli shriftidagi yozma harflarning chiziq yo'g'onligi 1 mm ga teng bo'ladi. Yozma

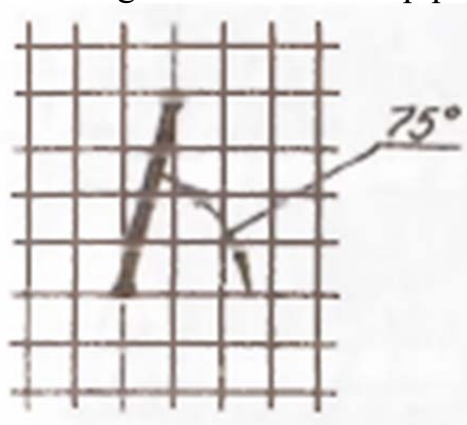
harflar bilan yozilganda bosh harflar ham yozma harflar chiziqlari yo'g'onligida yoziladi.

Ba'zi yozma harflarning balandligi o'zlarining tuzilishi hisobiga bosh harflarga to'g'ri keladi.

Chizmada arab va rim raqamlarining tuzilishi va yozilishi ko'rsatilgan. Raqamlarning balandligi va eni (I dan boshqalari) bosh harflaming balandligi va eniga teng bo'ladi. I raqamining eni uning yozilish chizig'i yo'g'onligiga teng olinadi.

Chizma yozuvlarini hajarssh uchun amaliy ko'rsatmalar. Chizma shriftlarini yozish yordamchi to'rlar chizishdan boshlanadi. Shrift qiyaligini chizish uchun transporter yoki 30° va 45° burchakli ikkita uchburchaklik yordamida satr asosiga 75° burchaklar o'tkaziladi. Ba'zi harflarni yozishda yordamchi to'rlarning o'rtasidan o'tuvchi, ya'ni $1/2$ h chiziqni belgilab olishga to'g'ri keladi. Harflarning o'rtasidagi to'g'ri yoki qayrilish chiziqlarining yo'g'onligi o'rta chiziqdan yuqorida yoki pastda joylashgan bo'ladi. Yozuvlarni yozishda ancha malaka orttirilgandan keyin katakli to'rlardan foydalanmaslik mumkin.

Kataklangan daftarda shriftlar yozish. Chizma shriftlarini yozishda kataklangan daftarda mashq qilish ancha qulay hisoblanadi. Daftarda 75° qiyalikda

chiziq o'tkazish uchun to'rtta katak va bitta katak diagonali bo'yicha chiziq o'tkaziladi

(chizma). 4 ta katak balandligi 20 mm, 3 ta katak balandligi 15 mm, 2 ta katak esa 10 mm ni tashkil qiladi. Eng oldin 3 ta katak balandligidagi shriftlarni yozib mashq qilish tavsiya etiladi. Bunda shriftlar eni 2 ta katak kengligida olinadi.

Keyinchalik 2 ta katak balandligidagi 10 o'lchamli shriftni, so'ngra bitta katakda 5 o'lchamli shriftni yozib mashq qilinadi. Shu tartibda mashqlar ko'proq bajarilsa, qo'l shrift yozishga o'rganadi.

Nazorat savollari:

1. Shriftlarga yozuvda qanday talablar qo'yiladi?
2. Kataklangan daftarda shriftlar yozish tartibi?

3.6§-SHRIFT YOZUVLARINI RANGDA BAJARISH TEKNOLOGIYASI

Shrift tarkibidagi eng muhim element har doim matn - uning semantik tarkibi va grammatika tizimi va bu ayniqsa sarlavhalarda juda namoyon bo'ladi. Shrift yozuvining tarkibi, tarkibiga qarab tanlangan, iboraning semantik qiymatini ochib beradi va uning tushunchasini oshiradi. Agar dizayner matnni oldindan ixtiro qilingan sxemada siqib chiqarishga harakat qilsa, bu muqarrar ravishda bunday shakl va tarkib va tarkibi o'rtasidagi nomuvofiqliklarga olib keladi. Yozuvning umumiy shakli odatda satrga taqsimlanishi bilan belgilanadi. A'zolarga a'zo bo'lgan uch yoki undan ortiq so'zlarning matnlari bir nechta variantlarni grammatik jihatdan to'g'ri, ammo semantik soylarda va ma'lum bir so'zning e'tiborini qaratadi. Masalan, "Yangi raqamli texnologiyalar" nomi to'rtta usul bilan kesilishi mumkin Shuni ta'kidlash mumkinki, so'zlar o'z joyiga joylashishiga qarab har xil ahamiyatga ega. Birinchi variant juda neytral, ikkinchi versiyada "Yangi" so'zi e'tiborni jalb qiladi, uchinchi o'rinda "texnologiya" so'zi qasrga arziydi. Bu yumshoq ko'rinadigan nuanslar shrift namunasi, o'lchamlari yoki ranglari bilan mustahkamlanishi mumkin. Ba'zi hollarda, so'zlar tartibining grammatik to'g'riligi tarkibiga zid kelishi mumkin. Ushbu misol V. Katayevning "Balit Lonel" kitobining nomi . Barcha to'rtta variantlar juda mos keladi, ammo bu bir qatorning tarkibiy qismidir, chunki bu aniq she'rning birinchi satri, mashhur she'rning birinchi satri, Mashhur she'rning birinchi safari hikoyaning ismi sifatida qabo'l qilingan. Xuddi shu holat uni barcha o'lchamdagi shriftni barcha yoritgich, to'yinganlik va ranglarning shriftidan foydalanadi. Harflar orasidagi bo'shliqlarning optik tengligi har qanday rasm va ko'rinishi shriftining eng oson o'qishi uchun eng muhim shartdir. Gap shundaki, harflar orasidagi bo'shliq emas, bu bo'shliqning o'zaro bog'liqligi bu rasmning o'zi o'ziga tegishli va uning o'lchami faqat vizual ravishda o'rnatilishi mumkin. Belgilangan holatlar murakkab joylarda hatto oddiy shriftlarda harflar orasidagi harflar orasidagi harflar orasidagi makekundy fitşalarda ham mexanik tekislashiga yo'l qo'ymaydi. Shu sababli,

yuzaga kelgan kamchiliklarni tekislashda tajribali dizayner ko'zning ko'zi bilan hamma narsani qiladi.

So'zdagi har bir bo'shliqning o'lchami nafaqat harflarning konfiguratsiyasiga, balki SFS, shuningdek, buzoqlarning o'lchami va shafqatsiz lumen tabiati ta'sir qiladi. Harflarning ma'lum bir joylashuvi bilan ularning optik maydonlari birlashtirilmaydi, minimal keng ko'lamli makonga bo'linadi. Ajoyib belgilar odatiy matn shriftlari uchun xosdir va eng yaxshi qo'lda o'qishni ta'minlaydi, lekin) - so'zdagi harflar orasidagi bo'shliqlar "normal" deb nomlanadi. Bo'shliqlar kattaligi to'g'ri o'rnatilishi natijasida bu so'zlarning bunday pensiyalariga erishiladi, unda barcha harflar o'rtasidagi bog'liqlik teng bo'ladi. Harflarning noto'g'ri joylashuvi ushbu ulanishlarning buzilishiga olib keladi.

Oddiy bo'shliqlarning ularni kamaytirish yoki ko'paytirish uchun o'zgarishi o'qilishining keskin pasayishiga olib kelishi mumkin. Harflarning kichik yaqinlashuvi bilan qo'shni harflar va ba'zi belgilarning optik maydonlarini terish (5-rasm) bo'ladi (5-rasm) bo'ladi (5-rasm) b.). Harflarning keyingi yaqinlashuvi bilan so'z tobora ko'proq manzarali ko'rinishga ega bo'ladi, uning dekoratsiyasi darajasi shriftning ko'rinishi bilan belgilanadi (5-rasm) ichida). Shu bilan birga, shriftning o'qilishi yomonlashadi.

Harflar bir-biridan olib tashlang va ular orasidagi bo'shliqlarni ko'paytirib, qaytish jarayoni sodir bo'ladi - harflar o'rtasidagi bog'liqlik zaif bo'ladi. Oddiy bo'shliqlarda ozgina o'sish bilan, harflar orasidagi ulanish keskin bo'lib qoladi, ammo so'zning o'rtacha rang to'yinganligi pasayadi, bu umumiy tarkibga ta'sir qiladi. Bo'sh joylarning sezilarli darajada ko'payishi bilan, so'z alohida harflarga parchalanadi, u yo'qolgan ulanish.

Katta zaryad bilan satr qatorini ushlab turish uchun qo'shimcha vositalardan foydalanish uchun: uzun gorizontalar spacers, bezak yoki naqsh bilan shriftni, bezak yoki naqsh bilan shriftni belgilang

Dekoriy boshliqlarni qo'llashda, ushbu shriftlarni o'qishda maxsus qurilish va boshqa ritm ta'siri tufayli bo'sh joylar kattaligi o'zgarishi juda sezilarli emas.

Dastlabki, Ajam matni shuningdek yozuvning simmetriyasini buzadi va agar kichik bir dastlabki boshlang'ich dastlabki bir xil bo'lsa, u (matnning boshlanishini ta'kidlab), shunda satrlarning og'irlik markazini, butun yozuvga shunchalik bog'liq bo'lishi mumkin, deb ta'kidlaydi.

Asimmetrik yozuvlar nosimmetrik matnlar mavjud bo'lgan shaklni tugatishga va boshqa vizual elementlar bilan bog'liqligi sababli kompozitsion tugatish natijasida hosil bo'ladi. Bayroq va qadamli chiziqlar bilan asimmetrik harflar kompozitsiyalar qurilishning eng aniq tamoyiliga ega. Shunga o'xshash tartib, belgilar va ritm miqdorida farq qiladigan iplar uchun juda yaxshi yoqadi.

Shrift kompozitsiyalari ko'pincha bezaklar kabi grafik elementlar bilan ishlatiladi. Ushbu barcha elementlar uchun bitta butun songa birlashtirish uchun, ajoyib shrift kompozitsiyalarini qurishning umumiy naqshlarini tushunish kerak. Biz bu haqda quyidagi maqolalarda gaplashamiz.

Shrift va rasm o'rtasida bo'lgan munosabatlarga qarab, 2 turdagi kompozitsiyalar (shrift (shriftni asrab olingan kosmik yoki ranglar fondi) va shriftning bezaklari bilan o'zaro ta'sirga kiradi, bu shrift grafikasi, shrift chizig'ini o'z ichiga oladi shrift va shrift fotosurati.

Shrift grafik tarkibi Bu geometrik shakllar va shriftlarning kombinatsiyasi. Bu logotiplarni ishlab chiqishda eng keng tarqalgan foydalanishni topdi.

Shrift bezakli kompozitsiyasi Bu harflar belgilari ma'lum tartibda alternativali o'ziga xos xususiyatlar. Bu dekorativ element.

Shrift rasm Tarkibi (shrift va naqshning kombinatsiyasi). Kitobda keng tarqalgan. Asosiy tashuvchi xat. Yaqinda, sharhlanadigan harf ko'pincha faqat tashabbus ko'rsatish shaklida, balki unvonning bir qismi ham topiladi.

Shrift fotosurati Reklamada yakunlandi. Ushbu kompozitsiya fotografiya orqali tovarlarni eng foydali nurda anglatadi. Buning uchun vazifa uchun ijodiy yondashuv kerak. Shrift fotografiyasi soddaligi, lashkarlari va ravshan aloqalar bilan ajralib turadi.

So'zning grafikasi. Rasmlarni qurish bosqichlari

Shrift dizaynining kompozitsi vositasi yordamida so'zni sharhlash.

Soʻz dizayni muhim rolga tegishli. Soʻz shrift tarkibini yaratish uchun asosiy elementdir. Kalom tarkibni uzatish va uni toʻgʻri qaboʻl qilishingizga imkon beradi.

Soʻzning asosiy funktsiyasi nominativ, i.e. deb belgilanadi, masalan, mavzuni yoki belgilashga xizmat koʻrsatadi. Ma'lumot qilinmagan falsafiy tushunchalar, sifatlar insonlarda turli xil tasvirlarga olib keladi. Grafika shakli juda muhim va ikkinchi oʻrinni egallaydi. Tilda soʻz 2 ta jismoniy shaklda qoʻllaniladi: ovoz va grafikada.

Sound soʻzi insonga toʻgʻridan-toʻgʻri ulanishga kirmasdan, mavzon ruhiy operatsiyalarni amalga oshirishga imkon beradi. Ammo tovush jiddiy kamchilikka ega. Bu kosmosda va vaqt oʻtishi bilan bogʻliq. Grafik soʻzi ushbu cheklovni qoplaydi va uzoq masofalar ustidan fikrni oʻtkazadi va uni uzoq vaqt ushlab turadi. Ammo koʻpayish tezligida ovozli soʻzdan past. Bu ikkalasini ham oʻzgartirilgan va umuman aloqada boʻladi.

Birinchidan, odam soʻz shaklini, mushukni anglaydi. Uning ongida mavzu yoki tasvir tushunchasini keltirib chiqaradi. Yoki, aksincha, mavzu ongga taʼsir qiladi (uning surati). U uni tushuncha shaklida soʻzni chaqiradi. Uyushmalar paydo boʻladi, bu soʻz semantik soyalar oladi. Bu reklamada muhimdir. Rasm yoki matnni har doim eslab qolish kerak.

Soʻz shaklida biz har doim ma'lum shakllar, harflarning ketma-ket kelishini tushunamiz. Tarkibni aniqlash kontsepsiya yoki qiymat orqali koʻrib chiqilishi kerak. Kontsepsiya - bu ishning oʻquv xususiyatlari tomonidan biron bir narsa tasdiqlanadigan hukmlarning yaxlit kombinatsiyasi (fikrlar toʻplami). Bu agregatlar orasida asosiy belgilari bilan yadro.

Bu soʻzning ma'nosi kontseptdan kengroq va uning oʻziga xos xususiyatlari nuqtai nazaridan qaraydi va ulardan kelib chiqib, havolalar va funktsiyalarni oʻrnatadi. Grafika soʻzida ishlash quyidagi bosqichlarni oʻz ichiga olishi kerak:

- 1) muammoni belgilash;
- 2) kontsepsiya yoki qiymat orqali koʻrib chiqilgan soʻz tarkibini aniqlash;

3) mushukda soʻzning semantik hissiy va ixtiyoriy soyalarini tanlash.
Kalomni grafik talqin qilish jarayonida asosiy eʼtibor beriladi;

4) Vazifani hal qilish uchun grafik va texnik vositalarni tanlash.

Grafik ibora. Grafikani yaratish bosqichlari

Kompozit bilan ibora tasviri

Shrift dizayni.

Shrift tarkibidagi asosiy eʼtibor hukmning tarkib tuzilishiga toʻlanadi. Asosiy rol mavzu haqidagi hukmga tegishli. Ushbu taklif bir vaqtning oʻzida hukmning membranasi, ularning birligi va boshqasiz ishlashning iloji yoʻqligini anglatadi.

Qiyomat - Mushdagi F-ma haqidagi fikrlar. Bu narsalar, ularning xususiyatlari, munosabatlari va munosabatlariga oid har qanday narsa (yoki rad etish). Birinchidan, taklif tarkibi (ozgʻinga duchor boʻlsa), keyin qarorning mantiqiy tuzilishi tahlil qilinadi. Ushbu usullarga kompozitsiya boʻylab asosiy va yordamchi, khatrohlik, ritm va harakatlanishga alohida eʼtibor qaratilmoqda. Tarkib uchun taklif juda boy, chunki u hissiy va estetik SV-VA-ni amalga oshiradi.

Jumla elementlarining ierarxik ulanishini aniqlash vizual idrokning maʼnosi va xususiyatlarini hisobga olgan holda nima boʻlishi kerakligini aniqlash va kuchaytirishga imkon beradi. Muhim qadriyatlar asosiy soʻz yoki iboraning bir qismi boshqa elementlarga yoki harakatlarga, kontekst bilan munosabatlar bilan bogʻliq. Atskiy gʻoyalar, mushukning asosi ham, ibora ham qurilishi mumkin. Umumiy qiymatni kuchaytirish (metafora, giperboz, soʻzlar oʻyini va boshqalar). Izolyatsiya, boshqa joyga koʻchirish, semantik aksiyalarni oʻzgartiradigan, shuningdek, birlashmalarni ham oʻzgartiradi, xayolotni faollashtiradi. Jumlagi intonatsiyalash aʼzoli ritmining shrift grafikolari ritmi bilan nisbati nisbati maqboʻl versiyasini topish kerak.

U kuchaygan holatlarda. F-Biz, grafika va oʻqilishi va koʻrib chiqilishi va koʻrib chiqilishi. Nusxaning shrift grafikasi koʻrib chiqish uchun moʻljallangan va tasvirni shakllantirishning kosmik vaqtining ketma-ketligini oʻqishdan farq qiladi. Aʼzolik mushukning maʼlumotlarining asta-sekin toʻplanishidir. Rasm qurilgan,

jarayon shaxsiy rang-baranggacha rivojlanadi. Qarama-qarshi harakat sodir bo'lganda, rasm darhol rivojlanib boradi va grafikani o'rganadi.

Grafika bo'yicha ish bosqichlari:

- 1) iboraning tarkibini o'rganish;
- 2) ustuvor yo'nalishlarning ta'rifi (asosiy narsa, va bo'ysunuvchi rolga ega)
- 3) grafik dizayn vositalarini tanlash.

Shriftlar dizayniga zamonaviy yondashuvlar.

Shriftni loyihalashtirish bosqichlari:

- 1) axborotni to'plash va tahlil qilish;
- 2) tushunchalarni ishlab chiqish (kontseptsianing maqsadlari, g'oyalarining tavsifi;

3) eskizlarni ishlab chiqish (ushbu bosqichda biz asosiy narsaning rivojlanishi haqida gapiramiz. Shriftning asosiy elementlari: Seriflar, kattalashtirilgan elementlar; nisbatlar ishlab chiqilmoqda; ba'zi shriftlar bir nechta versiyalarda yaratilgan);

- 4) mijozlar tomonidan eskizlarni tanlash va tasdiqlash;
- 5) butun loyihani ishlab chiqish;
- 6) tahlil;
- 7) Loyihani sozlash;
- 8) Buyurtma shartnomada ko'rsatilgan tashuvchida sotiladi.

Shrift kompozitsiyalari.

Shrift kompozitsiyalari doimiy ravishda atrof-muhit dizayni bo'yicha qo'llaniladi. Bo'lar sanoat mahsulotlari va etiketkalari va etikidagi esda qolarli taxtalar, belgilar, yozuvlar, balki insonning yashash joyining estetik sifatiga ega.

Maqsadga qarab, shrift nafis yoki katta yoki go'zal yoki go'zal bo'lishi mumkin. Buni tanlashning asosiy estetik mezonlari uning nisbati, har bir harfni, sodda va aniqroq, ravshanlik va mutanosiblikning uyg'unligidir. Shriftda barcha harflar har qanday mumkin bo'lgan kombinatsiyalarda bir-birlari bilan uyg'unlashishi kerak, chiroyli va o'qiydi.

Hatto uning taraqqiyotining tongida, bir kishi ma'lum bir ma'lumotlarni shrift orqali tuzatish va etkazishga intildi, tarixiy voqealarni va ularga nisbatan munosabatini aks ettiradi. Bu mavzu va rasm xatining paydo bo'lishining sababi edi. Asta-sekin, harf jarayonini tezlashtirish uchun belgilar belgilari paydo bo'ldi. Ushbu turdagi xatni majoziy ma'noda ramziy deb ataladi.

Masaorat-ramziy harfning eng qadimgi misoli - bu miloddan avvalgi IV Mingyillik IV Mingyillik e. Qadimgi odamlar --umis. Bu Xitoy va qadimgi misrlik ierogliflar kiradi. Qadimgi qadimgi hukmdorlar o'zlarining ismlari va harakatlari, dushmanlar ustidan g'alaba qozongan, siyosiy hayotning muhim voqealari. Stock, bardoshli materialning yagona vaqti, ma'lumot tashuvchisi sifatida xizmat qildi.

Shriftni arxitektura namoyish etishning ko'plab qiziqarli misollari, qadimgi Misrning badiiy va arxitekturasida ko'rish mumkin. Misr Ieroglif maktubi to'rtinchi ming yillikda yangi davrga o'tdi. Unda 600 tagacha buyumlar, odamlar, qushlar, hayvonlar bor edi. Misr ustalari juda mohirlik bilan, matnni idrok etish va yorug'likni yoritish sharoitlarini hisobga olgan holda, ularning obeliskiy, pylon va ma'badlarning ustunlarida ularning yengilligi va kolleksiya ustunlariga engillashtirdi.

Misr Ierogliflari asosida qadimiy alifboni yaratilgan. Alifb yoki alifbos, nutq tovushlarini har qanday tilning yozma tizimida belgilash va ma'lum bir tartibda joylashgan belgilar to'plami deb ataladi. Alfavit belgilari harflar deb nomlanadi. Alifbosi, ularning duranglarining umumiy namunalariga ega bo'lgan harflar shrift deb ataladi. Shriftning o'ziga xos xususiy timsoli sifatida, bu xatning natijasi va uni jamiyatning moddiy madaniyati va estetik me'yorlar bilan bog'liq bo'lgan vositalar va uning estetik me'yorlari bilan bog'liqdir. Tarixiy rivojlanish jarayonida doimiy ravishda sezilarli o'zgarishlarga duch keladi.

Miloddan avvalgi X asr haqida. e. Yunonlar o'zlarining alifbolarini yaratdilar va matn yozishda katta mukammallikka erishdilar. Ular nafaqat qabrlarda, balki ma'badda va hatto xususiy uylarda ham topilgan. Fir'avn ko'p marotaba takrorlangan va ulug'langan qadimgi Misr yozuvlaridan farqli o'laroq, yozuvlar boshqacha, qo'shimcha ma'lumotni bajaradi.

Yunoncha yozuvlari Tex in'ikos idrok qilish shartlarini hisobga olgan holda, yunonlarning yozuvlari estetik va funktsional belgi talablarini taqdim etdi.

Italiyadagi yunon koloniyalari uning yozuvlarini u erda o'tkazdilar. Uning asosida lotin alifbosining turli xil variantlari yaratildi. Italiyalik tuproqdagi yunonchalar uzoq vaqt rivojlandi va asta-sekin yunoncha xati emas, balki lotin deb atagan bunday rasmlarga ega bo'ldi.

Agar Yunoncha yozuvlar bitta qalinlikdagi harflar bo'lsa, harflar asosiy va yordamchi chiziqlardagi turli xil qalinliklar paydo bo'lsa, uning tashqi ko'rinishi toshdagi o'ymakor harflar bilan aniqlangan. Sof texnologik jihatdan paydo bo'lgan ushbu saqqonlar kelajakda paydo bo'lgan badiiy jihatdan kelib chiqqan holda, tozalangan shakllarga aylandilar.

Butun yozuvni kompozit tuzishni tanlashda, matn qismlarga ajratish va eng katta semantik yukni olib yuradigan so'zlarning guruhlarini aniqlash tavsiya etiladi. Bu so'zlar kattaroq hajmda o'qish mumkin;

Chiziqlar orasidagi masofa boshqacha bo'lishi mumkin, ammo u juda katta bo'lishi mumkin emas, masalan, matnning birligini buzishi mumkin bo'lgan harflarning ikki balandligidan oshib ketmaydi;

Chiziqlar orasidagi juda kichik masofa, shuningdek, matnni o'qishni qiyinlashtiradi.

Qatorlarning joylashuvi nosimmetrik yoki assimetrik bo'lishi mumkin.

Harflar orasidagi masofa tanlangan matn tarkibiga bog'liq. Agar matn bilan birgalikda kompozitsiyaga ega bo'lsa, shrift va bezakning uslubiy birligini kuzatish kerak.

Matnda ishlashni boshlash uchun uning tarkibi ta'rifidan kerak. Avval siz uzunligi va kengligi bo'yicha yozuv hajmini hisoblashingiz kerak. Matnning umumiy uzunligi harflarning kengligi summasidan, ular orasidagi intervallar va so'zlar orasidagi intervallar. So'zlar orasidagi interval ikkita harf orasidagi masofa va harfning o'zi orasidagi masofani olish uchun olinadi. Agar "O" va "C" harflari bir necha masofada joylashgan bo'lsa, ular boshqa masofada joylashgan, masalan, moyil tomoni bilan harflar - "A", "L", "i" va boshqalar va boshqalar va boshqalar

To'rtburchaklar yozuvi harflari - "n", "p". "C" va "men" yoki "O" va "I" harflari orasidagi interval, keyin so'zni idrok etishning benuqsonligi. Shunday qilib, ko'pchilik shriftlarda harflar orasidagi intervallarning qurilishi ularning o'zgaruvchanligini o'z ichiga oladi.

Shriftni tartibda ishlatish usullari

Shriftni olishning shrift tarkibini ishlab chiqarish, harflarni - fazoviy tarkibiy qismlarning elementlari sifatida harflarni sezishga imkon beradi. Matnda ishlashni boshlash uchun kompozitli echimning sxemasining ta'rifidan kerak. Keyin yozuv uzunligi va balandligi bo'yicha hisoblab chiqilishi kerak.

Turli kompozitsion vazifalar turli xil shriftlardan foydalanish zarurligini oshirdi. Shriftni tartibda, ko'proq yoki kamroq mehnat talab qiladigan shriftdan foydalanishning juda ko'p usullari mavjud. Ishlab chiqarish texnikasiga ko'ra, ular ikki katta guruhga bo'lingan - hajmli va tekis.

"Saralashda shriftda" mavzusida ko'proq to'liq materiallarni "tartibli" qo'llanmada topish mumkin.

Eng qadimgi rezidentlar haqida ma'lumot bizga devorlar, toshlar, suyaklar va daraxtlardagi rasmlar ko'rinishida etib bordik. Keyinchalik yozgan rasmlar - rasmlardan iborat - piktogrammalar. Maktubni tezlashtirish uchun ushbu rasmlar soddalashtirilgan va asta-sekin mavhum belgilarga aylanadi va individual so'zlarga, keyinchalik bo'g'inlarga mos keladi va nihoyat, individual tovushlar

Alifbolar faqat undosh yoki unlilardan. Matn so'zlar va takliflar bilan baham ko'rishni, raqamlar paydo bo'ldi. Yuborishlar, maishiy shriftlar, maishiy va qo'lda yozilgan shriftlar haqida yozilgan yozuvlar mavjud edi. Ularning barchasi faqat kapital edi. Ular yuqoridan pastgacha, zigzag, shuningdek chapdan o'ngga yozdilar.

Fall, shubhasiz, so'meriyaliklardan kelib chiqqan, bobilliklar bilan xizmat qilishdi. Forslar, ossuriyaliklar va Xetta bu shriftni, o'z tillarini saqlash, saqlab qolishgan. Bizga bosma toshdan o'yilgan tosh ustiga yozuvlar bor, qurilish g'ishtlari va klinik matnlari bilan ko'plab loy kukunlari chop etiladi.

Ierogliflar - misrlik harflarining qadimiy go‘zal belgilari - bu bo‘g‘inlar va individual tovushlarga mos keladigan 500 belgidan iborat. Devorlar va turli mavzularda yoki papirusda tasvirlangan tosh ustiga ierogliflar kesilgan. Ierogliflar gazlangan chopish yoki naychalar va siyoh bilan yozganligi sababli, ular asta-sekin kursivga aylandilar. Qatorlar yuqoridan pastgacha, chapga va aksincha yozilgan. Ierogliflar asosida iermatik shrift hosil bo‘ldi. Tez yozuv natijasida rasm juda sodda va o‘zgardi. Demoot shrift - bu umumlashtirishning keyingi bosqichi. Boshlang‘ich ieroglif belgilari butunlay amalga oshirildi. Endi biz echim topamiz va deyarli barcha turdagi misrlik xatlarini o‘qiymiz.

Shriftning rangi eng yaqin bo‘lib, u Evropaning shimolida yoyildi. Eng mashhur Skandinaviya yugurishi eng yaxshi ma'lum, garchi Rossiyada qarzdorlik alifbosi mavjud edi.

Finikika shrifti undosh tovushlarga mos keladigan 22 ta belgidan iborat. Ommaviy tovushlar so‘zga aylantirildi, ammo yozilmagan. O‘ng chapdagi harf yo‘nalishi. Ushbu turdagi harfning paydo bo‘lishi aniqlanmagan. Finikiya yozish alomatlari yunonlar tomonidan to‘liq qabo‘l qilindi. Yunon alifbosi, shuningdek Finikik katta harflardan iborat. Finikiyalik undoshi, yunon fonetikalariga begona bo‘lgan belgilar, yunonlar unli tovushlarni belgilash uchun ishlatilgan. Miloddan avvalgi V asrda Yashil shrift paydo bo‘ldi - geometrik elementlar bilan eng mukammal belgilar tizimi.

Lotin alifbosi yunon tilida yo‘qolgan tovushlar uchun belgilar qo‘shilishi bilan yunonga asoslangan. Belgilar shaklining tugashlari to‘g‘ridan-to‘g‘ri kapital shriftlari - intionaning poytaxt belgisi, shuningdek muhrlardan chop etish, shuningdek, belgilarning goteesque shakli (SHIFSSiz). Belgilar faqat kapital edi. So‘zlar o‘rtasida bo‘shliqlar bo‘lmadi, lekin allaqachon chapdan o‘ngga yozgan. Shu vaqtdan boshlab lotin shriftlari butun dunyo bo‘ylab qo‘llaniladi. Antik davrni yanada rivojlantirish - bu vaqt ichida o‘zgarishi.

Rasmill shrift rasmiy versiyasiga binoan Cyil va Metiyiy slavyan tillar guruhi uchun yaratilgan. Bu ikkala yunon va lotin alifbosining merosiga ega. Hozirgi

kunda odamlar cherkov-slavyan sifatida qabo‘l qilingan tarixiy va dekorativ shrift fontlarida eng qiziqarli "Yarim".

To‘g‘ridan-to‘g‘ri kapital shrift - shriftni gorizontal holatda saqlagan ruchka. Shrift "Rustics" ("dehqon") qalam bilan qiyma holatida yozilgan. Xatlar tezroq, yaqinroq, shuning uchun shrift nozik vertikal tekis chiziqlar va serifalar bilan ajralib turardi - Serifami (katta harf).

Wirta - imperator Maximilianning Sud shrift. Ushbu shrift uchun kapital harflar va qo‘lda yozilgan shriftlar ruhida spiral chiziqlar joylashgan magistral kristallari xarakterlanadi.

Sarlavhali va bezak shriftlari sarlavhasi va najas bilan ta'minlangan. XIX asrda ko‘plab yangi shriftlar ishlab chiqilgan. 1800 yildan keyin tarixiy shriftlar asosida ishlab chiqilgan yangi rasmlar sovuq va so‘riladigan savollar bilan ajralib turardi. Zamonaviy shriftlar va ularning xarakterli dizayni bilan tajriba shriftlari o‘sha vaqtning uslubini yorqinroq aks ettirgan.

Bizning zamonamizning eng yaxshi shriftlari ajoyib shrift san'atkorlari tomonidan yaratilgan. Ularning ezgu shakllari barcha sobiq shriftlarning go‘zalligi va amaliyligini o‘rganish natijasida paydo bo‘ldi. Shriftni yaratish faqat ozgina bo‘lishi mumkin. Shrift dizayni katta amaliy bilimlarni talab qiladi. Tikografik shriftlar ko‘pincha yaratuvchilarning ismi deb nomlanadi, ammo ba'zida ular o‘z nomlarini ovoz berishadi.

Butun turli xil shriftlar orasida uchta asosiy guruhni ajratish mumkin - SHIFS, SERVIODLAR va dekorativ shriftlarsiz shriftlar.

Turli xil tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, Seriflar bilan shriftlar osonroq o‘qiyotgan, chunki Serflar xatdan xatga o‘tishga harakat qilishda va harflar birlariga birlashmaydi. Tadqiqotlar shuni ko‘rsatadiki, o‘qish uchun eng qulay SHIFS bilan vintage shriftlari, ularning aksariyati XV va XVI asrlarda ishlab chiqilgan. Ushbu shriftlarning aksariyati o‘quvchini bironta kuchsiz olib boradigan harflar paytida sinovdan o‘tganligi isbotlanganligi isbotlanganligi isbotlangan, chunki ular ehtiyotkorlik bilan ajralib turadi.

Keraksiz harflar juda katta yoki juda oz miqdordagi shriftlarda o'qish osonroq bo'ladi. Ammo shrift qutisi, satrlar, interkagnoni, bo'sh joy va hatto qog'oz katta ahamiyatga ega bo'lgan yagona qoidalarni aniqlash juda qiyin.

Serif (Serif) harflarning uchlarida ko'ndalang elementlar. Serf shriftlari Lotin alifbosida Uyg'onish davrida ishlab chiqarilgan asosiy shrift "Antika" (Antiqu) nomi bilan "Valf" deb nomlanadi.

Serfsiz shriftlarda zarbalar uchida oxirgi elementlar mavjud emas. SanS-Serif ism frantsuz Sansdan kelib chiqadi. Ular XIX asr oxirida paydo bo'ldi. Evropaliklar ularga goteskning nomini berishdi (FR. FRAFY, Kundan-quvvatlashdan) va amerikaliklar bu shriftlarni gotik deb atash, birinchi loyihalarning qo'pollik va soddaligini ta'kidlaydilar. XX asr boshlarida Serifsiz shriftlar dizayniga alohida e'tibor beriladi. Belgilangan shakllar va alfavit tarkibiga qo'lda yozilgan shakl texnikasining ta'sirisiz.

Groteskning geometrik dizayni sifatida belgilarning pokligini va ularning nisbatlarining uyg'unligini ta'kidlash yaxshiroqdir. Ushbu shriftlarning aksariyati ishlab chiqilgan rivojlanish dasturi bilan ishlab chiqila boshlandi.

Alifboning asosiy chizig'i ikkita parametrga o'zgartirildi: shriftlarning qalinligini va belgilarning kengligini o'zgartiring. Ko'pgina gotrescas matnlarni o'rnatish va har qanday mavzuni kesib o'tish uchun ishlatilishi mumkin. Grotesk guruhining shriftlari qarama-qarshi emas, ularning deyarli barchasi ozgina yoki maqbo'l kontrastga ega. Optimal kontrast, vertikal va gorizontal elementlar bitta qalinligiga ega bo'lgan element sifatida qabo'l qilinadi. Umuman olganda, "Grotescas" ikki guruhga bo'linadi - aniqlangan (alifboning belgilari "Uyg'onish davri qadimiyligining mutanosib asoslari" va "Classicizmning inqiroziga asoslangan").

Ushbu turkumda eng ko'p qirralar, uning tavsifi oddiy guruhlarining tavsifiga mos kelmaydi. Ko'pincha, ular yangilik, yorqinlikni, individuallikni ta'kidlash uchun ishlatiladi. Ammo siz ularni asosiy matn sifatida ishlatmaslik kerak. Ular nafaqat ular noqulay, balki matnli joylashuvning ta'siri yo'qoladi. Sarlavhalar,

selektsiya - bu shriftlar joy uchun. "Qo'ldalangan" yoki xattlif shriftlari dekoratsiyaga bog'liq bo'lishi kerak.

Eshitish vositasi ostida har xil to'yingan, nisbatlar, qiyalik va uslublar bilan ajralib turadigan bitta shriftlar oilasining farqlari.

Ba'zi mittilar boshqalarga qaraganda juda ko'p g'azablanishadi. Buning evaziga sizga bitta naushnikni, kerakli joyda, turli xil dizaynerlik mavjud bo'lgan joyda to'liq hujjatni qurishingiz mumkin. Bunga misol 33 turdagi rasimga ega bo'lgan Helios shriftidir.

Xuddi shu shriftni chizishning bir necha usullari mavjud. Microsoft Word kabi ofis matn dasturlari bilan tanish o'quvchi, ehtimol, asboblari panelida uchun "" "va" "tugmasini" "va" "eslaydi. Ba'zan G'arbiy uslubda yozuvlar "qalin" va "" Italik "deb nomlanadi, bu bizning mamlakatimiz uchun boy tipografik o'tmish va hozirgi, noto'g'ri deb nomlanadi. Agar Rossiya professional Jargon analoglari bo'lsa, unda siz ulardan foydalanishingiz kerak. Turli xil dizaynlardan foydalanish, chunki u tinish belgilarini to'ldiradigan ba'zi bir intonatsiyaning matnini to'ldirishi kerak.

Yana yog 'yoki jasur so'zlar o'ziga e'tiborni tortadi va odatda sarlavhalarda qo'llaniladi. Agar siz ipning optik bir xilligini bezovta qilmoqchi bo'lmagan hollarda foydalanish kerak. Agar qalin yoki qalin qilib etkazib berishda faqat bitta so'z ajratilgan bo'lsa, o'quvchi uni ajratilgan joyga kelganda oldinroq ko'radi. Ammo ba'zida u matnning ba'zi bir "ajablantiradiganligini" deb isitadi va bu holatda undan foydalanish yaxshiroqdir. Shunday qilib, belgilangan matnda mazmundan foydalanish yaxshiroq ekanligi yaxshiroq ekan, sarlavhalar jasorat qiladilar.

Kursivlarni to'ldirish uchun katta matn bo'laklariga ergashmaydi - bu ko'zlarni sho'rlash. Ba'zi hollarda, yog 'urishidan foydalanganda, siz qalin kursivlar bilan so'zlarni ajratishingiz mumkin, ammo halokatli elementning o'zi juda kamdan-kam hollarda ishlatiladi. Yana, agar kursivda yozilgan iborada bitta so'z yoki bir necha so'zni ta'kidlashingiz kerak bo'lsa, siz zararsizlantiruvchi tasallidan foydalanishingiz mumkin.

Qalin va jasur shriftlar reklama mahsulotlariga mos keladi. Bu katta matnli to'ldirish bilan reklama plakatlaridagi matnlar va jurnal reklamalaridan foydalanish juda qulaydir.

To'yinish o'ziga xosligining qalinligiga qarab, shriftning rangi bilan tasavvur qilinadi. Uzluksiz dizaynlar - yorug'lik (yorug'lik), normal (Disk), qalin (Demi), quyuq (qora) va super navli (qo'shimcha qalin).

Belgilarning nisbatlariga qarab, shrift tor (quyultirilgan), normal (normal) va keng (kengaytirilgan) bo'lishi mumkin. Odatda shriftlarni normal chizma bilan kiritgan, ammo dasturlarning aksariyati shriftning balandligi va kerakli effektini olishadi.

XX asr boshidan beri fiziologlar, xususan ma Tinker, bosma matnlarning maqsadga muvofiqligi va o'qishi sohasida keng tadqiqotlar olib bordi. Tinkerning klassik ishi "" Chop etish imkoniyatlari "ning asosiy ilmiy ma'lumotlaridan biri bo'lib, ular o'zlarining e'tiborini va o'qishni kamaytirishi yoki oshirishi mumkin bo'lgan eng muhim muammolarni hal qilish uchun birinchi ilmiy ma'lumotlarni taqdim etadigan fundamental ishlardan biridir.

Tinker o'qishida inson omillari so'zlarning tan olinishi, yodlab olish, o'qish tezligi va individual harflarni tan olishni tan olish va individual harflarni tan olishga ta'sir ko'rsatdi. Ushbu tadqiqotlarning umumiy natijalari shuni ko'rsatdiki, katta matnli matnlar uchun eng katta qulayliklar uchun, Serifsiz shriftni engillashtirib, Seriflar bilan shriftlarni taqdim etadi. Shaharlarsiz shriftlar o'zlarining qadriyatlarini tushunish uchun asosiy rol o'ynaydigan so'zlarni to'g'ridan-to'g'ri va to'g'ridan-to'g'ri tan olishni ta'minlaydilar. Boshqacha qilib aytganda, serifsiz ko'pchilik shriftlarning tug'ralgan zarbalarining kombinatsiyasi o'quvchidan to'g'ridan-to'g'ri tushunishga olib keladi.

Tinkerning o'qish natijalari zamonaviy tipografiya standartlarini yaratish yo'lini yaratdi va raqamli texnologiyalardagi shriftlardan foydalanishga kuchliroq kuchga ega. Tinker dizaynerlar dizaynerlar ko'proq tipografik uslublarni va intizorlik va o'qishga hissa qo'shadigan inson omillari emasligini ta'minlashga

harakat qildi. Uning tadqiqotlari natijasida ma'lumotlar shriftlarning vizual xususiyatlarini o'lchash muhimligini namoyish etishga yordam berdi.

Kehel (hajmi) yoki o'lchami, shrift uning balandligi bilan o'lchanadi (punkt yoki pt):

12 ball \u003d 1 cho'qqisi, 6 cho'qqi \u003d 1 dyuym.

O'qish uchun eng qulay bo'lgan shriftlarning o'lchamlari mavjud. Dizaynerlarning ta'kidlashicha, o'qish uchun to'qqizinchi ball miqdorida shriftdan foydalanish kerak, va eng maqbo'l 10-11 ball miqdorida hisoblanadi. Ushbu o'lchamlar tanlangan naushnikga qarab, simlarning mavjudligi yoki yo'qligidan qarab farq qilishi mumkin. Style, o'lcham va shrift parametrlarini tanlash, shriftning vizual nazariyasi va estetikasi o'rtasidagi muvozanatni ta'minlash uchun aniqlanishi kerak.

Aqlulatilajz - bu qo'shni liniyaning asosiy satrlari orasidagi masofa. U shrift kamonidan va qatorlar orasidagi masofalarda o'lchanadi va bo'yalgan. Masalan, 2 ochkodagi chiziqlar orasidagi masofadan masofa 10 ochko to'plash davrida 10 balli Kagle deb ataladi.

Parametr paragrafda matnni joylashtirishni ko'rsatadi. Bu sodir bo'ladi: chap qirrada, o'ng qirrada, markazda, formatda va to'liq quvvat. Tanlangan quvvat turiga qarab, matn boshqacha joylashgan bo'lsa, ushbu bob matni formatda o'chirilgan holda teriladi.

Har bir shriftning individual "tashqi ko'rinishi", bu uni ushbu nashrga ko'proq yoki kamroq moslashtiradi. Ishonch, nafis, bohemiya, original, romantik, do'stona - shrift boshqa "tashqi ko'rinishi" bo'lishi mumkin. Imkoniyatlar deyarli cheksizdir, siz shunchaki qanday taassurot berishni xohlashingiz va buning uchun mos bo'lgan shriftni tanlashingiz kerak.

Turli xil shriftlar qo'rqishi mumkin. Qo'rqmanglar, qanday shriftlaringizga qanday shriftlaringizdan foydalanishga qarang, sizning ixtiyoringizda mavjud bo'lgan shrift shrift katalogini yaratish, siz eng ko'p yoqadigan va ulardan foydalanish-ni tanlang. Asta-sekin naushnikga yangi dog'larni qo'shing,

o'zingizning uslubingizni o'zgartiring. Bu haqiqat bo'lgani kabi, har bir dizayner uchun ikkita turdagi shriftlar bor - u ishlaydigan va u hali ham qila olmaydiganlar.

Dizayner uchun matn faqat ma'lum bir ma'lumotlarni o'z ichiga olgan xatlar, balki dekorativ element. Birinchisi, matnni matn birligi sifatida ishlatish mumkin, i.e. Bu shakl haqida kitobda bo'lishi mumkin. Matn bloki odatda ko'p sonli matnni o'z ichiga olgan bosma mahsulotlarni yaratish paytida ishlatiladi. Matn bloki shakllarning ko'pligi bo'lishi mumkin - oddiy to'rtburchakdan doiradagi oddiy shaklni to'ldirishi mumkin.

Ikkinchidan, bu alohida so'zlar yoki takliflar shaklida alohida yozuvlar. Shuningdek, ular boshqacha shaklga ega bo'lishlari mumkin - oddiy tekis chiziqdan, spirallar.

Uchinchidan, bitta so'z yoki xat g'ayrioddiy shaklga ega bo'lishi mumkin. So'z belgilanadigan narsa shaklida bo'lishi mumkin. Masalan, siz "" Choy "so'zini yozishingiz mumkin: kasanachining kosasi shaklida, u erda xatoning tepasida bo'lgan belgi, men er-xotinning jingalakiga aylanganda, " H "harflari" "harflari va "va" va "stakanlar".

Ushbu turdagi matn tarkibidan logotiplar yoki reklama sarlavhalari olish mumkin.

Shunday qilib, bugungi kunda bozorda bo'lgan takliflarning ko'pligi bilan, odam ko'pincha bir xil rasmga, u sabab bo'lgan his-tuyg'ularga qaratilgan. Biror kishi o'ziga xos yoki boshqa ob'ektni aniqlaydi va u jozibali ekanligi sababli belgilangan qismni belgilaydi va ta'kidlaydi.

Ko'rinib turibdiki, rasmni yanada ko'proq ishlatishni o'rganishni o'rganish uchun, joylarning mulki kontseptsiyasini, sirtlarning shakli, tanalarning shakli, yoritilish darajasi va o'zgarishi kerak rang.

Professional dizaynerning vazifasi kompyuter bilimi va badiiy ma'lumotlariga asoslanadi, ijobiy mahsulot yoki xizmatni shakllantirish uchun vizual reklama vositalaridan foydalanadi.

Shrift tarkibining turlari. Kompozitsiyalarning xususiyatlari.

Shriftlarning tarkibi har xil turlarda bo'lishi mumkin:

1. Nosimmetrik;
2. Blok;
3. Bayroq.

1. Simmetrikkompozitsiyasi - Simmetriya vertikal o'qi yozuvning o'rtasidan o'tib, uni ikki teng qismga ajratadi - chap va o'ngga. Matn ikki yarmiga bo'linganida, kichik matnli "Oltin kesish" bo'limini qo'llash yaxshiroqdir, shundan 5: 8 ga teng. Agar matn baland bo'lsa, asosiy satr nisbatan baland ko'tariladi. Bunday sxema sizning qolgan matn uchun plakatning pastki qismini bo'shatishga imkon beradi.

2. Bloklash kompozitsiyasi - matnning barcha yo'nalishlari to'rtburchaklarga mos keladi. Bunday holda, o'zaro bog'liq lümen ortadi; Qisqa so'zlardagi harflar shrift chizig'ining kengligi uchun haq to'lanadi. Biroq harflar orasidagi masofada juda ko'p o'sish shrift yozuvining ritmik tizimining buzilishiga olib kelishi mumkin. Blokning tarkibi shrift afchasida foydalanishni topadi. Chiziqlar taxminan bir xil harflar bo'lganida, buning sababi tavsiya etiladi. Agar chiziqlar uzunligi juda farq qilsa va muvozanatlash satriga xalaqit beradigan alyanslar va old qo'shimchalar bo'lsa, unda blok tarkibidagi yaxshi natijalarga erishish mumkin emas.

Blokning tarkibi nosimmetrik (agar bitta blok bo'lsa) va assimetrik (bir nechta blok bo'lsa) bo'lishi mumkin.

3. F. lagovkompozitsiya - Matnda vertikal ravishda sarflangan chapga yoki o'ngga yo'naltirilgan matnning o'zgarishi. Harflar va qatorlarni belgilash bu vertikal to'g'ri chiziqdan boshlanadi. Bayroq sxemasi sizga varaq chetidan bitta chiziqdagi barcha chiziqlarni topishga imkon beradi. Bunday kompozitsiya dinamik (assimetrik) xarakterga ega. Ba'zan ular matnning bayroq tarkibidan foydalanadilar, shuning uchun bu unchalik dinamik emas, ammo statik xarakterga ega.

Chop etish uchun parametrlar.

Rang modeli SMYK Chop etish uchun mo'ljallangan nashrlarda ishlatiladi.

Ushbu modelning asosiy rangli tarkibiy qismlari:

Cyan. - ko'k, Magenta. - Magenta, Sariq - Sariq, Kalit rang. - Odatda qora ishlatiladi.

Rang modeli rangni tasvirlashning bir usuli.

Qarori Kamida 300 dpi. Fotosurat ko'proq bo'lishi mumkin (400 dpi, 600 dpi), ammo faylni oladi.

Hajmi 100% (ko'payishi mumkin, ammo sifatni yo'qotmasdan kamida 15%).

Format Raster Foto Rasmlar (TIFF, EPS, JPG).

1. Kamphfoot nima? Texnologiya xususiyatlari.

SGAFITO (Italiya SGFFITO yoki GROFFITO - tirlangan).

SGAFTTITO TEXNOLOGIYASI UchUN TAYYORLASH. Devor gipsida purkagich va tuproqni qo'llash. Turli xil devorlarni yopishning xususiyatlari (g'isht (ohak eritmalari), beton (ohak echimlari), amaliy eritmaning namligini tekislash va saqlash usullari). biri

Manzarali kompozitsiyalarni qo'llash. Pastki qatlamning qalinligi 7-8 sm bo'lib, undan kamroq, keyin 5 sm va boshqalarga kiradi. Rang qatlamini 2 sm. Oq shunchaki suv darajasidagi bo'yoq o'lchami taxminan 2 mm. Yuvish va bog'langan sirlarni yuving. Qatlamni qo'llashning ketma-ketligi va xususiyatlari (juda qorong'i qatlamdan toza oq ranggacha, har bir qatlamni engil ushlash). Andozadan foydalanish mumkin.

Dekorativ kompozitsiyalar. Tsement ohak, plomba moddalari (mayda maydalangan qizil g'isht, tosh kukun va boshqalar). Qum donasi - 0, 1 dan 0, 5 mm gacha. Yuqori qatlamlar uchun ham kamroq. Pigmentlar qatlamlarga qo'shiladi.

Rang rasmlarini tugatish. Qatlamni tirlalish. Bezakni qo'llash. Ishlatilgan vositalar (bit, stacks, tirlalishlar, qoshiqlar, evrolar, kodoskoplar). Asboblarni puflanganda.

Shrift deb ataladi? Harflar turlari.

So'z "Shrift" (Shrift) - Germaniyaning kelib chiqishi va tarjima qilingan xat, harflarni aks ettiradi.

Shrift - Bu harflar, raqamlar va boshqa yozuvlarning tasviri qurilish va bitta uslubga ega bo'lgan alifbo. Boshqacha qilib aytganda, shrift ma'lum harf tizimining grafik shakli deb ataladi. Zamonaviy dekorativ san'ati shrift dasturini tasavvur qilish mumkin emas. Uning ishlatilishi qanday farq qiladi, uning sifatini jiddiy o'rganmasdan amalga oshirish mumkin emas, bu uning tuzilishini jiddiy o'rganmasdan amalga oshirish mumkin emas.

Yozish tarixi chuqurligi chuqurligida ildizlarini qoldiradi.

To'rt turdagi harflar dunyoning yozilish tarixidan ma'lum:

- 1) pikografik - ibtidoiy odamlarda tosh rasmlar shaklida;
- 2) imografik - xat emas, mafkogrammalar bilan xat. Bir yozma belgi (quyosh, oy, qush) butun tushuncha, so'z bilan belgilandi. Bu Misrda, Xitoyda tarqatilgan.
- 3) tovush - belgilar belgilangan xat. Qadimgi misrliklar haqidagi maktub papirusga yozgan. Bu juda noqulay edi. Ushbu xatning turlari qadimiy Sharq va Sharqiy Osiyo - Yaponiya, Xitoy, Koreya orasida asrlar davomida ko'p asrlar mavjud edi.
- 4) alf -um-raqamli - Miloddan avvalgi ikkinchi ming yillikda paydo bo'ldi. Unda individual tovushlar (fonemalar).

Tashrifnomaning korporativ uslubining atributi sifatida. Vizit kartalarining turlari. Biznes-karta atributlari. Biznes karta hajmi.

Tashrifnomaning asosiy elementlaridan biri logotipdir.

Vizit kartalarining turlari

1. Shaxsiy;
2. Biznes;
- Korporativ.

Tashrifnomada quyidagilar kiradi:

1. egasining ismi;
2. Kompaniya (odatda logotip bilan);
3. Kontakt ma'lumotlari (manzil, telefon raqami va / yoki elektron pochta manzili, sayt manzili).

Biznes-karta hajmi:

Tashriflar hajmi tufayli tadbirkorning hajmi standart hisoblanadi.

X85 (90) mm

Qo'shimcha mm 50x90 mm o'lchamdagi (tomondan 5 mm va yuqoridan 5 mm) hajmiga qo'shilgan. U yarmida bo'linadi va har ikki tomondan 2, 5 mm (yuqoridan, chap va o'ngdan) olinadi.

Xizmat kartalari uchun Kehel shrift:

menga emas 6-8 ball Shriftga qarab.

1. Materiallar va mozaikani tugatish uchun ishlatiladigan vositalar va vositalar . Baza mozaikada.

Muso materiallari: tosh (diem tosh, granit, marmar, shilimshiq, toshlar). Stakan (SMALT, Rangli shisha buyumlar, rangli stakanli stakan, shisha, shaffof shisha). Kulitik (keramik plitka, keramik idishlar, teramik idishlar, terakota idishlari). biri

Muso uchun materiallarni tayyorlash. SMALITLAR MAXSUS GILLOTINASI. Keramika plitkalarini kesish (shisha, qo'lda stomatur, stomatur). Shisha kestirib shisha qisqich.

Mozaika mozaikasi uchun yopishtiruvlar va kompozitsiyalar. To'xtatish usuli uchun vaqtinchalik yopishtiruvchi (Cayster, devor qog'ozi yopishtiruvchi). Doimiy yopishtiruvlar: uchta asosiy tur mavjud (akril aralashmalar, epoksi qatron). Ushbu yopishqoqlarni har xil tayinlash.

Tarkib: Muso asboblari vositalari (Shisha, statur, qo'lda plitkalar, ishlangan plitkalar, bolg'a va qo'lbza, mozaik tillar, shisha tillar, metall chiziq, silliq temir). Ulardan qanday foydalanish kerak. Qo'shimcha vositalar (qog'oz, kuzatuv, qalamlar, markerlar, guachi teshiklari, turli xil sig'imi).

Muso uchun asos (Beton yoki g'isht devori, kontrplak, chipi, tekis shifer).

Muso ishlab chiqarishda xavfsizlik. Frenaj ko'zlaridan qochish uchun maxsus stakanlardan foydalaning. Himoya qo'lqoplaridan foydalaning. Himoya kiyimlaridan foydalaning. Ish maydonini qoplash uchun himoya materiallaridan foydalaning.

1. Va varaq;
- 2 plakat;
3. Taqvim;
4. risola;

Ko'p sahifali nashrlar:

1. Katalog - ko'p miqdordagi tovarlarning tizimli ro'yxatini o'z ichiga olgan holda, mahsulotning fotosuratlari tasvirlangan.

2. Xiyobon - ma'lum bir mahsulot yoki tovarlar guruhi yoki umuman, firma haqida ma'lumot berilmagan yoki keskin bosma nashr;

3. Kitob;
4. Katalog;

Davriy nashrlar:

1. Gazeta;
2. Jurnal;
3. Korporativ nashr .

Varaqaning har bir chekkasidan, qon aylanishini kesish uchun zarur bo'lgan maydonlar ta'minlanishi kerak, chunki jarayon har bir yo'nalishda pichoqni 2, 5 mm ga aylantirishi mumkin.

Logo, telefon raqamlari, manzillar, manzillar va boshqalar kabi tartibning eng muhim elementlari kamida 5 mm.

Kesish liniyasiga ulashgan element "Chiqish uchun bosib chiqarish" deb nomlanadi, bu elementni 3 mm ga uzaytirishni talab qiladi. Matn egri chiziqlarga tarjima qilinadi.

Rangli varaqalar:

- 4 + 0 (1-chi tomondan to'liq bosib chiqarish)
- 4 + 4 (2 tomondan to'liq bosib chiqarish)
- 1 + 0 (1-chi tomondan qora rangda chop etish)

1 + 1 (2 tomondan perpli) va sizning so'rovingizdagi boshqa har qanday boshqa narsalar

Bosib chiqarish varaqalari uchun qog'oz:

O'rta zichliklar 125-170 g / kv.m

Ingichka sovutish 90-115 g / kv.m

Zense Moldennaya 200-300 g / kv.m

80 g / kv.m va boshqa turdagi hujjatlar

Qo'shimcha varaqlarni qo'shimcha qayta ishlash:

qattiq vdaef va ofset lak; tuxumdon uv lak; laminatsiya; Shtamplash folga; kesish.

Qog'oz va kartonni kesish

Asboblari:

qaychi, pichoqni kesish, kesish taxta, turli o'lchamdagi metall liniyasi, grafit qalam.

To'g'ri chiziqlardagi qog'oz va kartonni kesish pichoqni kesish:

grafit bilan kesilgan yorliqlarni qo'llash;

qog'ozning joylashuvi kesish taxtasida pastga;

"Chap qo'li bilan kitobni ish vaqtida o'tkazish uchun" chap qo'lidagi "kitobni bosish uchun" liniya kuchliroq bo'lishi mumkin, u chiqarib tashlandi;

pichoq tutqichini to'rt barmoq bilan saqlash kerak. Beshinchidan, ko'rsatkich barmog'i Klinkning ish paytida pichoq uchun bosim o'tkazishda yotishi kerak;

pichoq pichog'i chiziqning og'ir tomoniga mahkam o'rnashishi kerak, ya'ni sub-taxta tekisligiga perpendikulyar ravishda harakatlanish kerak. Qog'ozni kesish paytida pichoqning o'qi kesilgan chiziqqa o'stirish va u bilan 35-45 ° burchagi bo'lishi kerak.

Krikvilineare konturlaridagi Qog'oz va kartonni kesish:

grafit qalam bilan kesish yorliqlarini qo'llash, andozalar va naqshlarni ishlatish (agar kerak bo'lsa);

kichik fitna bilan kesish;

qaychi tugaganlarning uchlari keng tarqalmoqda;

kesilgan qismi qaychi chap tomonda joylashgan va zaxira chizig'i qalam bilan amalga oshiriladigan belgilar chizig'ining o'ng tomonida o'tadi;

qog'oz varaqlari, ular siljitmaslik uchun, stantsion klip yoki pinlar bilan bezash uchun.

Qopqoqni kesish qaychi bilan yig'ish:

kur'ilineareareareare-ning kichik bir qismlarini ommaviy ishlab chiqarish bilan qog'oz katlanmoqda, uning zichligi, to'rt, sakkiz va undan ortiq qatlamga qarab, yuqoridagi varaqda qo'llaniladigan qalam belgisi bilan qoplanadi;

agar buyum simmetriya o'qiga ega bo'lsa, keyin qog'ozni yarmiga katlab, qog'ozning yopishtirilishi uchun batafsil ma'lumotni chizing.

Qog'ozli qoidalar:

yo'lni urish har doim kerak bo'ladi, sizga yopishadigan narsa qilingan emas, balki mahsulotning yopishqoq qismi kerak emas;

qog'oz bilan qoplangan va shishish uchun bir muncha vaqt yopishtiring;

ikki qismni qog'ozdan yoki kartondan yopishtirganda, elim bilan yaxshi.

xuddi shu sifatli qog'oz varag'ining "qavsining" bir xil sifatli moylash bilan bog'lanishda;

qog'oz elim bilan kamchilikka uchraganda, keraksiz qog'oz varaqqa qo'yish kerak;

oldindan varaq yoki qism barmoqlarni barmoqlarga chap tomonga o'tkazib yubormaydi, shunda ular bu joydan qimirlamaydilar.

"Kengashdan" tor chiziqlar bilan moylash usuli. Simmetriya katlama chizig'iga to'g'ri keladi, kesilgan va to'g'rilanadi.

Bog'lanish tafsilotlari:

moyilgan elimni, qismlarni tozalangan varaqqa soling va butun sirtini yumshoq mato yoki palmaning yon tomonini yo'nalishda qirralarning chetiga qo'ying tolalar, yopishqoqning oxirigacha matbuot ostiga qo'yiladi.

Berilgan bukletni, matn, rasmlarni qisqa va ochiq shaklda ro'yxatdan o'tkazish Nashr tarkibini o'quvchiga topshirishi kerak.

Branded dizayn risolasining elementlari: logotip; uslubi; shrift.

Risola yaratish bosqichlari: makr dizaynini rivojlantirish; Ilovalarni qayta ishlash; qatlam; Chop etish uchun tayyorlanish.

Risola chop etishda qo‘shimcha yakuniy operatsiyalar:

UB Warnish; kesish; Shtamplash folga; köfte; Kelinglar; Penik bo‘yoqlarni chop etish.

Bookletni dizayn uslubi turli xil bosma materiallardan foydalanish uchun ikkala klassik dizayn va asl nusxada o‘tkazilishi mumkin.

A4 formatlangan varaqasidan (297x210 mm) yoki A3 (420x297 mm) dan (420x297 mm), 1, 2 va katlanmish (katlama) da chop etiladi.

Ikki tomondan to‘liq rangni chop eting (4 + 4). Qog‘ozning bosish zichligi buklet 115 dan 300 g / m gacha tanlanadi. Maxsus tadbirlar uchun mo‘ljallangan bukletlar, zich qog‘oz yoki karton kesish va kesish bilan qo‘llaniladi.

Benkalarni bosib chiqarish usullari:

offset;

Raqamli.

Ofset usulida bukletni tayyorlashda bosib chiqarishning eng yaxshi sifati ta'minlanadi. Syujet boshqacha bo‘lishi mumkin (100 donadan, 200 donadan qoplangan).

Life.- ikki burchakli A4 varag‘i (tillar).

Bezak tushunchasi.

Bezak (LAT. Trecremantum - bezatish) - uning elementlarining komponentlarini takrorlash va o‘zgartirishga asoslangan naqsh. U turli xil narsalarni (idishlar, qurollar, qurollar, to‘qimachilik, mebel, kitoblar va boshqalar), arxitektura tuzilmalari, amaliy san'at asarlarini bezash uchun mo‘ljallangan.

U bezatadigan sirt bilan bog‘liq sirt, bezakni aniqlash yoki qo‘llaniladigan predmetning arxitektonikasini aniqlaydi.

Naqsh kelib chiqishi va sababidan iborat.

Fon - bezak amalga oshiriladigan material yuzasi.

Sabab- takrorlash naqshini takrorlash.

Moddiy va ijro texnologiyasidan bezakning mohiyatining qaramligi.

Samolyot bezaklari - turli chiziqlar, shu jumladan rang bilan to‘ldirilgan tekis yoki sirt egri chizig‘idagi bezak.

Revief yoki konveks bezaklari - yog'och, suyaklar, tosh, somon, maxsus ishlov beradigan bezaklar. Yengillik chuqurligi mintaqaning bezatilgan, naqsh va yoritishning to'yinganligi bog'liq.

Bezaklar qurilish shakllariga qarab bo'linadi:

lenta (uzumlar, chegaradosh, chegaralar va boshqalar);

yopiq (aylana shaklida, kvadrat, to'rtburchak, uchburchaklar);

to'r (qattiq naqsh bilan to'ldirish).

Bezaklar turlari:

Geometrik (geometrik shakllardan iborat);

Sabzavot (stilizatsiya qilingan o'simliklar tashkil etilishi);

Zomforfik (stilize hayvonlardan iborat);

Antropomorfik (erkak va ayolning stilizelangan raqamlaridan yoki inson tanasining alohida qismlaridan iborat).

Bezak qurish usullari:

boshqa tomonga murojaat qilish;

vertikal o'q harakati;

gorizontal o'qi;

oyna simmetriya;

mesh bilan qurilish (kvadrat shakli, uchburchak shakl, rombid shakli, to'rtburchaklar shakli).

Tashqi reklama - ochiq hududda joylashgan maxsus vaqt va / yoki statsionar tuzilmalarga, shuningdek binolar, inshootlar, ko'cha jihozlarining tashqi qismida, ko'chalar va yo'llar yoki ularning o'zi ham joylashtirilgan reklama gaz stantsiyalarida bo'lgani kabi.

Haydovchilarga, transport yo'lovchilari, piyodalar uchun mo'ljallangan. Barlar eslatish.

yorug'lik belgilari;

ma'lumotli qalqon (Billboard, xavfsizlik devori, shahar formatlari, trivigens, ustunlar (kamar va to'rtburchaklar);

rostlangan yoki ishlaydigan yozuvlar bilan elektrlashtirilgan (yoki gaz dvigateli) paneli ("ishlaydigan to'lqin");

plakatlarni bir necha samolyotlarda joylashtirish uchun fazoviy tuzilma;

osmondagi yozuvlar (sharlar, havo kemalari);

Chipta raqami 11.

Suv eriydigan bo'yoqlar.

Suv eriydigan bo'yoqlar - bo'yoqlar, yaxshi eriydigan suv.

Suv eriydigan bo'yoqlarga quyidagilar kiradi: sharmandali, g'altak, harorat, viyommulsiya, akril.

Sharmandali- suv bilan bo'yash.

Akko'l ranglarining tarkibi:

Ulagichlar (saqich, dextin, glitserin, asal, shakar).

Quruq plitkalar ishlab chiqariladi, kvutetlar, bankalarda, bankalar va naychalarda yarim suyuqlik.

Suvkopolor sirt yuzasi - qog'oz (quruq va nam).

Asosiy sifat - oshkoralik, ranglar tozati, boy echimlarning boyligi.

Borlll, Guache, pastel, harorat, siyoh, bronza va boshqalar bilan birlashtirilgan materiallar.

G'altak - suv bilan bo'yash.

Gouashe ranglarining tarkibi:

Bog'lovchilar (gumirabik, dextin, mevali tish go'shti);

Plomba: rangli pigmentlar, rux bleel;

Yumshatish va konservantlar (glitserin moyi);

Surfakterant (hayvon safro);

Antiseptik (fenol);

Plastikik (glitserin).

Ish uchun sirt: qog'oz, karton, tolali, mato, oldingi o'lchamdagi.

Bo'yoq - bu bema'ni, zich, quritadi va mot baxmal sirtini oladi.

Harorat- Yele bo'yoq.

Ferekisl tarkibi:

Bog'lovchi (kazein yoki tuxum emulsiyasi).

Suv va moy bilan suyultiriladi, keyinchalik eriydi.

Ish uchun sirt:

oq tuproq yoki qog'ozli karton, tuvalgacha, boshqa ustun yuzalar (yog'och, beton va boshqalar).

Tere Smears mot, zich, baxmal, yumshoq yuzaga ega.

Akril- Akril kislotaga asoslangan sintetik bo'yoq.

Ferekisl tarkibi:

Bosuz (akril polimer emulsiyasi (poliakrillar va polimeandlovdan iborat).

Plomba (rangli pigmentlar).

Stabilizatorlar (Oliy manbalar).

Akril bo'yoqlarni qo'llash:

deyarli har qanday ish uchun qo'llanilishi mumkin.

Akril ish uchun sirt:

u turli sirtlarda ishlash uchun (qog'oz, karton, tuval, yog'och, metall, mato, stakan, stakan), lekin bo'yalgan va maxsus bo'yoqdan foydalanish kerak. bu yuzalar uchun.

Devorlarning bo'yash va rangi uchun xona joylashgan joyni hisobga oling (ichki, ochiq havoda). Suv bilan suyultiriladi, keyinchalik eriydi. Juda tez quritadi.

Quritish plastik yoki kauchukga o'xshash bardoshli qatlamni beradi. Ohang biroz qorayadi .. Kamchiliklar tarkibiga qo'pollik va past (gouAş va moy) ni afzal ko'radi. Akril tafsilotlarni buyurish qiyin.

Suv emulsiya bo'yoqlari.

Suv bilan suyultiriladi, boshqa turdagi bo'yoqlar va eritgichlar bilan aralashtirilmaydi. 20c haroratda quritish vaqti - 24 soat.

Rasm va sovutish podasi tolasi, chipboard, panellar, gipsplaston va boshqa o'ralgan quruq yuzalar uchun mo'ljallangan.

Taqvim dizayni va bosma.

Taqvim bezaklari uning turiga bog'liq. Ular shakli, formati (A4, A3, A3 va boshqalar), Bigka (2, 3, 4 va boshqalar), qog'ozning ko'rinishi va zichligi farq qiladi.

Taqvimlarni chop etishdan keyingi qayta ishlash:

kofir va jingalak kesish. Har chorak taqvim yoki cho'ntagi taqvimining qopqog'i yaltiroq yoki mat ishi bilan muhrlanishi mumkin.

Chipta raqami 14.

Rasmlarni shakllantirish uchun eskizlarni tayyorlash.

Kontseptsiya eskizining ta'rifi.

Eskiz (Frantsiya - "Esquusse" dan) - rassomning niyatini tuzatadigan dastlabki eskiz. Eskiz - bu asosiy yordamchi vosita.

Fikrlarni vizualizatsiya qilish (Qog'ozdagi g'oyalarni uzatish). Qora eskizlar.

Miya bo'roni - Tezda barcha fikrlarni qog'ozga olib keling. Mumkin bo'lgan o'lchov 1: 3 yoki 1: 2.

Sketch, moddiy tadqiqotlar uchun materiallar to'plami har qanday ishda ishlatilishi mumkin: bir qator kitoblar, ko'rgazma stendining, korporativ logotiplar, reklama kompaniyasi uchun rasm uslubi.

Materiallar to'plami - Loyiha bilan bog'liq turli xil narsalarni to'plang (ranglar, to'qimalar, to'qimalar, to'qimalar yoki nisbatlar - kitoblar, jurnallar va gazetalarning har qanday grafikasi, shunga o'xshash loyihalar rasmlari). Elektr vilkasi panelida tuzatish yoki taqqoslash va birlashmalar uchun birgalikda ko'rish uchun A1 Cardboard ro'yxatiga yopishish mumkin.

Eskizlar: grafika; Sahna.

Eskizlarning turlari:

oldingi eskiz;

ijodiy eskiz;

Ishning Sketch (karton).

Aerograf.

Airning nima keragi bor: tana, bo'yab vannasi, havo / bo'yoq pedali, ko'krak, ko'krakni himoya qilish, igna, bosimli bosimni tartibga soluvchilar, havo ta'minoti

joylashuvi. Aviatsiyaning ishlash printsipli. Havdbroses navlari: yagona harakat - tashqi va ichki aralashma, igna tashqi aralashmasi, sobit ignasi va ko'chib chiqadigan ko'krak qafasi bilan tashqi aralashtirish; Ikki xil harakatlar - o'zaro bog'liq oqim nazorati, mustaqil ravishda ikki baravar ko'p harakat. Aviatsiyaning ishlashi (aviaturani yig'ish / asrash, aviatsiya saqlash, ehtiyot choralar, tozalash, texnik xizmat ko'rsatish). Asboblari, sozlash va xatolarni bartaraf etish uchun mumkin bo'lgan xatolar.

Nazorat savollari:

1. Grafikada ishlash qoidalari?
2. Grafikada asosiy elementlar?
3. Grafikada ishlatilgan asbob-uskunalar?

3.7 ÄBELGI VA RAMZLAR

Ramz (arab. — ishora qilmoq) (badiiy adabiyotda) — voqelikni badiiy aks ettirishning shartli usuli; badiiy shartlilik shakllaridan. Ramz majozdan farq qilib, mazmuni obrazli qurilishi bilan bog'liq bo'ladi va ko'pma'noliligi bilan ajralib turadi. Ramz barcha xalqlar folklori va adabiyotida qadimdan mavjud. Ramziy obrazlar muayyan tizimni tashkil etadi va ayrim hollarda ko'pchilik xalqlar adabiyoti va san'atida mushtarak mazmunni ifodalaydi. Mas, sher — mardlik, tulki — makkorlik, bo'ri — ochko'zlik va boshqa Adabiyot tarixida asrlar davomida ishlatilib kelinayotgan ramziy obrazlar tizimi ham mavjud; gul — go'zallik, ma'shuqa; bo'lbo'l — oshiq; sariq rang — mahzunlik, qora rang — motam ramzi va boshqa Ijodkorlar an'anaviy Ramzlar bilan bir qatorda tabiatdagi har bir hodisa va detal (Mas, bo'lut, bo'loq, chaqmoq va boshqalar)dan ramziy tasvir uchun foydalanadilar. Bunda u yoki bu narsa tasvir jarayonida yozuvchi maqsadiga xizmat qiluvchi muayyan ramziy ma'noga ega bo'ladi.

Xalq og'zaki ijodiyoti va mumtoz adabiyotda keng ko'lamda ishlatilgan ramziy tasvir usuli hozirgi adabiyotda ham muvaffaqiyatli qo'llanilmoqda.

Ramz - bu murakkab g'oyaning sezgir va og'zaki bo'lmagan tasviri bo'lib, u madaniyatda ushbu g'oyani o'zlashtirish va sintez qilish jarayonidan kelib chiqadi. Ushbu sezgir tasvir.

Tarkib:

Symbol nima:

Belgilar funktsiyasi

Belgilarning xususiyatlari

Belgilar turlari

Grafik belgilar

Ilmiy belgilar

Diniy belgilar

Vatanparvarlik ramzlari yoki milliy belgilar

Savdo belgisining ramzlari

Belgilar, belgi va belgi o'rtasidagi farq

Ramz - bu murakkab g'oyaning sezgir va og'zaki bo'lmagan tasviri bo'lib, u madaniyatda ushbu g'oyani o'zlashtirish va sintez qilish jarayonidan kelib chiqadi. Ushbu sezgir tasvir grafik, vizual, eshitish yoki obrazli element bo'lishi mumkin. Shuning uchun ramz tushunchani konventsiyalash jarayoni va uni og'zaki tildan farqli ravishda ifoda etish usulidan kelib chiqadi.

Bu so'z lotin atamasidan kelib chiqqan belgiva bu yunon tilidan keladi σύμβολον (symbolon). U ildizdan hosil bo'ladi holda, "bilan", "birgalikda" yoki "birlashtirilgan" va ning ma'nosini anglatadi kit, bu "otish" degan ma'noni anglatadi. Shuning uchun, etimologik ma'noda ramz birlashishga tashlanadigan belgidir.

Bu shuni anglatadiki, belgi atrofida mavjud ijtimoiy konventsiya bu barcha aktyorlarga ramzga bir xil ma'no berishga imkon beradi.

Majoziy ma'noda, odam ijtimoiy muhitda katta ta'sirni kuchaytirganda, u ramzga aylanadi, deyiladi. Masalan: "Xonanda Madonna zamonaviy ayollikning ramzi", bu ibora dizayner Donatella Versacega tegishli.

Belgilar funktsiyasi

Belgilar murakkab yoki mavhum ma'nolarni uzatish funktsiyasiga ega, ularning zichligini kundalik tilda umumlashtirish qiyin. Masalan, hissiyotlar, diniy

qadriyatlar, ijtimoiy qadriyatlar, sonli qadriyatlar, madaniyatlar, millatlar, mafkuralar, xavflilik va antidiyodatlar va boshqalar.

Ular tushunchalarni til kabi tushuntirmaydilar, ammo ular ushbu tushunchalarni tushunarli va tushunarli bo'lishiga imkon beradi, chunki ular mantiqiy darajada emas, balki ongsiz va ongsiz ravishda ishlaydi.

Shuning uchun ramzlar ko'rinadigan va ko'rinmas, aniq va mavhum o'rtasida vositachilik qilishga imkon beradi. Belgida birlashtiruvchi kuch ham mavjud, ya'ni u bitta elementda har xil ahamiyatga ega bo'lgan darajalarni sintez qilishga muvaffaq bo'ladi.

Ular haqiqatni anglash jarayonlarini osonlashtirgani uchun ramzlar tarbiyaviy va hatto terapevtik ahamiyatga ega.

Va nihoyat, ramzni tushunish shaxsga o'zini ijtimoiy-madaniy guruhga mansubligini tan olishga imkon beradi.

Belgilarning xususiyatlari

Ular mavjud bo'lgan insoniy yo'lning bir qismidir;

Ular vakili;

Ular bo'linmas;

Ular individual emas, balki kollektivdir;

Ular shuningdek, estetik kasbga ega;

Ular bilinçaltı yoki ongsiz darajada seziladi;

Ular ahamiyatli.

Ramzning samaradorligi uning ma'lum bir madaniyatda qo'llanilishi va ma'nosining to'g'riligiga bog'liq. Shuning uchun mumkin:

ramzning kelib chiqishi unutilgani, ammo baribir tushunchaning ma'nosini olib yurishi (masalan, tibbiyot ramzi);

ramzning ma'nosi tarixiy sharoitlarning o'zgarishi (masalan, svastika) tufayli o'zgaradi.

Belgilar turlari

Madaniy ifodalar va o'zaro ta'sirning ijtimoiy sohalari qancha bo'lsa, shuncha ramz turlari mavjud. Shunday qilib, ramzlarni uslubi, vazifasi yoki muomala

doirasiga qarab tasniflash mumkin. Bu erda biz G'arb madaniyatida eng keng tarqalgan ba'zi belgilarni eslatib o'tishimiz mumkin.

Grafik belgilar

Grafik belgilar bilan biz yozuv turiga qarab tovushlarni yoki g'oyalarni ifodalovchi belgilarni tushunamiz. Alfavitlar holatida har bir belgi tovushni ifodalaydi.

Har bir belgi tushunchalarni ifodalaydigan boshqa yozuv turlari mavjud. Masalan, raqamlar, piktogrammalar, iyerogliflar, ideogrammalar va boshqalar.

Ilmiy belgilar

Bu operatsiyalar, abstraktlar, tushunchalar, materiallar va boshqalarni tavsiflovchi ilmiy tushunchalarning bir qator grafik tasvirlari. Masalan, xalqaro o'lchov tizimlarining ramzlari (W, °C, °F, Hz), biologiya belgilari (♀, ♂, RH-, RH+), geometrik belgilar (°, π), matematik belgilar (+, -, ÷), x).

Juda aniq misol - kimyoviy belgilar. Ular kimyoviy elementlarni ifodalash uchun ishlatiladigan harflar va raqamlardan iborat. Masalan, H₂O - bu vodorod (H) va kislorodning (O) ikki molekulasidan tashkil topgan suvning kimyoviy tarkibini aks ettirish.

Shuningdek, tibbiyot belgisiga qarang.

Diniy belgilar

Gap e'tirofga qarab o'zgarib turadigan ramzlarning butun olami haqida. Ular har bir diniy jamoani aniqlashga, shuningdek, murakkab tushunchalarni etkazishga va ma'naviy tajribani engillashtirishga xizmat qiladi.

Xristianlikda lotin xochi, baliq, kaptar, Masihning xrizmi yoki monogrammasi (XP), Bokira Maryam (MA) monogrammasi va boshqalar keng tarqalgan ramzlardir.

Yahudiylilikda Dovudning Yulduzi, menora (etti shoxli kandelabr), erkaklar kiyadigan kippa va boshqalar juda muhimdir.

Islomda hilol ramzi, Jihod bayrog'i va sakkiz qirrali yulduz yoki Sulaymon yulduzi va boshqalar muhim ahamiyatga ega.

Shuningdek, Muqaddas Haftaning 8 ta ramziga qarang.

Vatanparvarlik ramzlari yoki milliy belgilar

Bu ma'lum bir millat tushunchasi va qadriyatlarini ifodalovchi vizual yoki eshitish belgilarining repertuariga taalluqlidir. Ular orasida asosan bayroqlar, madhiyalar va qalqonlar mavjud.

Savdo belgisining ramzlari

Bugungi kunda, bozor madaniyati tufayli, brendlarning juda yaxshi ma'lumotlari mavjud. Har bir tovar mahsulotning kelib chiqishi, sifati va kafolatini samarali etkazish uchun uni aniqlaydigan belgini ishlab chiqadi va tarqatadi.

Brend tomonidan ishlatiladigan belgilar quyidagilarni o'z ichiga oladi:

logotiplar, geometrik raqamlarga kiritilgan logotiplar, timsollarning ramzlari, monogramlar va piktogrammalar.

Belgilar, belgi va belgi o'rtasidagi farq

Ramzlar - bu tasvirlash uchun g'oyaga o'xshashlik aloqasi bo'lmagan, aksincha kontseptual va metaforik munosabatlarga ega bo'lgan ingl. Masalan, tinchlik ramzi sifatida tanilgan urushga qarshi belgi, adolat ramzi, sevgi belgisi sifatida qalblar va boshqalar.

Belgilar g'oyalarni aniq, to'g'ridan-to'g'ri va zudlik bilan ajratib turadigan qat'iy grafika. Shuning uchun, belgi utilitar va nazorat ostida. Masalan, so'zlar.

Piktogramma - bu etkazilishi kerak bo'lgan ma'noni bevosita ifodalaydigan tasvir. Ya'ni, uning ma'nosiga o'xshash bo'lish uchun mo'ljallangan tasvir. Masalan, kulgichlar, muqaddas belgilar piktogrammasi va boshqalar.

Kartografik belgilar shakllarining uchta toifasi

Belgilar kartografiyada geografik ma'lumotlarni (odatda nuqta, chiziq yoki hududning xususiyatlari sifatida) etkazish uchun ishlatiladi. Boshqa belgilarda bo'lgani kabi, o'lcham, shakl, yo'nalish, to'qima va naqsh kabi vizual o'zgaruvchilar belgining ma'nosini beradi. Semiotikalar, xarita belgilarini xarita foydalanuvchilari xaritadagi grafik belgi (imzo), umumiy tushuncha (tarjimon) va haqiqiy dunyoning o'ziga xos xususiyati (referent). Shunday qilib xarita belgilarini ushbu ulanishni qanday taklif qilishlari bo'yicha tasniflash mumkin:

Tasviriyl belgilar (shuningdek, "tasvir", "ikonik" yoki "replikativ") ko'pincha umumiy xususiyatga ega bo'lsa ham, haqiqiy xususiyat sifatida namoyon bo'ladi; masalan. o'rmonni ifodalovchi daraxt belgisi yoki o'simliklarni anglatuvchi yashil rang.

Funktsional belgilar (shuningdek, "vakillik") to'g'ridan-to'g'ri ifodalangan xususiyatda sodir bo'lgan faoliyatni ifodalaydi; masalan. chang'i kurortini namoyish etish uchun chang'ichining rasmini yoki lagerni namoyish etish uchun chodirni.

Kontseptual belgilar ifodalangan xususiyat bilan bog'liq tushunchani bevosita ifodalaydi;

An'anaviy belgilar (shuningdek, "assotsiativ") intuitiv munosabatlarga ega emas, lekin shu qadar keng tarqalganki, xarita o'quvchilari ularni tanib olishni o'rganishadi; masalan. qizil chiziq yoki kasalxonani ifodalash uchun xoch.

Mavhum / geometrik belgilar (shuningdek, "adhHoc") - bu kartograf tomonidan ma'lum bir xususiyatni ifodalash uchun tanlagan o'zboshimchalik shakllari.

Nazorat savollari:

1. Belgi va ramz so'zining lug'aviy ma'nosi?
2. Belgi va ramz turlari?

3.8§-KOMPOZITSIYA

Kompozitsiya (lotincha: compositio — tuzilish, birlashish, bog'lanish) — badiiy asarning mazmunan, harakteri va maqsadi jihatidan bog'langan qismlarining joylashishi.

Tasviriyl san'atda—rassom (haykaltarosh va boshqa) g'oyasini aniq ifoda etish vositasi bo'lib, unda ijodkorning mahorati yorqin namoyon bo'ladi. Kompozitsiya orqali muallif chiziq, shakl, rang va obrazlarni tartibga keltiradi, fazoviy kenglikni o'zlashtiradi va badiiy muhit yaratadi. Kompozitsiya asosini mantiqiylik, shakl aniqligi va ularning o'zaro uyg'unligi tashqil qiladi. Ijodkor yaratgan har bir asarining asosida kompozitsiya yotadi, unda borliqni idrok etish

jarayonida hosil bo'ladigan fikr, his-tuyg'ular o'z aksini topadi. Kompozitsiyaning "turg'un" va "dinamik", "ochiq" va "yopiq" xillari mavjud. Kompozitsiya tuzish ma'lum "qonun" (kanon)lar bilan belgilangan va chegaralangan. Bu esa kompozitsiya ifoda vositalarining torayishiga olib kelgan. Uyg'onish davrida "turg'un" va "yopiq" kompozitsiya, barokko san'atida "dinamik" va "ochiq" K. ustuvorlik qilgan. San'at tarixida qonunlarga bo'ysunib yaratilgan kompozitsiyalar va erkin kompozitsion usullarga asoslanib kompozitsiya yaratish harakatlari birday muhim rol o'ynagan. Uyg'onish davrida kompozitsiyani ilmiy asoslashga intilish kuzatiladi.

Tasviriy san'atning har bir turi o'ziga xos kompozitsion uslublarga ega. Mac, kitob bezagi (rasm) mahobatli devoriy rassomlik kompozitsiyasidan farq qiladi. Shuningdek, kompozitsiyani idrok qilish ham turlicha bo'lishi mumkin. Mac, haykaltaroshlik asarlaridan relyefni faqat old tomondan ko'rish mumkin. Aksincha, mahobatli yodgorliklarni esa aylanib tomosha qilish lozim. Haykaltarosh asar yaratayotganda kompozitsiya qonunlarini e'tiborga olishi kerak. Tasviriy san'atda ko'p shakl (figura)li kartina va haykallar ham kompozitsiya deb ataladi.

Me'morlikda — kompozitsiya (mujassamot) bino (inshoot va ularning majmualari)ning tuzilishi, vazifasi va g'oyaviy badiiy jihatlari birligi va shaharsozlikdagi o'rnini ta'minlashdan iborat; kompozitsiya butun bir shahar yoki me'moriy ansambl, alohida bino yoki inshootning tashqi qiyofasi bilan ichki xonalari, tuzilishi bilan bezaklari, rangi, loyihasi va qurilishini aniqlaydi, atrof muhit bilan uyg'unlashishi me'moriy kompozitsiyaga kiradi. Bu esa me'mordan katta mahorat talab etadi.

Adabiyotda kompozitsiya — asarni badiiy shakllantirishga xizmat qiladigan turli qismlarning holati, o'zaro bog'liqligi, voqea, karakter-obrazlar, lirik chekinishlar, tafsilotlar bayoni va shu kabi ma'lum maqsadga bo'ysundiriladi. Asar kompozitsiyasining yaxlitligi uning asosiy shartidir. Ortiqcha personaj, epizod va detallar asar qimmatini pasaytiradi. Shuning uchun ham badiiy asarda hech qanday yetishmovchilik ham, ortiqchalik ham bo'lmasligi kerak. kompozitsiyaning o'ziga xosligi syujet unsurlarining qanday tartib bilan joylashtirilishiga, syujetdan

tashqari unsurlar (lirik, falsafiy-publitsistik chekinishlar, qo'shimcha epizodlar) ning bor-yo'qligiga, peyzaj, portret, psixologik tasvir, muallif tavsifi kabi vositalarning me'yori va tartibiga bog'liq. kompozitsiya yaratish usuli va uslublari turli-tuman. Qadimdan kompozitsiyani asar g'oyasi bilan uzviy bog'liq holda tushunib kelingan. kompozitsiya asarning shunchaki tuzilishi emas, balki shu tuzilishning maqsadi, uning nima asosida tuzilganligidir. kompozitsiya asar g'oyasiga bog'liq. Tanlangan obraz yoki voqea asarga kiritish uchun muvofiqmi yoki yo'qmi — buni faqat yozuvchi aytmog'chi bo'lgan gapga nisbatan aniqlash mumkin. Bu ham kompozitsiyaning muhim bir tomoni. kompozitsiya shu jihati bilan asarda mazmunning qay darajada mazmundorligini ko'rsatuvchi muhim omillardan.

Musiqada — 1) musiqa asarining tuzilishi (qarang: Musiqa shakli); 2) kompozitor ijodining mahsuli, tugal musiqa asari; 3) ko'p ovozli musiqa asarlarini yaratish jarayoni, badiiy ijod turi; 4) konservatoriya va boshqa musiqa o'quv yurtlarida o'qitiladigan tarixiy-nazariy va amaliy fan. Musiqiy mavzularni yaratish tamoyillari, ularni rivojlantirishda ko'p ovozli musiqa vositalaridan unumli foydalanish yo'llari, muayyan musiqa janri, tur va uslublarning xususiyatlari, asarlar tuzilishi va tugal shaklga keltirilishi qonun-qoidalar kabi ma'lumotlardan iborat.

Kompozitsiyaning badiiy amaliyot va nazariyani rivojlantirish jarayonida shakllanadigan o'ziga xos qonunlari bor. Bu savol juda murakkab va keng qamrovli, shuning uchun bu erda syujet kompozitsiyasini qurishda, g'oyani badiiy asar shaklida tarjima qilishga yordam beradigan qoidalar, texnika va vositalar haqida, ya'ni kompozitsiyani qurish qonunlari haqida gaplashamiz.

Biz asosan realistik asar yaratish jarayoni bilan bog'liq bo'lganlarni ko'rib chiqamiz. Realistik san'at nafaqat voqelikni aks ettiradi, balki oddiy narsalarning hayratlanarli go'zalligi - dunyoning estetik kashfiyoti oldida rassomning zavqlanishini aks ettiradi. Albatta, badiiy qobiliyat va ijodiy qobiliyatning etishmasligini hech qanday qoidalar o'rnini bosa olmaydi. Iste'dodli rassomlar intuitiv ravishda to'g'ri kompozitsion echimlarni topishlari mumkin, ammo

kompozitsion iste'dodni rivojlantirish uchun nazariyani o'rganish va uni amaliy amalga oshirish ustida ko'p mehnat qilish kerak. recommended by

Tarkibi ma'lum qonunlarga muvofiq qurilgan. Uning qoidolari va texnikasi o'zaro bog'liq va kompozitsiyada ishlashning barcha daqiqalarida qo'llaniladi. Hammasi badiiy asarning ekspresivligi va yaxlitligiga erishishga qaratilgan. Asl kompozitsion echimni izlash, badiiy ifoda vositalaridan foydalanish, rassomning niyatini amalga oshirish uchun eng mos bo'lgan narsa kompozitsiyaning ekspresivligi asosidir. Shunday qilib, keling, badiiy asar qurilishining asosiy qonunlarini ko'rib chiqaylik, ularni qoidalar, texnikalar va kompozitsiya vositalari deb atash mumkin. Kompozitsiyaning asosiy g'oyasi yaxshilik va yomonlik, kulgili va g'amgin, yangi va eski, xotirjam va harakatchan va hokazolarning ziddiyatlari asosida qurilishi mumkin. Kontrast universal vosita sifatida yorqin va ifodali asar yaratishga yordam beradi. Leonardo da Vinchi o'zining "Rassomlik risolasida" o'lchamlarning (yuqori bilan past, katta bilan kichik, qalin bilan ingichka), to'qima, materiallar, hajm, tekislik va boshqalarning ziddiyatlaridan foydalanish zarurligi haqida gapirdi.

Tonal va rang kontrastlari har qanday janrdagi grafika va rangtasvir asarlarini yaratish jarayonida qo'llaniladi. LEONARDO DA VINCI. Ginevra de Benchining portreti Yorug'lik yaxshiroq ko'rinadigan, qorong'i fonga nisbatan aniqroq va aksincha, qorong'i yorug'likga qarshi. V. Serovning "Shaftoli bilan qiz" rasmda qizning gavdali yuzi yorug'lik derazasi fonida qorong'u nuqta bilan ajralib turishini aniq ko'rish mumkin. Va qizning holati xotirjam bo'lsa-da, uning tashqi ko'rinishidagi hamma narsa cheksiz tirik, u endi jilmayib, nigohini o'zgartiradi va harakat qiladi. Odam o'zini tutishining odatiy bir daqiqasida, harakatga qodir, muzlatilmagan holda tasvirlanganida, biz bunday portretga qoyil qolamiz. V. SEROV. Shaftoli bilan qiz Ko'p figurali tematik kompozitsiyada qarama-qarshiliklardan foydalanishning misoli K. Bryullovning "Pompeyning so'nggi kuni" rasmidir. Bu vulqon otilishi paytida odamlarning o'limining fojiali onini tasvirlaydi. Ushbu rasmning tarkibi engil va qora dog'lar ritmiga, turli xil qarama-qarshiliklarga asoslangan. Raqamlarning asosiy guruhlarini ikkinchi fazoviy rejada

joylashgan. Ular eng kuchli chaqmoq chaqishi bilan ajralib turadi va shuning uchun eng ziddiyatli. Ushbu tekislikning raqamlari ayniqsa dinamik va ifodali bo'lib, ular nozik psixologik xususiyat bilan ajralib turadi. Vahima qo'rquvi, dahshat, umidsizlik va jinnilik - bo'larning barchasi odamlarning xatti-harakatlarida, ularning holatida, imo-ishoralarida, harakatlarida, yuzlarida aks etgan.

Ishlangan asarlardan namunalar

Kompozitsiyaning yaxlitligiga erishish uchun siz diqqat markazini ta'kidlashingiz kerak, bu erda asosiy narsa joylashgan bo'ladi, kichik detallardan voz keching, muffle kontrastlari asosiy narsadan chalg'itadi. Kompozitsion yaxlitlikka asarning barcha qismlarini yorug'lik, ohang yoki rang bilan birlashtirish orqali erishish mumkin. Kompozitsiyada muhim rol harakat yoki harakat sodir bo'ladigan muhitga beriladi. Belgilarning muhiti rasm mazmunini ochish uchun katta ahamiyatga ega. G'oyani amalga oshirish uchun zarur vositalarni, shu jumladan eng tipik ichki makon yoki landshaftni topsangiz, taassurotning birligi, kompozitsiyaning yaxlitligiga erishish mumkin. Demak, kompozitsiyaning yaxlitligi rassomning ikkilamchini asosiya bo'ysundira olish qobiliyatiga, barcha elementlarning bir-biri bilan bog'lanishiga bog'liq. Ya'ni, kompozitsiyada ikkilamchi narsa darhol ko'zni qamashtirishi mumkin emas, eng muhimi esa e'tiborga olinmaydi. Har bir tafsilotni muallif niyatining rivojlanishiga yangi narsa qo'shib, zarurat sifatida qabo'l qilish kerak. Esingizda bo'lsin: - kompozitsiyaning biron bir qismi umuman zarar etkazmasdan olib tashlanishi yoki almashtirilishi mumkin emas; - qismlarni bir butunga zarar etkazmasdan almashtirish mumkin

emas; - butun tarkibiga zarar etkazmasdan kompozitsiyaga yangi element qo'shib bo'lmaydi. Kompozitsiya naqshlarini bilish sizga chizmalaringizni yanada mazmunli qilishga yordam beradi, ammo bu bilim o'z-o'zidan maqsad emas, balki faqat muvaffaqiyatga erishishda yordam beradigan vosita. Ba'zan kompozitsion qoidalarini qasddan buzish, agar u rassomga o'z g'oyasini yanada aniqroq aks ettirishga yordam bersa, ya'ni qoidalardan istisnolar bo'lsa, ijodiy muvaffaqiyatga aylanadi. Masalan, agar portretida, agar bosh yoki shakl o'ngga burilgan bo'lsa, ular oldida bo'sh joy qoldirish kerak, shunda tasvirlanayotgan odam, nisbatan gapirganda, biron bir joyga qarashi kerak. Aksincha, agar bosh chapga burilgan bo'lsa, u holda u markazning o'ng tomoniga siljiydi. V. Serov Ermolovanning portretida ushbu qoidani buzadi, bu ajoyib ta'sirga erishadi - buyuk aktrisa rasm doirasidan tashqarida bo'lgan tomoshabinlarga murojaat qilayotganga o'xshaydi. Kompozitsiyaning yaxlitligi, shakl silueti libos va oynaning poyezdi bilan muvozanatlashganligi bilan ta'minlanadi.

V. SEROV. Ermolovanning portreti Quyidagi kompozitsion qoidalarini ajratish mumkin: harakatning uzatilishi (dinamikasi), dam olish (statik), oltin kesim (uchdan bir qismi).

Kompozitsiya texnikasiga quyidagilar kiradi: ritm, simmetriya va assimetriyani uzatish, kompozitsiya qismlarining muvozanati va syujet va kompozitsion markazni ajratish. Kompozitsiya vositalariga quyidagilar kiradi: format, makon, kompozitsion markaz, muvozanat, ritm, kontrast, chiaroscuro, rang, dekorativlik, dinamik va statik, simmetriya va assimetriya, ochiqlik va izolyatsiya, yaxlitlik. Shunday qilib, kompozitsiya vositalari uni yaratish uchun zarur bo'lgan barcha narsalar, shu jumladan uning texnikasi va qoidalari. Ular xilma-xil, aks holda ularni kompozitsiyaning badiiy ifodalash vositalari deb atash mumkin. Bu erda hammasi emas, faqat asosiylari nomlangan. Ritmni, harakatni va dam olishni o'tkazish Ritm universal tabiiy xususiyatdir. U haqiqatning ko'plab hodisalarida mavjud. Hayvonot dunyosidan qandaydir tarzda ritm bilan bog'liq bo'lgan misollarni eslang (kosmik hodisalar, sayyoralarning aylanishi, kun va tunning o'zgarishi, fasllarning tsiklikligi, o'simliklar va minerallarning o'sishi va

boshqalar). Ritm har doim harakatni anglatadi. Hayotdagi va san'atdagi ritm bir xil narsa emas. San'atda ritmning uzilishi, ritmik urg'u, uning notekisligi, texnologiyada bo'lgani kabi matematik aniqlik emas, balki tegishli plastik echimni topadigan jonli xilma-xillik mumkin.

Musiqadagi kabi tasviriy san'at asarlarida ham faol, tezkor, kasrli ritm yoki

Syujetlardan namunalar

silliqlik, sookin, sekin ritmni ajratish mumkin. Ritm - har qanday elementlarning ma'lum ketma-ketlikda almashinishi. Rassomlik, grafika, haykaltaroshlik, dekorativ san'atlarda ritm nafaqat tasvirni qurishda ishtirok etadigan, balki ko'pincha tarkibga ma'lum bir hissiyot beradigan kompozitsiyaning eng muhim ifoda vositalaridan biri sifatida ishtirok etadi. Qadimgi yunon rasmlari. Gerkules va Triton, ularning atrofida raqsga tushadigan Nereidlar Ritmni chiziqlar, yorug'lik va soya dog'lari, rang dog'lari bilan aniqlash mumkin. Siz kompozitsiyaning bir xil elementlarini almashtirishingiz mumkin, masalan, odamlarning raqamlari, ularning qo'llari yoki oyoqlari. Natijada, ritmni hajmlarning qarama-qarshiligi asosida qurish mumkin. Xalq va dekorativ-amaliy san'at asarlarida ritmga alohida ahamiyat beriladi. Turli xil bezaklarning barcha ko'plab kompozitsiyalari ularning elementlarining ma'lum bir ritmik almashinuvi asosida qurilgan. Ritm - bu harakatni tekislikda etkazish mumkin bo'lgan "sehrli tayoqchalar" dan biri . A. RYLOV. Moviy bo'shliqda Biz doimo o'zgarib turadigan dunyoda yashaymiz. Tasviriy san'at asarlarida rassomlar vaqt o'tishini aks ettirishga intilishadi. Rasmdagi harakat vaqt ko'rsatkichidir. Tuvalda, freskada, grafik varaqlarda va rasmlarda biz odatda harakatni syujetli vaziyat bilan bog'liq holda qabo'l qilamiz.

Hodisalar va inson xarakterlarining chuqurligi aniq harakatlarda, harakatda eng aniq namoyon bo'ladi. Hatto portret, manzara yoki natyurmort kabi janrlarda ham haqiqiy rassomlar nafaqat suratga olishga, balki obrazni dinamikaga to'ldirishga, uning mohiyatini amalda ifodalashga, yoki kelajakni tasavvur qilishga intilishadi. Syujetning dinamikligi nafaqat ba'zi bir ob'ektlarning harakati bilan, balki ularning ichki holati bilan ham bog'liq bo'lishi mumkin.

Harakat mavjud bo'lgan san'at asarlari dinamik sifatida tavsiflanadi. Nima uchun ritm harakatni etkazadi? Bu bizning ko'rishimizning o'ziga xos xususiyati bilan bog'liq. Tashqi ko'rinish, xuddi shunga o'xshash bir tasviriy elementdan ikkinchisiga o'tishda, xuddi harakatga qatnashadi. Masalan, to'liqlarni ko'rib, bir to'liqindan ikkinchisiga qarab, ularning harakati illyuziyasi yaratiladi. Tasviriy san'at, harakatning vaqt ichida rivojlanishi asosiy bo'lgan musiqa va adabiyotdan farqli o'laroq, kosmik san'at guruhiga kiradi. Tabiiyki, harakatni samolyotda uzatish haqida gapirganda, biz uning illuziyasini nazarda tutamiz. Syujet dinamikasini etkazish uchun yana qanday vositalardan foydalanish mumkin? Rassomlar rasmdagi narsalar harakati illyuziyasini yaratish, uning xarakterini ta'kidlash uchun ko'plab sirlarni bilishadi. Keling, ushbu vositalarning ayrimlarini ko'rib chiqamiz.

Agar siz kitobni biroz egib qo'ysangiz, unda to'p aylana boshlaydi. Kitob qancha ko'p qiyshaygan bo'lsa, to'p shuncha tez uning ustiga siljiydi, uning harakati ayniqsa kitobning eng chetida tezlashadi.

Nima uchun bu sodir bo'layapti? Har bir inson bunday sodda tajribani amalga oshirishi mumkin va uning asosida to'p harakatining tezligi kitobning moyilligi miqdoriga bog'liqligiga ishonch hosil qiling. Agar siz buni tasvirlashga harakat qilsangiz, unda rasmning egilishi uning qirralariga nisbatan diagonaldir. Harakat o'tkazish qoidasi: - rasmda bitta yoki bir nechta diagonali chiziqlardan foydalanilsa, tasvir yanada dinamikroq ko'rinadi ;

- agar siz harakatlanayotgan ob'ekt oldida bo'sh joy qoldirsangiz, harakat effekti yaratilishi mumkin

- harakatni o'tkazish uchun harakatning mohiyatini eng aniq aks ettiradigan ma'lum bir momentni tanlash kerak.

Bundan tashqari, agar uning qismlari harakatlanishning bir lahzasini emas, balki ketma-ket fazalarini qayta yaratadigan bo'lsa, tasvir harakatlanuvchi bo'lib ko'rinadi. Qadimgi Misr relyefi azolarining qo'llari va holatlariga e'tibor bering. Raqamlarning har biri ma'lum bir holatda qotib qoldi, ammo kompozitsiyani aylanaga qarab, izchil harakatni ko'rish mumkin. Biz harakatni alohida harakatlanish momentlarini emas, balki butunlikni ko'rib chiqqandagina harakat tushunarli bo'ladi. Harakatlanayotgan ob'ekt oldidagi bo'sh joy harakatni aqliy ravishda davom ettirishga imkon beradi, go'yo bizni u bilan harakat qilishga taklif qilgandek, Syujet va kompozitsion markazni ajratib ko'rsatish Kompozitsiyani yaratishda rasmdagi asosiy narsa nima bo'lishini va bu asosiy narsani, ya'ni syujet-kompozitsion markazni qanday ta'kidlash kerakligi haqida g'amxo'rlik qilish kerak, bu ko'pincha rasmning "semantik markazi" yoki "ko'rish markazi" deb ham ataladi. Albatta, syujetdagi hamma narsa bir xil ahamiyatga ega emas va ikkilamchi qismlar asosiyga bo'ysunadi. Kompozitsiya markaziga syujet, asosiy harakat va asosiy belgilar kiradi. Kompozitsiya markazi, avvalambor, diqqatni jalb qilishi kerak. Markaz yorug'lik, rang, tasvirni kattalashtirish, qarama-qarshiliklar va boshqa vositalar bilan ajralib turadi. Kompozitsiya markazi nafaqat rasmlarda, balki grafika, haykaltaroshlik, dekorativ san'at, me'morchilikda ham ajralib turadi. Masalan, Uyg'onish ustalari kompozitsion markaz tuvalning markaziga to'g'ri kelishini afzal ko'rishdi. Bosh qahramonlarni shu tarzda joylashtirish orqali rassomlar syujet uchun ularning muhim roli, ahamiyatini ta'kidlamoqchi edilar

Simmetriya va assimetriyani kompozitsiyada o'tkazish Turli davrlarning rassomlari rasmning nosimmetrik konstruksiyasidan foydalanganlar. Ko'plab qadimiy mozaikalar nosimmetrik edi. Uyg'onish davri rassomlari ko'pincha o'zlarining kompozitsiyalarini simmetriya qonunlariga binoan qurdilar. Ushbu qurilish sizga tinchlik, ulug'vorlik, voqealarning alohida tantanasi va ahamiyati haqidagi taassurotlarga erishishga imkon beradi.

Balansni tarkibga o'tkazish Nosimmetrik kompozitsiyada uning barcha qismlari muvozanatli, assimetrik kompozitsiya muvozanatli va muvozanatsiz bo'lishi mumkin. Katta yorug'lik joyini kichik qorong'u nuqta qoplashi mumkin. Ko'plab kichik dog'lar bitta katta bilan muvozanatlashishi mumkin. Ko'p variantlar mavjud: qismlar vazn, ohang va rangda muvozanatli. Balans ikkala raqamning o'ziga ham, ular orasidagi bo'shliqlarga ham tegishi mumkin. Maxsus mashqlar yordamida kompozitsiyada muvozanat tuyg'usini rivojlantirish, katta va kichik qadriyatlarni, yorug'lik va qorong'ulikni, turli xil siluetlarni va rangli dog'larni qanday qilib muvozanatlashni o'rganish mumkin. Bu erda belanchakda muvozanatni topish tajribangizni eslash foydali bo'ladi. Har bir inson belanchakning narigi tomoniga ikkita bolani qo'yib, bitta o'spirinni muvozanatlashtirishi mumkinligini osonlikcha tushunishi mumkin. Bola belanchakning chetida emas, balki markazga yaqinroq joyda o'tirgan kattalar bilan ham yurishi mumkin. Xuddi shu tajribani og'irliklar bilan ham qilish mumkin. Bunday taqqoslashlar uyg'unlikka erishish uchun rasmning turli qismlarini hajmiga, ohangiga va rangiga muvozanatlashda yordam beradi, ya'ni kompozitsiyada muvozanatni topadi.

Asosiy kompozitsion sxemalar... Bitta butunlikka - kompozitsiyaga ulangan qismlarning tekisligi bo'yicha taqsimoti juda boshqacha bo'lishi mumkin. Biroq, cheksiz tartib variantlari ikki turga bo'linadi - nosimmetrik va assimetrik.

Nosimmetrik tartib eng sodda deb hisoblanadi va ba'zida faqat arifmetik hisoblashga to'g'ri keladi. Ushbu turdagi kompozitsiya harakatsizlik taassuroтини yaratadi va vizual ajitatsiyaning muayyan shakllarida dabdabali va tantanali tuyg'ularni uyg'otadi. Asimmetrik kompozitsiya - bu qismlarga bo'ysunuvchi tashkilot bo'lib, hech qanday qat'iy standartlarda ko'zda tutilmagan. Asimmetrik kompozitsiya har doim ichki energiya va harakatga to'la. Muayyan turdagi kompozitsiyani tanlash ko'plab omillarga bog'liq. Vizual materialning mazmuni, shuningdek idrok etishning psixologik xususiyatlari ular orasida eng asosiysi bo'lib, bu ikki omil eng yaqin birlikda namoyon bo'ladi. Darhaqiqat, vizual ajitatsiyaning asosiy printsiplari - faollik, tajovuzkorlik badiiy va siyosiy dizayn

uchun dolzarbligini saqlab qoladi va kompozitsiyani assimetrik qilib yanada dinamik va harakatchan qiladi. Ajitatsiya va badiiy vositalarni doimiy ravishda yangilab turishni talab qiladigan samaradorlik printsipli ham uni juda kerakli, assimetrik kompozitsiya, aslida cheksiz o'zgaruvchan deb belgilaydi. Nosimmetrik kompozitsiya shahar va qishloqlarning bayramona badiiy va siyosiy bezaklarida, me'morchilikda ko'proq uchraydi, bu odatda qat'iy simmetriya qonunlariga bo'ysunadi. Har qanday kompozitsiya sxematikdir, ya'ni strukturaviy elementlar sonidan qat'i nazar, uning asosiy elementlarini birlashtiruvchi ingl. Bunday o'qlarning o'zaro bog'liqligi chiziqli kompozitsiya sxemasini yaratadi. Qoida tariqasida, kompozitsion echimlarning turli xil variantlari chiziqlarga (to'g'ri, egri, gorizontaal, vertikal) yoki eng oddiy geometrik shakllarga - kvadrat, uchburchak, doira, tasvirlar va boshqalarga ozmi-ko'pmi yaqinlashadigan sxemalarga asoslangan. Ushbu raqamlarni u yoki bu kombinatsiyada bog'laydigan sxemalar mavjud. "Kompozitsiya aylana shaklida qurilgan" degan so'zlarni so'zma-so'z qabo'l qilmaslik kerak. Ushbu kompozitsion sxema kompozitsiyaning asosiy elementlari o'z konturida aylana yoki uning qismiga o'xshash yoki ularga yaqinlashuvchi chiziqlarga bo'ysunishini anglatadi. Chiziqli sxema asosan kompozitsiyaning emotsional-obrazli tuzilishini aniqlaydi. U yoki bu chiziqli sxema asosida tuzilgan kompozitsiyaning ta'sirining xarakteri bizga eng oddiy geometrik tuzilmalar - ushbu sxemani tashkil etuvchi chiziqlar va raqamlar ta'sirining tabiati bilan belgilanadi. Bir yoki bir nechta vertikalga asoslangan kompozitsiya dinamik va ayni paytda ulug'vor va tantanali. Gorizontaal ravishda qurilgan kompozitsiya dinamik xususiyatlarini zaif ifodalaydi va ko'pincha statik bo'ladi. Diagonal kompozitsiya faol harakat taassurotini beradi. Ikki diagonal bo'ylab kompozitsiya faol, harakatchan va diagonallar kesishganda statik bo'ladi. Xoch shaklidagi kompozitsiya ham statikdir. Kvadrat va aylana shaklida qurilgan kompozitsiya statik va tantanali. Aksincha, oval tartib dinamikdir. E'tibor bering, turli xil kompozitsion sxemalar, ta'sirning o'ziga xos xususiyatiga qaramay, kompozitsiya uchun bir marta va umuman berib bo'lmaydigan retseptlar emas. Shuni ham ta'kidlash kerakki, ular kompozitsiyaning emotsional-majoziy

tuzilishining asosiy emas, balki faqat boshlang'ich, ammo muhim manbai hisoblanadi. Targ'ibot san'atining har bir qismi tarkibidagi asosiy narsa bu tarkibdir. Oxir oqibat u yoki bu psixologik va hissiy ta'sirni belgilaydi. Kompozitsion echimlarning turlari va asosiy kompozitsion sxemalar asarning hissiy, obrazli tuzilishidagi muhim nuqtalardan biridir. Masalan, rassom V. Koretskiyning "Xalq va partiya birlashgan" plakati nosimmetrik tarzda joylashtirilgan. Simmetriya bu erda afishaning mazmunini ochishning eng samarali vositasi sifatida ishlatiladi. Afishaning chap, o'ng va markaziy qismlarining "matematik" ekvivalentligiga olib kelingan aniq kompozitsion hisoblash, tasvirlarning uning markaziy qismi - "XXVI" raqam atrofida joylashishi - bo'larning barchasi KPSS siyosatining to'g'riligiga, partiya va xalqning buzilmas birligiga ishonchni anglatadi, uyg'unlik va yaxlitlik hissini yaratadi. ishlaydi. Ushbu taassurot plakatning asosiy mavzusini - Sovet xalqining Kommunistik partiya rahbarligi ostida ijod va tinch mehnat yo'lidagi ishonchli va qat'iyatli harakatini ifodalaydigan tasvirlarning o'ziga xos matni va tabiati bilan mustahkamlanadi.

Nazorat savollari:

1. Kompozitsiya so'zining lug'aviy ma'nosi?
2. Kompozitsiyada obrazlarning ahamiyati?
3. Kompozitsiyada ishlatiladigan ranglar ?

IV-BOB. BADIY BEZASH USULLARI

4.1§-QO'lda VA MASHINADA KASHTA TIKISH TURLARI HAQIDA UMUMIY MA'LUMOT

Mashinada kashta tikish bu kashtachilik jarayon bunda Tikuv mashinasi yoki kashta tikish mashinasi to'qimachilikda naqshlar yaratish uchun ishlatiladi. U mahsulotni markalashda, korporativ reklama va bir xil bezaklarda tijorat maqsadlarida ishlatiladi. Bundan tashqari, u moda sanoatida kiyim va kiyimlarni bezash uchun ishlatiladi. Mashinali kashtado'zlik havaskorlar va hunarmandlar tomonidan sovg'alar, kiyim-kechak va uy bezaklarini bezash uchun ishlatiladi. Masalan, ko'rpa, yostiq va devorga osilgan bezaklar.

Mashina kashtalarining bir nechta turlari mavjud. Erkin harakatlanadigan tikuv mashinalari kashtasi asosiy zigzag tikuv mashinasidan foydalanadi. Dizaynlar qo'lda amalga oshiriladi. Tijorat kashtalarining aksariyati bog'langan tikuv kashtalari bilan amalga oshiriladi. Bog'langan tikuv kashtasida naqshlar qo'lda yoki avtomatik ravishda boshqarilishi mumkin. Link Stitch kashtachiligi shinil kashtasi sifatida ham tanilgan va 1994 yilda Pulse Microsystems tomonidan patentlangan. Zamonaviy kompyuterlashtirilgan kashtachilik saqlangan naqshlarni tikadigan kompyuter bilan boshqariladigan kashtado'zlik mashinasidan yoki tikuvchilik kashtachilik mashinasidan foydalanadi. Ushbu mashinalarda bir nechta bosh va iplar bo'lishi mumkin.

Erkin harakatlanadigan mashinalar kashtachiligida asosiy zigzag tikuv mashinasi yordamida naqshinkor naqshlar yaratiladi. Ushbu turdagi mashinalar asosan tikuvchilik uchun ishlatilganligi sababli, u ixtisoslashtirilgan mashinaning avtomatlashtirilgan xususiyatlariga ega emas.

Erkin harakatlanadigan mashinalar kashtasini yaratish uchun kashtado'z mashinani boshqaradi va naqsh hosil qilish uchun mohirlik bilan mahkam halqalangan matoni igna ostida harakatlantiradi. "Oziqlantiruvchi itlar" yoki mashina tishlari tushiriladi yoki qoplanadi va kashtado'z matoni qo'lda harakatga keltiradi. Kashtado'z kashtachilikni mashinaning sozlamalari yordamida qo'lda rivojlantiradi yugurish tikuvi va xayolparast ichki tikuvlar. Shu tarzda tikuvlar

mato parchasida tasvir hosil qiladi. Kashtadoʻz tikilgan koʻplab parallel qatorlarni tikib, toʻldirilgan effekt hosil qilishi mumkin. Mashina zigzag tikish dizayn doirasida qalin chiziqlarni yaratishi yoki chegara hosil qilish uchun ishlatilishi mumkin. Koʻplab kviltrlar va mato rassomlari oʻzlarining loyihalarida bezak yaratish yoki toʻqimachilik sanʼatini yaratish uchun ipni chizish (yoki ipni boʻyash) deb nomlangan jarayondan foydalanadilar.

Erkin harakatlanadigan mashinalar kashtasi koʻp vaqt talab qilishi mumkin. Standart tikuv mashinasida faqat bitta igna boʻlganligi sababli, operator mashinani har bir keyingi rang uchun qoʻlda qayta tikish uchun toʻxtab turishi kerak. U, shuningdek, dizayn tugagandan soʻng, boʻshashgan yoki bogʻlangan iplarni qoʻlda qirqishi va tozalashi kerak.

Bu raqamli reproduksiya emas, balki qoʻlda ishlaydigan jarayon boʻlgani uchun, erkin harakatlanadigan mashinalar kashtasi yordamida yaratilgan har qanday naqsh noyobdir va kompyuterlashtirilgan kashtadagidan farqli oʻlaroq, uni takrorlash mumkin emas.

Kompyuterlashtirilgan kashtachilikning paydo boʻlishi bilan qoʻlda kashtadoʻzlikning asosiy ishlatilishi tola sanʼati va choyshab loyihalar. Garchi baʼzi ishlab chiqaruvchilar kiyimlarni bezash uchun qoʻlda kashtadoʻzlikdan foydalanishsa-da, koʻpchilik kashtadoʻzlik qulayligi va arzonlashtirilgan narxlarni afzal koʻrishadi.

Ushbu kashtadoʻzlik Kornely mashinasining nomini meros qilib oldi. 19-asrda Bovais tikuviga (zanjirli tikuv) taqlid qilish uchun yaratilgan boʻlib, u bugungi kunda ham, ayniqsa moda sanoatida qoʻllanilmoqda.

Kornely kashtasi - bu qoʻlda qoʻllaniladigan kashtachilik. Operator oʻz mashinasini naqsh boʻyicha boshqaradi. Mato dastgoh ostida joylashgan krank yordamida harakatga keltiriladi. Kornely shuningdek, tutqich bilan boshqariladigan universal haydovchi tizimiga ega.

Baʼzi modellarda payetlar, kordonlar, jabduqlar va boshqalarni kashta qilish mumkin. Shuningdek, Kornely mashinalari ham klassik tekis tikuvlarni bajaradi.

Kompyuterlashtirilgan kashtadoʻzlik

Zamonaviy kashtachilik mashinalarining aksariyati kompyuter tomonidan boshqariladi va kashtachilik uchun maxsus ishlab chiqilgan. Sanoat va savdo kashtachilik mashinalari va kombinatsiyalangan tikuv-kashtachilik dastgohlari halqa yoki hoshiyali tizimga ega bo'lib, u matoning tortilgan hoshiyali maydonini tikuv ignasi ostida ushlab turadi va uni avtomatik ravishda harakatlantirib, oldindan dasturlashtirilgan raqamli kashtachilik naqshidan naqsh hosil qiladi.

O'zining imkoniyatlariga qarab, mashina kashtado'zlik naqshlarini o'qish va tikish uchun turli darajadagi foydalanuvchi ma'lumotlarini talab qiladi. Tikuvchilik-kashtachilik mashinalarida odatda bitta igna bor va kashtado'zlik jarayonida foydalanuvchidan ip ranglarini o'zgartirishi kerak. Ko'p ignali sanoat mashinalari odatda konstruksiyani ishga tushirishdan oldin vidalanadi va qayta vidalanishni talab qilmaydi. Ushbu mashinalar kashtachilikni boshlashdan oldin foydalanuvchidan rangni o'zgartirish tartibini to'g'ri kiritishni talab qiladi. Ba'zilar ranglarni avtomatik ravishda qisqartirishi va o'zgartirishi mumkin.

Ko'p ignali dastgoh bir nechta tikuv boshlaridan iborat bo'lishi mumkin, ularning har biri bir xil dizaynni alohida kiyimga bir vaqtning o'zida tikishi mumkin. Bunday mashinada har biri 15 va undan ortiq ignadan iborat 20 yoki undan ortiq bosh bo'lishi mumkin. Bosh odatda ko'plab maxsus mato effektlarini ishlab chiqarishga qodir, shu jumladan atlas tikish kashtado'zlik, zanjir tikish kashtado'zlik, payetalar, ilovava kesish.

Kompyuterlar arzon narxga ega bo'lgunga qadar, ko'pchilik kashtado'zlik naqshlarini qog'oz lentada zarb qilish bilan tugatilgan va keyinchalik kashta tikish mashinasi orqali o'tib ketgan. Bitta xato butun dizaynni buzishi va yaratuvchini qayta boshlashga majbur qilishi mumkin.

Mashinali kashta tikish 1964 yilda, qachon boshlangan Tajima ko'p boshli avtomatik kashtachilik mashinalarini ishlab chiqarishni va sotishni boshladi.

1973 yilda Tajima TMB seriyali 6-ignali (6 rangli) ranglarni o'zgartiruvchi to'liq avtomatik kashtachilik mashinasini taqdim etdi. Bir necha yil o'tgach, 1978 yilda Tajima TMBE seriyali ko'prik tipidagi avtomatik kashtachilik mashinalarini

ishlab chiqarishni boshladi. Ushbu mashinalar elektron 6-ignali rangni avtomatik o'zgartirish texnologiyasini joriy qildi.

1980 yilda birinchi kompyuterlashtirilgan kashtachilik mashinalari uy bozoriga chiqarildi. Uilcom minikompyuterda ishlaydigan birinchi kompyuter grafikasi kashtalarini loyihalash tizimini joriy etdi. Melco, Randal Melton va Bill Childs tomonidan tashkil etilgan xalqaro tarqatish tarmog'i yirik kashtado'zlar uchun ishlatish uchun birinchi kashtado'zlik namunasini yaratdi. Shifflidastgohlar. Ushbu dastgohlar bir necha metr bo'ylab dantel yamoqlari va yirik kashtachilik naqshlarini yaratdilar. Namuna boshi kashtachilarga dizayn namunasini qo'lda tikishdan qochishga va ishlab chiqarish vaqtini tejashga imkon berdi. Keyinchalik, bu uy kanalizatsiyasiga sotiladigan birinchi kompyuterlashtirilgan kashta tikish mashinasi bo'ldi.

Reygan yillaridagi iqtisodiy sharoitlar, uy sharoitida olib boriladigan tadbirkorlik uchun soliq imtiyozlari, Melkoni bozorning eng yuqori pog'onasiga ko'tarishga yordam berdi. 1980 yilda Amerika ko'rgazmasida Melco Digitrac kashtachilik mashinalari uchun raqamlashtirish tizimini namoyish qildi. Raqamli dizayn naqshinkor yakuniy mahsulotning olti baravar kattaligida tuzilgan. Digitrac hajmi a ga o'xshash kichik kompyuterdan iborat edi BlackBerry, katta oq taxtada X va Y o'qiga o'rnatilgan. U 30 ming dollarga sotildi. Dastlabki bitta ignali namuna boshi 10000 dollarga sotildi va 1 dyuymli qog'ozli lenta o'quvchi va 2 ta shriftni o'z ichiga olgan edi. Digitizer plyonkani yaratish uchun dizayndagi umumiy fikrlarni belgilab qo'ydi. atlas tikish kombinatsiyalar.

1982 yilda Tajima TMCE Series Multi-head Electronic Chenille Embroidery Machine deb nomlangan dunyodagi birinchi elektron shenil kashtachilik mashinasini taqdim etdi. Xuddi shu yili ular to'qimalarni kashtado'zlash uchun maxsus apparatni - avtomatik ramka almashtirgichni ishlab chiqdilar. Shuningdek, 1982 yilda Pulse Microsystems kompaniyasi kompyuterga tikilgan kashtachilik bo'yicha birinchi dastur va tikuv emas, balki konturga asoslangan birinchi dasturiy ta'minot - Stitchworks-ni taqdim etdi. Bu dekorativlar uchun juda katta ahamiyatga ega edi, chunki ular o'zlarining dizaynlari xususiyatlarini va qismlarini

kompyuterda osongina o'zgartirishi va o'zgartirishi mumkin edi. Dizaynlar kashtado'zlik mashinasi tomonidan o'qilgan qog'oz lentaga chiqarildi. Stitchworks butun dunyo bo'ylab Macpherson tomonidan sotilgan.

Melko atlas tikish bilan doiralarni tikish qobiliyatini, shuningdek klaviaturadan hosil bo'lgan kemerli harflarni patentladi. Operator zımbalamaya o'xshash usullardan foydalangan holda dizaynni raqamlashtirdi, natijalarni 1 dyuymli qog'oz lentaga yoki keyinchalik floppi diskka o'tkazdi. Keyinchalik bu dizayn naqshni tikgan kashtado'zlik mashinasida ishlaydi. Wilcom ushbu texnologiyani 1982 yilda takomillashtirdi ishlab chiqarish vaqtini soddalashtirib, kashtachilik jarayonida bir nechta odam ishlashiga imkon beradigan birinchi ko'p foydalanuvchi tizimni joriy etish bilan.

1983 yilda Tajima TMLE seriyali ko'p boshli elektron qulf bilan tikilgan shinil kashtachilik mashinasini, so'ngra 1984 yilda TMEF seriyali 9 ignali elektron kashtachilik mashinasini yaratdi.

1986 yilda Tajima dunyodagi birinchi payet kashtachilik mashinasini taqdim etdi, bu dizaynerlarga payet kashtachilikni oddiy kashtado'zlik bilan birlashtirishga imkon berdi.

1987 yilda Pulse Microsystems kashtachilik mashinalari uchun dizayn kutubxonachisi bo'lgan DDS nomli raqamli aktivlarni boshqarish dasturini taqdim etdi. Bu mashina operatorlari o'zlarining dizaynlariga kirishni yanada samaraliroq qildi. 1988 yilda Tajima TMLE-D5 seriyali kashta tikish dastgohlarini ishlab chiqardi.

Brother Industries kashtachilik sanoatiga bir nechta kompyuterlashtirilgan kashtado'zlik kompaniyalari shartnoma tuzgandan keyin tikuvchilik kallaklarini etkazib berish bo'yicha kirdi. Pulse Microsystems ular uchun PG1 deb nomlangan dasturiy ta'minot ishlab chiqdi. PG1 yuqori darajadagi protokoldan foydalangan holda kashtado'zlik mashinasi bilan qattiq integratsiyalashgan, bu esa mashinaga dasturiy ta'minotni surish dizayniga ega bo'lishdan ko'ra, dasturiy ta'minotdan dizaynlarni tortib olishga imkon bergan. Ushbu yondashuv bugungi kunda ham

qo'llanilmoqda. Ashulachi bu vaqt ichida raqobatbardosh bo'lib qolmadi. Melco tomonidan sotib olingan Saurer 1989 yilda.

1990-yillarning boshlari dastgoh kashtalari uchun tinch edi, ammo Tajima shovqinlarni pasaytirish mexanizmi bilan birga 12 ta igna mashinasini o'z qatoriga kiritdi.

1995 yilda Tajima shenil kashtasi mashinalariga ko'p rangli (6 rangli) turni qo'shdi va kashtachilik mashinalarini oddiy shenil kashtalari bilan aralashtirish qobiliyatini e'lon qildi. Shuningdek, ular TLFD seriyali lazerli kesimli kashtachilik mashinalarini sotishni boshladilar. 1996 yilda Pulse Microsystems spiral effekt yordamida qo'lda yaratilgan shenilni hisoblash geometriyasiga asoslangan simulyatsiyasini taqdim etdi. Buning ortidan 1997 yilda Tajima "ko'p rangli yoshga" javoban 15 ta ignali mashinalarni taqdim etdi.

1990-yillarning oxirlarida Pulse Microsystems kashtachilik mashinalariga tarmoqlarni joriy qildi. U tarmoqni qo'shib, markaziy serverdan dizaynlarni tortib olishga imkon beradigan qutini qo'shdi. Shuningdek, u mashinalar bilan qayta aloqa o'rnatdi va mashinalarni sanoat muhitida himoya qilish uchun optik jihatdan ajratib olishga imkon berdi. O'shandan beri kompyuterlashtirilgan kashtado'zlik mashhur bo'lib o'sdi, chunki kompyuterlar, dasturiy ta'minot va kashtachilik mashinalarining narxi pasayib ketdi. Ko'pgina mashinasozlik ishlab chiqaruvchilari o'zlarining kashtado'zlik naqshlarini sotadilar. Bundan tashqari, ko'plab jismoniy shaxslar va mustaqil kompaniyalar ham kashtado'zlik buyumlarini sotadilar va Internetda bepul dizaynlar mavjud.

2000 yilda Pulse Microsystems brauzerda kashta tikish uchun serverga asoslangan kashtachilik dvigateli bo'lgan Stitchport-ni taqdim etdi. Bu xat yaratishni fabrikada avtomatlashtirishga imkon berdi. Ular bunga hali tayyor bo'lmagan bo'lsalar-da, bu ishlab chiqaruvchilarga, do'konlarga va oxirgi foydalanuvchilarga umr bo'yi sotib olgan ommaviy ishlab chiqarilgan kiyim-kechak va tovarlarning moslashtirilgan versiyalariga kirish huquqini berish orqali kiyim-kechak sanoatini o'zgartirdi.

2001 yilda Tajima innovatsion, kombinatsiyalashgan mashinalar bo'lgan isitgich simli tikuv mashinalarini yaratdi.

Ommaviy xususiylashtirishga imkon beradigan individuallikka nihoyat tayyor bo'lgan muhitda Stitchport uchun ishlab chiqilgan tamoyillar 2008 yilda PulseID yaratish uchun moslashtirildi. PulseID, hatto eng yirik sanoat miqyosida ham shaxsiylashtirishni avtomatlashtirishga imkon beradi.

2013 yilda Tajima raqamli boshqariladigan bosma oyoq bilan jihozlangan TMAR-KC seriyali ko'p boshli naqshinkor mashinasini chiqardi.

Kashtachilik bo'yicha yirik mashinasozlik kompaniyalari va dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchilari o'zlarining tijorat tizimlarini uy sharoitida, shu jumladan bozorda sotish uchun moslashtirishni davom ettirishmoqda Janome, RNK, Floriani, Tacony korporatsiyasi va boshqa ko'plab narsalar. Kompyuterlar, dasturiy ta'minot va uy bozoridagi kashtachilik mashinalarining narxi tushganligi sababli, mashg'ulot kashtachiligining sevimli mashg'ulotlari sifatida mashhurligi oshdi va shu sababli ko'plab mashinalar ishlab chiqaruvchilari o'zlarining kashtachilik naqshlarini sotadilar. Bundan tashqari, ko'plab jismoniy shaxslar va mustaqil kompaniyalar ham kashtado'zlik buyumlarini sotadilar va Internetda bepul dizaynlar mavjud.

Kompyuterlashtirilgan kashtado'zlik jarayoni

Mashinada kashtachilik amalga oshirilmoqda

Mashinaviy kashtado'zlik - bu yakuniy mahsulot sifatiga ta'sir qiladigan ko'plab o'zgaruvchilardan iborat ko'p bosqichli jarayon, shu jumladan, bezatiladigan mato turi, dizayn hajmi, stabilizator tanlovi va ishlatiladigan ip turi. Kompyuterlashtirilgan kashtachilik mashinasi bilan kashtachilikni yaratishning asosiy bosqichlari quyidagilardan iborat:

Kashtado'zlik yarating dizayn tikilgan mashinali kashtado'zlik faylini sotib oling yoki sotib oling. Dizaynning murakkabligiga qarab, yaratish soatlab davom etishi mumkin va dasturiy ta'minot qimmatga tushishi mumkin.

Dizaynni tahrirlash yoki boshqa dizaynlar bilan birlashtirish.

Dizayn faylini (faqat xususiy kashtado'zlik) kashtachilik fayliga eksport qiling, unda asosan kashtado'zlik uchun buyruqlar mavjud. Agar siz bunday faylni sotib olgan bo'lsangiz, faylni o'zgartirishingiz kerak bo'lishi mumkin.

Kashtado'zlik uchun kashtado'zlik faylini yuklang, uning mashina uchun to'g'ri formati ekanligiga va tikilgan dizayni tegishli halqaga mos kelishiga ishonch hosil qiling.

Naqshlanadigan matoga kashtado'zlik joylashishini aniqlang va belgilang.

Matoni halqada tegishli stabilizator bilan mahkamlang va uni mashinaga joylashtiring.

Ignani dizaynning boshlang'ich nuqtasi ustiga qo'ying.

Kashta tikish mashinasini ishga tushiring va kuzatib boring, xatolar va muammolarni kuzatib boring. Muammolarni yuzaga kelishi bilan bartaraf eting. Operatorlarda ko'plab ignalar, bobinlar, havo qutisi (yoki kichik havo kompressori), kichkina cho'tka va qaychi bo'lishi kerak.

Tugallangan dizaynni mashinadan olib tashlang. Halqadan matoni ajratib oling va stabilizatorni, bo'shashgan iplarni va boshqalarni kesing.

Dizayn fayllari

Raqamli kashtado'zlik dizayni uchun fayllar sotib olinishi yoki tarmoqqa mos ravishda yaratilishi mumkin kashtachilikni raqamlashtirish dasturi. Kashtado'zlik formatlari asosan ikkita toifaga bo'linadi. Birinchisi, manba formatlari, dizaynni yaratish uchun ishlatiladigan dasturlarga xosdir. Ushbu formatlarda raqamlashtiruvchi tahrirlash maqsadida asl faylni saqlaydi. Ikkinchisi, mashinasozlik formatlari kashtado'zlik mashinasining ma'lum bir markasi yoki modeliga xos bo'lib, ular asosan tikuv ma'lumotlarini (offsetlar) va mashina funktsiyalarini (tikish, qirqish, sakrash va hk) o'z ichiga oladi va shuning uchun ular keng qo'llanma holda osonlikcha masshtablashmaydi yoki tahrir qilinmaydi. Ish. Ammo, bu fayllarni dekodlash oson bo'lganligi sababli, ular oson almashinuv formatlari bo'lib xizmat qiladilar, masalan, Tajima .dst va Melco's .exp kabi ba'zi formatlar shu qadar keng tarqalganki, ular samarali ravishda sanoat standartlariga aylangan va ko'pincha to'g'ridan-to'g'ri raqib kompaniyalar tomonidan ishlab

chiqarilgan mashinalar tomonidan qo'llab-quvvatlanadigan, yoki ularni mashinaga aylantirish uchun taqdim etilgan dasturiy ta'minot orqali.

Kashtachilikning ko'plab dizaynlarini kashtachilik veb-saytlaridan mashhur mashina formatida yuklab olish mumkin. Biroq, har bir mashinaning o'ziga xos formati uchun barcha dizaynlar mavjud emasligi sababli, ba'zi bir mashinalar kashtado'zlari konvertor dasturlarini turli xil ishonchlilik darajalariga ega bo'lgan holda, bitta mashinaning formatdagi faylidan boshqasiga o'tkazish uchun foydalanadilar.

Dizaynni yaratgan kishi kashtachilik raqamlashtiruvchisi yoki puncher sifatida tanilgan. Digitizer osonlikcha o'zgartirilishi va tahrir qilinishi mumkin bo'lgan ob'ektga asoslangan kashtado'zlik dizaynini yaratish uchun dasturiy ta'minotdan foydalanadi. Ushbu fayllar ob'ektlarning konturlari, iplarning ranglari va dizaynlarni zarb qilish uchun ishlatiladigan asl san'at asarlari kabi muhim ma'lumotlarni saqlaydi. Fayl tikuv fayliga aylantirilganda, bu ma'lumotlarning katta qismini yo'qotadi, tahrir qilishni qiyin yoki imkonsiz qiladi.

Dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchilari ko'pincha avtomatik punchalash yoki avtomatik raqamlashtirish imkoniyatlarini reklama qilishadi. Ammo, agar yuqori sifatli kashtachilik zarur bo'lsa, unda soha mutaxassislari taniqli raqamlashtiruvchilardan qattiq dizaynlarni sotib olishni yoki qattiq raqamlashtirish usullari bo'yicha o'qitishni tavsiya qiladilar.

Dizayn raqamlashtirilgandan so'ng, kashtado'z uni tahrirlash yoki boshqa dizaynlar bilan birlashtirish uchun dasturlardan foydalanishi mumkin. Kashtachilik dasturlarining aksariyati foydalanuvchiga dizaynni aylantirish, masshtablash, siljitish, cho'zish, buzish, bo'linish, kesish yoki nusxasini nusxasini ko'paytirishga imkon beradi. Ko'pgina dasturiy ta'minot foydalanuvchiga tez va osonlik bilan matn qo'shish imkoniyatini beradi. Ko'pincha dizayn ranglarini o'zgartirish, monoxrom qilish yoki qayta saralash mumkin. Keyinchalik murakkab paketlar foydalanuvchiga alohida tikuvlarni tahrirlash, qo'shish yoki olib tashlashga imkon beradi. Ba'zi kashtado'zlik dastgohlari ichki dizaynni tahrirlash xususiyatlariga ega.

Yakuniy dizaynni tahrir qilgandan so'ng, fayl kashta tikish mashinasiga yuklanadi. Turli xil mashinalar ushbu kompaniyaga tegishli bo'lgan turli xil formatlarni talab qiladi. Uy va xobbi bozori uchun keng tarqalgan dizayn

Kashta ishlaridan namunalar

formatlari .ART, .HUS, .JEF, .PES, .SEW va .VIP. Kashtachilik naqshlari kompyuterlashtirilgan kashtachilik mashinalariga kabellar, kompakt-disklar, floppi, USB interfeyslari yoki flesh yoki ixcham kartalarga o'xshash maxsus kartalar orqali o'tkazilishi mumkin.

Tekshirgichlar va dasturiy ta'minot ishlab chiqaruvchilari o'rtasida ba'zi bir umumiylik tufayli, ba'zi formatlar sarlavhalar va shunga o'xshash kodlangan tikuvlar atrofida qo'shimcha ma'lumotlar. .TAP sarlavhasiz .DST fayli. .EXP fayl tikuvlari .JEF, .SHV va .SEW ga juda yaqin, ammo ipning rangi va halqaning joylashuvi haqida atrofida ma'lumotlarsiz. .10o .F01, .GT, .DSB, .DAT, .INB va .U01 kabi kodlangan, ammo har xil sarlavhalar va atrofida ma'lumotlar bilan.

Matoni barqarorlashtirish

Ajinlar va boshqa muammolarning oldini olish uchun matoni barqarorlashtirish kerak. Stabilizatsiya usuli mashinaning turiga, mato turiga va dizayn zichligiga bog'liq. Masalan, trikotaj va yirik dizaynlar odatda qat'iy barqarorlikni talab qiladi. Matoni barqarorlashtirish uchun ko'plab usullar mavjud, lekin ko'pincha bitta yoki bir nechta qo'shimcha materiallar deb nomlanadi stabilizatorlar yoki interfeys mato ostiga yoki ustiga yoki ikkalasiga qo'shiladi. Stabilizator turlariga chiqib ketish, yirtib tashlash, suvda eriydigan, issiqda n-ketuvchi, plyonka oxirgi va ochiq mash kiradi, ba'zan esa turli xil kombinatsiyalar kiradi. Stabilizator kashtado'zlikni chap ko'krak qafasi polo

ko'ylaklari yoki bolalar kiyimi singari terini ishqalab yoki bezovta qilmasligi uchun yordam beradi.

Naqshinkor kiyiladigan buyumlar uchun mato halqa ichiga joylashtiriladi. Keyinchalik bu mashinaga buriqtirilgan. X va Y qo'zg'aysan mexanizmi kashtado'zlik uchun raqamlashtirilganda hosil bo'lgan dizayn koordinatalari bo'yicha halqani igna ostiga o'tkazadi.

Nihoyat, kashta tikish mashinasi ishga tushiriladi va kuzatiladi. Tijorat mashinalari uchun bu jarayon uy mashinalariga qaraganda ko'proq avtomatlashtirilgan. Ko'pgina dizaynlar bir nechta ranglarni talab qiladi va applikatsiyalar, ko'pik yoki boshqa maxsus effektlar uchun qo'shimcha ishlov berishni o'z ichiga olishi mumkin. Uy mashinalarida faqat bitta igna borligi sababli, har qanday rang o'zgarishi foydalanuvchidan ipni kesib, rangni qo'lda o'zgartirishni talab qiladi. Bundan tashqari, aksariyat dizaynlarda kesilishi kerak bo'lgan bir yoki bir nechta sakrashlar mavjud. Dizaynning sifati va hajmiga qarab, dizayn faylini tikish bir necha daqiqadan yarim kungacha davom etishi mumkin.

Yangi boshlanuvchilar uchun eng yaxshi mashinalar kashtalari uchun bu ko'pincha oxirgi bosqichdir. Tikmalarni olish uchun mashinangizga juda sabrli bo'lishni o'rganing. Stabilizatoringiz joyida bo'lishini ta'minlashi va mato atrofida har qanday burishishni oldini olish kerak.

Hamma mashinalar faqat kashtado'zlik uchun ishlatilmaydi; ba'zilar tikuvchilik uchun ham ishlatiladi. Ba'zi zamonaviy kompyuterlashtirilgan kashtachilik mashinalari navigatsiya qilish uchun qulay xususiyatlarga ega. Ulardan ba'zilar LCD sensorli ekranlar, USB ulanishi, avtomatik ulanish, dizaynni tahrirlash uchun o'rnatilgan dastur, kashtachilik bo'yicha maslahatchi dastur va fayllarni saqlash tizimlarini o'z ichiga oladi. Tijorat kashtachilik dastgohlarini boshiga bir qator igna ranglari bilan sotib olish mumkin (1, 2, 3, 4, 6, 12, 15, 18 va undan ko'p ranglar). Sanoat kashtachilik mashinalari 1 dan 56 tagacha mavjud.

Tijorat va shartnoma asosida kashtachilik fabrikalari

Fabrikalarda bir nechta kichik dastgohlar yoki ko'plab yirik mashinalar yoki har qanday kombinatsiyalangan mashinalar bo'lishi mumkin. Shartnoma asosida kashtachilik xaridor kashtachilik uyiga etkazib beradigan va savdo bilan cheklangan tovarlarda amalga oshiriladi, "ASI" va marketing firmalari ushbu

xizmatlardan deyarli faqat foydalanadilar. Shartnomali kashtachilikni taklif qiladigan kompaniya naqshlarni vositachilar, boshqa kashtachilar, ixtisoslashgan firmalar va ekran printerlari uchun ulgurji narxlarda tikiladigan buyumlarga tikadi. Shartnomali kashtadoʻzlik buyurtmachisi odatda buyumlarni fabrikaga etkazib beradi va faqat kashtachilik xizmati uchun haq toʻlaydi.

Tijorat kashtachilari va baʼzi bir shartnoma boʻyicha kashtachilar oʻzlarining xizmatlarini jamoatchilikka taklif qiladilar va kiyinadigan buyumlarni etkazib bera oladilar va odatda birja dizaynlashtirilgan va matnning katta toʻplamiga ega boʻlib, hozirgi bozor tendentsiyalaridan xabardor boʻlib, ismlar va shaxsiylashtirish hamda dizaynlarni taklif etadilar. kashtachilik uchun.

Boshqa materiallar

Tegishli stabilizatorni hisobga olgan holda deyarli har qanday matodan kashta tikish mumkin. Asosiy materiallarga qogʻoz, mato va yengil balzam yogʻoch kiradi.

Mashinada kashta tikish odatda polyester, rayon yoki metall kashtadoʻzlikdan foydalanadi, ammo boshqa ip turlari ham mavjud. 40 wt ip eng koʻp ishlatiladigan kashtadoʻzlik ogʻirligi. Bobin ipi odatda 60 wt yoki 90 wt. Amaldagi ipning sifati ipning uzilishi va boshqa kashtachilik muammolariga katta taʼsir koʻrsatishi mumkin. Polyester ip odatda rangga nisbatan ancha xavfsiz va bardoshlidir.

Boshqa tegishli xarajatlar ip, stabilizator, sotib olingan dizaynlar, ignalar, bobinlar va boshqa har xil asbob-uskunalaridir.

Frantsuzcha atama, odatda, bitta matoni boshqa mato yuzasiga tikish orqali qoʻllash degan maʼnoni anglatadi. Boshqasiga tikilgan kesilgan materialning kattaligi va tuzilishini qoʻshadi va tikuv sonini kamaytiradi.

Orqa va stabilizator odatda materiallarga murojaat qilish uchun koʻpincha bir-birining oʻrnida ishlatiladi toʻquv boʻlmagan toʻqimachilik mahsulotlari, ular naqshli narsaning ichiga yoki ostiga qoʻyiladi. Orqa kiyim tikilgan tikilgan mahsulot sifatini yaxshilaydigan kiyimni qoʻllab-quvvatlaydi va barqarorlikni taʼminlaydi. Zaxira asosan ikkita turga boʻlinadi: kesilgan va yirtilib ketadigan. Kesilgan holda, ortiqcha tayanch qaychi bilan kesiladi. Yirtib tashlash bilan, buyum kashta tikilganidan keyin ortiqcha qismi yirtilib ketadi. Stabilizatorning qoʻshimcha turlari suv yoki issiqlik bilan eritilishi mumkin.

Tikuv mashinasining aylanadigan ilgak korpusi ichidagi kichik ip. Bobin ipi kiyimning pastki qismidagi tikuvlarni hosil qiladi. Bobin ipi ustki kashtachilik ipini kiyimga tutib turadi. Kashtadoʻzlik dastgohi standart tikuv mashinasida boʻlgani kabi xuddi shu tarzda va xuddi shu maqsadda ishlaydi.

Dizayn tasvirini kashtachilik dasturiga aylantirishning kompyuterlashtirilgan texnikasi. Kashtachilik mashinasi uchun chizma buyruqlarini yaratish uchun maxsus dasturlardan foydalaniladi. Buyruqlar belgilangan kashtachilik tili yordamida mashinaning mantiqiy boshiga oʻtkaziladi.

Tikishni toʻldiring

Toʻldirish tikish - bu naqshlar va tikish yoʻnalishlari oʻzgaruvchan kashtachilikning keng maydonlarini hosil qilish uchun bir-biriga chambarchas tikilgan bir qator tikuvlar.

Halqa-Mashinada tayanch va matoni ushlab turish uchun ishlatiladigan siqish moslamasi.

Yugurish tikuvi-Koʻpincha tekis detallar, chizmalar va astarlar uchun ishlatiladigan bitta toʻgʻri chiziq.

Saten tikish-Shuningdek, zigzag tikuvi deb ham ataladigan atlas tikish - bu chiziqning chegarasi yoki chekkasi boʻlib, ipning navbatma-navbat tikilishidan hosil boʻlgan chiziq. Satenli tikuvlar, odatda, baʼzi bir muqobil texnikani qoʻllashdan oldin, masalan, boʻlinib tikish yoki plomba tikish uchun maksimal 1/2 dyuym bilan cheklanadi.

Astar-Agar ishlatilsa, atlas yoki plomba tikuvining asosiy qismidan oldin turadigan kashtachilikning barqarorlashtiruvchi namunasi. U loyihalash maydonini markazlashtirish, qirralash, parallel qilish yoki zigzaglash uchun ishlaydigan tikuvlarning biridan yoki birlashmasidan iborat. Pul va vaqtni tejaydigan texnika, koʻp miqdordagi kashtadoʻzlik iplari oʻrniga, pastki qavatni simulyatsiya qiladigan, maxsus tikuvni tejaydigan patch materialidan foydalanishdir.

Nazorat savollari:

1. Kompyuterlashtirilgan kashtadoʻzlik jarayoni qanday ?
2. Dizaynni tahrirlash yoki boshqa dizaynlar bilan birlashtirish nima?
3. Tikishni toʻldirish usullari?

4.2§-KIYIMLARNI KASHTA BILAN BEZASH USULLARI.

Kiyimlar qadim qadimdan kashta choklari bilan bezab kelinadi, Lekin kashta chok bilan bezak berishda xar doim ham kiyim tashqi ko‘rinishiga zeb bermaydi. Chunki kiyimga kashta chok solishda uni texnologiyalariga, rang tasvir qoidalariga, kishi salohiyatiga e’tibor berish lozim bo‘ladi. Ayrim tikuvchilar bu kashta xozir modaga kirgan deb barcha kiyimlarga ham uni tikaveradi. Kiyimni tashqi ko‘rinishini ochgan bilan kiyimni kim kiyganiga qarab kashta chok bezagini tanlash zarur xisoblanadi. Kiyimga kashta chok solishda qo‘yidagilarga e’tiborni qaratish lozim deb topamiz:

- kiyimga kashta chok bilan bezak berishda kashta gullarini kiyim gazlamasi gullariga moslash, gazlama gullarini bug‘masdan uni yanada yorqinroq, chiroyloroq qilib ko‘rsatadigan gul elementlarinin tanlash;

- kashta gullarini rangini tanlashda gazlama gullarini ranglaridan birini tanlash yoki gazlama gullarini ochadigan ranglarni tanlash lozim;

- agar gazlama gulsiz sidirg‘a rang bo‘lsa kashta gullarini rangini gazlama rangini ochadigan, yoshi katta kishilar uchun bo‘lsa sal siporoq rangni tanlash lozim;

- kashta ornamentini kiyimni qayerda kiyilishiga qarab tanlash lozim, masalan kiyim to‘ylarga mo‘ljallangan bo‘lsa kashta ornamentlari to‘laroq bo‘lishi kerak, agar kiyim odatiy kiyiladigan bo‘lsa gullari siyrakroq bo‘lishi lozim qo‘yida kashtalar bilan bezatilgan ko‘ylak namunalarini keltiramiz;

- kiyimga kashta chok bezagini tanlashda albatta kishini yoshi, tashqi ko‘rinishi, kiyimni qayerda kiyishi, kim kiyishiga e’tiborni qaratish lozim. Yoshi katta kishilarga mo‘ljallansa sal rangsizroq, oddiroq kashtalarni tanlash kerak. yoshlarga, kelinlarga kiyim tikishda kashta gullari yorqinroq, rang-barang bo‘lishini ko‘zda tutuish lozim.

- milliy ifrixorimiz bo‘lmish atlash gazlamadan tikiladigan kiyimlarga kashta chok bilan bezak berish yanada e’tiborliroq bo‘lishlikni talab etadi. Chunki bilasizki atlasda kamalak ranglarini barchasi mujassam bo‘lim. Noto‘g‘ri rang va

kashta ornamenti tanlansa atlasni tashqi ko'rinishiga salbiy ta'sir ko'rsatishi mumkin.

Ba'zida kerakli naqshni tanlash juda qiyin, ehtimol do'konda kichik tanlov tufayli yoki o'zingiz kerak bo'lgan narsalarga ishonchingiz komil emas, bu holda men sizga taklif qilmoqchiman. Axir, agar siz mos naqsh topolmasangiz, nega buni o'zingiz qilmasangiz, endi futbolkalarning asosiy modellari va boshqa buyumlarning asosiy modellari sotiladi, uni osonlikcha yozamiz. Avvalo, sizda bo'yoqlar kerak bo'ladi, mato uchun maxsus foydalanish yaxshidir, ammo agar siz har xil soyalarda, hatto Neon va metallni ham taqdim etsangiz ham foydalanishingiz mumkin Maxsus markerlar, ular bilan eng oson ish. Shunday qilib, birinchi yo'l shtamplar yordamida bezakning shtamkasi, siz odatdagidan foydalanishingiz mumkin: vilkalar, gubkalar, tangalar, tuklar maktabining o'chirishlari va ko'p narsa. Masalan, Rojdestvo daraxti maftunkor naqshlari qopqog'ini va saqichning bir bo'lagi yordamida amalga oshirilishi mumkin. Uchburchakni kesib oling, ishda qulaylik uchun har qanday plastik qopqoqqa yopishtiring, so'ngra tanlangan bo'yoqni mahkamlang va quritilgan jarayonni tezlashtirish uchun mato ustiga kerakli bezakni qo'llang.

Kashta kiyimlar va buyumlarni bezashda katta ahamiyatga egadir. Kashta tikishni bilish orqali kiyimlarni yangilab olish, ko'pgina kerakli buyumlarni: salfetkalar, panno, fartuk, yostiq jildlarini, yaqin kishilarga beriladigan sovg'alarni bezash va tayyorlash mumkin, Kashta tikish qiziqarli va ijodiy ish bo'lib, u insonga ko'p quvonch keltirishi va nafosat olamiga olib kirishi mumkin. Kashta tikish usullarini o'zlashtirayotganda bajarilayotgan ish birdaniga yaxshi chiqmasligi mumkin, chunki kashtachilik sabrtoqatli, e'tiborli, tartibli bo'lishni talab etadi. Kerakli malakalar egallagan sayin ish asta-sekin osonlasha boradi. Kashta tikish san'atining ko'p asrlik tarixi bor. Arxeologik topilmalarda yozilishicha, qadimdan uy-ro'zg'or buyumlarini — sochiqlar, to'r hoshiya, dasturxonlar, bayram va kundalikda kiyiladigan kiyimlar, peshbandlar, bosh kiyimlar va boshqa narsalarni kashtalar tikib bezatilgan. Kashta tikish usullari, gullari, ranglarning mujassamlanishi avloddan-avlodga

o'tib takomillashib bordi. Asrlar davomida eng yaxshi kashtalar tanlanib olindi va milliy xususiyatlari bilan xarakterli betakror kashta namunalari yaratildi.

Xalq ustalari kashta tikib bezagan buyumlar chiroyli gullari bilan, ranglarining bir-biriga mosligi, to'la mutanosibligi, bajarish usullarining professional aniqligi bilan ajralib turadi. Kashta tikilgan har bir buyum amaliy vazifasiga to'g'ri keladi. Mamlakatimiz muzeylarida xalq kashtachiligining ko'p namunalari to'plangan, ayniqsa, XIX asr kashtalari eng yaxshi saqlanib, shu kunlarga yetib kelgan.

Nazorat savollari:

1. O'zbek milliy kashtado'zligi.
2. Kashta tikish uchun kerakli asbobva moslamalar
3. Kashtado'zlikda xavfsizlik texikasi va sanitariya gigiena qoidlari

4.3§-BUYUMLARNI BEZASH TARTIBI

Hayotning va uyning odatiy atmosferasiga o'ziga o'ziga xoslik va ijodkorlikni jalb qilish uchun o'ziga tasavvur, bo'sh vaqt va kichkina improvizatsiya qilingan vositalar etarli. Qo'lda yasalgan har qanday buyum hozir mashhurlik cho'qqisiga chiqdi - Internetda ichki makonni bezatadigan turli xil bezak buyumlarini tayyorlash bo'yicha ko'plab ustaxonalarni topishingiz mumkin. Amaliy san'at asari tom ma'noda keraksiz qoldiqlar va turli xil materiallar

Buyumlarni bezash tartibi

qoldiqlaridan tugʻilishi mumkin. Ushbu nashrda sizning e'tiboringizni shishani bezatish kabi dekorativ san'at turiga qaratmoqchimiz. Umid qilamizki, idishlarni bezash uchun 100 ta turli xil g'oyalarni tanlaganimiz sizni uyingizni bezatish, sovg'a qilish yoki amaliy, ammo ayni paytda chiroyli uy-ro'zg'or buyumlarini yaratishda ekspluatatsiya qilishga undaydi.

Bir shisha uchun dekorni yaratishning ko'plab usullari mavjud va ularning har birini tanlash sizga qanday yakuniy natijaga bog'liq bo'lishiga bog'liq. Sovg'a uchun shishani bezashni xohlaysizmi yoki to'y stoliga bezak kerakmi, ehtimol ziravorlarni shishaga solib qo'yasiz yoki vaza sifatida ishlatasiz, ehtimol siz shunchaki ichki makoningizni bezash, yorqin ranglar yoki o'ziga xos g'oyalarni olib kelish imkoniyatini qidirmoqdasiz. Qanday bo'lmasin, har kim idishlarni bezashning eng yaxshi usulini topishi mumkin.

Shunday qilib, ko'pincha idishlar quyidagi maqsadlar uchun bezatilgan:

to'y stolining bezagi sifatida (odatda ikkita shisha shampan tayyorlanadi, ammo variantlar mumkin);

har qanday bayram uchun sovg'a;

yashash xonasi, yotoqxona, ovqat xonasi uchun dekorativ element;

oshxonada ziravorlar bilan to'ldirilgan idish funktsional yukni ko'taradi va dekorativ element rolini o'ynaydi;

banyoda, bir shisha rangli dengiz tuzi shunga o'xshash funktsiyalarni bajaradi

Sovg'a sifatida shisha

Eng yaxshi sovg'a - DIY sovg'asi. Bunday sovg'a nafaqat sizning qo'lingizning iliqligini saqlaydi va ijobiy energiya olib keladi, balki munosabatlarning eksklyuzivligini, donorning ushbu voqea qahramoni uchun alohida g'amxo'rlikni anglatadi. Chiroyli mo'ljallangan shisha, shuningdek, bayram stolining bezakiga aylanib, uyning ichki qismiga o'ziga xoslik keltirishi mumkin.

Nazorat savollari:

1.Buyumlarning bezash tartibi qanday?

2.Buyum tayyorlashda nimalarga ahamiyat berish kerak?

4.4§-DO‘PPI TIKISH TEXNOLOGIYASI

"Do‘ppi tikdim... ipaklari tillodan", – deb kuylanadi mashhur o‘zbek qo‘shig‘ida. Tajribali usta kashtachilarning qo‘llari bilan haqiqiy san‘at asarlari yaratiladi.

O‘zbek do‘ppilaridan namunalar

Bilasizmi, o‘zbek do‘ppisi qanday sirlarni o‘zida saqlaydi?

O‘zbekistonda do‘ppi nafaqat kiyimning bir jihati, balki xalq madaniyatining tarkibiy qismidir. Bugungi kunda shaharliklarning boshida do‘ppini faqat ayrim holatlarda: oilaviy tantanalar, dafn marosimlari yoki bayramlarda ko‘rish mumkin. Ammo bundan bir necha o‘n yillar oldin do‘ppi O‘rta Osiyoda asosiy bosh kiyim turi bo‘lgan. Uni erkaklar va ayollar, bolalar va qariyalar kiyardi. Va har bir mintaqada do‘ppilar o‘ziga xos farqli jihatlarga ega bo‘lgan. Shartli ravishda do‘ppilar bir nechta guruhlariga bo‘linadi. Bo‘lar: Toshkent, Buxoro, Samarqand, Farg‘ona, Xorazm-Qoraqalpoq va Qashqadaryo-Surxondaryo do‘ppilaridir. Shuningdek, do‘ppilar bayrambop, diniy va kundalik bo‘ladi. Ushbu milliy bosh kiyimi yumshoq yoki qattiq matodan tikilib, kashta yoki munchoqlar bilan bezatiladi, unga yumaloq yoki kvadrat shakl beriladi.

Biroq, bugungi kunda har kim ham do‘ppi naqshida yashiringan ma’nolar haqida o‘ylamaydi. Axir har bitta bukilish, rasm, chiziq o‘zining chuqur ma’nosi va siriga ega. Hozirgacha xalq orasida do‘ppilar haqidagi afsonalar va rivoyatlar saqlab kelinadi.

Rivoyatlarga ko‘ra, erkaklar do‘ppisining yuqori qismidagi to‘rtta gul odamning sog‘lig‘ini to‘rt tomondan himoya qiladi, do‘ppi chetidagi o‘n oltita gul

esa katta va ahil oila bo'lish (o'n oltita farzand ko'rish) tilagini bildiradi. Ushbu do'ppilar odmi, kamtar va shu bilan birga juda bezakli ko'rinishga ega. Ular to'rtta qalampir boshchalari ko'rinishidagi oq naqshning qora fon bilan keskin birikuvi bilan ajralib turadi. Qorong'i fonga oq ipak bilan tikilgan gullar inson qalbi va yuragi pokligining ifodasi bo'lib xizmat qiladi.

Ayollar do'ppilarini bezashda asosan gullar, mevalar va qushlardan foydalaniladi. Gul naqshlari orasida keng tarqalgani atirgul, gulsapsar, chinnigul, lola, gultojixo'roz, olma gullari va boshqalar, mevalar orasida esa anor, olcha va gilos, bodom va qalampir tasvirlari va boshqalar hisoblanadi. Gullar ko'pincha yuqorida va yon tomonda tasvirlanadi. Gullar ichidagi jihatlar, ayniqsa, ehtiyotkorlik bilan ishlanadi. Qushlar ham bezakning asosiy naqshini tashkil qilishi mumkin. Asosan, bu tustovuq, xo'roz, bo'lbo'lning tasvirlaridir. Hunarmand ayollarning go'zallikka, mukammallikka intilishi ularning mehnatini hunarmandchilikdan eng yuqori san'at darajasigacha ko'taradi.

Shunday qilib, o'zbek do'ppisi bezagining barcha elementlari — rangi, chiziqlari, rasmlari muhim ma'no yuklamasiga ega bo'lib, ko'pincha hayot va o'lim, yorug'lik va qorong'ulik, yer va osmon, yaxshilik va yomonlik kabi umumiy tushunchalar bilan bog'liq bo'ladi. O'zbek do'ppilari haqli ravishda butun dunyoda talabga ega. Chet ellik sayyohlar bunday bosh kiyimlarini g'ayrioddiy yodgorlik sifatida sotib olishadi, aksariyat insonlar hatto ular bilan o'z uylarini bezashadi. Shaxsiy foydalanish uchun esa do'ppini istalgan bozorda va sayyohlik markazlaridagi maxsus sovg'alar do'konlarida xarid qilish mumkin.

Mustaqillik tufayli o'zligimizni anglash, ajdodlarimizning madaniy-ma'naviy me'rosini tiklash, milliy an'analarimiz, go'zal urf odatlarimiz, tarixiy, boy qadriyatlarimizning tiklanishi patijasida o'zbek do'ppilari yana qayta turmushimizga qaytib o'zgacha qadrini topayotir. Halqlarning madaniy turmushi ularning kundalik yumushlarida turli urf – odatlar, marosimlar, shu urf – odatlarda esa buyumlar ramzi chuqur ma'no kasb etadi. Buyum yoki biror narsaning amaliy va ramziy talablarga mos kelishi qaysidir manoda madaniyat belgisi bo'lishi mumkin. Insonlarning aziz boshini asrovchi ramz sifatida ro'mol va

do'ppilar ishlatiladi. Do'ppilar juda qadimdan o'zbek xalqining kundalik turmush tarziga shunchalik singib ketganki ularsiz o'zbek bayramlarini, to'ylarini, maraka va yig'inlarini tasavvur kilib bo'lmaydi.

O'zbekistonda do'ppini erkaklar, o'g'il bolalar, qizlar, kelinchaklar, yoshuqari barchasi sevib kiyishadi.

Do'ppi-O'zbekistonda keng tarqalgan engil bosh kiyim.Do'ppi kiyish dastlab Eronda va trkiy xalqlar o'rtasida, Rossiyada esa 13-asrda rusum bo'lgan. Asrlar davomida do'ppining turli xillari vijudga kelgan.Baxmalga, satinga, sidirg'a shoyiga, ip, ipak, zar bilan do'ppi gullari tikilgan. O'zbekistonda Toshkent, Chust, Buxoro, Samarqand, Boysun Shaxrisabz do'ppilari mashhur bo'lib, ularning tikilishi o'ziga xosdir.

Do'ppilarning tikilishiga ko'ra

Iroqi do'ppi

Chust do'ppi

Gilam do'ppi

Chakma to'r

Qizil gul

Piltado'zi

Zardo'ppi

To'ldirma deb nomlanadigan do'ppilar bor. Ularning har biri o'zining tayyorlanish uslubiga ega bo'lib, bir biridan farq qiladi. Do'ppilar shakliga ko'ra uchga bo'linadi:

Kuloh

Araqchin

Tus do'ppi.

Kuloh- konussimon bosh kiyim. U asosan erkaklar qalpog'i bo'lib, uchburchak parchalardan bichilib yonlamasiga tikiladi, hozir juda kam uchraydi. Araqchin- sharsimon do'ppi, uni asosan kekslar kiyadi. Toshkentda sharsimon do'ppilar kanda xayol, bosma, iroqi Chok usullarida tikiladi.

Tus do‘ppi- keng tarqalgan yassi yuzali do‘ppi. Ko‘pincha tus do‘ppi chust do‘ppi deb yuritiladi.

Do‘ppi uch qismdan iborat bo‘lib

1. do‘ppining ustki qismi
2. kizak qismi
3. jiyak qismi.

Do‘ppining andozasini tayyorlash.

1.Dumaloq shakldagi do‘ppining andozasini tayyorlash.

O‘lchov olish uchun sm. lentasidan foydalanamiz. O‘lchov peshananing eng baland nuqtasidan gorizantal yo‘nalish bo‘ylab aylantirib o‘lchanadi. O‘lsamda ko‘rsatilgan sonni yozib olamiz. Shu son bosh kiyimning o‘lchami bo‘ladi.

Do‘ppilarning shakli, ko‘rinishi jihatidan dumaloq. Uchburchaksimon taxlanadigan, konussimon, yarim konussimon shakllarda bo‘ladi. Dumaloq shakldagi do‘ppilarning andozasini tayyorlash uchun avval kerakli o‘lchamni aniqlab olamiz.

Bosh aylanasi- 54 sm.

O‘zgarmas son- 6.28

Aylana radiusi- 8.6sm.

Olingan o‘lcham asosida do‘ppining tepa qismi radiusini aniqlaymiz. Chizilgan aylanani qaychi yordamida qirqib olamiz. Qirqib olingan doirani karton qog‘ozga ko‘chirib do‘ppining tepa qismi andozasini tayyorlab olamiz.

Nazorat savollari:

- 1.Do‘ppilarning tikish texnologiyasi?
- 2.Do‘ppi turlari?
- 3.Do‘ppi qismlari?

4.5§-QUROQCHILIK TEXNIKASI

Quroq tikish texnologiyasi Quroq tikish texnologiyasida istalgan matodan ham yangi, ham avval ishlatilgan gaz lamadan foydalanish mumkin. Gazlamalarning tashqi ko‘rinishi bo‘yicha turli xususiyatlarga ega.

Gazlamalar har xil buyumlar tikishda ishlatiladi. Ular chidamli bo‘lishi uchun har xil ishlov beriladi, shuningdek, yuvishda, tozalashda va dazmollashda ularning o‘ziga xos xususiyati hisobga olinadi. tolalarda to‘qilgan gazlamalar 2 guruhda bo‘ladi.

1. tabiiy tolalar.

2. Kimyoviy tolalar.

tabiiy tolalar – o‘simliklardan, hayvonlardan va ipakdan olinadi. Kimyoviy tolalarga – paxta, zig‘ir, jun va tabiiy ipak gazlamalari kiradi. Quroq texnikasi hamma geometrik naqshlarni 3 ta guruhga ajratish mumkin:

1. Uchburchak.

2. kvadrat.

3. Spiral.

Quroq tikish jarayoni bir qancha bosqichlarni o‘z ichiga oladi:
– quroq eskizini chizish;

- gazlama qiyqimlarini tanlash;
- quroq tikish uchun iplar tanlash;
- asboblarni tanlash;
- bichish usulini tanlash;
- tikish usullarini aniqlash va tikish.

Quroq qismlarini yig‘ish. Birinchi navbatda, diqqat bilan tanlangan kompozitsiyani ko‘zdan kechirish kerak. Kompozitsiya bir xil shakllarda tashkil topganmi, yoki uch burchak, kvadrat va to‘rtburchaklar aralash holda keladimi, aniqlab olishimiz kerak bo‘ladi. Agar shakllar har xil bo‘lsa, avval uchburchaklarni kvadrat shakliga keltirib tikib olinadi, va choklar bir tomonga qaratilib dazmollanadi, ortiqcha chetlari kesib tashlanadi. Dazmollash. Quroq buyumlari o‘ngidan bir yo‘nalishda dazmollanadi.

Quroqchilik ishlaridan namunalar

Chok haqi o'ngidan bilinib qolmasligi uchun gazlama to'qroq tomoniga qaratib dazmollanadi. Qavish. Uchta qismini (ostki to'shama va kurak) bir-biri bilan birlashtirish uchun qavish kerak bo'ladi. Qavilgan buyumlar yuvilgan vaqtda siljib ketmaydi. Buyumlarni gulli qaviqlar bilan ham bezash mumkin.

Quroqchilik. Quroq - bu bitta buyumda rangi va fakturasi turlicha bo'lgan gazlama qoldiqlarini birlashtirishdir bu usul bilan yostiq jildlari ko'rpa divan va stul uchun g'iloqlar, gilamchalar shuningdek kiyimlar uchun bezak va to'ldiruvchi detallar tayyorlash mumkin. Quroq texnologiyasida istalgan gazlamadan ham yangi ham avval ishlatilgan gazlamadan foydalanish nazarda tutiladi. Yangi gazlamani ishlatishdan avval dekatrovka (ipak va jun gazlamalarini kirishmaydigan qilish uchun bug' yoki qaynoq suv bilan ishlov berish usuli) bo'g'lash lazim chunki bitta buyumda ikki xil gazlama ishlatilishi natijasida buyum yuvilgandan so'ng o'z ko'rinishini o'zgartirishi mumkin. Avval ishlatilgan gazlama bo'laklarini esa kraxmallash va dazmollash kerak. Paxta tolali gazlama qoldiqlarini ishlash uchun

qulay xisoblanadi ulardan ushlagich, salfetskalar, choynak uchun isitgichlar ko'rpaga gilamcha yostiq jildlari va hatto kiyimlar ham tayyorlash mumkin. Matoli gazlamalar yumshoq va egiluvchan bo'ladi ularni gilamlar stullarga g'iloflar qalin jun ro'mol va pannolar tayyorlash uchun ishlatiladi. Shoyi gazlamalarni kraxmallangandan keyin huddi paxta tolali gazlama qoldiqlaridan tayyorlanadigan buyumlarda ishlatish mumkin. Lekin ular uzoqqa bormaydi. Agar tayyorlanayotgan buyum uchun turli fakturali gazlama bo'laklarini birlashtirish shart bo'lmasa uni bir turdagi gazlamadan tayyorlangani yahshi bo'ladi. Ko'p xollarda sidirg'a gazlama bilan turli fakturadagi gazlamalarni birlashtirish yaxshi natijalarni beradi. Tikilgan gazlama qoldiqlarining pishiqligini ortirish maqsadida ularning asosga birlashtirish kerak. Asos bo'lib vatin sintepon yoki qalin zich gazlama xizmat qiladi. Kiyimlarning qiytiqlaridan bezashda turli hil tesmalar ham qo'llanadi. Ko'pincha naqsh gullari bir xil shakilli va o'lchamli aloxida elementlardan iborat bo'ladi. Bichishda qulay bo'lishi uchun karton yoki qattiq qog'ozdan shablonlar tayyorlanadi kardonda kerakli elementni (kvadrat, uchburchak, oltiburchak va xokozo) Chok haqqisiz chizib olinadi so'ngra hamma tomonidan 0, 5-0, 7 santimetr chok xaqqini qoldirib ikkinchi chiziqni o'tkazamiz shundan so'ng ichki va tashqi kontur chiziqlari bo'yicha ehtiyotkorlik bilan qirqiladi. Gazlama bo'ladigan kerakli elementni bichish uchun gazlamaning teskari tomoniga shablonni qo'yib ham ichki va tashqi, konturlarini qalam bilan chiziladi. Tashqi konturi bo'ylab qirqiladi ichki konturi bo'ylab esa ikkita detal birlashtirib tikiladi. Qalin gazlamalar yonma yon qo'yilib tutashtirma chokda tikiladi. Bunig uchun avval detallar chetlarini to'g'ri chokda so'ngra ikkala detalni egallangan xolda ularni " zig-zak " chokda tikiladi, bu xolda element uchun chok xaqqi qoldirmay bichiladi quroq texnikasida hamma geometrik naqshlarni uchta guruhga ajratish mumkin.

Uchburchaklar

Amerikanacha kvadrat

Spiral

Quroqchilik san'ati tarixiga nazar tashlaydigan bo'lsak, bu texnikaning ildizlarini sharqda topish mumkin. Masalan Yegipetda, ya'ni Kair shaxrining chekka qishloqlarida bu usul bilan 3000 yil avval tikilgan buyumlar topilgan edi. Quroq tikish texnikasi bilan yer yuzining barcha burchaklarida ham shug'ullanib kelishgan. Keyinchalik o'rta ta'minlangan oilalarda uylar bezatilib va ro'zg'orda maxsulotlar tayyorlanib asta-sekin dunyo bo'ylab xamma xalqlar orasida tarqalib ketgan va amaliy san'atga aylangan. Bunday bajarilgan ishlar Angliya, Amerika Shvesariya, Germaniya va Avstraliya muzeylarida joy topgan. O'rta Osiyoda xam bu san'at keng rivojlangan. Bu san'at haqida xech bir tarixlarda yozilmagan, lekin xalq orasida keng tarqalgan. Bu san'at usulida tikilgan buyumlar yuqori didni, g'zallikni, tadbirkorlikni, mehnatsevarlikni talab qiladi. Bizda bu tikish usuli quroq deb ataladi. Milliy quroqchilik san'ati bu o'lmas san'atlardan biri. Bu san'at bundan keyin xam davom etib keladi. Qadimda bu san'at momolarimizning eng sevimli ishlaridan biri bo'lgan. Bu san'at bilan ular o'z uylarini ajoyib qadimiy dizayn asosida bezatishgan. To'y-xashamlar uchun yani qiz uzatib, o'g'il uylantirmoqchi bo'lsalar ular quroq ko'rpacha, yostiqlar va har xil quroq bezaklar tikishgan. Bu ishlar bilan ular keyinchalik avlodlarga shu quroqchilik san'atini meros qilib qoldirishgan. Har bir quroq buyumidagi naqsh o'z ma'nosiga ega bo'lgan. Masalan " quyosh " naqshning ma'nosi shu oilada doimo yorug'lik, ya'ni tinchlik bo'lsin deganini anglatadi. Momolarimizni shu quroq ko'rpachalarini tikishlarining sababi quroq san'atida qiyinchiliklar bilan ulanib tikilgan xayotlari davomida esa shu quroq san'atidek, qapishib uvali, nevara-evarali bo'lsin deb tkiladi .

Quroqchilik san'ati shunday san'atki, unda avvalambor ranglar turli xilda jilvalanadi, yana bu san'at tejamkorlik iqtisod masalasini nozik didli bo'lishni va albatta milliylikni o'rgatadi . Bu san'atni bizdan keyingi avlodlarga yetkazish har birimizning burchimizdir. Quroqchilik - bu umuminsoniy madaniyatning bir bo'lagi sifatida odamzotga qadimdan xamrox bo'lgan. quroq san'ati xalqimizning o'tmishi, turmush tarzi ko'zguda aks etilganidek, o'z ifodasini topgan, shu bilan birga xalqning qadimdan avaylab saqlangan, uning necha-necha ming ma'naviy

mulkgiga aylanib kelgan, biroq stalinizm qatgʻonlari turgʻunlik yillarida etiborsizlik va befarqlik natijasida kamsitilgan, rivojlanishdan toʻxtab qolgan milliy anʼanalar, betakror urf odatlar, diniy rasm-rusumlar, boshqa maʼnaviy qadriyatlarni tiklash, ularga erkin amal qilish va ravnaqiga keng yoʻl ochib berish milliy tuygʻu inson uchun tabiiydir, chunki ota-onalardan meros qilib olingan va bola ota-onasiga, butun dunyoga aytgan birinchi soʻzidan ifodalanadi. Ishlab chiqarishni yoʻlga qoʻyishning eng muhim tarkibiy qismi mehnatni ilmiy tashkil etishdir. U bir korxona doirasida mehnat taqsimoti va kooperasi-yaning rasional formalari joriy qilinishi, ish oʻrinlarini uyushtirish va ularga xizmat koʻrsatish yaxshilanishini mehnatning ilgʻor usullari hamda metodlari oʻrganilishi va yoyilishini kadrlar tayyorlash va ularning malakasini oshirish yaxshilanishini mehnatni normallashtirish va unga haq toʻlash takomillashtirilishini, mehnat sharoiti yaxshilanishini, intizom mustahkamlanishi va mehnatga ongli ijodiy munosabat tarbiyalanishi nazoratda tutiladi. Mehnat individual va kollektiv yoʻsinda tashkil etilishi mumkin.

U yoki bu ishni bajarish uchun mehnat normalanadi. Normalashning bir necha koʻrsatkichlari mavjud. Vaqt normasi- mahsulot birligini tayyorlash yoki bitta operatsiyani bajarish uchun belgilangan vaqt, vaqt normasi soatlar, daqiqalar va sekundlar bilan belgilanadi. Ish normasi – ishchi vaqt birligida tayyorlaydigan mahsulot (tonnalar, metrlar, donalar va hokazolarda) yoki bajaradigan operatsiyalar miqdori. Bu norma vaqtning turli qismlari (soat, smena, oy) uchun belgilanishi mumkin. Vaqt yoki ish normasini har doim ham hisoblash mumkin emas. Masalan texnikada xizmat koʻrsatishda, uni remont qilishda va sozlashda shunday boʻladi. Bunday hollarda xizmat normasi–ishchi muayan vaqt ichida necha asbob-uskunaga yoki qaysi ishlab chiqarish uchastkasi (maydoniga) xizmat koʻrsatishi kerakligi belgilanadi.

Mehnat unumdorligi, anchagina omillarga yangi texnika va ilgʻor texnologiyani joriy etishga, ishlarni yaxshiroq tashkil qilish, mehnat intizomini mustahkamlash, ishchilarning malakasini oshirish mehnat

unumdorligini oshirish iqtisodiy o'sish va xalq farovonligi yuksalishining asosiy omilidir.

Kerakli anjomlar

Ignalar, qo'l ishlari uchun 7-8 nomerli ignalar ishlatiladi. Quroq tikishga ignalarni teshiklari biroz uzunrog'i tanlanadi. Bundan tashqari ingichka tikuvchi to'nog'ichlari ham kerak bo'ladi.

Iplar. Quroqchilikda maxsus iplardan foydalaniladi. Ular 2 o'ramli bo'lib, po'lib, polemer va paxta tolalaridan tayyorlanadi.

Qaychi. quroqchilik ishlariga yengil uchlari o'tkir qo'l keladi. Gazlama va qog'oz qirqish uchun alohida qaychi ishlatish kerak. Chunki qog'oz qirqandan so'ng gazlamaga o'tmay qoladi. Bo'lardan tashqari tikuv mashinalari, angishvona, choklarini so'kish uchun pichoq dazmol santimetrli lenta ham kerak bo'ladi.

Nazorat savollari:

- 1.Quroqchilikning paydo bo'lish tarixi?
- 2.Quroqchilikda shakllarning ahamiyati?
- 3.Quroqchilik tikish texnologiyasi?

4.6§-TIKUV BUYUMLARINI ZARDO'ZLIK USULI BILAN BEZASH

Zardo'zlikda 30 xil klassik tikish usullari mavjud. Bu usullar o'ziga xos tomonlarining nomlari bilan bir biridan farq qiladi. N. Aminov o'zining «Biz zardo'zlarmiz» risolasida zardo'zlik sirlari, zar tikish xillari va usullari tug'risida batafsil to'xtab o'tgan. Zardo'zlik umuman ikkiga bo'linadi, birinchisi – zamindo'zi, ikkinchisi — guldo'zi.

Zamindo'zi — bunda zar tikilayotgan kiyim yoki kiyim gulnaqshining zamini yoppasiga zar bilan tikiladi. Zamindo'zi siddi ustiga tikilib, siddi jaydari ipakdan tayyorlanadi. Birinchi navbatda ip 4 yoki 5 qavat qilib, keyin yesa ikki qavat qilib yeshiladi. Shu hosil bo'lgan ingichka shurni zardo'zlikda siddi deb yuritiladi. Zardo'zlikda tikilish joyining yuzasi katta yoki kichikligiga qarab, o'lchamga moslab stanokda siddilar sariq bo'z ustiga sakkiz, yigirma, yigirma to'rt qator qilib tortiladi. Siddilar, aniq hisob bilan tikilib ular sanab tikiladi hamda ularning soni

mo'ljaldagidan ortiq bo'lmasligi kerak. Aks holda, mavj yoki nusxalar buziladi. Zamindo'zida mavji yak ruya va mavji du ruya ismlari bor. Zamindo'zi qadimda immatbaxr to'nlarda ishlatilgan bo'lib hozir zardo'zi do'ppilarning jiyagidagina qo'llanib kelinadi.

Gulduzi — bunda tikilayotgan nakdining tagi ochiq qolib faqat gul naqshlarining o'zi zar bilan tikiladi. Guldo'zi tikish usuli o'ziga xos bo'lib bu quyidagi bosqichda bajariladi. Naqqosh tomonidan naqsh chiziladi. Naqsh nusxasi qalin qog'oz, karton yoki teridan qirkib andazasi tayyorlanadi. Sidirg'a baxmal matoga qadab chiqiladi, ya'ni omonat tikib chiqiladi yoki yelimlanadi. Karton nusxani zar ip bilan ko'plab tikib chiqiladi. Biroz burtma naqsh gul xosil bo'ladi. Yendi zardo'zlikda zar tikish xillari hamda usullari to'g'risida to'xtalib o'tamiz. Bu aytib utiladigan tikish xillarining ko'pchiligi zardo'zlikda qo'llanilyapti. Ayrimlari deyarli qo'llanilmayapti, Bu tikish xillari kam qo'llansada lekin uning ishlatish soxasini 310all abo'ladi. Bu usullarning yo'q bo'lib, unutilib ketayotgani kishini achintiradi. Qadimdan qo'llanilib kelingan tikish usullaridan yosh avlod foydalansa, xalq yaratgan an'anaviy, nodir uslublarni asrab qolgan bo'lur yedik.

Yak ra mavj, yak ra chashmi bo'lbo'l — bu tikish usulida mavji yak ruya bilan chashmi bo'lbo'l qo'shib tikilib, bir yo'li mavj hamda bir yo'li chashmi bo'lbo'l xosil qilingani uchun uni shu nom bilan yuritiladi. Bu usul zardo'zlarni shu san'atga ijodiy yondoshishi tufayli yuzaga kelgan.

Chashmi bo'lbo'l — bo'lbo'lning ko'zi degani. U shaxmat xonalariga o'xshab ketib to'rtburchak naqshlar ajoyib mavjlanib turadi. Naqshlar siddi bilan sanab tikiladi. Xuddi boshqa zamindo'zidagidek tikiladi. Tovus, xurshid kabi qadimgi buxorocho do'ppilar gir aylanasing tepa qismiga «obiponcha» ishlatilgan. U kartondan kesib, zamindo'zi ustiga to'rt qavat kumush zar bilan tikib chiqiladi.

Mavji cheti — mavji ochabacha deb ham yuritiladi. Zamindo'zining bir turi bo'lib, o'ziga xos tikiladi. Chunonchi siddilar to'rt va ikkitadan sanab tikiladi. Natijada katta va kichik mavjlar xosil bo'ladi. Zardo'zlar katta mavjni —ota, ona deb yuritilar, kichigini yesa bacha, ya'ni bola deb yuritadilar.

Mavji du ruya — ikki tomonlama mavj, zamindo`zining qismlaridan biri bo`lib, yengi shabadada daryoning mavj urib turganligini yeslatadi. Shuning uchun mavji du ruya deb ataladi. Obi lula deb ataladigan ip ishlatiladi. U zardo`zlikda ip siddilardan yuqaroq bo`lib, jaydari ipdan yigirma yigirma besh qavat qilib, qattiq yeshiladi. Chegara misol siddilarning xar ikki chetiga tortiladi. Obi lula zamindoo`zining chetlari chiroyli chiqishi uchun ishlatilib, zamindoo`zi yeninging kengligiga qarab siddilar soni ko`paytiriladi. Lekin obi lula ikki qatorligicha qolaveradi.

Mavji yak ruya — bir tomonlama mavj, zamindo`zining qismlaridan biri bo`lib, u dare mavjiga o`xshash bo`ladi. Shuning uchun mavji yak ruya deb ataladi.

Sochmado`zi — ikki qavat zar va bir qavat mayin ipak bilan birga qo`shib yeshiladi hamda lola, searga, barga gullar, shaqarak kabi tikiladi. Xar gal sochma tikilganda zar bilan ipak birgalikda albatta o`rtaga qilib yeshilishi lozim. Bu usul gullarga tiriklik mavjini beradi. U katta namoyonlarda ishlatilsa, ajoyib manzaralar xosil bo`ladi, Bu tikilgan gullar quyosh nurida tovlangan gulzorni yeslatadi. Ikki qavat zar va bir qavat yashil ipakni birbiriga kushib paxta bargini yeslatadi. U uziga xos ajoyib kurinishga yega. Tikishning bu qadimiy usuli ham hozirda tez suratlar bilan rivojlanmokda.

Qubbi almosi — sarik buz ustiga tikiladigan qubba bo`lib, uning gullari olti bargli, sakkiz bargli bo`lishi mumkin. Qadimda qubbalarni lato`n zar ipda tikilgan xozirda yesa zar mishura bilan tikiladi. Chunki lato`n zar iplar yo`q Quaidagi 311all ab tikiladi 311all `sh qolgan oralari o`rtaga yeshilgan ikki qavat zar bilan taxrir tikishida to`ldiriladi. Bir xil rangli ip bilan qubbaning o`rtasidagi uzuk ko`ziga `oxshash joyi to`ldirilib tikiladi. Tayyor qubbani bo`z ustidan kesib olinib, gumbaz xosil qilish uchun uning tagiga paxta qo`yiladi. Uni joyiga o`rnatilib atrofi kobo`li tikishda sherozi, ya`ni 8 qavat zar bilan tikib chiqiladi. Shundan so`ng ajoyib gumbazsimon gul xosil bo`ladi. Ba`zi hollarda mis qubbalar va kumush qubbalar ham bo`ladi. Mis va kumush qubbalar maxsus buyurtmalarga bajariladi. Ular ham uo`ziga xos ko`rinishga yega.

Kandakori — zar tikishning qadimiy va juda chiroyli usullaridan boʻlib, bunda uch xil, yaʼni 8 baxyali, 6 baxyali va 4 baxyali qilib, sariq boʻz ustiga tikiladi. Baʼzi hollarda duxoba ustiga ham tikish mumkin, lekin duxobaga tikish uncha samara bermaydi. Chunki duxobaning tuklari zar orasidan chiqib, maxsulotning sifati buziladi. Qandakori tikish turi aslida Afgʻonistondan kelib chiqqan boʻlib, uni tikishda asosan boʻzdan foydalaniladi. Qandakorida asosan yupqa matolar ishlatilgan boʻlsa, toʻrt qavat zar urash lozim. U sakkiz yoki olti qavat zar bilan tikiladigan xilidir. Baʼzi xillarda qandakori atrofi oq kumush zar bilan koboʻli qilib tikib chiqiladi. Bu juda chiroyli nusxa.

Xishti xaram — murakkab tikish xili boʻlib zamindooʻzi gruppasiga kiradi.

Xishti xaram tikish uchun uch yoki toʻrt xil ipak ip yoki mulina iplar va xar xil rangdagi ip uchun bittadan igna lozim. Tikishda naqshlarga qatʼiy rioya qilish kerak boʻladi. Uning umumiy koʻrinishi koshinkorlik devorlarini yeslatadi. Xar bir xisht bir biridan yaxshi ajralib turishi uchun, zar ip, koʻk, yashil, xavorang, binafsha rang ipak turlari ishlatiladi. 1906 yilda tikishning usulini Aminjon Majidov yaratgan.

Shashxol — u zamindoʻzi gruppasiga kirib, tuzilishi jixatidan chashmi boʻlboʻlga oʻxshasada shashxolning chashmi boʻlboʻldan yenlirok boʻlishi bilan undan farq kiladi. U qanchalik yenliroq tikilsa, shuncha badiiy chiqadi. Shashxol tikish xili koʻylak oldi qismlarida, choponlarda ishlatiladi. Davlat gerblari va ayollar sumkasi shu usulda tikiladi. U boshqa zamindoʻzlarga qaraganda ancha murakkab boʻlib, agar igna notoʻgʻri urilsa shashxol buziladi. U romb shakli koʻrinishida boʻlib oʻrtasida nuqtalari boʻladi. Shuning uchun shashxol, yaʼni olti xol deb nomlangan. Buxorolik zardoʻz N. Aminovning «Guri Amir» pannosidagi maqbara devorlari shu usulda tikilgan.

Bozbandcha — tumorcha degani. Tumorcha koʻrinishda boʻlgani uchun shu nom bilan yuritiladi. N. Aminov «Guri Amir» pannosida gumbazni pastki qismi bozbandcha usulda tikilgan boʻlib, uziga xos ajoyib koʻrinish bergan.

Shoxchai du ruya — ikki yoqlama shox degani, 313all a yillarda paydo boʻlgan tikish xillaridan biri. Tuzilishi jixatidan sarasang shoxsimon naqshlar ikki tomonga joylashgan boʻladi.

Shoxcha — zamindoʻzining bir turi boʻlib, shoxlar ajoyib koʻrinishda tasvirlanib, u duppilar atrof-girdiga tikiladi. Shoxchadan baʼzi bir xoshiyalarda foydalanish mumkin.

Sambusa — u xuddi varaqi somsani yeslatadi, shuning uchun tojikcha sambusa oʻzbekcha somsa. Shuning uchun zar tikishning bu turini sambusa deb yuritiladi. Aylana doʻppilarda zar tikishning sambusa usuli ishlatiladi. Zamindoʻzi oʻrniga obi kofta tikiladi. «Kofta» tojik soʻzidan olinib oʻzbekcha kovlanib olingan degan maʼnoni anglatadi. Obi kofta ikki xil ipak bilan tikib toʻldirib oʻziga xos koʻrinishdagi naqsh tasvirini beradi.

Shaqarak — zar ip ikki qavat qilib – oʻrtaga yeshilib yana ikki qavat qilib yeshib tikish usulidir. Bu yeshilgan zar ip bilan maxsus gullar hamda 313all ab tikiladi. Maxsus gullar sebarga, panj barga, chappadozi, lolalar shaqarak usulida tikilsa oʻziga xos nafis hamda goʻzal chiqadi. Shaqarak asosan guldoʻziga oʻxshab keqada ular bir-biridan farq qiladi. Masalan, shaqarakda gullar hamda 313all ab aloxida tovlanib va jilolanib koʻrinishga aniqlik kiritadi.

Margulai dumchanoq — dumli margula, zar tikishning bu usuli kam ishlatiladi. U ayollar roʻmoliga, kampir choponlar, yosti-qchalar soshiyasiga zar iplar bilan tikiladi. Uning ikki xil sherozi, yaʼni 8 qavat yeshilgan zar ipda hamda 4—5 qavatli zar iplar bilan tikib chiqiladi.

Qoboʻli — tikish xili afgʻonlardan olingan boʻlib, shuning uchun Afoniston poytaxtining nomi bilan koboʻli deb yuritiladi. Ayniqsa afgon va xind zardoʻzlarida koboʻli tikish xili juda koʻp qoʻllanilgan. Koboʻli asosan sabr, bodom, chilolak deb ataladigan gullar qubba hamda zamindoʻzilarning ichki tomoniga qoʻllaniladi. Qoboʻlini gul atroflariga ishlatilganida zardoʻzi yanada badiiy chiqadi.

Taxrir — tikish usulini bunday deb atalishining sababi qo'lyozmaning galiz jumllalarini tuzatishdek jarayonni yeslatishdir. U asosan guldo'zi atroflarini to'ldirish uchun kerak. Gul tikishda zar bo'laklari oddiy ip bilan ilintirilib tikiladi. U biroz bo'lsada ko'rinib turadi, shuning uchun xar bir gul 314all abo314g xoshiyasi sheroziy zar bilan tikiladi. Bu taxriri tikish guldo'zining yanada badiiy chiqishiga olib keladi. Agarda ayrim kamchilik bo'lsa, taxrir usha aybni bekitish uchun xizmat kiladi.

Tagalak — tikishning bu usuli qo'y shoxining ko'rinishini yeslatgani uchun uni shunday nomlanadi. U zar gullar orasini to'ldirish uchun ishlatilishi mumkin. Yana bush joy qoldirilsa, unga margula qo'shib tikiladi. Tagalak yupqa matoga to'rt hamda olti qavat zar ip bilan tikiladi. Agarda duxoba bo'lsa unga 8 qavatli tofta zar bilan tikilsa, nur ustiga a'lo nur bo'ladi.

Mapqyna — forsha zulf ma'nosini bildiradi. Zardo'zlikda zar tikishning qadimiy usullaridan biri. Margula usulida olti qavat zar ip bilan yupqa hamda nozik gazlama, ya'ni sidirg'a krepdeshin yoki atlasga tikiladi. Zardo'zlar keyinchalik martulani sakkiz qavat yeshilgan zar ipda duxobaga tikkanlar. Buni ustalarimiz sakkiz qavatli tofta zar, ya'ni «sherozi» deb yuritadilar. XVIII asr oxiri XIX asr boshlalarida sherozi zar kelib chiqqan. Marala zar ip tikish usuli ayollar peshonabandiga juda mos tushadigan tikish turidir. Raqqosalarimiz shunday peshonabandlarni kiyib raqsga tushadilar. O'zbek milliy kiyimlaridan biri bo'lib an'anaviy ravishda davom yetib kelmoqda.

Guldo'zi — zardo'zlik san'atining yeng qadimiy hamda asosiy usullaridan biri, u qadimda zarbop to'nlar tikishda qo'llanib kelingan. Guldo'zi usulida karton gullar yuzasi to'rt qavat qilib o'314all a zar ip bilan bir tekisda qoplanadi hamda zar ip matodan o'tmaganligi sababli karton tomoni oddiy ipda tikiladi.

Xorak — zar tikishning usuli XIX asr oxirlarida ixtiro qilingan. U zardo'zlikning juda ko'rkam turlaridan biri. Xorak guldo'zi va simdo'zilar atrofiga bezak sifatida taxrir o'rnida ishlatiladi. Xorak to'rt besh qavat zar ip bilan tikiladi.

Kungurai 315all a — uning ikki turi boʻlib, sherozi duxoba ustiga, olti qavat zar ip bilan yupqa matolarga tikiladi. Uning «kungurai sedonai yak raftor» va kungurai sedonai du raftor» xillari bor.

Mavji toʻnuk — nafis gazlamaga asosan sallalarni tikishda koʻllaniladi. Xozir yesa namoyonlarda qullanilyapti. Masalan, N. Aminovning «Salyut» deb nomlangan namoyoniga mavji toʻnuk tikish turi qoʻllanilgan.

Mavji xanjar — burchak shaklida tikish xili boʻlib, kumush zar bilan koboʻli uslubida uchburchak tikiladi. Burchak oʻrtasiga tilla zarda xanjari tikib chiqiladi.

Dabbusa — uzun xoshiya, davra duppilarda ishlatiladigan tikish turidir. Zardoʻzlar ikki oba zar ipda tikib chiqilgach, ularning oʻrtasi dabbusa sim bilan tikib toʻldirilib chiqiladi.

Chordarchor — zamindoʻzining bir turi boʻlib, zamindoʻzi siddilari yoʻgʻonroq, oralari ochiʻroq boʻladi. Ipaklar qattiqroq tortib tikiladi. Uning koʻrinishi chiroyli qilib terilgan gʻishtning koʻrinishini yeslatadi. U namoyonlarda ishlatiladi. Qadimda choponning xoshiyalarida ishlatilgan. Chordarchor moʻljalga qarab olinib, uch qator bilan sakkiz – oʻn siddigacha va undan ortiq siddi tortib tikiladi. A. Aminovning «Ismoili Somoniy maqbarasi» nomli namoyonida chordarchor tikish usuli qoʻllangan.

Pulakchadoʻzi — pulakcha qizil, oq, koʻk, sariq, yashil, xavorang boʻladi. U Rossiya zardoʻzligiga xos material boʻlib, tojik zardoʻzlari bu usulda juda ustasi farang. Xozir ham pulakchadan keng foydalanilyapti.

Likak doʻzi — u xuddi jajji prujinani yeslatadi, u tilla va kumush rangda boʻladi. Keyinchalik likakdoʻzi tikish xili keng tarqalgan, zardoʻzlikda shoʻx oʻynoqi koʻrinish beradi, 5% li kumush va oltin suvi berilgan turlari yoki misdan qilinib oddiy usulda pardozlanishi ham mumkin.

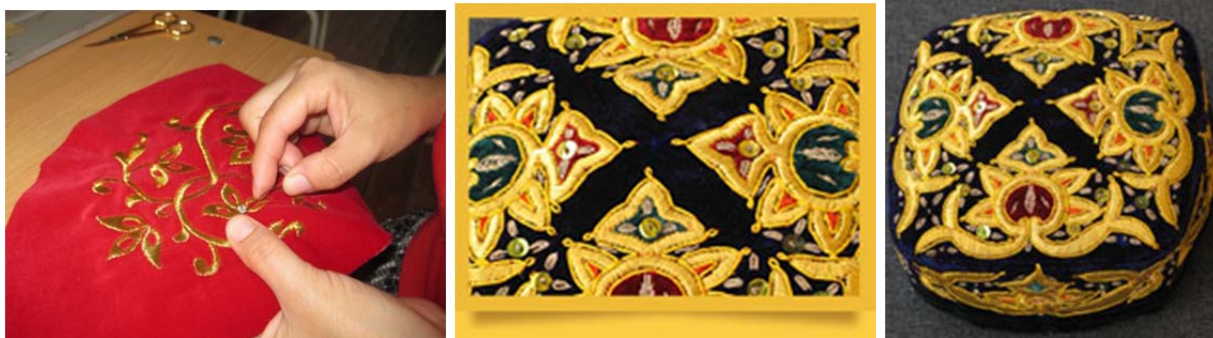
Xoraki toʻnuk — zardoʻzlikda tikish usuli boʻlib, u krepdeshin, shoyi hamda kapronga tikiladi.

Izmag — xotin – qizlarning ayrim qimmatbaxo koʻylaklarida ishlatiladi. Koʻylakning old xoshiyasi oldiga oʻtqaziladi va old qismi atrofida izmag tikib

chiqiladi. Uning o'ziga xos tomoni shundaki, zardo'zlar zarni tejash maqsadida yuzaga kelgan usuldir. U juda zich hamda nafis tikilganligidan mato ko'zga tashlanib turmaydi.

Zardo'zlik buyumlarini tayyorlash texnologiyasi-Zardo'zlikni bilish uchun asosan uch hunarni yaxshi bilish kerak, birinchisi — rasm solish va naqsh chizishni, ikkinchisi — gul kesishni, ya'ni gulbur bo'lishni, uchinchisi — kesilgan 316all zarni tika bilishi kerak. Agar zardo'zlar bo'larni birortasini bilmasa uchallasidan bittasiga muxtoj bo'lishi kerak bo'ladi. Shuning uchun uchala kasbni chuqur urganishga tug'ri keladi. Zardo'z quyidagi tartibda ishlaydi. Usta yerda, ko'rpacha ustiga o'tirib korchupda tikadi. Korchup oddiy yog'och ramkadir. Bu ramkaga mato tortilib chqiladi hamda bu mato ustiga sidirg'a ko'k, to'q qizil yoqi binafsha rangdagi baxmal qadab chiqiladi. Usta zardo'z ikkita uymoq angushvona yordamida tikib, o'ng qo'lining barmog'iga tikuvchilar ishlaydigan charmdan tikilgan uymoq kiyib tikadi. Hammamizga ayonki zardo'zlik ikki qo'l bilan tikilib, zardo'zlik ignasi kalta va nozik bo'lishi lozim bo'ladi. Tilla rangli zarni qizil hamda sariq iplar bilan kumush zarni oq ip bilan tikiladi. Zar 4 qavat qilib patilaga, ya'ni zar o'raydigan cho'pga o'raladi. Keyin maxsus kartondan ke316all a gullar ustidan tikib chikiladi. «Patila» degani oddiy yog'ochdan yasalgan bo'lib, chorrax va nafis qilib tarashlagan ichi kovlab qo'rg'oshin quynlgan bo'ladi. Gullarni kesish uchun «gulbur» ishlatiladi (99-rasm). Axta va xoqa yordamida kartonga naqsh tushuriladi. Keyin yesa maxsus qaychi yordamida gulni kesib olinadi.

Qadimgi zamonda karton bo'lmagani uchun qo'y terisi «mesh» dan qilingan gullarni kesib tayyorlaganlar. XIX ayerning o'rtalarigacha zardo'zlik gullari charmdan kesilgan oq charmni tillo zar bilan tikish uchun sariq rang bilan bo'yaganlar yoqi oq zar bilan tikishga yesa shundayligicha ishlatilgan. Charm yumshoq bo'lganidan zar tekis chikmagan, shuning ustiga surp yoki doka yopib, temir bilan urib tekislangan. Bu usul XIX asr o'rtalariga qadar davom yetgan.

Zardo'zlik buyumlaridan namunalar

Dekorativ matolardan milliy uy ro'zg'or (choyshab va dasturxon) buyumlarini tayyorlash texnologiyasi.

Dekorativ matolardan eshik va derazalarga parda qilinadi, choyshab, dasturxon, tushamalar tikiladi, mebellarni ustiga tashlab qo'yish, xona devorlarini bezash va shu kabi mak, sadlarda ishlatiladi. Bunday matolar paxta, jut, shuningdek, jun, ipak, kimyoviy tolalardan tuqiladi.

Did bilan tanlangan dekorativ mato xona ichini fayzli silishda muxim rol o'ynaydi. Masalan, tik yo'lyo'l gulli parda xonani ko'zga balandroq ko'rsatadi. Kundalang yo'lyo'l gulli parda yesa baland va yaxshiroq qilib ko'rsatadi. Xona ichiga dekorativ matolar tanashda ularning biror maqsadga yaxshi xizmat qila olishinigina ko'zda tutmay, xonadagi jixozlarning rangiga, mebellarning shakliga mos kelishini ham nazarda tutmoq kerak. Agar xona 317all a bo'yalgan bo'lsa, par-

da shu rangga mos tushishi, xona ichidagi barcha bezaklar zaro mos va muvofiq bo'lishi lozim. Xona ichidagi ranglar majmui shu xona ichining yorug' qorong'iligiga qarab belgilanadi. Agar uy 318all a va pardalar issyak, koloritli — ya'ni qizil, sariq, pushti rangda bo'lsa, qaravot, divandagi yostiqlar ko'k, yashil, jigar rang bo'lsa, nafis ko'rinadi. Rang tanlashda xona qanday maqsadga xizmat qilishni ham ko'zda tutish kerak: oila a'zolari jam bo'lib, dam olinadigan, mehmon kutiladigan umumiy xona 318all a va bu xonadagi jixozlar yorqin rangli, yotoq yesa mayin, gullari ko'zga yorqin tashlanmaydigan, pardalari ham toqqiz rangli, xira matodan tayyorlangan bo'lishi lozim. Bolalar xonasini rang barang qilib, oshxona yesa sidirg'a rangda jixozlangani ma'qul. Poldagi gilam, palos, kreslolarda ishlatilgan matolar rangi boshqa jixozlar rangiga kontrast rangda bo'lgani maqul. Yotoqda bo'yama gulli yengil matolar (asosan, paxta tolasidan to'qilgan) ishlatilgani maqul. Bolalar xonasida xilma xil yorqin gulli matolar ishlatilgani yaxshi. Lekin ko'zni charchatadigan darajada bo'lmasligi kerak.

Bolalarning karavotlariga tashlanadigan choyshab, tushama, pardalar mayda gulli, naqshli chit, satin, voltadan tayyorlangani ma'qul.

Agar bolalar xonasi alohida bo'lmasa, bolalar qaravotini ajratib turadigan shirmaga ham shunday mato tanlanishi kerak. Oshxona pardasi, dasturxon, salfetka, sochiqlar ham paxta tolasidan to'qilgan bo'lishi lozim (ular namni tez tortadigai bo'ladi, tez tez yuvib turishga ham qulay). Oshxona mebellari sidirg'a oq, qo'l rang, och yashil, och ko'k va shu kabi rangda bo'lgani ma'qul, parda, mebellarda ishlatilgan matolar katak, ingichka yo'l yo'l, gulli bo'lgani yaxshi, katta katta gulli, yorqin gulli mato xona ichini yanada torroq qilib ko'rsatadi, ko'zni toliqtiradi. Xar bir xona uchun dekorativ matolar taqlayotganda boshqa xonalarda qanday rangdagi, qanaqa gulli mato ishlatilganini unutmaslik kerak. Biridan biriga o'tiladngan xonalarda bir biriga o'xshash gulli, faqat rangi bilangina qisman farq qiladigan matolar ishlatilgani yaxshi. Bu kvartirani ko'zga kengroq qilib ko'rsatadi va chiroyli ko'rinadi.

Choyshab (forstoj – to'n chodiri, ro'yjo) – ro'zg'or buyumi. Taxmonni tutish, to'shak ustidan to'shab qo'yish, yotganda yopinish uchun ishlatiladi.

Choyshabning to'shak ustiga yoziladigani oq surup va oq 319all abo'zdan kashtasiz, ba'zan kam kashtali qilib, taxmonga tutiladigani yesa satin, shoyi, baxmal va boshqa matolardan kashta bilan bezab tikiladi. Keyingi vaqtlarda ba'zan ro'zqorda bezakli choyshabdan so'zana kabi badiiy buyum sifatida qam foydalaniladi.

DASTURXON — 1) taom tanovul qilish uchun to'shaladigan maxsus mato; 2) turli taom meva-cheva va noz-ne'mat tuzab qo'yilgan stol; 3) to'y bayram va boshqa mehmondorchilikka mehmon olib boradigan sovg'a, taom. Masalan: palov tayyorlash uchun zarur masalliq, ya'ni oshning homi, samsa, qand-qurs, patir, qatlama, non va boshqalar.

So'zana tayyorlash texnologiyasi-So'zanani (fors-tojikchda – igna bilann tikilgan) matoga kashta tikib tayyorlanadigan badiiy buyum. Odatda xonani bezatish uchun devorga tutiladi. Satin, shoyi, baxmal singari matolarga turli choklarda kashta tikib tayyorlanadi. Matoning rangidan kashta foni (zamini) sifatida foydalaniishi bilan palaksan fars qiladi. O'tmishda kelinlarning eng muhim sepi hisoblangan, shuning uchun ham so'zana har bir xonadonda tikilgan. Badavlatroq xonadonlarda baxmal, shoyidan, kambag'alroq oilalarda ko'pincha malla, ba'zan oq, bo'zdan so'zana tikishda foydalanilgan. So'zananing kashta gullari, asosan, o'simliksimon, islmiy naqshlardan iborat bo'lib, ko'pincha o'rtasiga doirasimon gul tikiladi, atrofi hoshiyalanadi.

So'zana tikish kasbi O'zbekistan va Tojikiston hududlarida qadimdan rivoj topgan. So'zanalarning qadimgi na'munalari saqlanmagan, muzey va shaxsiy kolleksiyalardagi so'zanalar, asosan, XIX-asrga mansub. Nurota, Buxoro, Samarqand, Shaxrisabz, Toshkent, Farg'ona, O'ratepa va boshqa joylarda tayyorlaigan So'zanalar kashtasining o'ziga xos tikilish uslublari bilan san'atshunoslar diqqatini tortib kelmoqda. XX-asrda, ayniqsa 40- yillardan keyin so'zanalarning kashtasi mashinada tikiladi.

Milliy kiyimlardan choponni bichish va tikish-O'zbeklarning milliy kiyimlari xam kup asrlik tarixga ega. Urta Osiyo xalklarining kiyimlari bir-biriga ancha yaQin bo'lgan. Revyagacha Uning asosiy milliy kiyimlari: erkaklarda — oq yoki

malla buzdan tikilgan kuylak, yaktak, tun, belbor, duppi, salla, maxsi, kavush, etik, ayollarda — rumol, keng kuylak, uzun lozim, nimcha, kaltacha, maxsi, kavush. Chorik deb ataluvchi oyok, kiyim xam kiyilgan. 19-asrning 2-yarmidan kalish rasm bo'ldi. 115-aerning boshlaridan O'zbeklar urtasida boshka evropacha kiyimlar kiyish xam urfga kirdi. Utmishda kiyimlar yopingichlik vazafasidan tashkari shaxarning ijtimoiy farkini belgilovchi omil xizmatini bajarib, bu, ekg avvalo, uning materiali, ti-kish sifati va bezaklarida kuriigan. Badavlat kishilar kupdal, knmxob, zarduzi va sh. K. kiyimlar, kambagallar esa buz, kalami va b. arzon matolardan tikilgan libos (adras yoki shoyi kiyimlarni bayram, tuy va b. da) kiyishgan. Ulug Oktyabr' sokialigtik revyasidan sung yaratilgan ijtimoiy iqtisodiy sharoit kiyinishdaki tafovutni xam yukotdi

TO'N, chopon — ustki milliy kiyim. Avraastarli, ichiga paxta solib qaviladi, tik yokali, oldi ochiq, uzun bo'ladi. Bekasam, kimxob, baxmal, shoyi, qora las, satin, chit va b. matolardan tikiladi. Astari chit yoki satindan. Ichki (astari) tomoniga shoyi yoki qora satindan turt enlik adip ulanadi. Yoqasi, etagi va eng uchlariga sherozi jiyak tikilib, uning uchidan popukchalar chikariladi. Paxtasiz va paxtali to'n bo'ladi. To'g'ri to'n va bellik to'n kabi xillari bor. To'n asosai, to'g'ri, tik, rombsimon kilib kaviladi, ba'zan kavilmasdan sirma qilib xam tikiladi. Bunday to'n larga, odatda, zar iplardan panja-panja burtma va ilma nak.shlar ishlanadi. Buxoro, Samarkand, Shaxrisabz va b. joylarda to'n k, immatbaho ma-tolardan tikilib, yok, asi, etagi, eng uchlariga turln xil raigdagi zardan nak.shlar, atrofiga gavxar toshlar kadab bezalغان. Bunday to'n larpi xom va auirlar boy va amaldorlarga yaxshi xizmatlar evaziga in'om etishgan. Samarkand, Buxoro to'n lari 18-asr oxirida Rossiya, Xitoy, Eron va b. mamlakatlarga kuplab chiqarilgan. 19- asrning urtasida to'n Buxoroning Rossiya b-r kiladigan savdosida muxim eksport tovari xisoblangan. Buxoroning zar-bof, Samarkandning duxoba to'n lari SHarqda ham mashhur bo'lgan. 1878, 1890, 1909 yillarda Turkistom, 1889 yilda Parij, 1891 yilda Moskva, 1896 yilda Nijniy Novgorod, 1912, 1913 yillarda Peterburg ko'rgazmalarida Urta Osiyo, jumladan O'zbekistan to'nlari ko'rgazmaning oltin, kumush va bronza medallari bilann takdirlangan. Xozir

Buxoro, Samarkand, Toshkent, Qo‘qon, Andijon va boshqa joylarda to‘n tikish bo‘yicha badiiy tikuvchilik artellari mavjud. Ayrim joylarda, xususan, Samarkand, Buxoroda xriz , xam qo‘lda turli bezakli qimmatbaxo matolardan zamonaviy to‘nlar tikilmokda.

Nazorat savollari:

1. So‘zana tayyorlash texnologiyasi haqida ma’lumot?
2. Dekorativ matolar haqida ma’lumot?
3. Zardo‘zlik buyumlarini tayyorlash texnologiyasi haqida ma’lumot?

GLOSARIY

Adras - tandasi tabiiy ipak, arqog'i ipdan iborat bo'lgan naqshi (tarog'i) 2-tomonlama rang-barang gazlama. yuqori sifatli adrasning bir tomoni atlasniki kabi silliq, ikkinchi tomoni tovlanib turadi.

Alak – tandasi va arqog'i yarim pishitilgan ipdan iborat bo'lgan gazlama. Naqshi (guli) turli rangda yo'l-yo'l bo'ladi.

Alpaka [*isp. alpaka*] - tuya, lam va *guanakaga* o'xshash uy hayvoni junidan tayyorlangan yengil mato.

Ansambl – kostyumning muayyan badiiy uslub birligiga ega bo'lgan xamma qismlarining yig'indisi.

Antropometrik nuqta – tanada oson aniqlanadigan, aniq ifodalangan skeletning muayyan joylari: g'adir-budirlar, chiqiqlar, suyaklar o'simtalari, tanada yumshoq to'qimalarning chegaralari.

Applikasiya [*< lat. applicatio* yopishtirish] - mato yoki qog'ozga biror materialning xar xil rangdagi qiyqimlarini yopishtirish. Tikish orqali badiiy tasvir hosil qilish; shu usulda tayyorlangan tasvir, naqsh.

Appretlash [*<fr. Appreter* pardoqlash] - to'qimachilik materiallarini qattiq, g'ijimlanmaydigan, kirishmaydigan, kuymaydigan qilish va ularga boshqa xossalarni berish uchun ishlov vaqtida bu materiallarga turli moddalar – appretlar (kraxmal, elim, sintetik smolalar va b.) shimdirish yoki surtish.

Armor (*fr. Armure*) –maydagulli o'rilishli, kiyim, rumol, dasturxon va sochiqlar tayyorlashda ishlatiladigan gazlama.

Asbest (*gr. asbestos*)- *serpentina* (xrizotil-asbest) va *amfibol* (amfibol asbest) gruppasiga kiradigan mineral to'laning nomi.

Atele [*fr. atelier*] - Axoliga maishiy xizmat ko'rsatadigan korxona, masalan; kiyimni tikish va ta'mirlash ustaxonasi.

Atlas (ar.) - o'rilishi xam, arqog'i xam, odatda tabiiy ipakdan iborat bo'lgan, o'ngi tovlanib turadigan silliq gazlama. Naqshi (tarog'i) rang-barang bo'ladi. atlasning eng a'lo navi xonatlas (sakkiz tepkili atlas.) deb ataladi.

Asetat tola – sellyuloza asetatli eritmasidan xosil qilinadigan sun'iy tola. Yumshok, elastik, kam g'ijimlanadi, ultrabinafsha nurlarini o'tkazadi; kamchiligi: pishiqligi yuqori emas, issiqlik va eyilishga chidamliligi past, elektrlanadi. asosan hozirda iste'mol buyumlari, masalan ichki kiyimlar ishlab chiqarishda qo'llaniladi.

Bargli daraxtlar - tog' teragi, arg'uvon, baqaterek, mirz'aterak, oq va qora qayin, shumtol, z'arang, chinor, nok, o'rik, yong'oq. Nina bargli daraxtlar-qarag'ay, tilog'och, archa, z'irk.

Bandaj (*fr. Bandage*) - 1) Qorin bo'shlig'idagi nuqsonlarni yashirish, qorinning ichki holati va devor qatlamlarini bir meyorda ushlab turadi.

Batist (*fr.*) - qayta tarash usulida yigirilgan ingichka yakka kalava ipdan polotno o'rilishda to'qilgan to'qilgan yupqa, mayin, oqartirilgan yoki gul bosilgan xarir gazlama.

Baxmal – q. Duxoba.

Bel buyumlari – qisman yoki to'liq tos-son kamariga tayanadigan, tananing pastki qismini va oyoqlarini qoplaydigan kiyim.

Belli buyumlar balansi – belli buyumlarning gavadada muvozanatini saqlagan xolda beldan bo'ksa chizig'igacha old va orqa qismlar o'rta chiziqlarining ayirmasi bilan xarakterlanadi.

Badiiy naqqoshlik -ranglarning uyg'unligida va o'ziga xos kompozitsiyalarda go'zallik yaratish san'ati.

Beqasam – o'rishi (tandasi) ipak, arqog'i oddiy ipdan iborat bo'lgan ikki yuzlama, pishiq gazlama. Naqshi (guli) yo'l-yo'l bo'ladi.

Buff (*fr. Bouffer*) - kiyim etagi, yengiga tikiladigan qavariq burma choklar, bezaklar.

Buyum balansi –o'rnashuvni baholash kreteriy, gavadada buyumning old va orqa o'rta va yon qismlarining muvozanatini xarakterlaydi.

Velyur – (*fr. velours*) ayrim baxmal, drap va **plyush** gazlamalarni atalishi.

Vual va markezit – yaxshi pishitilgan va qayta tarash usulida yigirilgan ingichka kalava ipadan to'qilgan gazlamalar.

Gabardin – (fr.) jun, yarim jun, shoyi yoki paxta ipidan tayyorlanadigan yengil mato; qiya, mayda yo‘li bo‘ladi. palto va kostyumlar tikiladi.

Gavda – odamning tanasi, boshi, qo‘l-oyoqlari majmui.

Gazlama - (mato) to‘quv stanogida bo‘ylama (tanda) va ko‘ndalang (arqoq) iplarining o‘rilishi natijasida tayyorlangan buyum. Qalinligi 0,1 –5 mm, eni odatda 1,5 m. gacha (ba‘zan 12 m gacha), turli uzunlikda bo‘ladi. xom ashyoning turiga qarab ip, jun, shoyi, zig‘ir va kimyoviy gazlamalarga bulinadi.

Galstuk – boyinbog‘;

Garderob – bu bir qator xollarda zarur bo‘lgan bir sidra kiyim komplektlari va kostyumni to‘ldiruvchi boshqa qo‘shimcha predmetlar, ya‘ni bir kishining va butun oila a‘zolari hamma kiyimlarining yig‘indisi.

Garnitur – (fr.), bir maqsadga xizmat qiluvchi komplekt, buyumlar (kiyimlar) to‘plami.

De jabo (fr. *de jabot*) – parda lamberkenini ikki yon tomonida joylashgan bo‘lib, karnizga vertikal taxlamalar ko‘rinishida o‘rnatilgan dekorativ element

Dekatirovka (fr. *dekatir*) – gazlamalarni ba‘zi xususiyatlarini yaxshilash, kirishishini oldini olish maqsadida issiq par yoki issiq suv bilan ishlov berish.

Dekolte – (fr. *dekoltite*), yoqa o‘mizining o‘yig‘i.

Dekor – (fr. *dekor*), dekorativ (bezak) elementlar majmuasi, sistemasi.

Detallar tasnifi – muayyan belgilar o‘xshash asosida detallarni guruhlariga bo‘lish.

Detallar unifikatsiyasi – bir xil vazifali detallar o‘lchamlarini, xillarini va shakllarini optimal darajali o‘xshashlikka keltirish.

Drapirovka – (fr. *draptr*) kiyimni, pardani, dasturxonlarni bezash maqsadida gazlamadan chiroyli burma xosil qilish.

Duxoba – (baxmal), ust tomonida tabiiy ipak yoki kimyoviy toladan qo‘shimcha o‘rish yordami bilan xosil qilingan zich, mayin, tuk va qisqa (1,5 – 2 mm) patli gazlama.

Yelka yostiqchasi – tikuv buyumining yelka qismini shakllantiradigan maxsus detallar birikmasi.

Yeng – qo‘lni qoplaydigan tikuv buyumining detali, detallar birikmasi.

Yoqa – bo‘yin qirqimiga ishlov berish maqsadida kullaniladigan tikuv buyumining detali yoki detallar birikmasi.

Jaket – (*fr. jaquette*) 1) kalta, bir bortli syurtuk; 2) ayollarning kalta ust kiyimi (odatda belgacha).

Kiyim – bu materiallarning odam tanasidagi qobiq sistemasi bo‘lib, tanani iqlim ta‘siridan saqlaydi va odamning o‘ziga xos ba‘zi xususiyatlarini namoyon qiladi.

Kiyimniing bazaviy konstruksiyasi – model konstruksiyalarini yaratish va gradasiyalash maqsadida kiyimning muayyan turi va silueti, to‘kislik qo‘shimchasi, materiallar paketining qalinligi va ishlov berishga qo‘shimchalar xisobga olingan asosiy detallar tasviri.

Kiyimni loyihalash – kiyim konstruksiyasining loyihasini tuzish, model shaklini qurish hamda kiyim detallarining chizmasini, xisoblashlarini, tavsifini, material xususiyatlarini, texnologiya va uskunalarini, eksperimental namunaning andozalarini qurish va ko‘paytirish ishlarini o‘z ichiga olgan jarayon.

Kiyim konstruksiyasi – kiyimning muayyan shaklini yaratish maqsadida o‘zaro bog‘langan va ularni biriktirish usullari.

Kiyimni konstruksiyalash metodikasi – kiyim detallarining chizmasini amaliy jihatdan qurish uchun muayyan prinspdan tuzilgan uslub va metodlarning majmui.

Kiyim konstruksiyalash sistemasi – umumiy, asosiy jarayonga bo‘ysungan uslublar majmui – kiyim konstruksiyasining ilmiy asosi.

Kiyimni konstruksiyalash – kiyim detallarining chizmasini hisoblash va konstruksiyasini qurish, modelni ishlash va uni tayyorlash uchun texnik xujjatlarni tuzish.

Kiyim-kechak – ma‘lum vazifaga mo‘ljallanganlikni ifoda etuvchi detallar xarakteriga binoan sinchiklab tanlangan, kosmetika va prichyoska bilan qo‘shilib, kostyumni to‘ldiruvchi va bezovchi predmetlar bilan birlashgan kiyim.

Kimono – yapon erkak va ayollarining to‘nga o‘xshash an‘anaviy kiyimi – belbog‘li va keng yengli to‘g‘ri xalat. Ayollar kimonosining belbog‘i keng, yenglari uzun bo‘lib, o‘mizining qo‘ltiq qismi tikilmaydi.

Kimxob – tandasi zardan, arqog‘i ipakdan iborat bo‘lgan, tovlanib turadigan mato. Naqsh xosil qilib to‘qiladi.

Kolleksiya – obrazli yechimi, uslubi, konstruksiyasi, shakli va materiallar strukturasining yagonaligi asosida kurilgan, vazifasi turlicha bo‘lgan modellar seriyasi. Kolleksiya faqat bir mavsumning barcha assortimentini yoki xamma buyumlarni qamrab olgan bo‘lishi mumkin.

Kombinasiya (lat.) - ayollar ich kiyimi turi.

Kombnizon – (*fr. kombinasion*) –yuqori va pastki qismlari qo‘shib tikilgan kostyum.

Komplekt – bir xil, yoki xar xil materialdan tayyorlangan, nimaga muljallangani va uslub xal etilish umumiy bo‘lgan tula bir sidra buyumlar tuplami.

Kompozisiya - (*lat. compositio*-joylashtirish tuzish, birlashtirish) san‘at asarlarini barpo etishni, ular bo‘laklari va qismlarini aniq tizim va izchillik asosida joylashtirishni, ko‘rinish uyg‘unligi usullarini, butun bir narsani tashkil etib yuzalarni ochib berish vositalari tuplamini anglatadi.

Kompozisiya – badiiy asar shaklining barcha elementlarini mazkur asarning obrazli goyaviy – badiiy mazmunini ifoda etuvchi uzviy bir butunlikka birlashtirish.

Konstruksiyalash jarayoni – kiyim konstruksiyasini yaratish ishlarining ketma-ketlik tartibi.

Konstruktiv qo‘shimcha – buyumning vazifasiga bog‘liq holda figura o‘lchamini kattalashtiradigan yoki kichraytiradigan konstruktiv kesmaning qismi.

Kostyum – bu kiyim qismlarining muayyan obrazli – badiiy sistemasi va bu qismlarini insonning individual obrazini yoki ijtimoiy gruppasini xarakterlovchi, qaror topgan yoki tashkil topgan jarayonlarga asosan yaratilgan, muayyan tarixiy bosqichda erishilgan maʼlum texnik, ilmiy va madaniy yutuqlarni aks ettiruvchi kiyib yurish tarzi

Mantilya (*isp. mantilla*) – 1) ispan xotin qizlarini asosan bosh va koʻkrak qismini berkitib turadigan odatda oq yoki qora rangli, turli yopinchigʻi; 2) 19 asr xotin qizlari kostyumidagi engsiz, kalta yopinchigʻi.

Mantiya (*urt. gr. mantion*) – koʻylak ustidan kiyiladigan uzun, keng kiyim; shoxlarni, cherkov tinglovchilarini tantanali kiyimi; ayrim davlatlardagi sudyalarni, akademiya aʼzolarini kiyimi.

Manto – (*fr. manteau*) – odatda **mexli** keng ayollar paltosi.

Metr (*fr. Yun.*) - 1) SI sistemasida uzunlikning asosiy birligi. 2) uzunlikning asosiy birligi – M ga teng oʻlchov. oʻ

Miqdor qonuni – bir turli bezakning katta-kichikligi, xajmi, massasi yoki miqdori kattaroq boʻlgan boshqa qismlaridan ustunrok kelib turishi.

Moda (*fr. mode < lat. modus* meyor, tarz, usul) – turmushning tashki koʻrinishida, asosan kiyimda namoyon boʻladigan biron didning muayyan ijtimoiy muhitda ozroq vaqt hukmron boʻlib turishidir.

Modellash – bu turli shakl va bichimdagi kiyim modelining konstruksiyasini ishlab chiqaradigan murakkab ijodiy prosessidir.

Model – (*fr. mode`le < it. Modello < lat. Modulus* - me_yor, obraz) biron mahsulot, masalan kiyimni yoki konstruksiyani ommaviy ishlab chiqarish uchun tayyorlangan namuna; mahsulot turi, markasi.

Modeler – (*fr. modeleur*) – model, mahsulot yoki kiyimlarni namunaviy nusxalarini tayyorlovchi (ishlab chiqaruvchi) mutaxassis.

Mundir (*lat. Mundus* - **ubor, naryad, tualet**) – xarbiy yoki grajdan forma kiyimi.

Muslin (*fr. Mousseline*) – paxtadan, jundan, ipak yoki sintetik toladan toʻqilgan yumshok, nafis gazlama.

Mufta (*nem. Muff, Muffe*) – mufta –ayollarning odatda, yumshoq jundan tayyorlangan, qishda ikki yoqdan ikki qo‘lini tiqib isitib yuradigan yengchasi.

Navolochka – yostiq jildi, yostiqjild.

Nabor – umumiy vazifa ado etuvchi bir qancha buyumlar; unda material bilan uslub birligi bo‘lishi shart emas (bolalarning ich kiyim to‘plami).

Noski – noski, paypoq.

Pijama – (ing. Pyjamas < yaz. urdu) 1) Hindistonda – yengil gazlamadan tikilgan keng pantolon; 2) yotganda, uyda, kasalxonada kiyiladigan shim va keng kurtkadan iborat yengil kostyum.

Plis (*shved. Plus < lat. Rilus* soch) – ustki tomonidan baxmalga o‘xshash ip gazlama.

Plisse (fr. plisse) – gazlamda maxsus mashina yoki dazmol yordamida qilingan mayda, parallel taxlamalar (ko‘ylak, yoqa, yubkalar).

Poncho (*isp. Poncho*) – tugri turtburchak matodan, urtasida bosh uchun teshigi bo‘lgan xindular kiyii.

Poplin – qayta tarash usulida yigirilgan, pishitilgan kalava ipdan polotno o‘rilishda to‘qilgan zich gazlama.

Pres (< *lat. pressare* bosish, sikish) – kiyimni, kiyim detallarini yupqalashtirish, ma‘lum formaga keltirish, taxlamalar hosil qilish, dazmollash uchun ishlatiladigan mashina, mexanizm.

Reglan (*ingl. raglan*, ing. generali Reglan nomi bilan yuritiladigan fason, 19 asr) – yengi yelkasi bilan qo‘shib bichilgan ko‘ylak, palto, plash modellari.

Reytuza (*nem. Reithosen*) – 1) oyoqlarni qisib turadigan (otda yurish uchun) tor shim; 2) xotin qizlarni yoki bolalarni uzun trikotaj ishtoni.

Siluet (*fr. silhouette*, 18 asrda soyaviy profil tarzida karikaturasi chizilgan fr. ministri E de Silueta nomi) - kiyim shaklining tekislikka tushirilgan eng ifodali proyeksiyasi.

Tektonika (*gr. tektonike* ko‘rilish mahorati) - shakldagi konstruksiya va material bajarayotgan ishining ko‘zga ko‘rinib turadigan aksi.

Trikotaj (fr. tricotage) – mashinada to`qilgan polotno; aynan trikotaj polotnodan tikilgan kiyim.

Tualet (fr. toilette) – 1) ko`pgina xollarda ayollarni bezagi, kiyimi; 2) kishi tashqi ko`rinishiga oro beradigan (yuvinadigan, kiyinadigan, sochini turmaklaydigan) xona; 3) sochni turmaklash uchun oynali stol; 4) umumiy joylarda xojatxona.

To`kislik qo`shimchasi – buyumning vazifasi dinamika, moda va siluetiga ko`ra, fiziologiya va gigienik talablarni, havoli bo`shliqlarni xisobga oladigan qo`shimcha qiymati.

Toga (lat. Toga < tegere qoplamoq) – qadimgi rimliklarning ust kiyimi, oq rangli yopinchig_i; xukumat a`zolarini togasi xoshiyali bo`lgan.

Tunika (lat. tunika) – 1) qadimgi Rimda asosan toga tagidan kiyiladigan, jun yoki zig_ir gazlamadan tikilgan kiyim.

Tez ganch – tez qotuvchi qotishma bo`lib , ganchkorlikda ravoq bog`lashda, suvoq qilishda ishlatiladi.

Iskana –durodgorlik asbobi bo`lib, undan o`yish-teshish ishlarini bajarishda foydalaniladi

Uslub – jamiyat moddiy va ma`naviy madaniyatidagi muhim va xarakterli belgilari obrazi sistemasi ijodiy prinsplarining tarixan tarkib topgan bir qadar barqaror mushtarakligi.

Hunarmandchilik — milliy-an`anaviy mayda tovar ishlab chiqarish, oddiy mehnat qurollari yordamida yakka tartibda va qo`l mehnatiga asoslangan sanoat turi; shunday mahsulotlar tayyorlanadigan kasblarning umumiy nomi.

Naqqoshlik -xalq amaliy bezak san'atning bir turi sifatida iadimdan o`zbek madaniyatining muhim bo`lagi.

Islimiy naqsh kompozitsiyasida -novda, marqula, shukufta, barg, no`xat, gul, oddiy oyguldan tashkil topadi.

**Panjasimon o`yma** - binolardagi tokcha va tuynuklarni pardoqlashda va qandillar tayyorlashda qo`laniladi.

Xavoda - gul o'yishga mo'ljallab ma'lum qadar kuchi kamaytirib qorilgan ganch.

Gips -oq, rangsiz' shafof, qiz'il qoramtil yoki qora rangdagi mineral.

SHirach - ganch o'ymakorligida va g'isht bilan terishda qadimda foydalanib kelingan.

Kovza iskana -to'g'ri va egri tig'li bo'ladi. To'g'ri iskana –to'g'ri sterjen keskichli bo'lib, tig'ining eniga qarab kichkina, o'rtacha va katta iskanalarga bo'linadi.

Kulolchilik hunari - loydan, piyola, kosa, tovoq, ko'za, lagan, xurmacha, tog'ora, xum, tandir, buyum, o'yinchoqlar, qurilish materiallari va boshqalar tayyorlaydigan soha.

Loyi guldon — sershirali loy, bu loydan juda nozik guldonlar yasaladi. U elastik xusu-siyatga ega bo'lib, jusha loyi qo'shilgan bo'ladi.

Chinni loy yoki oq loy — yarimfoyans bo'lib, qoramtir loy oqtosh va ishqor qo'shib tayyor-lanadi. Bu loydan kosa, piyola, lagan boshqalar tayyorlanadi.

Kesma koshin loy — o'tga chidamli qoramtir loydan, ya'ni gilvataga oq tosh yoki oq qum qo'shib tayyorlanadi. Undan har xil mozaikali koshinlar tayyorlanadi.

Koshin loy — shirachli loyga kvars qumi qo'shib un dan har xil koshinlar tayyorlanadi.

Kosagar loy — patloy yoki tovoq loy deb ham yuritiladi. gzu loi sog' tuproqqa qamish qozg'og'ini aralashtirib tayyorlanadi. Undan yassi yuzali idishlar tayyorlanadi.

Oq rang — bu rang oq tuproq gilvata va 11% gacha oqtoshni mayda qumini qo'shib tayyorlanadi

Yashil rang — mis kuyundisi kukuni qo'rg'oshin sir va o'tga chidamli tuproq, ya'ni gilvata qo'shib tayyorlanadi. Mis kukuni avval qizg'ish rangda bo'ladi, xumbuzda pishirilganda yashil rangga aylanadi.

Qora rang — qora rang 15% gilvata, marganets oksidi, lazur va qo'rg'oshin sirlarini qo'shib tayyorlanadi.

Sariq rang — yongan temir sop yoki mayda temir chiqindilaridan foydalanib temir kukuni mis qozonga solinadi va unga gilvata, qo`rg`oshin siri hamda suv solib ezg`ilab tayyolanadi.

Havo rang — lojuvard, oq tosh yoki oq qum va gilvata qo`shib tayyorlanadi.

Zargarlik sanoati - yuksak badiiy ishlov berish yo`li bilan nodir metallar va qimmatbaho toshlardan, shuningdek, boshqa metallardan buyumlar, taqinchoqlar ishlab chiqaradigan sanoat tarmog`i.

**Lavxo`ri** — ovalsimon yoki to`rtburchak mis laganlarning lablari yon tomonga qayrilgan bo`ladi.

Dulava — tuxumsimon yoki to`rtburchakshakldagi mis laganlarning yon tomonga ayrilib yana davom etib pastga qayrilgani.

**Qoshig`lik** — qoshiqi, tuxumsimon yoki to`rtburchak mis laganlarning yon tomonga qayrilib yana davom etib pastga qayrilgan.

Sarxum — katta xumlardan suv olishda ishlatiladigan mis idish shakli krujkaga o`xshash, lekin uning hajmi katta bandi esa juda chiroyli bo`ladi.

**O`rdak oftoba** — qopqog`i o`rdaksimon, kafti, dastasi, jo`mrak o`rniga o`rdak tumshug`ining shakli o`rnatilgan idish.

Shabaka — mis idishlarga mayda qilib teshib ishlangan panjara. Toshkentda «Sumbarno» deb yuritiladi

Ko`za — ariq yoki quduq suvlarini tashishda ishlatiladigan kattaroq idish

**Dastsho`y** — qo`l yuvish uchun ishlatiladigan mis idish, u yumaloq ko`rinishga ega bo`ladi

**Ov do`mbirasi** — dovul, pul saqlanadigan g`aladon, shamdon, mirqroz, bezaklar saqlanadigan quticha (sandiqlar), qalam solinadigan mischilim, qirg`ich, qoshiqchalar, manqal shu kabilar misdan yasalgan

O`smajo`shak — o`sma ezish va qosh bo`yash uchun hamda turli bo`yoqlar tayyorlashda ishlatiladigan mis idishcha.

Surmadon — og`zi kichkina, ustki qismida esa burma teshikchasi bo`lib, bu teshikcha temir naycha o`tkazilgan po`kak bilan mahkamlangan bo`ladi. Shu

naycha bilan O`rta Osiyo, Sharq xotin-qizlari qosh hamda kipriklarini bo`yar edilar

Mantsaldon — pechka o`rnida ishlatiladigan idish

Kandakori — mis idishlarga o`yib naqsh ishlash usuli

Simkori — metall ustiga mis, kumush, tilla simlarini chandiqlab, nozik naqshlar yaratish uslubi

Qadama — mis buyumlarni qimmatbaho toshlar yoki tagiga rangli qog`ozlar qo`yilgan oynalar bilan bezash

Qalam — po`latdan yasalgan xilma-xil naqshni zarb bilan o`yadigan kandakorlik asbobi. Qalamning keskichlari (chilangirlari) po`latdan yasaladi.

Ko`zo`yar qalam — uchi yapaloq kandakorlik asbobi. U naqshlarni ustiga bezak berishda ishlatiladi.

Parma qalam — zarb qilingan zaminlarni bezash uchun ishlatiladigan misgarlik asbobi. Bu qalamda har xil choksimon bezaklar bajariladi.

Chekuv qalam — naqsh zamini va naqsh konturlarini bezashda ishlatiladigan kandakorlik asbobi (qalam turlaridan biri) uchi o`tkir, dastasiz bo`ladi.

Randa—mis buyumlar sirtiga zarb qilingan badiiy naqshlarga pardoz beradigan kandakorlik asbobi.

Kandakor mis idishga qalin qandal qoplangan yog`och kursi oldida o`tirib ishlaydi.

Kandal — saqichga o`xshash narsa bo`lib, mis laganlarga naqshlarni zarb qilishda ishlatiladi

Sitora — mis idishlarni butunsirtini yulduzsimon naqsh qoplab olgan kompozitsiya.

Gardish — naqshlar doiralardan tashkil topgan ritmik joylashgan kompozitsiya

Ishkalak — ishkalakband, mis laganlarni markazi to`rtburchak romlar chegarasi bilan chegaralangan naqsh kompozitsiya

Turunj — tuxumsimon, ovalsimon jimjimador har xil bezakli naqsh

Chashmi bulbul — mis idishlarga bulbulning ko'ziga o'xshash zarb qilingan naqsh

Qo'chqorak — qo'chqor shoxiga o'xshash naqsh;

Pushti baliq — baliq tangachasimon naqsh

Me'morchilik- me'morlik san'ati tarixi, qonuniyatlari, nazariyasi binolarining turi va uslubi, kompozitsiyasi kabi qator masalalarni o'rganuvchi san'at sohasidir.

Pichoq — bir tomoni o'tkirlangan, plastinkasimon kesuvchi asbob. Qadimda tosh, mis, bronzadan ishlangan.

Tig' — pichoq tig'i, pichoqning gulbanddan yuqo-rigi, ya'ni kesadigan qismi

Qin — pichoq, qilich, xanjar va boshqa asbob-larni solib qo'yish uchun mahsus moslama

Tig'ombir — pichoq tig'ini yasashda chardani qimchib ushlab turishda ishlatiladigan po'lat ombird.

Charx — har xil asboblarni (tegizib o'tkir-lash), charxlash uchun ishlatiladigan asbob, asbobni unga aylantirib ishlatiladi

Sandon — temirchilik, anjomsozlik, zargarlik, tunkasozlik, pichoqchilik va nahalgarlikda qizigan metallni quyib bosqon va bolg'a bilan urib yalpoqlaydigan, cho'zadigan, buklaydigan, qalam bilan qirkadigan asboblari bo'ladi

Dam — forsha-tojikcha tin degani

Miniatyura - (frans. miniature; lot. minium — qizil bo'yoq) — badiiy usullari o'ta nafis bo'lgan kichik hajmli (mo'jaz) tasviriy sanat asarlari

Dizayn ta'rifi-Italyanca so'zdan tarjima qilingan "dizayn" "dizayn", "kompozitsion", "model" degan ma'noni anglatadi

Ierogliflar - misrlik harflarining qadimiy go'zal belgilari - bu bo'g'inlar va individual tovushlarga mos keladigan 500 belgidan iborat

Ramz (arab. — ishora qilmoq) (badiiy adabiyotda) — voqelikni badiiy aks ettirishning shartli usuli

FOYDALANILGAN ADABIYOTLAR

1. Sh.M.Mirziyoyev. Buyuk kelajagimizni mard va olijanob xalqimiz bilan birga quramiz.: Toshkent «O`zbekiston» NMIU, 2017.
2. Sh.M.Mirziyoyev. Erkin va farovon, demokratik O`zbekiston davlatini birgalikda barpo etamiz.: Toshkent «O`zbekiston» NMIU, 2016.
3. Sh.M.Mirziyoyev. Qonun ustuvorligi va inson manfaatlarini ta`minlash-yurt taraqqiyoti va xalq farovonligining garovi.: Toshkent «O`zbekiston» NMIU, 2017.
4. Sh.M.Mirziyoyev. Taraqqiyot yo`limizni qat`iyat bilan davom ettirib, yangi bosqichga ko`taramiz.: Toshkent «O`zbekiston» NMIU, 2017.
5. Sh.K.Shoyoqubov “O`zbek xalq amaliy-bezak san`ati” Toshkent 2009
6. Sh.K.Shoyoqubov “Zamonaviy O`zbekiston miniatyurasi” Toshkent 2006
7. Q.M.Abdullayeva, M.A.Maksumova, M.Raximjanova. “Gazlamaga badiy ishlov berish”.- Toshkent 2011
8. D.Murodova “O`zbekiston do`ppilari” Toshkent 2004
9. S.Bo`latov “O`zbek xalq amaliy bezak san`ati” Toshkent 2001
10. M.A.Maksumova, Q.M.Abdullayeva. Xalq xunarmandchiligi.- T.: TDPU, 2008.
11. Алексей Клиентов. Народные промыслы.: Москва.Белый город. 2002.
12. Е.Глинская. Азбука вишиваний.- Т.: “Мехнат”, 1994.
13. Шоёқубов Ш.К. Ўзбек халқ амалий-безак санъати. – Т.: 2009
14. Шоёқубов Ш. Замонавий Ўзбекистон миниатюраси. – Т.: 2006
15. Uy-ro`zg`or ensiklopediyasi Toshkent 2000
16. K.G.ulomov “Amaliy san`at” Toshkent 2007

Axborot manbalari

1. <https://uznayvse.ru>interesting-facts>
2. www.manzaratourism.com>uzbkistan
3. <https://okulture24.ru>narodnye-promysly>
4. www.kefa.ru
5. www.tdpu.Uz
6. www.Ziyo.net

MUNDARIJA

Kirish.....	3
I-BOB. XALQ XUNARMANDCHILIGI VA AMALIY SAN'ATI.....	6
1.1§-Xalq hunarmandchiligi san'ati haqida umumiy ma'lumot.....	6
1.2§-O'zbek milliy xalq hunarmandchiligi turlari.....	11
1.3§-O'zbek milliy hunarmandchiligi maktablari.....	38
II-BOB. MILLIY XALQ XUNARMANDCHILIK TURLARI.....	47
2.1§-Naqqoshlik san'ati.....	47
2.2§-Ganchkorlik san'ati.....	53
2.3§-Yog'och o'ymakorligi san'ati.....	57
2.4§-Kulolchilik san'ati.....	65
2.5§-Zargarlik san'ati.....	73
2.6§-Kandakorlik san'ati.....	82
2.7§-Me'morchilik san'ati.....	96
2.8§-Pichoqchilik san'ati.....	99
2.9§-Miniatyura san'ati.....	114
2.10§-Zardo'zlik san'ati.....	117
2.11§-Gilam va savat to'qish san'ati.....	125
2.12§-To'qimachilik va kashtachilik san'ati.....	137
III-BOB. BADIY LOYIHALASH.....	191
3.1§-Badiiy loyihalash.....	191
3.2§-Badiiy loyihalashda kombinatorika.....	197
3.3§-Rangshunoslik asoslari.....	207
3.4§-Grafik dizayn.....	213
3.5§-Shriftlarga qo'yiladigan funksional talablar.....	235
3.6§-Shrift yozuvlarini rangda bajarish texnologiyasi.....	238
3.7§-Belgi va ramzlar.....	266
3.8§-Kompozitsiya.....	271
IV-BOB. BADIY BEZASH USULLARI.....	283
4.1§-Qo'lda va mashinada kashta tikish turlari haqida umumiy ma'lumot.....	283
4.2§-Kiyimlarni kashta bilan bezash usullari.....	296
4.3§-Buyumlarni bezash tartibi.....	298
4.4§-Do'ppi tikish texnologiyasi.....	300
4.5§-Quroqchilik texnikasi.....	304
4.6§-Tikuv buyumlarini zardo'zlik usuli bilan bezash.....	309
Glosariy.....	322
Foydalanilgan adabiyotlar.....	334

Matkarimov Abduraxim Muhammadjanovich,
Xusainova Go‘zaloy Abdurasulovna

XALQ HUNARMANDCHILIGI VA BADIY LOYIHALASH

DARSLIK

Muharir:

Ilxomjon Xalilov

Musahhih:

Nodira Jumabayeva

Bichimi: 60x84 1/16. Hajmi: 21,0 bosma taboq.

Ofest usulida bosildi. Buyurtma – 32/1

Adadi: 100 nusxa. Bahosi kelishilgan narxda.

Fan ziyosi nashriyoti. Toshkent shahar,
Shayxontovur tumani Navoiy ko‘chasi 30 uy.
Tasdiqnoma raqami 3918

“FAZILAT ORGTEX SERVIS” hususiy korxonasi
bosmaxonasida chop etildi.

Manzil: Namangan sh. Amir Temur ko‘chasi 97-uy.

Tel: (+998) 91-363-86-87, (+998) 97-256-87-86